

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**DİYARBAKIR'DAKİ SURİYELİ SİĞİNMACILARIN
KARŞILAŞTIĞI TOPLUMSAL KABUL VE DIŞLANMA
PRATİKLERİNİN DİNSEL BAĞLAMI**

Sabri AKMAN
18937010

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Esra ASLAN TURAN

Diyarbakır 2021

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**DİYARBAKIR'DAKİ SURİYELİ SIĞINMACILARIN
KARŞILAŞTIĞI TOPLUMSAL KABUL VE DIŞLANMA
PRATİKLERİNİN DİNSEL BAĞLAMI**

Sabri AKMAN
18937010

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Esra ASLAN TURAN

Diyarbakır 2021

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Diyarbakır’daki Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Toplumsal Kabul ve Dışlanma Pratiklerinin Dinsel Bağlamı” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

14/07/2021

Sabri AKMAN

İmza

ÖN SÖZ

Göç, gönüllü yahut zorunlu sebeplerle gerçekleşebilir. Suriyeliler de son on yıllık süreç boyunca ülkemize yerleşmiş olan, hemen her şehirde aynı mahalle ve sokakta birlikte yaşadığımız, aynı otobüsü kullandığımız, birlikte aynı hastane ve okula gittiğimiz zorunlu göçle gelen sığınmacılardır. Araştırma konumuzun odağında Suriyeli sığınmacılar yer almaktadır: Yıllardır sürekli gündeme gelen ve uzun yıllar da gündemden düşmeyecek gibi görünen Suriyeliler, politik propagandalar için kullanılan ama en temelinde politik kararların da yön verdiği savaşların mağduru olan Suriyeliler, vatandaşımızın haklı haksız birçok ekonomik, sosyal ve kültürel kaygılarının müsebbibi görünen Suriyeliler, ekmeğimize ortak olmamak koşuluyla “din kardeşimiz” olan Suriyeliler, doğdukları coğrafyanın kaderlerini belirlediği fakat belki ellerinde olsa daha başka bir hayatı seçecek olan Suriyeliler, doğdukları yerin havasının ve toprağının ama en çok da toplumunun şekil verdiği Suriyeliler, hepimiz gibi insanî zaafı olan ama hepimizden çok göze batan Suriyeliler, bizim açımızdan en büyük suçları, bulunduğumuz topraklara “sonradan gelmek” olan Suriyeliler.

Çalışmada Suriyelilerin Diyarbakır'a geldikten sonra yaşadıkları toplumsal kabul ve dışlanma süreçlerinde dinin rolü ele alınmıştır. Bu amaçla iki yıl süren yoğun bir literatür okuması ve saha çalışması sonucunda çalışma hazırlanmıştır. Fakat insan, özü itibarıyla eksiktir; dolayısıyla insanın ürettikleri de eksik kalır. Araştırmanın eksikleri olur ancak bunu kapatmak için sadece bilgi ve yorumlarıyla değil, insanî yaklaşımıyla da her daim bana yardımcı olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Esra ASLAN TURAN'a ve önerileriyle bana yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet KAYA hocama teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bana olan desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen sevgili eşim Zehra AKMAN'a, sendelediğimde gülüşlerine tutunduğum kızım Gülce'ye, alan çalışması için yaptığım görüşmelerde bana yardımcı olan kardeşlerim Kader ve Cumali AKMAN'a, arkadaşlarım Mehmet

KILIÇ, Mehmet BAYAZIT, Abdullah AKAY, Özgür BİÇAK ve Şeyhmus BOZ’a teşekkürlerimi sunuyorum. Bir de kendileri de tezin bir parçası haline gelen, samimi sohbetlerini eksik etmeyen, değerli zamanlarını bana ayıran tüm katılımcılara çok teşekkür ediyorum.

Sabri AKMAN

Diyarbakır 2021

ÖZET

Özellikle son yüzyılda savaş ve çatışmaların artması, ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi, küreselleşme, devletlerin ve ulusötesi şirketlerin ekonomik ve siyasi hamleleri sonucunda ortaya çıkan göçler, dünya genelinde yaşanan toplumsal değişimlerin önemli bir dinamiği olarak karşımıza çıkar. Sözü geçen diğer faktörlerin de süreçte etkisi olmakla beraber temel sebebin son on yıldır devam eden savaş ve çatışmalar olduğu Suriyelilerin göçü, küresel çapta bir hareketlilik yaratmış; fakat bundan en çok Türkiye etkilenmiştir. Zira dört milyona yakın sayıyla, Suriyeli sığınmacı en çok Türkiye’de bulunmaktadır. Sığınmacılar göç ettikleri ülkede, ülkenin yerel halkını da etkileyen toplumsal kabul veya dışlanma eksenli tecrübeler yaşarlar. Çünkü kabul ve dışlanma pratikleri içeren “birlikte yaşam” çabası, sığınmacıları olduğu kadar yerel halkı da etkiler. Bu çalışmada da Diyarbakır’da, sığınmacı-yerel halk etkileşiminde gerçekleşen kabul veya dışlama pratiklerine dinin etkisi araştırılmıştır. Araştırmada söz konusu toplumsal kabul veya dışlama pratiklerinde bireyin toplum içindeki davranışlarının arka planının, duygu ve düşüncelerinin irdelenmesi amaçlandığı için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla sahadaki gözlemlerin yanı sıra 20 Suriyeli ve 20 yerel halktan olmak üzere toplam 40 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Din; kişiye merhamet katma, değer ve vicdan oluşumunu sağlama, mazluma ve muhtaca yardım etme sorumluluğu verme, Allah’tan korkma ve Allah rızasını kazanma, ortak ritüeller aracılığıyla dayanışma ortamı sağlama, gündelik hayatı şekillendirme, yaşam tarzı ortaklığı kazandırma ve ideoloji oluşturma işlevleriyle Suriyeli sığınmacıların toplumsal kabulünde etkili olabilmektedir. Bununla beraber ekonomik kaygılar, Suriyelilerden dolayı kamu hizmetlerinin aksadığını düşünme, Suriyelilerle ilgili medyadan edinilen olumsuz bilgiler, etnik ve ideolojik ayrılıklar ile kültürel farklılıklar din ortaklığının önüne geçip Suriyelilerin dışlanmasına sebep olabilmektedir. Araştırmada dinin, sığınmacıları kabul veya dışlama pratiklerinde her

zaman başat bir etken olmadığı; ekonomik, politik ve kültürel faktörlerle birlikte düşünülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Suriyeli Sığınmacılar, Diyarbakır, Toplumsal Kabul, Dışlanma, Din.

ABSTRACT

Migrations, which has emerged as a result of the increase in wars and conflicts, the development of transportation and communication facilities, globalization, economic and political moves of states and transnational companies, especially in the last century, emerges as an important dynamic of social changes throughout the world. Although other factors mentioned above had an impact on the process, the Syrian migration, the main reason of which was the ongoing war and conflicts for the last ten years, created a global movement; but Turkey was most affected by this. Because the highest number of Syrian refugees, with close to four million, is in Turkey. Refugees experience social acceptance or exclusion in the country they migrate to, which also affects the local people of the country. Because the effort of “living together”, which includes practices of acceptance and exclusion, affects the local people as well as the refugees. In this study, the effect of religion on acceptance or exclusion practices in the refugee-local people interaction in Diyarbakır was investigated. Qualitative research method was used in our research since it is aimed to examine the background of the individual's behavior in society, feelings and thoughts in the said social acceptance or exclusion practices. For this purpose, in-depth interviews were conducted with a total of 40 people, 20 from Syrians and 20 from local people, in addition to observations in the field. Religion; can be effective in the social acceptance of Syrian refugees with the functions of adding compassion to the person, providing the formation of values and conscience, giving the responsibility of helping the oppressed and the needy, fearing Allah and gaining Allah's approval, providing an environment of solidarity through common rituals, shaping daily life, gaining a lifestyle partnership and forming an ideology. However, economic concerns, thinking that public services are disrupted due to Syrians, negative information obtained from the media about Syrians, ethnic and ideological differences and cultural differences can prevent religious partnership and cause the exclusion of Syrians. In research, religion is not always a dominant factor

in the practices of accepting or excluding refugees; It has been concluded that it should be considered together with economic, political and cultural factors.

Keywords

Syrian Refugees, Diyarbakır, Social Acceptance, Exclusion, Religion.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	6
1.2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	8
1.3.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	13

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.GÖÇ.....	16
2.1.1.Göç Kavramları.....	20
2.1.2.Türkiye'nin Tarihsel Göç Deneyimi ve Suriyelilerin Göçü.....	25
2.1.3.Göç Kuramları Bağlamında Suriye Göçü	30
2.2.GÖÇ VE DİN.....	40
2.2.1.Toplumsal Bir Olgu Olarak Din.....	42
2.2.2.Göç ve Din Etkileşimi.....	48
2.2.2.1.Göç Sonrası Toplumsal Kabul ve Dışlamada Din Faktörü.....	55
2.2.3.Diyarbakır'ın Göçlerle Değişen Sosyo-Kültürel ve Dinî Yapısı	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1.DİYARBAKIR'DAKİ SURİYELİ SIĞINMACILARI KABUL VE	
DIŞLAMA PRATİKLERİNDE DİNİN ETKİSİ	69
3.1.1.Suriyelilere Yönelik Politik Yaklaşımın ve Faaliyetlerin Dinsel Bağlamı ...	72
3.1.2.Toplumsal Kabul veya Dışlamanın Ekonomi Boyutu ve Din.....	88
3.1.3.Suriyelilerin Kamu Hizmetlerinden Yararlanma Sürecinde Din	101
3.1.3.1.Sağlık	101
3.1.3.2.Eğitim.....	108
3.1.3.3.Diğer Kamu Hizmetleri.....	118
3.1.4.Dinin Sosyo-Kültürel Kabule Etkisi	126
3.1.4.1.Toplumsal İlişkilerde Din Faktörü	126
3.1.4.1.1.Arkadaşlık ve Evlilik İlişkilerinde Dinin Rolü	129
3.1.4.1.2.Toplumsal Uyum ve Çatışma Durumlarında Dinin Rolü	134
3.1.4.1.3.Dinle Birlikte Etkili Olan İdeolojik, Etnik ve Kültürel Faktörler .	148
3.1.4.2.Suriyeli Sığınmacılarla Mekân ve Komşuluk İlişkilerinin Dinsel	
Bağlamı	154
3.1.4.3.Suriyelilere Yönelik Üretilen Söylemlerin Dinsel Bağlamı.....	166
SONUÇ.....	174
KAYNAKÇA	178
EKLER.....	187

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
Çev.	Çeviren
Dek.	Deklarasyon
GEM	Geçici Eğitim Merkezi
ĞİGM	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
mad.	Madde
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
No.	Numara
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

İnsan, hayatta kalabilmek ya da daha iyi yaşayabilmek için bilinen ilk zamanlardan itibaren göç etmiştir; fakat son yüzyılda, dünya savaşları ve artan çatışmalarla birlikte ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesiyle de göç olgusunda artış olmuştur.¹ Birleşmiş Milletlerin 2019'daki raporuna göre göçmen ve mülteci sayısı hızla artmaktadır. Dünya genelinde, 2000 yılında 173 milyon göçmen varken bu sayı 2010 yılında 220 milyon, 2019'da ise 272 milyona yükselmiştir. Tahminlere göre 2050 yılında, dünyada 400 milyondan fazla göçmen olacaktır. Savaşlar, çatışmalar, insan hakları ihlalleri, eşitsiz ücret dağılımı, yoksulluk, bireysel ve toplumsal anlaşmazlıklardan dolayı kişide oluşan daha huzurlu bir yerde yaşama isteği var oldukça bu dünyada göç de var olacaktır.²

Tarihte hiçbir zaman göç, bu çağdaki düzeyde yoğun yaşanmamıştır. Bundan dolayı son yüzyıla “göç çağı” denmiştir.³ Göçün böylesine yoğun yaşanması, devletler açısından -göçmenlerin kabulünü veya dışlanmasını da etkileyen- iki temel sorunu gündeme getirmiştir: Birincisi, egemenliğin zedelenmesi endişesidir. Devlet, egemenliğinin gereği olarak ülkeye kimlerin girip kimlerin giremeyeceğini kontrol etmek ister; fakat yasa dışı göçmenler buna bir tehdit oluşturur. İkinci sorun ise göçün oluşturduğu değişim ve dönüşümü kontrol edememe endişesidir; zira göçün oluşturduğu güçlü dinamik, devletin toplumsal ve ekonomik planlarını bozabilmektedir.⁴ Artan göçlerin sebep olduğu bu sorunlarla mücadele etmek isteyen kimi devletler, sınırlara duvar örmenin yanında buna ek olarak ve daha güçlü bir şekilde, göçmenlere karşı olumsuz algı yaratarak “görünmez duvarlar” da örmeye

¹Saliha Sargın, **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'deki Uyum Süreçleri: Afyonkarahisar Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Afyonkarahisar 2018, s.1.

²Yusuf Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2019, s.1, <https://www.gocvakfi.org/tr/dunyada-her-100-kisiden-4u-gocmen/> (Erişim Tarihi: 23/11/2019).

³ K. Onur Unutulmaz, “Gündemdeki Kavram: ‘Göçmen Entegrasyonu’- Avrupa’daki Gelişimi ve Britanya Örneği”, **Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar**, (135-160) İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss. 136.

⁴ Unutulmaz, “Gündemdeki Kavram: ‘Göçmen Entegrasyonu...”, ss. 137.

başlarlar. Esas itibarıyla göçmenlere karşı algı oluşumunda mevzubahis olması gereken şey, farklılıklara ve farklı olana karşı nasıl bir bakış açısı geliştirildiğidir. Farklı olanı kabul etmek de bir düşman olarak görüp savaşmak da “oluşturulan” bu bakış açısıyla ilgilidir. Göçmenlere yönelik ırkçı söylemler de farklı olanı “canavar” olarak gören bakış açısından kaynaklanmaktadır. Sosyal bilimler de bu görünmez duvarların oluşum sürecini ve farklılıklara gösterilen tepkilerin dinamiklerini anlamaya çalışır. Aslında göç; sosyoloji, ekonomi, politika, coğrafya, tarih, hukuk, din bilimleri, antropoloji, psikoloji gibi bilimleri ilgilendiren disiplinler arası bir konudur.⁵ Fakat modern bilimin parçalı anlayışında göç olgusunu bütünsel bir bakışla ele almak mümkün olmadığı için ismi geçen bilim dalları göçü kendi zaviyelerinden araştırmışlardır.

Göç sonucunda ortaya çıkabilen ırkçılık, yoksulluk, kültürel karşılaşmalar, insani dramlar ve hak ihlalleri gibi olgular, sosyal bilimciler için göçü önemli bir çalışma alanı haline getirmiştir. Göçün araştırılmasının bir diğer gereği, toplumsal değişimi etkileyen en önemli unsurlardan olmasıdır. Göç, sadece toplumsal bir hareketlilik değildir; göç sonucunda toplumların karşılaşmasıyla birlikte sosyal, ekonomik, psikolojik, siyasi ve hukuki değişimler gerçekleşir. Göç; kültürel çatışma ve uyumun, ırkların birleşiminin, farklı dini anlayışların, cinsiyet rollerinin, sınıf ve statü değişiminin sebebi olabilmektedir.⁶ Reyhan Topçuoğlu’na göre politik bir olgu olan göç, bir yandan sınırları aşındırırken öte taraftan sınırın varlığını güçlü bir şekilde hissettirir; bir yandan “biz” ve “onlar”ın etkileşime girmesini sağlarken öte taraftan “biz” ve “onlar” ayrımıyla kimlik politikalarının üretilmesine sebep olur. Yani göç karmaşık, çelişik ve paradoksal bir yapıya sahiptir.⁷ Göçü karmaşık hale getiren birçok ekonomik, siyasi, dinî ve kültürel faktör göçmenlerin ev sahibi toplum tarafından kabul görmesine veya dışlanmasına sebep olabilmektedir. Toplumsal kabul, bireyin veya grubun toplumsal hayata katılma sürecine toplumun olumlu

⁵ Hayriye Erbaş, **Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler- Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2019, s.15, Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. IV.

⁶ Abdusamet Kaya, **Göç Bağlamında Kadının Dinsel Dönüşümü (Diyarbakır Örneği)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Diyarbakır 2007, s. 6, Mahmut Kaya, **Türkiye’deki Suriyeliler- İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar**, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2017, s. 41.

⁷ Reyhan Atasü, Topçuoğlu “Düzensiz Göç: Kısıtlanan İnsan Hareketliliği”, **Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar**, (501-509), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss. 506-507.

yaklaşması ve onay vermesi; dışlanma ise bireyin veya grubun politik, ekonomik ve kültürel sebeplerle toplumsal hayata katılmasının engellenmesi olarak görülebilir.

Toplum tarafından aşağılanan, kurumsal ve sosyal destek sağlanmayan, ekonomik eşitsizliğin yarattığı gelir yetersizliği yüzünden temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayan, sosyal ve politik haklardan mahrum olan ve bu sebeplerden dolayı toplumla bütünleşemeyen yoksullar, yaşlılar, engelliler, farklı etnik, dinî ve siyasi aidiyeti olanlar, kadınlar, farklı cinsel yönelim gösterenler, göçmenler ve tek ebeveynli çocuklar sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Görüldüğü gibi toplumun geniş bir kesiminin maruz kaldığı ya da bu potansiyeli taşıdığı sosyal dışlanma, toplumun “parazit” olarak gördüğü ve yok etmeye çalıştığı ya da yok saydığı bireylere karşı gerçekleşmektedir.⁸ Türkiye'deki ve Diyarbakır'daki Suriyelilerin de şu an yaşamış oldukları topraklara sonradan gelmiş olma “talihsizliği”, kendilerine yönelik dışlanma ihtimali doğurmaktadır. Öncelikle ekonomik kaynakların sınırlı olduğu veya yeterince verimli kullanılmadığı ülkemizde, Suriyelilerin ekonomik sebeplerle dışlanma ihtimalleri yükselmektedir. Bunun yanında kültürlerinin farklı olması (dil, aile hayatı, yaşam tarzı vb.), geçici koruma statüsünde olmaları ve dış siyasetin yanı sıra iç siyasette de sık sık tartışma konusu olmaları, onların politik ve kültürel yönden de dışlanmasına sebep olabilmektedir. Bütün bunlarla birlikte Suriyelilerin büyük çoğunluğunun yerel halkla ortak bir yönü de vardır: Müslüman olmak. Acaba ortak dine mensup olmak, kabul ve dışlama süreçlerini nasıl etkiler?

İnsanlar birlikte yaşama bilinci kazandığı için toplum olabilirler; düşünceleri, beklentileri, örfleri, adetleri farklı olsa dahi ortak faydada ve paydada buluşabildikleri için birlikte yaşarlar. Erol Erkan'a göre tüm farklılıklarına rağmen insanların birlikte yaşayabilmesi manevi bir bütünlük kurabilmesine bağlıdır. Manevi bütünlüğün oluşmasında da din önemli bir rol oynar; çünkü hayatı anlamlandırmada din oldukça etkilidir. Erkan'a göre toplumun içine yeni giren göçmenin, toplumun kültürünü ve değerlerini bilmesi ve ona uygun davranması, toplum tarafından kabul

⁸ Yunus Bucuka, “Engelliler, Din ve Sosyal Dışlanma”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2019, <http://busbed.bingol.edu.tr> (Erişim Tarihi: 12/11/2019), s.906, Oktay Hekimler, “Yoksulluk mu Yoksunluk mu: Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme”, **Tekirdağ S.M.M.M Odası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012, <http://www.tsmmmosyalbilimler.org> (Erişim Tarihi: 11/10/2019), ss. 5-7.

görmesinde ve sağlıklı bir iletişim kurabilmesinde son derece önemlidir.⁹ Öte taraftan göç eden kişi, sadece yaşadığı mekândan ayrılmakla kalmaz, kendi habitusundan (kişinin çeşitli anlamlarla oluşturduğu sosyal çevresi) da ayrılmak zorunda kalır. Bu durum, kişinin yeni yerinde büyük zorluklar yaşamasına sebep olur. Fakat din, göçmenin bu zorluğu aşmasında ona yardımcı olur. Çünkü din, ortak tecrübeleri barındırır¹⁰ ve insanın birlikte yaşaması sonucu oluşturduğu ortak zihinsel gerçeklikleri ifade eden “sosyal (socius)”in inşasında etkili bir faktördür. Din ortaklığı, sığınmacıların toplumsal kabulünde önemli görülmekle beraber bazen süreç içerisinde politik, etnik, ekonomik ve kültürel faktörlerin etkin olmasıyla geri planda kalabilir. Diyarbakır da sözü geçen faktörlerin ve göç olgusunun yoğun yaşandığı bir şehirdir. Bu çalışmada da Diyarbakır’da Suriyeli sığınmacıların karşılaştığı toplumsal kabul ve dışlanma pratiklerinde etkili olan diğer faktörlerle birlikte dinin rolü araştırılmıştır.

İnan Keser’in 2011’de yayımladığı çalışmaya göre Diyarbakır kentindeki hanelerin %94’ü iç göçle yerleşmiş ailelerden oluşmaktadır. Bu sayı, göçün Diyarbakır şehrinin şekillenmesinde ne derece etkili olduğunu gösterir. Dikkat çekici bir diğer veri de bu ailelerin sadece %2’sinin 1950’den önce, üçte birinin ise 90’lı yıllardaki çatışma döneminde göç etmiş olmasıdır. 1970’ten sonraki süreçte Diyarbakır, göç aldığı gibi göç de vermiştir. Bunda en fazla bölgedeki gerginlik ve çatışma süreci etkili olmuştur. Bir yandan PKK ile güvenlik güçleri arasında kırsalda yaşanan çatışma, tarıma dayalı Diyarbakır ekonomisini olumsuz etkilerken öte yandan üst ve orta sınıfın güvenlik kaygılarıyla göç etmesi de ekonomik sermayenin ve nitelikli iş gücünün şehri terk etmesi sonucunu vermiştir. Bu etkenlerle beraber yoğun bir göçe maruz kalan Diyarbakır’da işsizlik artmış ve yaşam standartları gerilemiştir. Kente göç edenlerin dörtte üçüne yakını il sınırları içindeki kırsal alandan, geri kalanı ise çevre illerden gelmiştir. Bölgedeki merkezi konumundan dolayı özellikle Diyarbakır’a yönelen göçlerin birçok sebebi bulunmakla beraber, bu göçler çoğunlukla ekonomik sebeplerle gerçekleşmiştir. Bu, Diyarbakır’daki iş imkânlarının çok olduğu anlamına gelmez. Bu göçlerin sebebi, -özellikle çatışma

⁹ Erol Erkan, “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma ve Benzeşme”, **İlahiyat Akademi Dergisi**, 2016, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/10/2019), s.11-13.

¹⁰ Erkan, “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat...”, s.15.

dönemlerinde- kırdaki ekonomi, eğitim ve sağlık imkânlarının kente göre çok daha kötü bir durumda olmasındandır.¹¹ Görüldüğü gibi göç, Diyarbakır'ın bugünkü ekonomik, politik ve sosyo-kültürel yapısının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Suriyelilerin kabul ve dışlama durumları da göçün değiştirdiği politik, ekonomik, dinî ve kültürel temeller üzerinde şekillenmektedir.

Suriyeli sığınmacıların Suriye'den gelip Türkiye'ye ve Diyarbakır'a yerleşme süreciyle birlikte sokakta, markette, hastanede, okulda, otobüste karşılaşılan halleri onlarla bir arada yaşayan yerel halkı da etkilemeye başlamıştır. Bu tez için böyle bir araştırma konusunun seçilmesinde de bahsi geçen sürecin şahit kıldığı veya bizzat yaşattığı tecrübelerin etkisi olmuştur. Şehirde çoğu Diyarbakırlının Suriyelilerle kurduğu temasların yanında, Diyarbakır'da Suriyeliler için kullanılan iki geçici eğitim merkezinden biri olan okulda (Kayapınar ilçesine bağlı Namık Kemal İmam Hatip Ortaokulu) 2016-2018 yılları arasında idarecilik yapmış olmak, bazı hallere daha yakından şahit olmayı sağlamıştır. Bu dönemki mesleki deneyimler, tez konusunun temelini oluşturur. Suriyeli çocukların aldığı eğitim, Türkiyeli öğretmenlerle kurdukları ilişkiler, yerel öğrencilerle okula giriş-çıkış saatlerinde yaşadıkları sürtüşmeler, Suriyeli velilerle okulda kurulan iletişim biçimi, bazı dönemlerde Suriyeliler için okula gelen yardımların dağıtılması sırasında yaşanan diyaloglarla birlikte gündelik hayatta Suriyelilerin alışverişlerdeki çekingen davranışlarına ve yabancılığın verdiği bilgisizlikle sağlık hizmetlerinde yaşadıkları problemlere şahit olmak konuya olan ilgiyi arttırmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın konusu, amacı, yöntem ve teknikleri ile sınırlılıkları açıklanmıştır. İkinci bölüm, çalışmanın teorik temellerini oluşturur. Bu bölümde Suriye göçü, kabul ve dışlama ile dinin bunlara etkisinin daha iyi anlaşılması için araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi çizilmiştir. Son bölümde ise saha araştırmasından elde edilen veriler çözümlenerek anlamlı kategoriler haline getirilmiş ve varılan sonuçlar ifade edilmiştir.

¹¹ İnan Keser, **Göç ve Zor-Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç**, Ütopya Yayınevi, Ankara 2011, ss.59-65

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

2010 yılının sonunda Tunus'ta başlayan ve birçok Ortadoğu ülkesinde otokratik yönetimlerin sona ermesini sağlayan Arap Baharı süreci, kısa süre içinde Suriye'yi de etkisi altına almıştır. Suriye şehri Dera'da bu süreci konu alarak “Darısı bizim başımıza.” anlamında telefon konuşması yapan iki kadın doktorun telefonu istihbarat tarafından dinlenince kadın doktorlar tutuklanmış, onlara işkence edilip saçları kazıtılmıştır. Bunun üzerine içlerinde kadınlardan birinin akrabası da bulunan 13 yaşlarındaki bir grup çocuk, okul duvarına “Halk düzenin yıkılmasını istiyor.” diye yazınca tutuklanıp ağır işkencelere maruz kalmışlardır. Buna tahammül edemeyen çocukların akraba ve aşiretleri, yönetimi protesto edip isyan çıkarmışlardır. Bu isyan, kısa sürede ülkenin geneline yayılmıştır. Suriye’de 15 Mart 2011’de başlayan isyanın Mısır, Libya ve Tunus’taki isyanlar gibi kısa sürede eski rejimin yıkılmasıyla sonuçlanacağı beklenirken böyle olmamıştır. İçinde farklı ırk (Arap, Kürt, Türk, Ermeni, Çerkez), din (Müslüman, Hristiyan) ve mezhep (Sünni, Nusayri, Alevi, Süryani, Dürzi) barındıran Suriye, dışarıdan müdahalelerin de etkisiyle derin bir çıkmaza sürüklenmiştir. Farklı grupların (Rejim Güçleri, IŞİD, ÖSO, YPG vb.) yıllardır devam eden çatışmasından kaçan milyonlarca insan, önce Suriye’ye komşu Türkiye, Mısır, Lübnan, Irak, Ürdün gibi ülkelere daha sonra da gelişmiş uzak ülkelere sığınmışlardır.¹² Suriye krizi, son yüzyıldaki en büyük insanî krizlerden biri olmasına rağmen özellikle ABD ve Avrupa ülkeleri, sığınmacıları kabul etmek istememiştir. Eylül 2015’te, ailesiyle birlikte Avrupa’ya göç etmek üzere yola çıkmışken denizde boğulan üç yaşındaki Aylan Kurdi’nin kıyıya vuran cansız bedeni dünya çapında gündem olduktan sonra bazı ülkeler sınırlı sayıda sığınmacı kabul etmişse de bu, çok yetersiz kalmıştır.

¹²Ahmet Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, Çizgi Kitabevi, Konya 2014, ss. 17-19.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK) 2020 verilerine göre dünyada en fazla Suriyeli sığınmacı Türkiye’de bulunmaktadır. Türkiye’nin komşu ülke olması, girişte vize veya pasaport istememesi, “açık kapı” politikası uygulaması, sınırının öte tarafında akraba ve tanıdıkların olması, Suriye’yle tarihsel, kültürel, ekonomik, etnik ve dini ortaklığının bulunması, diğer sınır ülkelerine göre daha demokratik ve gelişmiş bir ülke olması, Avrupa’ya geçişte transit ülke konumunda bulunması, sığınmacıların Türkiye’nin kendilerini Suriye istihbaratına teslim etmeyeceğini düşünmesi ve Recep Tayyip Erdoğan’a güvenmesi gibi sebeplerden dolayı milyonlarca Suriyeli sığınmacı Türkiye’ye göç etmiştir.¹³ Çatışmalardan kaçan ilk katile, 29 Nisan 2011 tarihinde, Hatay’ın Cilvegözü Sınır Kapısı’ndan Türkiye’ye giriş yaparken Türk hükûmeti zulümden kaçanlara kapılarının açık olmaya devam edeceğini ve sığınmacıların temel ihtiyaçlarının karşılanacağını ifade etmiştir. Avrupa devletleri de Türkiye’nin bu açık kapı politikasını insani bir tavır olarak görüp Türkiye’yi tebrik ederken ilginç bir şekilde Türkiye’nin batı sınırlarını ise kapatıp Suriyelilerin Avrupa’ya girişini engellemesini istemiştir.¹⁴ Sözü geçen bu süreçler, sonraki bölümlerde görüleceği üzere Türkiye’deki Suriyelilerin kabul veya dışlanmasında etkili olabilmektedir.

İlk girişlerden itibaren AFAD ve Kızılay’ın yanı sıra STK’ler de kamplara yerleştirilen Suriyelilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmışlardır. Bununla birlikte, zamanla hem gelen Suriyelilerin sayısının aşırı artması hem de kamplarda yaşayanlarda oluşan hapsedilmişlik hissi, çalışıp üretememe ve sosyal sıkışmışlık gibi psikolojik, ekonomik ve sosyal sebeplerle kamplardan önce güney illerine, daha sonra da Türkiye’nin bütün şehirlerine dağılan bir Suriyeli nüfus oluşmuştur. Bazı Suriyelilerin kayıt altına alınmak istememelerinden ve ülkeye giriş çıkışların devam eden dinamik bir süreç olmasından dolayı Türkiye’deki Suriyelilerin tam sayısına ulaşmak zor olsa da Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM), sığınmacıları kayıt altına alma işlemlerinde büyük bir aşama kat etmiştir.¹⁵

¹³ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 69-70, Kaya, **Türkiye’deki Suriyeliler- İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar**, ss. 10-23.

¹⁴ M. Murat Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler-Toplumsal Kabul ve Uyum**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s.10

¹⁵ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler-Toplumsal Kabul ve Uyum**, s.15.

Türkiye’deki bütün şehirlere yerleşmiş olan Suriyeli sığınmacılarla¹⁶ ilgili “durum tespiti” yapmak, onlarla birlikte huzurlu bir şekilde yaşamak için hazırlanacak eylem planlarına temel teşkil edecektir. Bu yüzden araştırmada, Türkiye vatandaşlarıyla iç içe yaşayan Suriyelilerin kabul görmesinde veya dışlanmasında dinin etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır: Diyarbakır’daki Suriyelileri toplumsal kabul seviyesi ne durumda? Suriyeliler ekonomi, kamu hizmetleri, toplumsal ilişkiler gibi alanlarda dışlanıyorlar mı? Din, toplumsal kabulü veya dışlanmayı etkiliyor mu, etkiliyorsa nasıl etkiliyor? Ekonomik, politik, etnik ve kültürel faktörlerle birlikte kabul ve dışlamada din nasıl bir işlev görmektedir?

Türkiye’de göçle ilgili yapılmış çalışmaların istatistiksel verilerine göre, bu alanda en az araştırılan konulardan biri de dindir.¹⁷ Gerek öneminden gerekse popülerliğinden dolayı Suriye göçü, Türkiye’de üzerine çokça araştırma yapılmış bir konu olmasına rağmen Suriyelilerin kabul veya dışlanmasında dinin etkisi az araştırılmıştır. Din, göç, kabul ve dışlama ile ilgili yüze yakın kitap ve makale incelenmesine rağmen tez konusuyla ilgili herhangi bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Aynı zamanda YÖK’ün tez veri tabanında da bu konuyla ilgili yazılmış herhangi bir tez bulunamamıştır. Türkiye’de, dış göç ve din ile ilgili yapılmış çalışmalar daha çok Avrupa’ya göç etmiş Türklerin dini hayatı, İslamofobi ve entegrasyon konularıyla ilgilidir. Dolayısıyla Diyarbakır’da ve Türkiye’de daha önce böyle bir çalışmayla karşılaşılmamış olduğundan, yapılan çalışmanın alan yazınına katkı sunacağı umulmaktadır.

1.2.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Diyarbakır’daki Suriyeli sığınmacıların toplumsal kabul veya dışlanma durumlarını ele almak ve bunda dinin etkisini tespit etmek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çünkü sosyal bilimlerde; duygu, düşünce ve davranışları karmaşık olan insanın algılarını, bakış açılarını ve bu bakış açılarının şekillenmesinde etken olan toplumsal yapı ve süreçleri çok yönlü, derinlemesine ve

¹⁶ <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

¹⁷ Mehmet Ali Kirman, “Göç Çalışmalarında Yöntem ve Din”, **Göç ve Din-Disiplinlerarası Bir Yaklaşım**, Astana Yayınları, Ankara 2020, s. 28.

bütünsel olarak ele almak için nitel araştırma yöntemi kullanılır.¹⁸ Ayrıca kişinin konuya olan bakış açısı ve tavrı daha çok kendi cümlelerinden anlaşılmaya çalışıldığı için nitel araştırma desenlerinden olan etnografik araştırma kullanılmıştır. Araştırma sürecinde veri toplama teknikleri olarak da gözlem, görüşme, odak grup görüşmesi ve doküman analizi kullanılmıştır. Gözlemlerde veri, doğal ortamda aracısız bir şekilde, direkt elde edilirken doküman analizinde yazılı materyallerin incelenmesi söz konusudur. Araştırmanın temelini oluşturan verileri elde etmek için kullanılan teknik ise kişinin duygu, düşünce, davranış ve deneyimlerini öğrenmede kullanılan görüşme tekniğidir. Ayrıca grup etkileşimi aracılığıyla verileri zenginleştirmek için odak grup görüşmesi de kullanılmıştır.

Görüşmelerde hem önceden hazırlanmış soruları sorabilme hem de sağlamış olduğu esneklikle hazırlanmış soruların yerini ve yapısını değiştirebilme ve görüşmenin akışına uygun yeni sorular sorabilme imkânı verdiği için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Kabul ve dışlamayla ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan, doküman incelemelerinden ve gözlemlerden hareketle görüşmelerin çerçevesini oluşturacak sekiz tema (politik, ekonomik, sağlık, eğitim, diğer kamu hizmetleri, toplumsal ilişkiler, komşuluk ve söylemsel) belirlenmiştir. Görüşmelerde elde edilen verilerin de bu çerçeveye uygun olduğu görüldüğü için temaların (kategorilerin) değiştirilmemesine karar verilmiştir. Araştırma sürecinde hem yerel halkla hem de Suriyelilerle görüşüldüğü için iki farklı görüşme formu (Ek 1 ve Ek 2) hazırlanmıştır. Araştırmada amaç, bir hipotezi test etmek ya da genellemelere varmak olmadığı için rastlantısal örneklem seçimi değil; konuya uygun duygu, fikir ve deneyimlerin toplanabileceği rastlantısal olmayan örneklem seçimi (veri toplanabilecek uygun nitelikteki kişileri seçmek için amaçsal örneklem) kullanılmıştır.¹⁹ Diyarbakır'daki yerel halkın içinde de Suriyelilerin içinde de çok farklı “tip”ler bulunmaktadır. Bu yüzden araştırmada “maksimum çeşitlilik örnekleme”ne ulaşmak için şehrin merkez ilçelerindeki farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip mahallelerinden kişiler seçilmiştir. Ayrıca Suriyelilerle teması olan farklı meslekî ve etnik yapılardan, yaş gruplarından ve eğitim seviyelerinden kişiler

¹⁸ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, ss.37-41.

¹⁹ Belkıs Kümbetoğlu, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2017, ss. 97-100.

de seçilmiştir. Bununla birlikte araştırmada kendisini dindar olarak görenler de görmeyenler de yer almaktadır.

Görüşme için ilk olarak pilot uygulama yapılmıştır. Alınan dönütlerden hareketle bazı sorular değiştirilmiştir. Görüşme öncesinde görüşülen kişilere görüşmenin amacıyla ilgili bilgi verilmiştir. Görüşmede kişinin kendisini açabileceği ve kolay cevaplayabileceği sorular öne alınmıştır. Bazen görüşülen kişinin eğitim seviyesi dikkate alınarak bazı sorular formdan farklı olarak basitleştirilmiş bir şekilde sorulmuştur. Ayrıca görüşmede, formda yer almayan fakat görüşmeyi derinleştirecek yahut mülakat sorularını açıklayıcı nitelikte olan takip sorular da sorulmuştur. Görüşme sürecinde zaman geçtikçe kişinin kendisini rahat hissedeceği düşünülerek hassas sorular (özellikle politik boyut) sona bırakılmıştır. Böyle yapılmasına rağmen görüşmeyi kabul eden bazı katılımcılar “ne olur ne olmaz” deyip politik boyuttaki bazı sorulara cevap vermek istememiştir. Bazı katılımcılar ise kayıttan sonra cevaplamak istemiştir. Formun birinci bölümünde yer alan demografik sorular, sıkıcı olacağı düşünülerek ve kişiyi kısa cevaplar vermeye sevk etmemek amacıyla en sona bırakılmıştır.

Araştırma sürecinde hem yerel halkla hem de Suriyelilerle görüşmenin olguyu daha doğru bir şekilde ortaya koyacağı düşünülmüştür. Fakat Ek 3’te görüldüğü gibi yerel halktan ve Suriyelilerden altışar olmak üzere sadece on iki kadınla görüşme yapılabilmektedir. Bu sayının az olmasında Diyarbakır’ın sosyal ortamlarında hâlâ kadınların erkekler kadar aktif olmaması, bazı kadınların görüşmekten çekinmesi ve bazı mesleklerde (esnaf, polis vb.) kadın çalışanların az olması gibi sebepler etkili olmuştur. Görüşmeyi kabul eden iki Suriyeli kadın katılımcı ise eşleriyle birlikte odak grup görüşmesine katılmışlar; fakat sorular özel olarak onlara da sorulmasına rağmen kısa cevaplar verip görüşme genelinde de geri planda kalmışlardır. Bunun dışında toplam dokuz kişiyle üç odak grup görüşmesi daha yapılmıştır. İkisinde kadın katılımcıların kendilerini daha rahat hissetmesi için öyle bir karar alınmıştır. Diğer görüşmeler ise bire bir yapılandırılmış görüşme formu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Zaman sorunu ve iş yoğunluğundan dolayı iki katılımcı görüşmeyi yarıda kesmek istemiştir. Dolayısıyla esnaf olan bu iki katılımcının bazı kimlik özelliklerine ulaşamamıştır. Katılımcıların kimlik

özelliklerinden cinsiyet, yaş ve meslek bilgileri onların profillerini yansıtmaları açısından tezin alan çalışması bölümünde yapılan alıntılarının altına eklenmiştir. Ayrıca “Suriyeli-Diyarbakırlı” ayrımının belirli olması amacıyla bu ifadeler de alıntılarının altına eklenmiştir.

Araştırmada katılımcıların dikkat çeken bazı özellikleriyle karşılaşmıştır. Birincisi, çalışmanın teorik bölümünde belirtildiği gibi Diyarbakır halkının büyük çoğunluğunun kırsalda doğup göçle şehir merkezine gelmiş olmalarıdır. İkincisi, Diyarbakır'daki Suriyelilerin daha çok Suriye'nin Kürt bölgesinden gelmiş oldukları gerçeği, katılımcıların anadil dağılımında da kendisini göstermiştir. Üçüncüsü, çalışmanın teorik bölümünde verilen kaynaklara göre Diyarbakır'da dindarlık oranı daha yüksekken (%75)²⁰ bu çalışma için görüşülen kişilerin yaklaşık %65'i kendisini dindar olarak görmüştür. Katılımcıların bu üç özelliğinin kabul veya dışlamaya etkisi çalışmanın alan bölümünde tartışılacaktır.

Bu çalışma için 11.09.2020 ile 15.11.2020 tarihleri arasında toplam 40 katılımcıyla görüşülmüştür. Görüşmelerin en uzununu 2 saat 7 dakika, en kısası ise 33 dakika sürmüştür. Görüşmelerin bir kısmı katılımcıların da rızasıyla, kendilerini daha rahat hissetmeleri amacıyla ve pandemi sebebiyle -kafe, park gibi kalabalık mekânları tercih etmek yerine- genellikle okulda öğrenciler yokken gerçekleştirilmiştir. Onun dışında esnafla yapılan görüşmeler çalıştıkları iş yerlerinde, kadınlarla yapılan üç odak grup görüşmesi ve iki bireysel görüşme evlerde, katılımcıların çalıştıkları yerlerde görüşmek istemeleri nedeniyle iki görüşme hastanede, iki görüşme büroda, bir görüşme emniyette, bir görüşme camide ve bir görüşme de katılımcının talebiyle otomobilde yapılmıştır. Bazı katılımcılar Türkçe bilmediğinden, verileri daha sağlıklı bir şekilde edinmek için iki grup görüşmesi ve iki bireysel görüşmede tercüman desteği alınmıştır. Bütün katılımcılara görüşmenin amacı hakkında bilgi verilip izin alınarak görüşmeler dijital ortamda kayıt altına alınmıştır.

²⁰Keser, **Göç ve Zor-Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç**, ss. 99-126, Bayram Kahraman, **Diyarbakır'ın Toplumsal Yapısı ve Halkının Toplumsal Kurumlara Bakışı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sakarya 2014, ss. 174-182.

Görüşmeler bittikten sonra bütün ses kayıtları deşifre edilerek word dosyası haline getirilmiştir. Ayrıca belirtilmelidir ki örnekleme oluşturulmaya çalışılan maksimum çeşitlilik verilerde de çeşitlilik sağlamıştır. Veriler dört defa okunduktan sonra kodlama yapılmıştır. Verilerde, kendi içinde anlam bütünlüğü olan parçalara - parçalar cümle ya da paragraf olabilir- isim vermeye kodlama denir. Kodlar, sözcük ya da sözcük grubundan oluşabilir.²¹ Çalışmada ikisi de kullanılmıştır. Daha sonra aynı kodlarla kodlanmış parçalar bir araya getirilerek veriler arasındaki ilişki çözümlenmeye çalışılmıştır. Veriler analiz edilirken betimsel analiz (görüşülen kişilerin genel duruşunu ve fikirlerini yansıtır direkt alıntılar yapmak) kullanılmıştır. Durumu en iyi ve en açık şekilde ortaya koyan ifadeler alıntılanmaya çalışılmış; fakat verilerdeki çeşitlilik katılımcıların bütün yönelimlerini çalışmada vermeye engel olmuştur. Verilerin analizinde bu yönelimler ifade edilmekle beraber alıntılarda bütün yönelimleri göstermek tezin hacmini aşacağından dolayı sadece baskın olan yönelimler alıntılanmıştır. Verilerin analizinden sonra elde edilen sonuçlar yorumlanarak anlam örüntüleri oluşturulmaya çalışılmıştır.

Saha araştırması sırasında görüşülen kişiler, toplumun çok farklı kesimlerini temsil etmektedirler. Bu yüzden katılımcılar, verilerin analiz edilmesi için verdikleri cevaplara göre gruplanmaya çalışıldığında keskin bir ayırım yapılamadığı görülmüştür. Çünkü katılımcının bir bölümünde verdiği cevaplarla oluşturduğu profil, başka bir bölümde farklılaşabilmektedir. Kabul ve dışlamayı etkileyen faktörler çok çeşitli olduğu için aslında bu durum normaldir. Yine de katılımcıları gruplara ayırmak gerekirse en temelinde kendisini dindar olarak gören ve görmeyen diye iki grup oluşturulabilir. Dolayısıyla ilk gruplama biçimi, din merkezli olarak yapılmıştır. Bunun yanında elbette bu gruplar kendi içinde çeşitlilik sağlayabilir. Bu yüzden ikinci bir gruplama biçimine girilmiştir. Burada da genel olarak Suriyelilere olan yaklaşımları bakımından yerli katılımcılar, dört gruba ayrılabilir: Kabul ve dışlama konusuna insani değerler açısından yaklaşanlar, etnik ortaklığı ön planda tutanlar, ekonomik endişelerle Suriyelilere karşı çıkanlar, dinî hassasiyetle meseleye yaklaşanlar. Çalışmada veriler çözümlenirken genellikle bu iki gruplama biçimi kullanılmıştır.

²¹Yıldırım ve Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, ss. 242-243.

Nitel araştırmalarda güvenirliği ve geçerliliği sağlamak tartışmalı bir konudur. Bununla beraber bu araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak için şunlar yapılmıştır: Araştırmanın amacı, problemleri, yöntemi, aşamaları, veri toplama teknikleri, verilerin nasıl analiz edildiği ve sonuçlara nasıl ulaşıldığı açık bir şekilde belirlenmiştir. Araştırmanın ham verileri saklanmıştır. Araştırmacının araştırma sürecindeki konumu ve etkisi açıklanmıştır. Araştırmacının araştırmaya etkisini azaltmak ve verilerin tekrarlanıp tekrarlanmadığını test etmek için araştırma ortamıyla ve katılımcılarla uzun süreli etkileşimler sağlanmış, araştırmanın doğal ortamıyla ilgili gözlemler yapılmıştır. Farklı veri toplama teknikleri kullanılmış, görüşmelerden elde edilen veriler gözlemlerle ve doküman incelemeleriyle teyit edilmiş yahut bu verilere şerh konmuş; öte taraftan doküman incelemeleri ve gözlemlerle edinilen veriler de görüşülen kişilerle paylaşılmış ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Farklı özelliklere sahip kişilerle görüşülerek katılımcı çeşitliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşme esnasında muallakta kalmış konular, görüşme sonunda da genel zet yapılarak veriler katılımcılara teyit ettirilmıştir. Yorum ve değerlendirmeler verilere sadık kalınarak yapılmıştır.

1.3.ARAşTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE KARşILAşILAN GÜÇLÜKLER

Bütün araştırmalarda olduğu gibi bu araştırmanın da eksiklikleri ve sınırlılıkları elbette vardır. Araştırmanın sınırlılıkları ve karşılaşılan güçlükler genel anlamda  sebebe dayandırılabilir: Araştırmanın konusundan kaynaklanan sınırlılıklar ve güçlükler, görüşülen kişilerden kaynaklanan sınırlılıklar ve güçlükler, araştırmacıdan kaynaklanan sınırlılıklar ve güçlükler.

Herakleitos'un “Bir nehirde iki kez yıkanmaz.” sözünün de vurguladığı gibi değişim durdurulamaz. Dolayısıyla sosyal olgular değişkendir. Bu anlamda, bu araştırma konusunun da belli sınırlılıkları vardır. Öncelikle rneklem seçiminde her ne kadar maksimum çeşitlilik sağlanmaya çalışılsa da evrenin tamamını yansıtacak örneklem sayısına ulaşmak mümkün görünmemektedir. Bu sağlansa bile araştırma Diyarbakır'ın merkez ilçelerinde yapıldığı için Diyarbakır'ın kendine özgü politik ve kültürel özellikleri, araştırmanın sonucunu sınırlayabilmektedir. Araştırmada amaç

bireylerden hareketle topluma ulaşmak olduğu için bazı genel yargılara ulaşmakla birlikte nitel araştırma sadece araştırma alanıyla değil, aynı zamanda araştırmanın yapıldığı zaman ile de sınırlıdır. Araştırmanın yapıldığı 2020'li yılların kendi ekonomik, sosyal, politik ve kültürel dinamikleri hem katılımcıların hem de araştırmacının düşüncelerinin biçimlenmesinde etkili olmaktadır. En basitinden bu yıl içerisinde Covid-19 salgını sebebiyle tüm dünyada ilan edilen pandemi süreci insanların dünyaya bakış açısını etkileyebilmektedir. Bunun dışında sığınmacıların karşılaştığı toplumsal kabul ve dışlanma sürecinde dinin etkisiyle ilgili herhangi bir kaynak çalışma bulunamamış olması, araştırma sürecinde yaşanan güçlüklerden biri olmuştur.

Araştırmanın sınırlılıklarını ve araştırma sürecinde karşılaşılan güçlükleri oluşturan ikinci gruptaki sebepler, görüşülen kişilerden kaynaklanabilen sebeplerdir. Özellikle katılımcıların, sorulan soruları yanlış anlama ihtimalleri her zaman mevcuttur. Fakat bundan daha önemlisi, katılımcıların politik ve güvenlik kaygılarıdır. Bu sebeple bazı kişiler görüşme için ikna edilememiştir. Bazı kişilerle de görüşülse bile bu kaygılar devam etmiştir. Zira güven oluşturmak için araçlar kullanılsa bile Suriyeli bir katılımcının “Başımıza bir iş gelmesin sonra” şeklindeki yorumu, güvensizliğin görüşmelere yan etkileri olabileceğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Güven problemi, araştırma sürecinde (hem katılımcıların görüşmeyi kabul etmesinde hem de görüşme esnasında) karşılaşılan en önemli güçlük olmuştur. Bunun dışında görüşülen kişilerin söylemleriyle elde edilen veriler, katılımcıların her zaman öyle davrandıkları anlamına gelmeyebilir. Çünkü söylem ve eylem, mekanik bir uyum içinde gerçekleşmez; bulunulan ortam ve koşullara göre değişebilir. Bu yüzden yaşam içerisinde özel durumlar ve sapmalar her zaman görülebilmektedir.²² Bu da göz önünde bulundurularak söylenebilir ki görüşme sürecinde bazı katılımcıların görüşme ilerledikçe farklı bir çizgiye yöneldiği görülmüştür. Fakat görüşmelerin başlarında elde edilen ilk verilerle çelişen bu söylemlere şüpheyile yaklaşılabilir. Çünkü kişiler derinlemesine görüşmelerle daha insani ve makul sözler kullansalar da -bu onlarda bir değişim sağlasa bile- kulaktan dolma ezbere söylemler,

²² Levent Ünsaldı, “Takdim”, **Yabancı- Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik**, Heretik Yayınları, Ankara 2019, ss. 11-12.

kişilerin ekonomik çıkarlarına uygun olduğunda, günlük yaşama yön verme konusunda ağırlığını devam ettirmektedir.

Araştırma sürecinde araştırmacıdan kaynaklı sınırlılıklar da yaşanabilmektedir. Öncelikle araştırmacının varlığı araştırma yapılan ortamın doğal akışını bozabilmektedir. Fakat uzun süre Suriyelilerle iç içe yaşamak (mahallede ve okulda çocuklarla, velilerle, Suriyeli öğretmenlerle) bu etkiyi azaltmıştır denilebilir. Bununla beraber araştırmacının zihinsel ve kültürel altyapısının sığınmacılardan farklı olması doğrudan ya da dolaylı olarak elde edilen verileri çözümlemede güçlüklerle sebep olabilmektedir. Ayrıca araştırmacının zihinsel süreçleri ve yorumlama gücüyle birlikte konuya olan subjektif ilgisi de olguyu eksiksiz ve etraflıca görmeye mâni olabilir. Türkçe bilmeyen bazı Suriyeli katılımcılarla yaşanan dil sorunu da araştırma sürecinde karşılaşılan güçlüklerden olmuştur. Ayrıca araştırma sürecinde ne kadar objektif olmaya çalışılsa da köyden şehre göç ederek bir gecekondü mahallesinde büyümüş ve Suriyeliler için geçici eğitim merkezi olarak da kullanılan bir okulda idarecilik yapmış biri olarak araştırmacının da araştırma sürecinde önemli bir değişken olduğunu vurgulamak gerekir. Yani araştırmacının kişisel deneyimleri, duyguları ve donanımı araştırmayı sınırlayabilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.GÖÇ

Göç; ekonomik, siyasi veya toplumsal sebeplerle, bir yerden başka bir yere, kalıcı yerleşmek amacıyla gerçekleştirilen coğrafi bir yer değişikliğidir.²³ Uluslararası Göç Örgütü'nün Göç Terimleri Sözlüğüne göre ise göç, “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi; süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir.”²⁴ Tanımlar değişse de temelde bir yer değişikliğinden bahsedilir; ama bu değişim sadece coğrafi değil, içerisinde sosyal, psikolojik, siyasi, hukuksal ve ekonomik süreçleri de barındıran bir değişimdir.²⁵ Genel olarak “göç eden kişi” olarak bilinen göçmen kavramının ise kabul görmüş belirli bir tanımı olmamasına rağmen Birleşmiş Milletlere göre göçmen, gönüllü olup olmamasına bakılmaksızın “yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden birey” olarak tanımlanabilir.²⁶

Birleşmiş Milletlere göre yer değiştirme hareketinin göç sayılabilmesi için uzun sayılabilecek bir mesafe gidilerek siyasi sınırların aşılması gerekmektedir. Ayrıca bu yer değiştirme, yerleşme amaçlı olmalıdır; eğitim, sağlık, tatil gibi amaçlarla gerçekleştirilen yer değişikliği, göç sayılmamaktadır.²⁷ Ayrıcı bir diğer özellik de göç sürecinin göçmenler için diğer yer değiştirmelere göre duygusal olarak rahatsız edici olmasıdır. Göçmen, eski yerleşim yerinden ve kültüründen kopup yeni

²³ Kaya, **Göç Bağlamında Kadının Dinsel Dönüşümü (Diyarbakır Örneği)**, s. 15, Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (çev.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1990, s. 685.

²⁴ Göç Terimleri Sözlüğü, “Göç”, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), İkinci Baskı, 2013.

²⁵ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. V.

²⁶ Göç Terimleri Sözlüğü, “Göçmen”, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), İkinci Baskı, 2013.

²⁷ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 20.

yerleşim yerinde kalıcı olarak -bazen de hiç dönmek üzere- yaşamaya çalışır.²⁸ Bu da duygusal olarak yıpratıcı bir durumdur. Fakat genellikle zorunlu sebeplerle yapılan göçler daha yıpratıcı olmaktadır.

İlk çağlarda daha çok savaş, kıtlık, doğal felaketler ve coğrafi dezavantajlar sebebiyle göç edilirken sanayi ve bilimin gelişmesiyle yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla eğitimle ilgili, kültürel veya siyasi sebepler de göçe zemin hazırlamıştır.²⁹ Genel itibariyle göç, gelişmiş ülkelere yönelik olmakla beraber son zamanlarda, özellikle kültürel deneyimler yaşamak amacıyla azgelişmiş ülkelere de gerçekleşmektedir. Göçün sebebi ne olursa olsun, göçten sonra yeni bir sosyalleşme süreci başlar ve çevreyle olan ilişkiler yeniden oluşturulur. Yeni bir ortam ise belirsizlik ifade ettiği için her zaman risk taşır, göçmen de ne yapacağını bilmediği için bu ortamda risklerle baş başa kalır.³⁰ Göçmenler gittikleri hemen her toplumda ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve etnik sorunlarla karşı karşıya kalırlar. Bunlarla mücadele etmek için kendi aralarında, dayanışma ağları kurup kendi mekânlarını oluştururlar. Bu bağlamda göçmenler, şehirlerde kendilerine sunulan mekânsal unsurları sadece pasif olarak kullanmakla kalmazlar; aynı zamanda mekânların oluşmasında ve dönüşmesinde aktif rol de oynarlar.³¹ Dolayısıyla mekânlar yerleşiklerle beraber göçmenlerden ve onların kültüründen de izler taşır.

Tarih boyunca bireylerin, toplulukların ve kültürlerin dünya üzerinde yayılması göçle olmuştur. Göç, kültürlerin geniş coğrafyalara yayılıp etkileşimini sağlayarak yeni fikirlerin ve medeniyetlerin ortaya çıkmasına zemin oluşturur. Öte yandan göç, birçok devletin yıkılıp birçok devletin kurulması gibi köklü değişimlere de sebep olmuştur. Aslında göç değişimin hem sebebi hem de sonucudur. Bazen kültürel değişikliklerden dolayı göç oluşur; bazen de göç sonucunda kültürel değişim gerçekleşir.³² Göçle beraber, sosyal ve kültürel temaslar kuruldukça yeni kültür merak edilip araştırılmaya, eski kültür ise sorgulanıp eleştirilmeye başlar. Göçten sonra yaşanan etkileşimler ve çatışmalarla beraber hem göç veren hem de göç alan

²⁸ Erbaş, **Göç ve Göçmenler...**, ss. 304-305.

²⁹ Buket Akıncı, Ahmet Nergiz ve Ercan Gedik, "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul", **Göç Araştırmaları Dergisi**, 2015, Cilt:1, Sayı:2, s. 60.

³⁰ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, ss. 2-3.

³¹ Erbaş, **Göç ve Göçmenler...**, s. 211.

³² Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 12.

yerde ekonomik, siyasal, demografik, kültürel ve toplumsal değişimler meydana gelir; yeni kültürler, milletler ve yönetim biçimleri oluşur.³³ Hatta ABD gibi tamamen göçle oluşan devletler ve halklar da söz konusu olabilmektedir.

Göç, dünya genelinde böylesine yaygınken bazen özellikle devletlerin güvenlik kaygılarından dolayı göçe tedbir de alınmaya çalışılır. Amerika'daki 11 Eylül ve daha sonrasında Avrupa'nın bazı kalabalık metropollerinde göçmenlerin gerçekleştirdiği saldırılardan sonra batılı devletler güvenlik esaslı bir göç politikası izlemiş, bunun sonucunda adeta bir "Avrupa kalesi" oluşturma çabasına girilmiştir. Devlet ve toplum olarak göçmenlere karşı olumsuz algılar artmaya başlamıştır. Artık göçmenler; yerel halkın işini elinden alan, devlete ekonomik olarak yük olan, devletin ulusal ve sosyal bütünlüğünü tehdit eden ve terörist olma ihtimali yüksek olan kişiler olarak görülmüştür.³⁴ Devletler bu bakış açısıyla göçmenlere yönelik sert politikalar geliştirmiş olsalar da dünya genelinde yaşanan insan hareketliliği azalmamıştır.

Göç, yalnızca bir yer değişikliği değildir; insanın mekânla ve toplumla kurduğu ilişkileri de yitirmesidir. Önceki hayatını geride bırakan göçmen, geçmişiyse geleceği arasında bir kopuş yaşar. Göç ettiği toplum dil, din, değer, davranış kalıpları, duygulanım biçimleri ve zihinsel işleyiş tarzı olarak ne kadar farklıysa göçmen o denli zorlukla karşı karşıya kalır; kendisini yalnız ve yabancı hisseder. Çünkü kendisini ait hissettiği yerde değildir. Bu durum da kuşaklar boyu devam eder. Fakat ortak dine, değerler sistemine, ırka veya kültüre sahip kişilerle karşılaştıkça yaşadığı endişe azalır ve nisbî bir rahatlama yaşar.³⁵ Bu bağlamda göçmenler, gittikleri yeni yerlerinde güvende olabilmek için ev sahibi toplumla uyum içinde yaşamak isterler. Bunun için de din, dil, ırk, kültür gibi sosyal sermaye unsurlarını kullanırlar. Bu şekilde ev sahibi toplumla bağlar kurulduğunda, uyum daha da kolaylaşır.³⁶

³³ Kaya, **Türkiye'deki Suriyeliler...**, s. 10, Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 12.

³⁴ N. Aslı Şirin Öner, "Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar", **Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar, Tartışmalar**, (13-27), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss. 14 15, Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. IV.

³⁵ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 155-156, Joseph H. Fichter, **Sosyoloji Nedir**, (çev.) Nilgün ÇELEBİ, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 183.

³⁶ Kaya, **Türkiye'deki Suriyeliler...**, s. 44.

Göç eden kişi, gittiği yere eski yaşam tecrübelerini, kültürünü, dilini, dinini kısacası hayatını ve hayallerini götürür; fakat yeni yerleşim yerinde önceki sahip olduğu sosyal ağlarını kaybeder.³⁷ Ayrıca insan yaşadığı toplumla ve mekânla, duygusal ve zihinsel bir bağ kurar. Göç edip yaşadığı yerden uzaklaşan kişilerde, bu bağlardan yoksun olmaktan kaynaklı trajik durumlar yaşanabilir.³⁸ Hayatında yeni bir gelecek inşa etmek için yola çıkan göçmen, bazen eski yaşantısıyla yeni yaşantısı arasında uygun bir geçiş sağlayamaz. “Eski”den kopan ama “yeni”ye de bağlanamayan göçmen, kendisini “yersiz yurtsuz” hisseder. Bu da bazı ruhsal problemlere yol açar.³⁹ Özellikle savaş, çatışma, soykırım gibi zorunlu sebeplerle göç edenlerde yüksek endişe ve stres, psiko-sosyal davranış bozuklukları ve travmalar, ailenin dağılması, işsiz kalma, sosyo-ekonomik düşüş, intihara meylin artması gibi sonuçlar yaşanabilir. Çünkü göçmenler hem dehşetli bir maddi yıkıma uğrayıp bir anda yerinden edilirler hem de hakarete uğrayıp onuru kırılmış gibi hissederler. Bu yüzden, bir yakınını kaybetmiş gibi sürekli bir yas havası içerisinde olabilirler.⁴⁰

Göçmenler, eski hayatlarını kaybettikleri için kırılganlık, tedirginlik, umutsuzluk gibi duyguları yaşarlar; eskiyi özlerler. Yeni hayatlarıyla ilgili zorluklarla baş etmek zorunda kalan göçmenlerin en büyük kaygısı, çocuklarının geleceğidir.⁴¹ Yeni bir toplumda maddi kültür unsurları hızlı değişirken manevi kültür daha yavaş değişir. Hatta göçmenler, kendilerine ait bir kimlik unsuru olarak gördükleri manevi kültürlerini koruma çabasında olurlar. Bu amaçla “bozulmama”ları için çocukları üzerinde baskı kurarlar; ama bu baskı genellikle ters teper. Çünkü çocuğun evde ve dışarıda gördüğü sosyal normlar birbirinden farklıdır. Bu durum, aile içinde çatışma çıkmasına ve ailenin dağılmasına sebep olabilir. Ailenin dağılmasıyla bağlantılı olarak yeni toplumla bütünleşemeyen göçmen gençler de aidiyet ihtiyacını gidermek için onları kendi içlerine çeken illegal gruplara dâhil olabilmektedirler.⁴² Aslında göçmenlerin suça yönelmelerinin en büyük sebeplerinden biri de göçtükleri şehrin sınırlı imkânlarının olmasıdır.

³⁷ Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, s. 3 Kaya, *Göç Bağlamında...*, s. 32.

³⁸ Kaya, *Göç Bağlamında...*, s. 17.

³⁹ Kaya, *Türkiye’deki Suriyeliler...*, s. 42.

⁴⁰ Kaya, *Göç Bağlamında...*, ss. 32-35.

⁴¹ Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler...*, s. 108.

⁴² Kaya, *Göç Bağlamında...*, s. 33

Genellikle yerleşilen yerin sınırlı imkânları olduğu için ve göçmen olarak imkânlara erişimde dezavantajlı oldukları için göçmenler, şehrin en kötü yerleşim yerlerinde barınma, ısınma, temizlik, yiyecek, giyecek ve buna bağlı sağlık sorunları yaşarlar. Dezavantajlı konumda olmaları onları düşük ücretli işleri kabul etmeye zorlar; hatta çocuklarının bile çalışmasına mecbur kalabilirler. Kaynaklara ulaşmada yerel halkla eşit imkânlara sahip olmama durumu, göçmenlerde bir süre sonra, topluma karşı nefret duygularıyla bezeli bir radikalleşmeye sebep olabilir. Bu durum daha çok, kendisini sürekli yerel halkla kıyaslayan ikinci kuşakta görülür.⁴³ Göç olgusuna ve bu olgunun yarattığı etkilere kısa bir giriş yapıldıktan sonra göçle ilgili kavramlar açıklanacaktır.

2.1.1.Göç Kavramları

Göçle ilgili kavramları ele almak için hem uluslararası hem de ulusal kaynaklara bakılmış; fakat bu durumun, kavram karışıklığına da sebep olduğu görülmüştür. Çünkü göçle ilgili kavramlar ve göçmenlerle ilgili yasal statüler, ulusal ve uluslararası kaynaklarda farklı ele alınmıştır. Bu başlık altında bu durum incelenip son kısımda da Türkiye’deki Suriyelileri isimlendirme problemine değinilerek Suriyeliler için neden sığınmacı ifadesini kullanmanın uygun görüldüğü açıklanmıştır.

Sosyal bilimler alanında üretilmiş çoğu kavram gibi göçle ilgili kavramlar da daha çok 19. yüzyılda, sanayi ve bilimde yaşanan gelişmelere dayandırılarak oluşturulmuştur. Sosyolojide göç, başlarda daha çok sanayileşmiş şehirlere gerçekleşen insan hareketliliğini ve ABD’ye yerleşmeleri açıklamak üzere kullanılmaktayken daha sonra zorla yerinden edilme, mültecilik gibi farklı göç durumlarını ifade etmek için eski göç kavramlarının yeniden ele alınıp düzenlenmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu gelişmeler dışında ekonomik göç, zorunlu göç, sığınmacı, yabancı, kaçak, sürgün, vatansız, insan taciri, tehcir gibi kavramların artması da göçün karmaşık, çok boyutlu ve dinamik bir yapıya sahip olduğu anlayışının literatürde yerleşmeye başladığını gösterir.⁴⁴ Castles ve Miller’a göre eskiye nazaran günümüz göçlerinin ayırıcı özellikleri; dünyanın her bölgesine yayılarak

⁴³ Kaya, **Göç Bağlamında...**, s. 33-34

⁴⁴ Öner, “Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar...”, ss. 13-14, Erbaş, **Göç ve Göçmenler...**, s. 305

küreselleşmekte olması, hızlıca çoğalması, eskiye göre çeşitliliğinin artması ve kadınların göç sürecine daha fazla katılmasıdır.⁴⁵ Göçte çeşitliliğin ve karmaşıklığının artması, göçle ilgili kavramları sınıflandırmanın da zorlaşması demektir.

Göçü; nedenleri (zorunlu ve gönüllü), süresi (geçici ve kalıcı), gerçekleşme biçimi (düzenli ve düzensiz), boyutları (bireysel, toplu ve kitlesel), gidilen yerin özellikleri (iç ve dış/uluslararası) gibi çeşitli kriterlere dayalı olarak sınıflandırmak mümkündür. Sınıflandırmadaki bu çeşitlilik, göçün çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olduğunu gösterir.⁴⁶ Zorunlu göçler; savaşlar, salgın hastalıklar, kıtlık, doğal afetler, diğer ölüm riskleri, işkence, özgürlükten alıkoyma, siyasi veya dini baskı gibi sebeplerle rıza dışı süreçlere bağlı olarak gerçekleşirken gönüllü göç; çocukların eğitimi, iş imkânları ve ailevi sorunlar gibi sebeplerle daha iyi bir hayat yaşamak için kişilerin kendi rızasıyla gerçekleşir.⁴⁷ Gönüllü göçte gidilmek istenilen yerin “çekici” unsurları daha etkili iken zorunlu göçte terk edilen yerin “itici” unsurları etkilidir. Zorunlu göçler genellikle travmatik olaylar sonucunda gerçekleştiği için göçmenlerin göçten sonraki beklentileri ve sosyal uyumu da bundan olumsuz etkilenmektedir. Zorunlu göçmenler, diğer göçmen türlerine göre siyasal, sosyal ve ekonomik destek konusunda daha çok problem yaşadıkları için bu olumsuz durumları daha da pekişmektedir.⁴⁸ Hayriye Erbaş’a göre gönüllü-zorunlu göç ayrımı net değildir; çünkü gönüllü göç olarak görülen ekonomik göçler, bazen yerleşim yerindeki ekonomik sıkıntılardan dolayı hayatın yaşanmaz hale gelmesiyle gerçekleşebilir. Bu yüzden isteğe bağlı olarak gerçekleştiği söylenen gönüllü göçler de dolaylı olarak zorunlu göç olabilmektedir.⁴⁹

Devletler egemenlikleri gereği, sınırlarından kimlerin geçebileceğini ve geçenlerin de ne kadar süre kalıp neler yapabileceğini yasalarıyla belirlerler.⁵⁰ Düzenli göç, devletlerin yasalarına uygun olarak resmî belgelerle gerçekleştirilen

⁴⁵ Castles ve Miller’den aktaran Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, ss. 23-24, Anthony Giddens ve Philip W. Sutton, **Sosyoloji** 7. Edisyon, Mesut ŞENOL (Çev.), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2017, s. 727.

⁴⁶ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, ss. 19-22, Akıncı, Nergiz ve Gedik, “Uyum Süreci Üzerine...”, s. 61.

⁴⁷ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 21, Akıncı, Nergiz ve Gedik, “Uyum Süreci Üzerine...”, s.62.

⁴⁸ Esra Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır’da Kadın Dindarlığı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2014, s.136.

⁴⁹ Erbaş, **Göç ve Göçmenler**..., s. 306.

⁵⁰ Topçuoğlu “Düzensiz Göç: Kısıtlanan İnsan Hareketliliği”, s.502.

göçtür; düzensiz göç ise resmi kaydı olmayan yasadışı göçlerdir. Kaydı olmayan düzensiz göçmenlerle ilgili politika yürütmek ve tedbirler almak oldukça zorlaşmaktadır.⁵¹ Düzensiz göç, sadece yasadışı yollarla ülkeye giriş değil; ülkede kalma süreleri dolan, mültecilik başvuruları kabul edilmeyen veya çalışma süreleri dolan kişileri de kapsar.⁵²

Ülke içinde gerçekleşen göçlere iç göç, ülke dışına edilen göçlere dış ya da uluslararası göç denir.⁵³ İç göç, genel olarak kırdan kente yapılan göçlerken; kişinin veya grubun düzenli olarak yaşadığı bir ülkeden başka bir ülkeye yine düzenli yaşamak için göç etmesine uluslararası göç denir.⁵⁴ Uluslararası göç çalışmalarının ulus devlet sınırlarının esas alınarak yapılması, meseleyi doğru anlamada sorunlar yaratabilmektedir; çünkü birbirleriyle kültürel bağları güçlü olan toplumların birbirlerinin ülke sınırlarını aşarak göç etmesi, kültürel olarak birbirinden çok uzak toplumların devlet içinde göç etmelerinden daha az çatışma doğurur.⁵⁵

Göçler süresine ve boyutuna göre de sınıflandırılmıştır. Göç edilen yeri bir süre sonra terk etmeye geçici göç, göç edilen yerde kalıcı yaşamaya kalıcı/kesin göç denir. Bireysel göç, bireyin tek başına veya ailesiyle birlikte gerçekleştirdiği göç iken; aynı bölgede yaşayan insanların gruplar halinde yer değiştirmesi ise toplu göç olarak isimlendirilmiştir. Kitlese göç ise kısa bir süre içinde, çok fazla insanın belli ülkelere göç etmesidir.⁵⁶ Göç olgusuna ülkeler açısından bakıldığında ise kaynak ülke, göçmenin göç etmek amacıyla ayrıldığı ülkeye denirken hedef ülke ise göçmenin göç ederken ulaşmak istediği ülkeye denir.⁵⁷ Hedef ülkeye gitmek için güzergâhta ara durak konumunda bulunan başka bir ülkeye göç edip yerleşme amacı olmadan bir süre kalmaya transit göç denir.⁵⁸

Mülteci, 1951 Cenevre Sözleşmesi (Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme)’ne göre “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya

⁵¹ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.4.

⁵² Öner, “Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar...”, s.16.

⁵³ Akıncı, Nergiz ve Gedik, “Uyum Süreci Üzerine...”, ss. 62-63.

⁵⁴ Arif Korkmaz, **Göç ve Din**, Çizgi Kitabevi, Konya 2011, s.32, Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.3.

⁵⁵ Öner, “Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar...”, s.14.

⁵⁶ Akıncı, Nergiz ve Gedik, “Uyum Süreci Üzerine...”, s. 62.

⁵⁷ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.8.

⁵⁸ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.4, Öner, “Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar...”, s.16.

siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan” ve bu tür olaylar devam ettiği için dönmeye korkan kişidir. Sözleşmeyi imzalayan devletlerin mültecilere çalışma, barınma, mülk edinme, iş yeri açma ve mahkemelere başvuru hakkı gibi birçok siyasi, sosyal ve ekonomik haklar vermesi gerekir. Sözleşmeyi coğrafi çekince koyarak imzalayan Türkiye, sadece Avrupa ülkelerinin vatandaşı olanlara mülteci statüsü vermektedir.⁵⁹

Türkiye’de 2013’te yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)’na göre, mültecilerin olduğu durumda bulunan ama Avrupa ülkeleri dışından gelen göçmenlere şartlı mülteci denir. Şartlı mülteciler başka bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalırlar. Aynı kanunun 63. Maddesine göre ise mülteci ya da şartlı mülteci dışında kalan ve geri gönderildiğinde ölüm, işkence ya da onur kırıcı cezalara maruz kalacak yabancılara ikincil koruma sağlanır.⁶⁰ Diğer göçmen statülerinden olan sığınmacı, gittiği ülkede mülteci statüsü için başvuru yapıp başvurusunun kabul edilmesini bekleyen kişiyken; vatansız, hiçbir devletin vatandaşı olmayan kişilere denir.⁶¹

Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne coğrafi çekince koyduğu için, Suriye’den göç edenlere mülteci statüsü vermemektedir. YUKK’ye göre ise Suriyeliler ne mülteci ne sığınmacı ne de şartlı mülteci olarak görülmektedir. Başta “misafir” olarak görülen Suriyeliler için “geçici koruma altındakiler” ifadesi kullanılmıştır. 2014 yılında yayınlanan Geçici Koruma Yönetmeliğinin son bölümünde yer alan Geçici Hükümlerin 1. maddesi şöyle der: “28/4/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti’nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi

⁵⁹ “Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme”, **Resmî Gazete** 10898 (5/9/1961), Kanun No. 359, mad. 1, dek. B.

⁶⁰ “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, **Resmî Gazete** 28615 (11/4/2013), Kanun No. 6458, mad. 63.

⁶¹ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, ss.6-7.

geçici koruma altına alınırlar. Geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bireysel uluslararası koruma başvuruları işleme konulmaz.”⁶²

Getirdiği hukuki yükümlülüklerden ötürü Türkiye, Suriyeliler için “mülteci” ifadesini kullanmak istemediğinden mevzuatta Suriyelilere “geçici koruma altındakiler” denmiştir. Uluslararası koruma ya da başka bir ülkeye sığınma başvurusu yapamayan geçici koruma altındakilerin AİHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi)’e başvuru hakkı vardır. Türkiye, uluslararası hukukta mültecilere tanınan birçok sosyal, siyasi ve ekonomik haklara sahip olmayan geçici koruma altındakilerden çadır kentte yaşayanlara -kayıt altına alınmak şartıyla- barınma, yiyecek, eğitim, sağlık, tercümanlık ve sosyal etkinlik yapma imkânı vermektedir.⁶³ İlk defa Bosna ve Kosova’daki insani krizlerden dolayı oluşan acil durum için kullanılan geçici koruma statüsüne sahip olanlara, mülteciler kadar hak verilmemekte, bazen mültecilere yönelik yapılan çalışmalar da hak değil de “hizmet” olarak görülmektedir. Çoğu kez bu hizmetler de devletin “lütufmesine” bağlı olarak değişebilmektedir. Bu da çeşitli insan hakları savunucuları tarafından eleştirilmektedir. Öte yandan Türkiye için coğrafi kısıtlamayı savunanlar da vardır; çünkü Türkiye, sıcak çatışma bölgesinde bulunduğu için Türkiye’ye giriş yapan her göçmene mülteci statüsü verilmesi; onlara Türkiye’de kalma, çalışma ve diğer birçok hakkın verilmesi demektir. Bu da Türkiye’yi göç konusunda çok cazip hale getirerek kitlesel bir göçle baş etmek zorunda bırakabilir. Bu tartışmalarla alakalı olarak 2009’da Türkiye’ye göç eden Abdulkhani ve Karimniya isimli iki İranlının şikâyeti üzerine verilen AİHM kararına göre coğrafi çekince, insan haklarına aykırı bulunmamakla birlikte, göçmenlerin sınır dışı edilmeleri hukuka aykırı bulunmuştur.⁶⁴

Çeşitli kurumlar tarafından hazırlanan raporlarda, Suriye göçüyle ilgili yazılmış kitaplarda, gazete ve televizyon haberlerinde Suriyeliler için sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci, geçici koruma altındakiler, misafir ve göçmen gibi ifadeler kullanılmaktadır. Yani ülkemizdeki Suriyelileri isimlendirme konusunda bir

⁶² “Geçici Koruma Yönetmeliği”, **Resmî Gazete** 29153 (22/10/2014), Karar No. 2014/6883, Geçici Hükümler, mad.1.

⁶³ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler...**, ss.59-60, Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, ss. 29-30.

⁶⁴ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler...**, ss.58-60.

karışıklık söz konusudur. Bu karışıklık, ulusal ve uluslararası mevzuatın, aynı durumu farklı şekilde isimlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Suriyeliler, ülkelerindeki çatışmalardan kaçıp buraya geldikleri için bu çalışmada sığınmacı ifadesi tercih edilmiştir. Sığınmacı ifadesi bu anlamda hukuki bir statü olarak değil, sosyolojik bir kavram olarak kullanılmıştır.

2.1.2. Türkiye'nin Tarihsel Göç Deneyimi ve Suriyelilerin Göçü

Türkiye, dünya coğrafyasında hem “doğu-batı” hem de “kuzey-güney” bakımından merkezi bir konumdadır. Bu nedenle Türkiye coğrafyası tarih boyunca göçler için önemli bir transit bölge olmuştur. Göçler yoluyla, yüzyıllardır farklı etnik unsurlar Anadolu’da bir arada yaşamıştır.⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ise yoğun olarak yaşanan beş göç döneminden bahsedilebilir. Birincisi Cumhuriyetin ilanından sonra komşu ülkelerle yapılan nüfus mübadeleleriyle Rum ve Ermenilerin gönderilip Türk ve Müslümanların ülkeye giriştir. Bu dönem, nüfusu “millileştirme” dönemidir. İkincisi 1950’lerden sonra sanayileşmeyle birlikte kırdan kentlere gerçekleşen yoğun iç göç dönemidir. Üçüncüsü 1960’lardan sonra Türkiye’den Almanya, Belçika ve Hollanda gibi ülkelere gerçekleşen işçi göçleridir. Dördüncüsü 1990’lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu’daki çatışma ortamından dolayı bu bölgelerden gerçekleşen göçlerdir. Ayrıca 1990’lı yıllar dağılan Sovyetler Birliği’nden, Afrika ve Asya’dan Türkiye’yle millî ve dinî bağı olmayan göçmenlerin ülkeye giriş yaptığı “küresel göç” dönemidir. Bu dönemden itibaren emek ihracatının yanında emek ithalatı da başlamıştır. Günümüze kadar gelen süreçte, son olarak da Suriye’deki çatışmalardan dolayı daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak derecede fazla sayıda göçmenin ülkemize gelmesi, Türkiye’nin yeniden yoğun bir göç dönemi geçirmesine sebep olmuştur. Bu dönem ise Zehra Yılmaz’ın aktardığına göre, göçte din ve milliyetçilik söylemleriyle oluşturulan “neo-osmanlıcılık” dönemidir. Yoğun Suriye göçünde “din kardeşliği” motivasyonu kullanılarak oluşacak muhtemel toplumsal tepkilerin önü alınmaya çalışılmıştır.⁶⁶ Bu başlıkta, konuyla ilgili olduğu için daha çok Türkiye’nin dış göç deneyiminden ve Türkiye’ye gerçekleşen Suriye göçünden bahsedilmiştir.

⁶⁵ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. V.

⁶⁶ Kaya, **Göç Bağlamında...**, ss. 25-26, Didem Danış’tan aktaran Zehra Yılmaz, “Din ve Kadın İlişkisinin Kesişiminde Türkiye’deki Göçmenlerin Entegrasyon Politikaları”, **Fe Dergi**, 2019, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/10/2019), s. 10.

Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde ve Cumhuriyetin ilanından hemen sonraki süreçte Balkanlar'dan, Kafkaslar'dan ve Kırım'dan Türk ve Müslüman milyonlarca kişi şu anki Türkiye topraklarına göç etmiştir. Sonraki süreçte Türkiye, 1960'lardan itibaren Avrupa'ya -özellikle Almanya, Belçika, Hollanda ve İsviçre gibi ülkelere- işçi göçü vermiştir.⁶⁷ 1980'den sonra Türkiye, göç veren ülke konumundan göç alan ülke konumuna geçmiştir. Bu, daha çok düzensiz güçlerle olmuştur. Dağılan Sovyetler Birliği'nden ekonomik nedenlerle Türkiye'ye yönelenler, İran ve Irak'taki savaş ve çatışma ortamından kaçanlar Türkiye'ye gelmiştir. Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Irak gibi komşu ülkelerden gelip kaçak işçi olarak çalışanlar ve Rusya'dan gelip seks sektöründe çalışan göçmenler giderek artmıştır. Ayrıca bu tarihten sonra nisbeten liberal ekonomiye geçildiği için Türkiye'de uluslararası sermayelerle şirketler kurulmuş ve ülkede yabancı çalışanların sayısı da artmıştır.⁶⁸

Asya, Avrupa ve Afrika arasında bulunduğu ve çevresinde çokça çatışma ve savaş yaşandığı için Türkiye, uzun yıllardır göçler için transit olarak kullanılan bir ülkedir. Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi çekince koyarak sadece Avrupalılara mültecilik statüsü vermesi de göçmenlerin Türkiye'de kalmayıp transit geçmelerinde etkilidir. Ayrıca Türkiye'nin Doğu sınırlarındaki kontrolü zor olan dağlık coğrafyası, Batı sınırlarındaki geçişlere uygun koy, körfez ve adaların çok olması, Doğu ve Güneydoğu'da sınır ülkelerdeki insanlarla olan akrabalık bağları Türkiye üzerinden transit geçişlerin daha kolay olmasını da sağlamıştır.⁶⁹ Türkiye, Avrupa dışından gelenlere mültecilik statüsü vermemesine rağmen göçmenlerin başka bir ülkeye gidene kadar Türkiye'de kalmasına izin vermektedir. Ayrıca Türkiye'nin yüzden fazla ülkeyle vize muafiyeti bulunmaktadır, bunların dışındaki bazı ülkelerle de sınır kapısında vize verme uygulaması vardır. Bu kolaylıktan yararlanan çoğu Afrika ve Asya ülkelerinden gelen göçmenler, Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra vize süreleri dolmasına rağmen kaçak olarak ülkede kalıp küçük

⁶⁷ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 87.

⁶⁸ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.85.

⁶⁹ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 92.

ticaret işlerinde, ev hizmetlerinde ya da insan tüccarlarının elinde fuhuş gibi alanlarda çalışmaktadırlar.⁷⁰

Yukarıda bahsedilen göç deneyimlerine rağmen Türkiye, Suriye göçüne kadar yoğun bir göçe maruz kalmadığı ve genelde transit ülke olarak kullanıldığı için kapsamlı bir göç politikası oluşturmamıştır. Suriye göçünden sonra daha kapsamlı ve sivil politikalar üretmek için 2013'te YUKK gibi yasal düzenlemeler ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulması gibi kurumsal düzenlemeler yapılmıştır.⁷¹ 2013'te İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurularak daha önce jandarma ve emniyetin BMMYK'yle eşgüdümlü bir şekilde göçmenlerle ilgili yaptığı çalışmalar, sivil alana taşınmıştır. YUKK'yle de göçmenlerin ülkeye girişi, ülkede kalışı ve ülkeden çıkışı yasal olarak düzenlenmiştir.⁷² Bu gelişmeler, o dönem Avrupa Birliği İlerleme Raporunda “kayda değer bir ilerleme” olarak nitelendirilmiştir. 2000'lerden sonra Türkiye'nin göçmen politikasının “güvenlik merkezli” olmaktan “insan merkezli” olmaya yaklaştığı söylenebilir. Bu bağlamda, 2005'te yayınlanan İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı'nda “geri göndermeme”yi devlet politikası haline getirme, sığınanların ikamet izinlerini düzenleme, sosyal ve kültürel uyum çalışmaları yapma gibi konuların yer alması önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilir.⁷³ Bu amaçla Suriye göçünden sonra İçişleri, Dışişleri, Aile ve Sosyal Politikalar, Milli Eğitim, Sağlık, Maliye ve Ulaştırma Bakanlıkları ile Valilikler, Kızılay, AFAD, Göç İdaresi Müdürlükleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında gerçekleştirilen koordineli çalışmalar büyük takdir toplamıştır.⁷⁴ Göçmenlerle ilgili sivil ve insancıl politikalar üretip yasal düzenlemeler yapmasına rağmen Türkiye, gelişmiş dünya ülkelerine göre göçmen hakları konusunda hâlâ istenilen seviyede değildir. 2015 verilerine göre Türkiye, göçmenlere yönelik insanî politikalar endeksinde dünyada 38. sırada yer almıştır.⁷⁵ Türkiye'deki 4 milyona yakın Suriyelinin sadece 63 bininin kamplarda, diğerlerinin ise Türkiyelilerle iç içe yaşaması, yerel halkla birlikte yaşayan Suriyelilerin topluma uyumu için geliştirecek

⁷⁰ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.87.

⁷¹ Erbaş, **Göç ve Göçmenler...**, s.278, Yılmaz, “Din ve Kadın İlişkisinin...”, s.10.

⁷² Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.4.

⁷³ Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler...**, ss.49-50.

⁷⁴ Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler...**, s.14.

⁷⁵ Sinem Yıldırım, Emel İslamoğlu, Cemal İyem, “Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 27/10/2019), ss. 110-111.

politikaların ne kadar önemli bir konu olduğunu gösterir.⁷⁶ Bu konu, ilerleyen bölümlerde alan çalışması verileriyle bir arada değerlendirilecektir.

Coğrafi çekince koymasına rağmen 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ve 10 Aralık 1948'de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne taraf bir devlet olan Türkiye'nin Beyannamenin 14. maddesinde geçtiği üzere, zulüm altındaki herkesin sığınma hakkı olduğu için insani bir gereklilik olarak gelen Suriyelilere sığınma hakkı vermesi BM nezdinde de takdir toplamıştır. AB'ye uyum kapsamında Türkiye'yle görüşülen başlıklardan biri de Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi çekincenin kaldırılması konusudur. Zaten fiili olarak gelen göçmenlerin kalıcılığına bakıldığında coğrafi çekincenin işlevini yitirdiği anlaşılmıştır.⁷⁷ Türkiye, coğrafi çekinceye rağmen Avrupa dışından gelen göçmenlere de kapılarını kapatmamış, sadece Avrupa'dan gelenlere mültecilik statüsü vermekle birlikte diğerlerine de belli haklar vererek onların ülkede kalmalarına izin vermiştir.⁷⁸ Bu bağlamda Türkiye'ye gelen Suriyelilere de geçici koruma statüsü verilmiştir.

2014'te yayınlanıp Suriyelilere “geçici koruma” statüsü veren Geçici Koruma Yönetmeliği, bir yandan Suriyelilere hukukî dayanak oluştururken bir yandan da Suriye krizinin sürüncemede kalmasından dolayı oluşan belirsizliği devam ettirmiştir. Geçici koruma, Suriyelilere geçici kimlik belgeleriyle sağlık, eğitim ve hukuk hizmetlerinden yararlanma, çalışma izni, adres ve abonelik oluşturma gibi haklar verirken coğrafi çekinceden dolayı mültecilik statüsünün verilmemesi ve verilen “şartlı mültecilik” statüsünün de uluslararası hukukta bir karşılığının olmamasından ötürü eleştirilmektedir.⁷⁹

Türkiye, tarihsel olarak devlet kültüründe göçmenlere “kapılarını açma” geleneğine sahip bir ülkedir. Bunun yanı sıra Türkiye, Suriyelilere “açık kapı” politikası uygularken onların “geçici” olduklarını da düşünerek hareket etmiştir. Fakat bu geçicilik düşüncesi, göçmenler konusunda orta ve uzun vadeli planlar yapılmasına engel olmuştur. Türkiye hükûmeti ve halkı, Suriyelileri “misafirlik” söylemi üzerinden geçici olacaklarını düşünerek kabul etse de göçün “fitratında”

⁷⁶ Yılmaz, “Din ve Kadın İlişkisinin...”, s. 11.

⁷⁷ Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler...*, ss. 48-49.

⁷⁸ Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, ss. 7-8.

⁷⁹ Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler...*, ss.54-57.

kalıcılık vardır. Zamanla göçmen çocukların okula gitmesi, ebeveynlerin iş bulup çalışması, yerel halkın dilini öğrenme, yerli-göçmen evlilikleri, kültürel uyum sağlama ve giderek yaşam standartlarının iyileşmesi gibi sebepler kalıcılığı arttırmaktadır.⁸⁰

Başta misafir olarak görülen Suriyelilere yerel halk kucak açıp yardımlarını esirgemezken zaman geçtikçe ve göçmenlerin kalıcılık ihtimalleri arttıkça özellikle Suriyelilerin fazlaca olduğu yerlerde, yerel halkla Suriyeliler arasında gerginlikler ve çatışmalar da artmıştır. Suriyeliler konusu iç siyasette tartışılan bir konu haline de geldiği için yerel halkın siyasi görüşü Suriyelilere olan bakışı etkilemiştir.⁸¹ Suriye konusu, Türkiye’de hem iç hem de dış politika sorunu haline gelmiştir. Muhalefet, iktidarın çatışmaların kısa sürede bitmeyeceğini öngöremediği, başka bir devletin iç işlerine karışarak iç karışıklığın parçası haline geldiği ve başarısız dış politika sonucu Türkiye’nin huzurunun kaçtığı gibi argümanlarla Suriye politikalarını eleştirirken iktidar da muhalefeti “diktatör yanlısı olma” ve “insanlık dramına kayıtsız kalma” ile suçlamaktadır.⁸²

Türkiye’nin Suriyeliler konusunda -belki de bilinçli bir şekilde- net bir politikası olmamıştır. Suriyelilerin kalıcı olduklarını kabul edip onlara vatandaşlık verme, onları geri gönderme ya da sınırdaki güvenli kamplara yerleştirme veya Avrupa kapılarını açıp Avrupa’ya gitmelerine izin verme ihtimalleri her zaman mümkün görülmüştür.⁸³ Erbaş’a göre aslında en başından beri Türkiye’nin Suriyelilere kapılarını açması, politik bir karar olup dış politikada etkin olma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu “kucaklama” siyasetinin bazen “geri gönderme” bazen de “Avrupa kapılarını açma” siyasetine evrilmesi de politiktir.⁸⁴ Alan çalışmasında da politik faktörlerle birlikte Suriyelilere karşı geliştirilen tavırlarla din arasındaki etkileşim tartışılacaktır.

⁸⁰ Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler*..., ss.17-18.

⁸¹ Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler*..., ss.13-14.

⁸² Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler*..., s. 76.

⁸³ Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler*..., ss.226-227.

⁸⁴ Erbaş, *Göç ve Göçmenler*..., s. 16.

2.1.3.Göç Kuramları Bağlamında Suriye Göçü

Şimdiye kadar sözü geçen insan hareketlilikleri sosyal bilimlerde göçle ilgili çeşitli kuramların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Göç toplumsal değişimin temel etkenlerinden olduğu için sosyolojide de önemli bir konudur. İlk sosyologların çalışmalarında direkt “göç çalışmaları” ifadesi geçmese de sanayileşme ve kentleşme konuları üzerinden dolaylı olarak göç de incelenmiştir. August Comte ve Emile Durkheim’in kentleşme sonucunda oluşan anomieye çözüm bulmaya çalışmaları, Marx’ın köylülerin zorla proleterleştiği süreci ele alması aslında göçle ilgili konulardır. Göç literatüründe II. Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşen işçi göçü, sonrasında yaşanan kültürel karşılaşmalar, etnik kimlikler, zorunlu göç, insan hakları ihlalleri sık işlenen konulardandır.⁸⁵ Türkiye’de ise göç çalışmaları genelde 1950’lerden itibaren yaşanan kentleşme sürecinde gerçekleşen iç göç, 1960’lı yıllardan sonra Türkiye’den Avrupa’ya gerçekleşen işçi göçü ve 1980’lerden sonra dağılan Sovyetler Birliği’nden, Afrika kıtasından Afganistan, Irak ve Azerbaycan’dan Türkiye’ye gerçekleşen göçlerle bu göçlerin yarattığı ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel problemler üzerine yoğunlaşmıştır. 2000’lerden sonra birçok üniversite bünyesinde göç araştırma merkezleri kurulmuş, özellikle Suriye göçünden sonra göçle ilgili çalışmalar artmıştır.⁸⁶

Erbaş’a göre göçle ilgili yapılan çalışmaları değerlendirmek için “Bu süreçte göçten dolayı yaşanan problemlerin çözümünde bilim insanlarının yaptığı çalışmaların etkisi oluyor mu?”, “Bilim insanlarının çalışmaları ve açıklamaları, ırkçılık ve düşmanlık söylemlerini nasıl etkiliyor?”, “Politik tartışmalarda kullanılan kavramların üretiminde bilim insanlarının katkısı nedir?” gibi sorular sormak gerekir. Örneğin çok sık kullanılan “göçmen krizi” kavramının politikleştiği görülmektedir. “Kriz” lafzı bizi yurttaşlarda korku yaratmaya yettiği için “krize sebep olanlar” a duyulan düşmanlık da politik kullanıma elverişli hale gelmektedir. “İllegal göçmen” ifadesi de böyledir. “İllegal” ifadesiyle göçmen sanki suçluymuş ve suç işlemeye de meyilliymiş gibi anlaşılır. Oysa Erbaş’a göre bilim insanlarının göçmenleri “suçlu”, “düşman” ya da “ikinci sınıf insan” olarak göstermeyen nesnel kavramlar üretmesi gerekir. Bu bağlamda “illegal göçmen” yerine “belgesiz göçmen”, “göçmen krizi”

⁸⁵ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, ss. 11-13.

⁸⁶ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, ss. 14-15.

yerine “krizin göçmenleri” demek -aslında göçmenler krizleri değil krizler göçmenleri yaratır- daha doğru olur. Ayrıca içinde “bir anda” meydana gelme anlamı da taşıyan bu “kriz”lerin önceden yapılan doğru analizlerle öngörülebilir olduğunu da unutmamak gerekir.⁸⁷

Göçle ilgili ilk çalışmalarda -sanayileşme döneminin etkisiyle- sadece işçi göçü ele alınırken zamanla göç olgusu değişip çok etkenli ve karmaşık bir hal alınca (1980’lerden sonra çok kültürlülük tartışmaları, 1990’lardan sonra iletişim imkânlarındaki gelişmelerle beraber göçmen ağları ve örgütlenmeler gibi) bu durum göçle ilgili çalışmalara da yansımıştır. Göçle ilgili kuramlar önceleri makro bakış açısı taşıırken daha sonra mikro yaklaşımlar da etkili olmaya başlamıştır. Tarihsel ve makro yaklaşımlar bütün göç türlerini “aynılaştırma”sı bakımından genel-geçer yargılar oluşturan pozitivist bilim anlayışından beslenir. Ele aldığı konular açısından bakıldığında ise bazı kuramlar ekonomik, bazıları sosyo-kültürel etkenleri esas almış, bazıları ise daha eklektik yapıya sahip olmuştur.⁸⁸ Erbaş’a göre aslında göçte iki temel yaklaşım vardır. Birincisi göçte kültürel ve bireysel etkenleri, göçlerin kendine özgü yönlerini ön plana çıkarmayıp göçü sınıf mücadelesi bağlamında ele alan Marksist yaklaşımdır. Diğer yaklaşımlarda -Marksizm dışı yaklaşımlar- ise yapısal etkenlerden ziyade göçte din ve etnisite konuları ön plana çıkarılmıştır. Göçün karmaşık ve çok boyutlu yapısı düşünüldüğünde mikro ölçekte psiko-sosyal etkenler ile makro ölçekte ekonomik, siyasal ve demografik yapıların birlikte ele alınması gerekir.⁸⁹ Göçün karmaşık hale gelmesiyle göç kuramlarının sınıflandırılması da çeşitlenmiştir. Genel anlamda bireyci (mikro) kuramlar, tarihsel-yapısal (makro) kuramlar, işlevsel kuramlar, sistem ve ağ kuramları diye dört kategori oluşturulabilir. Burada itme-çekme kuramının çok kullanışlı olduğunu ve dört kategoriye de dâhil edilebileceğini belirtmek gerekir.⁹⁰ Belki de bu yüzden bu kuram, göç çalışmalarında en çok bahsedilen kuramdır.⁹¹ Çalışmada göç kuramları daha çok Suriye göçünü açıkladıkları boyutlarıyla ele alınmıştır.

⁸⁷ Erbaş, **Göç ve Göçmenler...**, ss.287-311.

⁸⁸ Erbaş, **Göç ve Göçmenler...**, s.214, Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 13.

⁸⁹ Erbaş, **Göç ve Göçmenler...**, s.215, Giddens ve Sutton, **Sosyoloji**, s.725.

⁹⁰ Erbaş, **Göç ve Göçmenler...**, ss.281-283.

⁹¹ Deniz Şenol Sert, “Uluslararası Göç Yazımında Bütünleyici Bir Kurama Doğru” **Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar, Tartışmalar**, (29-48), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s.31.

Göçle ilgili yapılmış ilk çalışma Georg Ravenstein'in İngiltere'nin 1871-1881 yılları arasındaki nüfus sayımı verilerini dikkate alarak yazdığı *Göç Kanunları* çalışmasıdır. Ravenstein'in göçle ilgili ulaştığı yedi kanun şöyledir: Bir yerleşim yeri göç alıyorsa bu, çoğunlukla yakın yerlerden gerçekleşir ve o yörenin nüfusu iş imkânlarını karşılamada ne kadar yetersizse o derecede göç alır. Yakın yerlerden kentlere göç edildiği için nüfusu azalan bu yakın yerlere de ona yakın diğer yörelerden göç edilir ve bu şekilde göç basamakları oluşur. Sadece yakın yerlerden “basamaklı göç” yaşanmaz, direkt uzak yerlerden de göç gerçekleşebilir. Sanayileşmiş kentler işgücü ihtiyacını karşılamak için çevredeki göçmenleri emer. Göçmenlerin şehre yayılması o şehrin de göç vermesine sebep olur, yani göç alan yer göç de verir. Kırsal nüfusu kent nüfusuna göre göçe daha meyillidir. Yakın yerlere -iç göç- daha çok kadınlar, uzak yerlere -dış göç- daha çok erkekler göç eder.⁹² Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen göçü açıklamak için Ravenstein'in “mesafe” kavramı önem arz etmektedir. Dünyanın genelinde olduğu gibi Suriye göçünde de zorunlu göçmenlerin hareketi ani ve plansız olduğu için ve sosyo-ekonomik sermayeleri uzak ülkelere yetmediği için zorunlu göçmenler genelde komşu ülkelere gitmek durumunda kalırlar. Aslında Ravenstein'in Göç Kanunları ekonomik temeller üzerine kurulur. Bu bağlamda Suriyelilerin Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra zamanla İstanbul, İzmir, Bursa gibi sanayileşmiş kentlere göç etmesi pratikte Ravenstein'in düşüncelerine uygun görünmektedir.⁹³

Ravenstein'den sonra William Petersen de dört göç tipinden bahseder: Kuraklık, kıtlık, sert iklim koşulları ve deprem gibi doğanın sebep olduğu ilkel göçler; toplumsal ya da kültürel baskının sebep olduğu zoraki göçler; bireyin kendi isteğiyle gerçekleştirdiği serbest göçler ve serbest göçlerle giden insanların göç ettiği yerlerden memnun olup bunu göç veren yerdeki insanlara anlatması sonucu göçün yaygınlaşmasıyla oluşan kitlesel göçler.⁹⁴ Suriye göçü de Petersen'in göç tiplerinden zoraki göçe girer.

⁹² Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, s. 24-27, Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2014, ss.23-27.

⁹³ Celal İnce, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 2019, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/10/2019), ss.2583-2584.

⁹⁴ Adıgüzel, *Göç Sosyolojisi*, ss.28-29.

Everett Lee'nin İtme-Çekme Kuramı'nda göç veren yerde göçmeni "iten" göç alan yerde de "çeken" faktörlerden bahsedilir. Bu faktörler ekonomik, kültürel, sosyal, ailevi veya bireysel olabilir.⁹⁵ İtme faktörleri göç veren yerdeki işsizlik, kısıtlı eğitim ve sağlık imkânları, iklim koşulları, kıtlık, savaş ve çatışma gibi koşullarken çekme faktörleri de göç alan yerdeki yüksek ücretli işler, gelişmiş eğitim ve sağlık imkânları, toplumsal huzur gibi koşullardır.⁹⁶ Kaynak ülkenin "itici", hedef ülkenin de "çekici" özellikleriyle birlikte kişinin yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, ilgileri, ekonomik ve sosyo-kültürel birikimi, bulunduğu yere aidiyeti gibi değişkenler de göçü etkilemektedir. Buna göre Suriye'nin en başta çatışma bölgesi olması, çatışmalardan dolayı ekonominin, sosyal yaşamın ve kentsel yapının tahrip olması, işsizlik, vatandaşların aidiyet bağının güçlü olmaması (çatışma yaşanmayan bölgelerde ekonomik durumu iyi olan kişilerin ve askere alınma korkusu yaşayan gençlerin de göçtüğü bilinmektedir) gibi özellikleri itici etkenler; Türkiye'nin de komşu ülke olup açık kapı politikası uygulaması, güvenli bir bölge olması, iş imkânlarının daha iyi olması, Suriye'yle tarihsel ve kültürel bağlarının olması gibi özellikler de çekici faktörler olarak ifade edilebilir.⁹⁷

Neo-klasik ekonomi kuramında emeğin fazla olmasından dolayı düşük ücretlendirildiği yerlerden emeğin az olmasından dolayı yüksek ücretlendirildiği yerlere gerçekleşen göçler anlatılır.⁹⁸ Neo-klasik ekonomi kuramında mikro etkenler göz ardı edilerek işgücüyle ilgili makro etkenler göçte etkili görülmüştür.⁹⁹ Kuramın bakış açısıyla şunlar söylenebilir: Suriye'den göç edenler sadece çatışma olduğu için göç etmemişlerdir, çatışmalardan dolayı çöken ekonomi daha fazla insanın işsiz kalmasına ve zamanla yoksullaşmasına sebep olduğu için -asıl bundan dolayı- bazı insanlar göç etmiştir. Dolayısıyla neo-klasik ekonomi kuramının da söylediği gibi Suriyeliler iş bulabilecekleri Türkiye'ye özellikle de emeğe daha fazla ihtiyaç duyulduğu için daha yüksek ücret verilen şehirlere göç etmişlerdir.¹⁰⁰

⁹⁵ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.28.

⁹⁶ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.20, Giddens ve Sutton, **Sosyoloji**, s.724.

⁹⁷ İnce, "Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme", ss.2586-2587.

⁹⁸ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.30.

⁹⁹ Sert, "Uluslararası Göç Yazımında Bütünleyici Bir Kurama Doğru", s. 32.

¹⁰⁰ İnce, "Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme", ss.2588-2589.

Neo-klasik ekonomi kuramının temellerine dayanan ve Modernleşme Okulu tarafından oluşturulan “Denge Kuramı”na göre sanayileşmemiş/gelişmemiş yerlerden sanayileşmiş/gelişmiş şehirlere gerçekleşen göçlerle “denge” sağlanmış olur. Bu kurama getirilen eleştiriler, gelişmemiş yerlerden insanların göçmesinin dengeyi değil, dengesizliği arttırdığı yönündedir.¹⁰¹ Suriye göçünden sonra hem sanayileşmiş ülkelerin Suriyelileri istememesi ve bunun sorun haline gelmesi hem de Suriye’nin sosyo-ekonomik açıdan gerilemesi bu eleştirinin yerinde olduğunu ve göç aracılığıyla her zaman “denge”nin sağlanamayacağını gösterir.

Yeni ekonomi kuramında ise göç kararının birey değil, bireyin dâhil olduğu aile veya grup tarafından alındığı ifade edilir. İnsanlar özellikle ekonomik bunalımın yaşandığı dönemlerde ailesinin ya da grubunun ekonomik durumunu iyileştirmek veya geliştirmek için ailesinin beklentilerini dikkate alarak göç eder.¹⁰² Suriye göçünde de özellikle başlarda aileler hep birlikte göç etmemiş, ailenin içinde kolay iş bulabilecek kişiler farklı ülkelere gönderilmiştir. Bu durum komşu ülkelere göç ettikten sonra da bazı Suriyeli aileler için devam etmiştir. Batılı ülkelerin “göçmen kriterleri”ne uygun, sosyo-kültürel sermayesi yüksek ve dil bilen kişiler, gelişmiş ülkelere göç ettikten sonra gönderdikleri paralarla Suriye’ye komşu olan ülkelere yaşayan ailelerinin geçimini sağlamaya çalışmıştır.¹⁰³

Michael J. Piore’un ikiye bölünmüş emek piyasası kuramında, iş kolları iki kategoriye ayrılır. Yerel halk ücretin ve statünün yüksek olduğu, ekonomik ve sosyal güvencelerin tam olduğu iş kollarını tercih ettiği için boş kalan düşük ücretli, sürekli olmayan, sosyal güvencesiz iş kollarına (ikincil sektör) da göçmenler yerleştirilir. Hem komşu ülkelere hem de üçüncü ülkelere göç etmiş Suriyelilerin ikincil sektörlerde çalışması bu kuramın açıklamalarına uygundur.¹⁰⁴

Dünyayı merkez ve çevre olarak ikiye ayıran Bağımlılık Okulu’nun (özelde Immanuel Wallerstein) göçlerin çevreden merkeze doğru gerçekleştiği düşüncesi, merkez-çevre (dünya sistemi) kuramının temelini oluşturur. Bu okula göre, çevre (gelişmemiş, sanayileşmemiş) ülkeler ve merkez (gelişmiş, sanayileşmiş) ülkeler

¹⁰¹ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, ss.31-32.

¹⁰² Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.30.

¹⁰³ Ince, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, s.2593.

¹⁰⁴ Ince, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, s.2596.

birbirine bağımlıdır. Aslında daha doğru bir ifadeyle gelişmiş kapitalist ülkeler, ucuz işgücü ve hammadde temin etmek için sanayileşmemiş ülkeleri kendilerine bağımlı kılmıştır. Geçmişte birçok dünya sistemi olduğu gibi bugünün de sistemi, kapitalist ülkelerin ve küresel şirketlerin yönettiği dünya pazarı sistemidir. Eskiden sömürgeleştirilerek yapılan işler, şimdi demokratikleştirme, modernleştirme ve küreselleşme kılıfıyla yapılmaktadır. Sanayileşmemiş ülkeler, kapitalist sisteme dâhil oldukça yeni hammadde ve emek, dünya pazarına sunulmuş olur ve böylece yeni göçler oluşur. Bu sistemle kendilerine ucuz hammadde ve emek sağlayan küresel şirketler ve güçler böylece hem dünya pazarını kontrol altında tutar hem de diğer ülkeleri kendilerine bağımlı kılar. Ayrıca bu sistemde gelişmiş ülkelere giden göçmenlerin kendi ülkelerine gönderdiği dövizler de çevre ülkelerin gelişimini olumsuz etkiler.¹⁰⁵ Hem Arap Baharı hem de Suriye göçünün oluşumu dünya kapitalist sisteminden bağımsız olarak düşünülemez. Küresel güçler kendi çıkarları için en başından beri gerek perde arkasından gerekse açık bir şekilde çatışma bölgelerindeki gidişata müdahil olmuşlardır. Ayrıca bütün bu olayların küresel ekonomik krizden sonra patlak vermesi ve çatışmalarla beraber fazlaca artan silah satışlarının küresel güçlere yüksek kâr sağlaması, dünya sistemi kuramının Suriye göçünü açıklamada ne kadar önemli olduğunu gösterir.¹⁰⁶

Network (ilişkiler ağı) kuramında ilk göç edenlerin asıl memleketleriyle (aile, akraba, arkadaş ve komşularıyla) göç ettikleri yer arasında oluşturdukları ağlar sayesinde devamında gerçekleşen zincirleme göçlerle göç riskinin ve maliyetinin azalarak göçün hızlandığı ve yaygınlaştığı fikri vardır.¹⁰⁷ Kurulan göçmen ağları sayesinde memleketteki tanıdıklara göç edilen yerin çalışma koşulları, sosyal hayatı ve göç yolları hakkında bilgi verilir; göç etmeleri için teşvik edilir. Bu ağlar sadece göçten önce değil göçten sonra da göçmenlerin yaşadığı problemlerin (kalacak yer ve iş bulma, çocukların eğitimi vb.) çözümünde göçmenlere yardımcı olur. Bazı göçmen ağları, zamanla resmi kimlik kazanabilmektedir. Göçmen ağlarıyla göçten sonra da devam eden yardımlaşma ve dayanışmayla göçmenlerin avukat, doktor, esnaf hizmetleri ve ibadet yerleriyle ilgili ihtiyaçları karşılanmaktadır. Göçmenlerin bu

¹⁰⁵ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 32, İnce, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, s.2597.

¹⁰⁶ İnce, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, s.2598.

¹⁰⁷ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s.33, Yalçın, **Göç Sosyolojisi**, ss. 49-55.

şekilde gettolaşması, yol göstericilik işlevinden dolayı sosyal uyumu kolaylaştırırken aynı zamanda yerel halkla etkileşime girmeye ve dil öğrenmeye engel olması bakımından da sosyal uyumu zorlaştırmaktadır.¹⁰⁸ Kuramın Suriye göçünü açıklamada önemli bir yeri vardır. Çünkü Suriye göçü bir anda ve tek seferde gerçekleşmemiştir. Göçmen ağları vasıtasıyla daha önce göç edenlerin verdiği bilgiler (göç güzergâhları, yerel halkın Suriyelilere olan tepkisi, istihdam ve sosyal yaşam koşulları vb.) daha sonraki göçmenlerin göç etmesinde etkili olmuştur. Akıllı telefonlar ve internet aracılığıyla kurulan sosyal medya gruplarıyla da Türkiye'deki Suriyeliler, Suriye'dekileri Türkiye'ye gelme konusunda yönlendirmişlerdir. Hatta Türkiye'deki şehirler hakkında verilen bilgiler, Suriyelilerin belirli şehirlere daha fazla göç etmesini sağlamıştır.¹⁰⁹

Kurumsal kuram, hedef kitlesi göçmenler olan kuruluşların ve örgütlerin göç sürecindeki etkisini vurgulamaktadır. Göçmenlerin durumunu iyileştirmek için çalışan bu kurumlar, göç sırasında ve sonrasında -kalacak yer ve iş bulma gibi konularda- göçmenlere yardımcı olmaktadır. Göçmenleri kabul etmeyen ve onlara uluslararası hukukun sağladığı hakları vermeyen devletlere karşı gerek ulusal gerekse uluslararası göç örgütleri, onları korumaya çalışmaktadır. Bu süreçte özellikle Batı devletlerinin sınırlarını kapatması yasadışı örgütlerin daha etkin olmasına sebep olmaktadır. Suriye göçünde de birçok sivil toplum kuruluşu ve uluslararası örgüt aktif olarak rol almıştır.¹¹⁰

Suriye göçünü diğer kuramların ele aldığı birçok sebebi bir araya getirmeye çalışan kümülatif nedensellik kuramı yoluyla da açıklamak için “beşeri sermaye” kavramı kullanılabilir. Gelişmiş devletlerin her zaman çekmek istediği beşeri sermayesi yüksek kişiler (zekâ ve eğitim seviyesi yüksek kişiler), komşu ülkelere göç etseler de bir süre sonra üçüncü bir ülkeye göç etmişlerdir. Çatışmaların

¹⁰⁸ Hilal Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, 2015, Cilt:1 Sayı:2, ss.26-28.

¹⁰⁹ İnce, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, s.2602, Barın, “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların...”, s. 28.

¹¹⁰ İnce, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, ss.2603-2604.

başlamısından sonra ilk göç edenlerin de sosyal, ekonomik ve beşeri sermayeleri yüksek olan kişiler olduğu bilinmektedir.¹¹¹

Yukarıda bahsi geçen tüm kuramlar, bir yönüyle Suriye göçünü açıklasalar da araştırmanın amaçları doğrultusunda bu çalışmada göç sistemleri kuramı kullanılmıştır. Göç sistemleri kuramı, ülkeler arasındaki ekonomik, politik ve kültürel bağlar sayesinde gerçekleşen göç sistemini anlatır. İki ülke arasında daha önce var olan kolonyal ilişki, ticari ilişki ya da din veya dil ortaklığı, bu ülkeler arasındaki göç eylemini kolaylaştırır.¹¹² Suriye ile Türkiye arasındaki tarihsel, siyasi ve kültürel bağların yanı sıra aynı etnik yapıya (Türk, Kürt, Arap) ve dillere sahip olması, iki devletin vatandaşlarının akrabalık bağları sayesinde ilişkilerinin güçlü olması Suriyelilerin Türkiye'yi bilmesine ve dolayısıyla -çatışmanın da etkisiyle- Türkiye'ye göç etmesine sebep olmuştur.¹¹³ Türkiye ile Suriye arasında tarihsel, ekonomik, ticari, politik, kültürel, etnik ve dinî bağlar Suriyeliler açısından göç öncesi süreci, göç yollarını ve göç sonrası süreci kolaylaştırmıştır denilebilir. Ayrıca göç öncesinde iki ülke halkları arasında var olan akrabalık bağları, göçten sonraki süreçte göçmenler açısından büyük bir problem olarak görülen barınacak yer ve iş bulma ile sosyal imkânlara erişim konusunda kolaylık sağlamıştır. Bu çalışmada da göç sistemleri kuramı kullanılmış olup iki toplum arasında var olan ortak dine mensup olma özelliğinin yanı sıra etnik ortaklık ve kültürel benzerlik gibi faktörlerin toplumsal kabul ve dışlanmaya etkisi araştırılmıştır.

Kuramlar aynı konuyu farklı bakış açılarıyla ele alırlar. Göç konusu liberal, realist, Marksist, hümanist, determinist ve kapitalist bakış açılarıyla mikro, mezo ve makro ölçeklerde ele alınmıştır. Göçü ele alan kuramların ortak yönleri olmakla beraber hem sebepleri hem de sonuçları itibarıyla çok boyutlu bir yapıya sahip olan göç olgusunun topluma yeni etkileri tespit edildikçe farklı yönleri ele alan yeni kuramlar da ortaya çıkmıştır. Celal İnce'ye göre Suriye göçüne realist/pragmatist bakış açısı uygulandığında olgu daha doğru yorumlanabilir. Suriye'deki çatışmalarda ve devamında göçün oluşmasında iç dinamiklerin etkisi olmakla birlikte küresel aktörlerin çıkar mücadelesi ve güç gösterisi hem çatışmaların uzamasına hem de

¹¹¹ İnce, "Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme", s.2604-2605.

¹¹² Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, ss. 33-34.

¹¹³ İnce, "Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme", s.2600.

göçmenlerin ülkelere kabul edilmemesine sebep olmaktadır.¹¹⁴ Aslında göç kuramları bağlamında Suriye göçüne bakıldığında, bu göçün çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olduğu anlaşılır. Sadece nedenleri değil, sonuçları itibarıyla da öyledir. Suriye göçünün sonuçları, ülkelere göre farklılaşmaktadır. Örneğin Suriyeli sığınmacılar konusu, komşu ülkelerde daha çok istihdam ve yoksulluk üzerinden tartışılırken Avrupa ülkelerinde kültür farklılığı tartışmasını alevlendirmiştir.¹¹⁵

Göçmenlerin göç etme sebepleri ve göç ettikleri yerde karşılaştıkları tepkiler değişebilir; hatta bu durum sadece ülkeden ülkeye değil, aynı ülke içinde zamandan zamana bile farklılaşabilir. Göçmenlerin karşılaştığı tepkilerin farklılaşması da tek bir sebebe bağlanamaz. Örneğin ırkçılığın atmasının tek sebebi işsizlik değildir; bunun sosyal, siyasal, kültürel sebepleri de mevcuttur.¹¹⁶ Erbaş’a göre göçün, göç veren ülke açısından olumlu, göç edilen ülke açısından olumsuz olduğunu savunan görüşler, yerel halkla göçmenler arasında çatışmanın artmasına sebep olabilirler. Hâlbuki göçün gidilen ülkenin ucuz emek gücünü arttırdığı ve teveccüh gösterilmeyen işlerin görülmesi bakımından ülke ekonomisine katkı sunduğu da söylenebilir.¹¹⁷

Erbaş, göç olgusuna “bütünsel bir bakış”la bakmanın bizi, “göçmen ve göçmenliğin kendi başına bir olgu değil, dünyanın gidişatı ve uluslararası işbölümü ve sömürü ilişkileriyle yani emperyalizm, kapitalizm ve sınıf dolayımı sömürü ilişkileriyle biçimlendiği noktaya getirecek ve sorunların asıl kaynağını görme ve bu doğrultuda çözüm üretmeye” götüreceğini söylemektedir.¹¹⁸ Son zamanlarda göçün tek yönlü kuramlarla ve tek bir disiplinle açıklanamayacağı anlaşıldığı için Zelinsky ve Massey gibi isimler sosyal, ekonomik, politik, psikolojik ve coğrafi tüm etkenleri düşünerek bazı çalışmalar yapsa da Bijak gibi isimler de bunun uygulamada mümkün olamayacağını söylemiştir.¹¹⁹ Çünkü bunu uygulamak hem çok fazla emek ve zaman gerektirdiği için hem de uzmanlık alanlarının bütünsel yerine parçalı

¹¹⁴ İnce, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, ss.2580-2582.

¹¹⁵ İnce, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, ss.2606-2606.

¹¹⁶ Erbaş, **Göç ve Göçmenler**..., s.216.

¹¹⁷ Erbaş, **Göç ve Göçmenler**..., ss.283-284.

¹¹⁸ Erbaş, **Göç ve Göçmenler**..., s.13.

¹¹⁹ Sert, “Uluslararası Göç Yazımında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, ss. 42-44.

olduğu modern bilim anlayışında göç çalışmalarının ihtiyaç duyduğu ekonomik, coğrafi, sosyal, tarihi, politik, psikolojik ve hukuksal uzmanlıkların bir arada verilmesi zor olduğu için bu durum, pek mümkün görünmemektedir.

Erbaş'a göre günümüzde yapılan göç çalışmalarının büyük çoğunluğu postmodern bir anlayışla parçalı bir şekilde ve daha çok kültürel kimliklerin kabulü konusu çerçevesinde şekillenmektedir. Oysa dünya ölçeğindeki yapısal etkenlerin göçe etkisi ele alınmazsa bu çalışmalar birer mikro “anlatı” olarak kalır. Çalışmalardaki diğer bakış açısı da küreselleşen kapitalizmin göçlere etkisidir. Sermaye emeğe göre dünyaya daha çok ve daha kolay yayılmaktadır. Emekte de nitelikli emeğin (beyin göçü) vasıfsız emeğe göre daha çok yayıldığı düşüncesi vardır. Çağdaş kapitalist sistemde vasıfsız emeğin dolaşımının çok sınırlı seviyede kalacağı düşüncesi olmasına rağmen yaşama tutunma zorunluluğundan dolayı vasıfsız emeğin göçü azımsanacak düzeyde değildir. Gelişmiş ülkelerde yabancı düşmanlığı artmasına rağmen paradoksal bir şekilde o yerlere dışardan gelen göçler de artmaktadır.¹²⁰

Suriye göçü, etkisi itibarıyla akademide -hem Türkiye’de hem de dünyada- önemli bir çalışma konusu olarak görülmüştür. Fakat Erbaş'a göre bilim insanlarının “düşünsel adaletsizlikle” hareket ederek siyasileri onaylayan açıklamaları veya olguyu “doğru bir perspektifle kavra(ya)mamaları” süregelen çözümsüzlüğü pekiştirmiştir. Öncelikle kalıcı çözüm için göçlerdeki özgün yönlerle birlikte ortak yönleri de vurgulamak gerekir. Bu, göç kuramlarıyla ilgili iki uç fikir olan kaba pozitivistin “genel geçer kuralları” ile postmodernizmin “kural yapılamazlığı” fikirlerinden sakınmakla gerçekleşir. Göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası süreçlerde ulusal, bölgesel ve küresel etkenlerin birlikte ele alınması gerekir. Çünkü yerelde gerçekleşen olgulara, küresel düzeydeki ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel faktörlerin etkisini görmek zorundayız. Bugünkü göç olayları, küresel kapitalizmden ve “incelmiş emperyalizm”den ayrı düşünülemez.¹²¹ Aslında Suriye göçünden bağımsız olarak şekillenen göç kuramlarının Suriye göçünü de açıklayabildiği görülmüştür. Çünkü ülkeler ve devletler üstü yapısal etkenlerin

¹²⁰ Erbaş, **Göç ve Göçmenler**..., ss.180-184.

¹²¹ Erbaş, **Göç ve Göçmenler**..., ss.261-265.

(özellikle de ekonomik ve siyasal etkenler) göçlerde büyük bir rolü vardır. Öte taraftan insan doğasının ve kültürel özelliklerin de göç sürecinde birer etken olduğu görülmektedir. Bütün bu makro ve mikro etkenler de göçmenlerin kabul veya dışlanma sürecini belirlemektedir. Göç kuramlarında belirli bir şekilde ifade edilmese de kültür, ideoloji ve yaşam tarzı üzerindeki etkisi bakımından göçmenlerin kabul veya dışlanmasında etkili olabilen önemli bir faktör de dindir.

2.2.GÖÇ VE DİN

Din kelimesinin etimolojisine bakıldığında, kelimenin Arapça “de-ye-ne” veya “dâ-ne” kökünden geldiğiyle ilgili farklı görüşler vardır.¹²² Kelime olarak din, “itaat etmek, hesaba çekmek, karşılığını vermek, adet, kanun” gibi anlamlara gelirken batı dillerindeki din (religion) kelimesinin kökeni olan Latince “religare”, “sıkıca bağlamak” demektir. İnanan kişi, yaşamda etkili olarak gördüğü “varlığa” ya da “güce” sıkıca bağlanır. Bu bağlanma “sınırlama, tutsaklık” olarak düşünülebileceği gibi “düşmeme, dağılıp yok olmama” olarak da düşünülebilir.¹²³ Batıdaki çalışmalarda “religion” (din) kelimesinin iki anlamı olduğu söylenmiştir: Birincisi, ibadet ve ayin; ikincisi ise insanla Tanrı arasındaki kurulan bağ. Çalışmalarda, dinin “bağ” anlamı üzerinden, insanlar arasında bağ kurarak “sosyal bütünleşmeyi” sağlama anlamı da çıkarılmıştır. Arif Korkmaz’ın aktardığına göre Francis Bacon “Din, insan toplumunun en önemli bağıdır.” demiştir.¹²⁴

Her bilim dalı kendi açısından bir din tanımı yapmaya çalışmıştır. Sosyoloji de toplumdan topluma değişen ama evrensel yönlerinin de olduğunu kabul ettiği din olgusunu tanımlamaya çalışmıştır. Fakat bu yapılırken semavi dinlerin yanı sıra Budizm, Konfüçyanizm ve Animizm gibi Tanrı fikirleri olmayan ama din olarak kabul edilen bütün dinleri kapsayan geniş çaplı bir tanıma ulaşmanın da zor olduğu görülmüştür.¹²⁵ Bu bağlamda Peter Berger ve Thomas Luckmann dinin “anlam dünyası” oluşturması yönü üzerinde durmuşlardır. Bu yönüyle ilahi ve aşkın yönü olmayan ama “anlam dünyası” oluşturan sistemler de din sayılarak daha geniş bir

¹²² Ünver Günay, “Dindarlığın Sosyolojisi”, **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**, Karahan Yayınları, Adana 2006, s.10.

¹²³ Tayfun Atay, **Din Hayattan Çıkar, Antropolojik Denemeler**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.23.

¹²⁴ Korkmaz, **Göç ve Din**, ss.36-38.

¹²⁵ Günay, “Dindarlığın Sosyolojisi”, ss.14-16.

çerçeve çizilmiştir. Din sosyolojisi çalışmalarında din tanımları genelde iki kategoride incelenir. Birincisi “Din nedir?” sorusuna cevap veren ve dinin ilahi, kutsal ve aşkın boyutunu ele alan özsel (substantial) tanımlardır. İkincisi de “Din ne yapar?” sorusuna cevap veren ve dinin birey ve toplum açısından etkilerini ele alan işlevsel (functional) tanımlardır. Özsel tanımla ilgili Rudolf Otto’nun yaptığı kısa ve öz bir tanım vardır: “Din, kutsalın tecrübesidir”¹²⁶ Sosyolojik açıdan bakıldığında ise ilk sosyologlardan itibaren daha çok dinin işlevsel tanımları kullanılmıştır.

Dinin toplumdaki topluma, bireyden bireye değişerek farklı yaşanması ve çok boyutlu olduğu için araştırmacıların farklı yönlerini öne çıkarması, “tam” bir din tanımı yapmayı zorlaştırmıştır. Yine de dinlerin ortak yönleri ele alınarak bazı tanımlar yapılmaya çalışılmıştır. Aşkın yönü olmakla beraber insanı da toplumu da içine alan bir sistem olan dini,¹²⁷ Mehmet Aydın şöyle tanımlamıştır: “Din, ferdî ve içtimaî yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşam tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur.”¹²⁸ Tayfun Atay’a göre ise din, “doğüstü varlıklar ve güçlere ilişkin zihinsel tutumlar ve davranış örüntüleri”dir.¹²⁹

Alman sosyolog Georg Simmel’e göre din üzerine yapılan çalışmalar, çoğu kez metafizik ve batıl inanç konularıyla sınırlı kalmıştır. Dinin psikolojik alt yapısı incelenirken de korku, sevgi, ahlaki eylem, atalara saygı gibi etkenler de dinin oluşumunda tek sebep olarak ele alınan kavramlar olmuştur; oysa Simmel’e göre din, tek bir sebeple oluşacak basitlikte değildir.¹³⁰ İlk sosyologlardan olan Emile Durkheim ise dinin kaynağı konusunda düşlerden ve totemizmden bahsettikten sonra dinin asıl kaynağı olarak toplumu göstermiştir. Çünkü ona göre din olgusunun nedeni toplumdur ve toplum değiştiği için tarih boyunca farklı din biçimleri ortaya çıkmıştır. Durkheim’e göre dinin özü “Tanrı” değil, “kutsal”dır; çünkü Tanrısız dinler de mevcuttur. Din kutsal olanı, kutsal olmayandan ayırdıktan sonra kutsallarla ilgili

¹²⁶ Korkmaz, **Göç ve Din**, s.38-46, Kemalettin Taş, “Sosyolojik Din Tanımları”, **Din Sosyolojisi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, ss.39-40.

¹²⁷ Peter Berger, **Kutsal Şemsiye- Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları**, (çev.) Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul 2000, s. 65.

¹²⁸ Mehmet Aydın, **Din Felsefesi**, Selçuk Yayınları, Ankara 1994, s.6.

¹²⁹ Atay, **Din Hayattan Çıkar, Antropolojik Denemeler**, s.24.

¹³⁰ Georg Simmel, **Bireysellik ve Kültür**, Tuncay Birkan (çev.) Metis Yayınları, İstanbul 2015, ss.301-303.

inanç örgüsü kurar ve en sonunda da inançlarla ilgili ayin ve uygulamaları şekillendirir. Durkheim'e göre dinin özü olan bu kutsallığı oluşturan, bireyin içinde doğduğu toplumdur. Çünkü ona göre toplumun gücünden daha gerçek hiçbir şey yoktur. Raymond Aron'un Durkheim'den aktardığına göre toplum, din aracılığıyla kendi çıkarlarını korur: "Dinsel çıkarlar, toplumsal ve ahlaki çıkarların simgesel biçiminden başka bir şey değildir." Durkheim'in toplumu böylesine kutsaması; dinin doğaüstü yönünü ve toplumu değiştirebilme gücünü kaçırmaması, insanı aşırı pasifize etmesi bakımından eleştirilmiştir. Raymond Aron'a göre ayrıca eğer kutsallığın kaynağı toplumsa kişi kendi toplumuna bağlı kalıp diğer toplumlara düşmanlık eder. Hâlbuki İslamiyet, Hıristiyanlık gibi dinler bütün toplumlara hitap etmeye çalışır.¹³¹ Günay ise Durkheim'in "akılcı" davranarak dinin temellerini topluma dayandığını, bunun da dinin sujesiyle objesini yani tapılanla tapanı birbirine karıştırmak olduğunu söylemiştir.¹³²

2.2.1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Din

Bergson'a göre "Dinsiz toplum asla var olmamıştır."¹³³ Atay da içerisinde kuşkulu yaklaşan veya inanmayan bireyler olmasına rağmen dinin dünyadaki bütün toplumlarda var olma durumunu onun "kültürel evrensel" özelliği olarak ifade etmiştir.¹³⁴ Sosyoloji alanında da toplum için bu derece önemli olan din olgusu incelenirken daha çok din-toplum etkileşimi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda bu çalışmada da dini tüm yönleriyle ele almak mümkün olmadığı için çalışmayla da ilgili olarak daha çok dinin toplumsal ilişkileri etkileme yönü ele alınmıştır.

İlk sosyologlardan olan Durkheim dinin toplumdaki işlevleri üzerinde durup onun dayanışma unsuru olduğunu ifade ederken Weber ise dinin özünün ne olduğunu anlatmaya çalışmıştır.¹³⁵ Weber din hakkında "insani anlamlandırma ile ilgili bir eylem", "ruhun kurtuluşu için bir girişim" ifadelerini kullanır.¹³⁶ Din bunalımlı

¹³¹ Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 248-259.

¹³² Günay, "Dindarlığın Sosyolojisi", s.20.

¹³³ Günay, "Dindarlığın Sosyolojisi", s.21.

¹³⁴ Atay, **Din Hayattan Çıkar, Antropolojik Denemeler**, s.24.

¹³⁵ Ramazan Akkır, "Sekülerleşme ve Göç İlişkisi: Suriyeli Mülteciler Örneği", **Bilimname Dergisi**, 2019, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/11/2019), s.476.

¹³⁶ Korkmaz, **Göç ve Din**, s.44.

zamanlarda olaylara “anlam” katarak “tutunacak bir dal” olur,¹³⁷ insana evren ve yaşamla ilgili “bütünsel bir anlam haritası” sunar, “nereden gelip nereye gideceğini” söyler.¹³⁸ Şerif Mardin’e göre Marx’ın dinle ilgili o meşhur sözü (“Din ezilmiş yaratıkların iç çekmesi, kalpsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz olanların ruhudur. Din halkın afyonudur.”) aslında yönetenlerin değil, insanın yaşadıklarına karşı ayakta kalabilmek için kendisini kandırmasını anlatmaya çalışır. İnsan dinin bu aldatıcı yönünü fark edip bundan kurtulduğu zaman dinin “yabancılaştırıcı” etkisinden de kurtulmuş olur.¹³⁹ Marx’a göre aslında sorunlu olan ve mücadele edilmesi gereken şey, halkın teselli bulmak için dine yönelmesine sebep olan sömürüye dayalı ekonomik sistemdir.¹⁴⁰

Din, ibadet ve ritüeller aracılığıyla insanların toplumsallaşma yollarından birini teşkil eder. Bu dini uygulamalar bireyin kimliğini ve toplumsal aidiyetini şekillendirir. Bir arada ibadet eden ve çeşitli ritüellere katılan insanlar, birbirlerine ortak kimliklere sahip olduğunu göstermiş olurlar. Din böylece toplumsal dayanışmanın oluşmasına aracılık etmiş olur. Fakat dinin bütünleşme ve dayanışma işlevinin yanında, din adına savaş ve çatışma yaratan tarafları da vardır. Bu durum, dinin ideoloji oluşturma işleviyle gerçekleşir. Bundan dolayı Marx, din için “ideolojinin ilk biçimi” ifadesini kullanmıştır. Aslında dinin görünür kılındığı bu çatışma durumlarının altında çoğu kez ekonomik çıkarlar ve siyasi güç elde etme çabaları yer alır. Fakat bu durumlarda din de ekonomi ve siyasetin “dayanağı” olur. Din yönetenler açısından “dayanak” iken yönetilenler açısından da “sığınak” olmaktadır. Dinî dayanaklar halkın tâbiyetini kolaylaştırmakla beraber bazen aşırı yoksulluk ve yoksunluk hallerinde din, isyan etmenin itici gücü de olabilmektedir.¹⁴¹

Din, bireylerde “zihniyet oluşturarak” insanın toplum içinde sosyal davranış geliştirmesine katkıda bulunur. Bunun yanında toplum hayatının siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarına da etkide bulunur. Örneğin Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu’nda ekonomik anlayışın oluşmasında dinin etkisinden bahseder. Din, oluşturduğu zihniyetle diğer kültür alanlarını da etkiler. Aile hayatının

¹³⁷ Kaya, *Göç Bağlamında...*, s. 51.

¹³⁸ Atay, *Din Hayattan Çıkar, Antropolojik Denemeler*, s.35.

¹³⁹ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.42.

¹⁴⁰ Atay, *Din Hayattan Çıkar, Antropolojik Denemeler*, s.38.

¹⁴¹ Atay, *Din Hayattan Çıkar, Antropolojik Denemeler*, ss.36-37.

niteliğinde, mesleki kuruluşların işleyişinde, milli bilincin güçlenmesinde din oldukça etkilidir. Ortak zihniyet oluşturma yanında cemaat, tarikat gibi dinî örgütlenmeler de toplumun bireylerinin bütünleşmesini sağlar. Çünkü dinî yaşantılar sübjektif olarak kalmaz; ahlaki öğretileriyle, değer yargılarıyla, söylemleriyle ve davranış örüntüleriyle somutlaşarak objektif bir boyut da kazanır. Böylece din, diğer toplumsal olgularla etkileşime girer.¹⁴² Din ve toplum arasındaki ilişki tek taraflı değil, karşılıklıdır. Din, toplumun sosyo-kültürel olarak şekillenmesinde etkili olduğu gibi toplumun sosyo-kültürel durumu da dinî algı, tutum ve davranışların oluşma ve yerleşme sürecinde etkilidir. Çünkü dinî yargıların anlaşılması, o toplumun sosyo-kültürel seviyesinin uygunluğuna bağlıdır. Öte yandan dinin öğretileri de kültürün her alanını kapsayarak toplum ve birey için adeta bir “hayat felsefesi” oluşturur. Din bu şekilde “dünyaya bakışı” şekillendirerek toplum ve bireyin kimliğinin oluşumunda son derece etkili olur.¹⁴³

Din, insanın bu dünyadaki gerçeklik algısının şekillenmesinde son derece etkili olan ölüm karşısında ürettiği söylemle -ampirik sistemlerin yapamadığı- gerçekliğin sürekliliğini inşa etmiş olur. Peter Berger’in aktardığına göre bir Arap atasözü “İnsanlar unuttur, Allah hatırlatır.” der. Din, ritüellerle ve kültürde yer edinmiş unsurlarıyla hatırlatmanın sürekliliğini de sağlamış olur. Geleneği ve alışkanlıkları da temellendiren din, tarihteki en yaygın sosyal kanun kurucudur. Dolayısıyla dinin, toplumsal düzenin sağlanmasında ve korunmasında büyük bir rolü vardır. Bazen bu yüzden kullanılmaya ve sömürülmeye uygun bir yapıya dönüşür. Din, sadece ilkeler ve değerler koymaz, dinamik ve değişen değerler sistemi de oluşturur. Yüksek dinlerin tarihteki gelişimi de bunu gösterir. Bu gelişim, toplumun yapısından da etkilenir. Muhafazakâr toplumlarda din daha korumacı bir yapıya sahipken ilerlemeci toplumlarda din de dinamik bir yapıda olur.¹⁴⁴ Çünkü din, sosyal hayat içinde tek başına yaşanmaz; toplumsal yapıyla, ekonomiyle, kültürle, siyasetle

¹⁴² Taş, “Sosyolojik Din Tanımları”, ss.37-41.

¹⁴³ Nebile Özmen, “Göçün 50. Yılında Entegrasyon ve Din İlişkisinin Dönüşen Parametreleri: Almanya’da Türkler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2011, <http://www.sosyalarastirmalar.com> (Erişim Tarihi:13/11/2019), s.401, Berger, **Kutsal Şemsiye...**, s.93.

¹⁴⁴ Berger, **Kutsal Şemsiye...**, ss.75-89, Robert Ezra Park, Ernest W. Burgess, **Asimilasyon ve Sosyal Kontrol**, Pınar Sayar Kızılcı (çev.), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2017, ss.143-144.

karşılıklı etkileşim halinde yaşanır. Örneğin kültürel unsurlar ve değerler dinle kutsallaştırılarak gelecek nesillere güçlü bir şekilde aktarılma imkânı bulur.¹⁴⁵

Din bireyde ortak duygular ve düşünce kalıpları oluşturarak toplumun devamlılığını sağlar.¹⁴⁶ Din aynı zamanda toplum düzeni açısından istenilen davranışları teşvik ederek ve istenilmeyen davranışları da hoş görmeyerek toplumsal denetimi sağlayan ahlaki bir sistemdir.¹⁴⁷ Din, insanı zihinsel, duygusal, entelektüel ve davranışsal biçimlendirme yönüyle bireysel; kültürün tüm yönlerine katkı vermesi ve düzen sağlama yönüyle toplumsaldır. Bireysel açıdan din, dünyada yaşananları anlamlandırarak sıkıntılara ve hayal kırıklıklarına tahammül etmeyi kolaylaştırır. Toplumsal açıdan ise din, otoritelerin koyduğu kuralları meşrulaştırarak kurallara uyumayı ve toplumsal kontrolü sağlar. Kurallara uyumayı sağlamayı sadece dışarıdan bir etkiyle değil, öğretilerle kişide oluşturduğu vicdanla da yapar.¹⁴⁸ Bu şekilde bütünleşmeyi sağlayan din, bazen ayrışma sebebi de olabilir ve mevcut yapıyı sorgulayıp farklılıkları derinleştirebilir. Bunun sonucunda ortaya çıkan farklı dinî akımlar ve gruplar mevcut dinî anlayışın toplumun tüm kesimine hitap etmediğini gösterir. Özellikle toplumdan dışlanan, belli gerilimler yaşayan kesimler kendilerine hitap eden farklı din yorumlarına yakınlaşırlar.¹⁴⁹

Dinin günümüz toplumlarındaki yerini ve sosyal olgulara etkisini ele alırken sekülerleşme tartışmalarına da değinmek gerekir. Çünkü tezin konusu olan kabul veya dışlanmanın dinsel bağlamı araştırılırken sekülerleşme bağlamında dinin toplum hayatındaki etkisini bilmek gerekir. Dünya hayatının rasyonelleştiği fikrinden hareketle Weber'in sosyolojiye kazandırdığı sekülerleşme kavramını kısaca, dinin toplum hayatındaki etkisini kaybetmesi olarak tanımlayabiliriz. Aydınlanma, pozitivizm ve modernizm sürecinde din Auguste Comte'a göre sosyoloji bilimi ve insanlık diniyle, Engels'e göre sosyalist devrimle, Freud'a göre ise insanın "nevrotik illüzyondan" (dini bu şekilde tanımlıyordu) kurtulmasıyla yok olacaktı. Hatta bazıları süre bile vermişti: Thomas Woolstan 20. yüzyıla kadar dinin yok olacağını iddia etmişti. Sekülerleşme tezine göre sırasıyla önce dini kurumlar, sonra dini pratikler

¹⁴⁵ Kaya, **Göç Bağlamında...**, ss. 49-50.

¹⁴⁶ Mardin, **Din ve İdeoloji**, s.49.

¹⁴⁷ Atay, **Din Hayattan Çıkar, Antropolojik Denemeler**, s.36.

¹⁴⁸ Celalettin Çelik, **Şehirleşme ve Din**, Çizgi Kitapevi, Konya 2002, ss.74-75.

¹⁴⁹ Çelik, **Şehirleşme ve Din**, ss. 77-78.

sosyal hayattan kopacaktı. Bunlar gerçekleştiği için de en sonda insanın dinî bilinci de yok olacaktı. Bu aşamalar gerçekleşince dinin toplumsal etkisi de bitmiş olacaktı.¹⁵⁰ Ali Köse'ye göre bu tezler bilimsel olmaktan ziyade ideolojiktir; çünkü o dönemin sosyal bilimleri “aydınlanmanın çocuğuydu”. Sekülerleşme tezine karşı çıkanlar (Peter Berger, Grace Davie gibi isimler), dinin bir “anlam sistemi” olduğunu ve insanın bu dünyada anlam arayışı devam ettikçe dinin de var olacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca din, “değişmez” bir yapıya sahip değildir, modern hayat içerisinde de söz sahibi olacak yeni dinî yorumlar da geliştirilmiştir. Dinin bazı geleneksel formları yok olsa da yeni dinî akımlar ve fundamentalizm, moderniteyle birlikte varlık göstermiştir. Moderniteyle birlikte özellikle şehirli insanlar kurumsal dinden uzaklaşsa da “ait olmadan inanma”ya devam etmişlerdir. Sekülerleşme tezine karşı çıkanlar ayrıca ekonomide, siyasette ve sosyal hayatta dinin hala etkin olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁵¹

Geleneksel hayatta aile, eğitim, sosyal hayat, ekonomi, hukuk ve siyaset dinin etkisiyle şekillenirken modern hayatta keskin bir iş bölümü ve seküler bir kurumsallaşmayla birlikte dinin işlevleri daralmıştır.¹⁵² Geleneksel hayatta dinin gerçekleştirdiği birçok işlev (aile hayatındaki, eğitimdeki, sosyal ve ekonomik hayattaki işlevler) modern devletin kurumlarına geçmiştir. Fakat dinin insan hayatındaki etkisinin azalması olarak tanımlanabilecek sekülerizmin yükselişi dini yok etmemiş, bir süre sonra dinin yeniden canlanmasına sebep olmuştur. Çünkü moderniteyle istediğini bulamayan ve anlam krizine giren insan için din, “kutsal bir sığınak” olmuştur. Modern hayatla birlikte farklı dindarlık biçimleri de ortaya çıkmıştır: liberal, sosyal, seküler, tranzisyonel (değişken) ve entelektüel dindarlık gibi. Din, modern hayatın çeşitliliği içinde insan için bir yandan “manevi bir yol” iken diğer taraftan “sert bir ideoloji” de olabilmektedir.¹⁵³

Bryan Turner'a göre sekülerleşmeyi politik sekülerleşme (kamusal alanda yaşanan sekülerleşme) ve sosyal sekülerleşme (gündelik hayatta yaşanan sekülerleşme) diye ayırmak gerekir. Politik sekülerleşme, devletin dini yönettiği ve

¹⁵⁰ Ali Köse, “Modernleşme, Sekülerleşme ve Din İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar”, **21. Yüzyılda Dinin Geleceği, Kutsalın Dönüşü**, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, ss.11-15.

¹⁵¹ Köse, “Modernleşme, Sekülerleşme ve Din İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar”, ss.16-23.

¹⁵² İsmail Altıntaş, **Dış Göç ve Din**, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2008, ss.108-109.

¹⁵³ Akkır, “Sekülerleşme ve Göç İlişkisi: Suriyeli Mülteciler Örneği”, ss.476-478.

kontrol ettiği, din görevlilerin de toplumdaki statü ve etkisinin azaldığı süreci ifade eder. Sosyal sekülerleşme ise yayılıp globalleşen dinlerin ticarileştiği, dini kurumların çoğaldığı fakat dinin temeli olan “kutsal”ın daraldığı süreci ifade eder. Modern dünyada yeni dinî akımlar ortaya çıkmasına ve popüler dindarlığın gündelik pratiklerde etkisini göstermeye devam etmesine rağmen geleneksel dünyada insanları birbirine sıkıca bağlayan dinin etkisinin azaldığı söylenebilir. Turner’a göre sekülerleşme de zaten dinin dünya işlerindeki belirleyici etkisinin kaybolup ekonomik, politik ve kültürel sistemin parçası haline gelmesi demektir.¹⁵⁴ Subaşı’na göre ise rasyonelleşen dünyada din, hiyerarşik yapısını ve kurumsal etkisini yitirse de ekonomik ve politik alandan çıkarılıp dinin toplumu yapılandırma etkisi zayıflatılsa da davranış örüntüleri ve ahlaki öğretiler kazandırması bakımından toplum hayatında belirleyici işlevleri devam etmektedir.¹⁵⁵ Atay da moderniteyle birlikte dinin ekonomi, siyaset ve toplum hayatındaki merkezî rolünün azalmasıyla ilgili şöyle demiştir: “Modern hayatın içinde din, kıyıya itilmiştir”, “nesneleşmiştir”, “her şey olmaktan çıkmış, şeyler arasında bir şey olmuştur.” Modern dönemde akıl ve bilim aracılığıyla -önceki dönemlerde dinin yaptığı gibi- “evrensel büyük anlatı” oluşturulmuşken postmodern dönemde bütün büyük anlatılara karşı çıkılarak görelilik ve çoğulculuk benimsenmiştir. Modernizm sekülerizmi oluştururken postmodernizmin çeşitlilik ortamında ise din, yeniden canlanma imkânı bulmuş ve yeni dini akımlar ile fundamentalizm ortaya çıkmıştır. Postmodern dönemde din yeniden canlanmış olmasına rağmen modern öncesi dönemde olduğu gibi aslî ve merkezî bir konumda değildir. “Şeyler arasında bir şey” olmaktan çıkıp özne olmuşsa da “özneler arasında bir özne” olarak kalmıştır.¹⁵⁶

Din sadece ilahî konularla ilgili değil, dünyevî konularla da ilgili inanç, değer ve davranış sistemi oluşturarak kişide bir hayat tarzı meydana getirir. Din, bir hayat tarzı oluştururken çağın gerçekliklerinden de etkilenir. Güncel teknolojinin, ekonominin, siyasetin ve kültürün içinde dine yer açmak için kitabî açıklamalara da atıfta bulunularak yeni dinî yorumlar geliştirilir. Bu yorumlarla melez öğretiler,

¹⁵⁴ Bryan Turner, **Din ve Modern Toplum**, Arzu Tüfekçi (çev.), Sentez Yayıncılık, İstanbul 2017, ss.327-349.

¹⁵⁵ Necdet Subaşı, **Gündelik Hayat ve Dinsellik**, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, ss.41-42.

¹⁵⁶ Atay, **Din Hayattan Çıkar, Antropolojik Denemeler**, ss.60-65.

pratikler ve kurumlar ortaya çıkabilir.¹⁵⁷ Bu bakış açısıyla bakıldığında moderniteyle birlikte din elbette ki toplum hayatından yok olmamıştır; fakat günümüzde dinin moderniteden etkilenmesi sonucu bireyselliğin ve rasyonelliğin etkisinin görüldüğü bir dinî hayat söz konusudur denilebilir. Berger ve Luckmann yaptıkları çalışmalarda dinin “bireyselleşme” eğilimi gösterdiğini söylerken Robert Bellah da “kurumsal din” (kilise dini)’den “sivil din”e geçişten bahseder.¹⁵⁸ 19 ve 20. yüzyıllardaki sekülerleşme iddialarına rağmen 21. yüzyılda din hâlâ dünya gündeminde, siyasette ve toplumsal hayatta önemli bir tartışma konusudur. Rasyonelleşme ve bireyselleşmenin dine etkisi görülmekle beraber din -geleneksel dönemden farklı da olsa- kurumsal etkisini devam ettirmiştir. Camilerin, cemaatlerin, dinî vakıf ve derneklerin etkisi, özellikle çalışmayla ilgili olan Suriye ve Türkiye’yi de içine alan Ortadoğu coğrafyasında devam etmektedir. Alan çalışmasında da Suriyelileri kabul ve dışlama pratiklerinde din etkisinin nasıl ve ne derece gerçekleştiği bulunmaya çalışılmıştır.

2.2.2.Göç ve Din Etkileşimi

İbrahimî dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet) insanın dünya hayatı göçle başlatılır. Âdem ve Havva cennetten dünyaya göç edince dünya hayatı başlamış olur. Kutsal Kitap ve Kur’an-ı Kerim’de İbrahim, Musa ve İsa peygamberlerin gerçekleştirdiği göçler anlatılır. Kutsal Kitap’ta İsa peygamberin bazı göçleri için “kutsal göçler” ifadesi kullanılır, havarilerinin göçüne de dinin gelişimi açısından büyük önem atfedilir. İlk Müslümanlar da zulümden kaçmak için önce Hristiyanların yönetiminde olan Habeşistan’a sonra Medine’ye göç etmişlerdir. Hicret olayının, Müslümanların takviminin başlangıcı kabul edilmesi de göçün Müslümanlar için önemini yansıtmaktadır.¹⁵⁹ Dolayısıyla İslam tarihinde göç çok önemlidir. Kur’an-ı Kerim’de, birçok ayette zulümden dolayı göç etmek zorunda kalanlar ile onlara yardım edenlere, Allah’ın dinini korumak ve yaymak için göç edenlere, Medine’ye göç eden muhacirlere ve onlara yardım eden ensara verilecek

¹⁵⁷ Neslihan Çevik, **Türkiye ve Ötesinde Müslümanlık- Modern Dünyada Din**, Ertuğrul Genç (çev.), Hece Yayınları, Ankara 2017, ss.161-202.

¹⁵⁸ Korkmaz, **Göç ve Din**, ss.49-50.

¹⁵⁹ İhsan Çapcıoğlu, Mehmet Akın ve Niyazi Akyüz, “Göç Olgusunun Dini ve Toplumsal Yansımaları: Kur’an’daki Atıflar Bağlamında”, **Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, 2018, <http://kutaksam.karabuk.edu.tr> (Erişim Tarihi: 23/05/2020), ss.597-601.

mükafatlardan bahsedilmiştir. Nisa suresinde “Biz yeryüzünde zayıf kimselerdik.” diyenlere melekler, “Allah’ın yeryüzü geniş değil miydi? Hicret etseydiniz.” demiştir.¹⁶⁰ Bu ayet her ne kadar Allah ve dini için söylenmiş olsa da genel bir anlam da çıkarılabilir. Başka bir ayette de “Şüphesiz Rabbin, eziyet gördükten sonra hicret eden, sonra da mücadele edip sabreden kişilerin yardımcısıdır.”¹⁶¹ denmiştir. Görüldüğü gibi dinsel yaşamdaki zorluklar, göçe sebep olabilmektedir. Tarih boyunca insanlar dinlerinden dolayı zulme uğradıkları için veya dinlerini yaymak istedikleri için göç etmiştir.

Din, göçü etkilediği gibi göç de dini etkilemektedir. Yerel halkla gerçekleşen etkileşimde göçmenin dinî algı, tutum ve davranışları onlara benzeme yönünde değişebildiği gibi ayrımcılığa uğrayan göçmenlerin tepkiselliğiyle birlikte dinî öğretiler ve kurallar da zamanla değişerek daha keskin ve ayrıştırıcı bir hâl alabilir.¹⁶² Bundan dolayı dinini tebliğ etmek ve bilimdeki gelişmeleri takip etmek için göç etmeye teşvik eden görüşlerle birlikte inançlarının bundan zarar göreceği endişesiyle dini yaşamaya uygun olmayan yerlere göç etmeyi haram olarak gören görüşler de vardır.¹⁶³

Dinler, göçle beraber yayılmaya uygun ortamlara erişebilir ve daha fazla insana anlatılabilme fırsatı bulabilirler. Dünyanın diğer bölgelerine yayılmak ve güçlü bir etki yaratmak için dünyanın merkezî konumlarında bulunmak, ekonomik, teknolojik ve sosyal kaynaklara ulaşmak gerekir. Bugün Avrupa’da ve Amerika’da yer almadan hiçbir din dünya çapında etki gösteremez. Din, göçlerle birlikte yayıldığı farklı yerlerdeki insanlara hitap edebilmek için o yöreye uygun bir şekilde bazı değişimlere uğrar. Bu değişimlerle beraber dinde farklı eğilimler ve akımlar oluşabilir, o dine inananlar için de dinî kimliğin keşfi ve gelişimi meydana gelebilir.¹⁶⁴ Dinin bütün kaideleri sabit ve değişmez değildir, bilakis bir yönüyle

¹⁶⁰ Kur’an-ı Kerim, Nisa 4/97.

¹⁶¹ Kur’an-ı Kerim, Nahl 16/110.

¹⁶² Özmen, “Göçün 50. Yılında...”, s.401.

¹⁶³ Korkmaz, **Göç ve Din**, ss.81-87.

¹⁶⁴ Korkmaz, **Göç ve Din**, ss.89-93.

dinamik bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla göçlerle yayıldığı alanları artmış olan din, yeni açılımlar da sergileyebilir.¹⁶⁵

Din, göç sürecinin tüm aşamalarında (göçün oluşumu, hazırlık, yolculuk, yerleşme ve yerel halkla etkileşim) etkilidir. Dini örgütler de bu aşamalarda göçmenlere yol gösterirler. Örneğin göçten sonra yerel halkla etkileşimde, göçmenin dini kimliğinin ve kültürünün gelişmesi için çalışmalar yaparlar. Burada din görevlileri, göçmen grupların kimlik inşa etme sürecinde liderlik yaparlar. Dini örgütler, üyelerinin kaynaklara ulaşmalarını sağlayarak topluma daha çabuk entegre olmalarında, şehre yerleşme ve iş bulma konularında üyelerine yardımcı olabilirler.¹⁶⁶ Ayrıca dini örgütlerde yerel halkla etkileşim, kıyafet, beslenme, cinsiyet rolleri, ibadet alanında yaşanan sorunlar gibi konular tartışılma imkânı bulur.¹⁶⁷ Farklı bir dinin yaşandığı yerlerde, göçmenlerin kurduğu ilk sivil örgütler genellikle dini özellikler taşır. Göçmenler bunu yaparken dayanışma ağları kurarak kimliklerini “muhafaza” etmek isterler. Irkçılığa maruz kalan, dışlanan ve bu yüzden kendini güvende hissetmeyen kişi, dini örgütler sayesinde kendini daha güvende hisseder. Ayrıca dini örgütler aracılığıyla göçmenler sorunlarını paylaşma, gezi ve sportif faaliyetler düzenleme gibi etkinliklerle “yabancılık” hissinden uzaklaşmaya çalışırlar. Kurulan dini örgütler göçmenlerin asıl ülkeleriyle bağ kurmalarını da sağlar. Fakat bu örgütler asıl ülkelerindeki siyasîler tarafından kullanılmaya müsait bir hâl de alabilirler.¹⁶⁸

Göçmenler kendileriyle aynı dini yaşayan bir ülkeye göç ettiklerinde daha uyumlu yaşarlar. Yiyecek, giyecek, dinî bayramlar gibi yönlerden yerel halkla örtüşen özellikler gösterirler.¹⁶⁹ Göçmenin göç ettiği yerdeki hâkim dinle aynı dine sahip olması birçok kolaylık sağlarken farklı dine sahip olması da birçok zorlukla karşılaşmasına sebep olur. Bu zorluklarla baş etmede dini cemaatler göçmene yardımcı olabilir. Dinî cemaatler ve kurumlar göçmenlerin ibadet edebilmeleri,

¹⁶⁵ Suna Gülfer İhlamur Öner, “Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dinî Ağlar ve Örgütler”, **Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar, Tartışmalar**, (309- 335), İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s.326.

¹⁶⁶ Öner, “Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dinî Ağlar ve Örgütler”, ss. 310-316.

¹⁶⁷ Tuomas Martikainen, “Din, Göçmenler ve Entegrasyon”, Nebile Özmen (Çev.), **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2010, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/10/2019), s.271.

¹⁶⁸ Özmen, “Göçün 50. Yılında...”, s.404, Korkmaz, **Göç ve Din**, s.95.

¹⁶⁹ Hıdır Apak, “Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği”, **Mukaddime Dergisi**, 2014, <https://dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi: 26/10/2019), s.58.

eğitim almaları, sosyal faaliyetlere ve iletişim ağlarına katılabilmeleri, kısaca hayata tutunabilmeleri açısından önemli bir role sahiptir. Özellikle zorunlu göçte göçten sonra yaşanan travmalar dine sığınarak daha yumuşak bir şekilde atlatılabilir. Göçten dolayı göçmende oluşan prestij ve özsaygı yitimi ile içe kapanma meyli de göçmenin dahil olduğu dini gruplar sayesinde telafi edilebilir; çünkü bu gruplar sayesinde göçmen hem aidiyet ve güçlü olma duygusuna erişir hem de sosyalleşir.¹⁷⁰ Din, kendi grubundan olanlara “bütünleştirici” bir etki sunarken farklı dinlere ait gruplara karşı da “ayrıştırıcı” olabilir. Bunun etkisiyle 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne göre dininden veya ait olduğu dini cemaatten dolayı zulme maruz kalmak ya da ayrımcılığa uğramak, dinî vecibelerin yapılmasının veya din eğitiminin engellenmesi gibi sebepler, bir göçmene mültecilik statüsü verilmesi için geçerli sebeplerden olmuştur.¹⁷¹

Göçle birlikte farklı dinler etkileşime girerler. Bu etkileşimi yaşamış olan göçmen, ulaşım ve iletişim imkânlarının geliştiği günümüz dünyasında, sık sık iletişim halinde bulunduğu kaynak ülkedeki dinî oluşumlardan etkilenmekle birlikte bu oluşumlara hem finans desteği sağlamakta hem de farklı dinlerle etkileşime girmiş biri olarak geliştirdiği fikirleriyle de ülkesindeki dinî oluşumları etkileyebilmektedir.¹⁷² Çünkü kendisiyle aynı dine inanan kişilerle birlikte yaşadığında dinini tanımlama ve ifade etme ihtiyacı duymayan göçmen, başka bir dini yaşayanlarla karşılaştığında, kendi dinini sorgulama, araştırma, tanıma ve tanımlama ihtiyacı hisseder. Bu da göçmeni, dini kimliğini yeniden keşfetme ve inşa etme sürecine götürmektedir. Bununla birlikte dininden dolayı dışlanan göçmen, “aidiyet” ihtiyacını da kendi cemaatinde gidermeye çalışır.¹⁷³

Göçten sonra yerel halkla yaşanan etkileşimle beraber dini kimlik gelişimi yanında dinde radikalleşme veya dinden uzaklaşma tecrübeleri de gerçekleşebilmektedir. Göçmen, göçten sonra daha çok dindarlaşabilir; çünkü din, göçten sonra önemli bir kimlik göstergesi haline gelir.¹⁷⁴ Yapılan araştırmalar göçten

¹⁷⁰ Öner, “Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dinî Ağlar ve Örgütler”, ss. 319-322.

¹⁷¹ Göç Terimleri Sözlüğü, “Din”, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), İkinci Baskı, 2013.

¹⁷² İsmail Güllü, “Gençlik Dindarlığı: Almanya’daki III. Kuşak Türk Gençleri Örneği”, **Dindarlığın Sosyo- Psikolojisi**, Karahan Yayınları, Adana 2006, ss.355-357.

¹⁷³ Korkmaz, **Göç ve Din**, ss.98-101.

¹⁷⁴ Öner, “Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dinî Ağlar ve Örgütler”, s. 326.

sonra kimlik geliştirmede dinin etkisinin arttığını göstermektedir. Örneğin Avrupa'daki Türkler, göçten sonra dinî yönlerinin geliştiğini ifade etmektedirler. Avrupa'da camii ve Kur'an kurslarının daha çok açılmasını talep eden Müslümanlar için camii sadece bir ibadet yeri değil; sığınma yeri, öğrenci yurdu, kreş, kütüphane, kahvehane, lokanta, berber ve spor kulübü gibi hizmetleri olan sosyo-kültürel bir mekândır. Böylece camii, dinî ve ahlaki işlevinin yanı sıra sosyal, ekonomik ve siyasi problemlere de çözüm aranılan bir yer işlevi görmektedir.¹⁷⁵

Göçle birlikte aynı dine inanan farklı yerlerdeki kişiler bir araya gelir. Bu zihinsel çeşitlilik ortamı dinin gelişmesini sağlar. Dini yaşantıdaki karşılaştırmalarla ve fikir alışverişleriyle dinin temel kaidelerine ulaşılabilir ve dinî zannedilen ama dinî olmayan unsurlar fark edilebilir.¹⁷⁶ Ortak dine sahip olsalar bile din farklı toplumlarda farklı şekillerde yaşanır. Göçle birlikte aynı dine inanan farklı toplumlar bir araya geldiklerinde dinin günlük hayattaki yeri ve önemi, dini tutum, davranış ve ibadetler yerel halkla göçmenler arasındaki etkileşimler sonucunda değişikliğe uğrayabilir.¹⁷⁷

Genelde göç, sosyo-ekonomik imkânları yetersiz olan yerlerden daha yeterli olan yerlere doğru gerçekleşir. Göç veren bölgelerde genellikle örf, adet ve geleneklerle yaşatılan bir din anlayışı hâkimken göç alan bölgelerde ise eğitim imkânları ve öğrenme yolları daha fazla olduğu için göçmen, dinini araştırıp öğrenme fırsatı bulabilir. Bu da göçmenin geleneksel dindarlığının entelektüel dindarlığa evrilmesine sebep olabilir.¹⁷⁸ Ayrıca bazen göçmenlerin şehre getirdiği dinî atmosferde yerel halkın dindarlığı da artabilmektedir. Memleketinde kendisini çevreleyen dinî bir atmosfer olmasına karşın -özellikle göç ettiği yerde farklı bir din yaşanıyorsa- göçmen, yeni yerinde bu dinî atmosferden uzaklaşabilir. Göç ettiği ülkede yasal düzenlemelerin ibadetlere uygun olmaması (namaz saatlerinde mesai yapmak gibi), ibadethanelerin görünür olmaması (camilerle karşılaşmamak, ezan seslerini duymamak gibi), örfi ve toplumsal yönlendirmelerin olmaması (çevredeki

¹⁷⁵ Sefer Yavuz, "Göç, Entegrasyon ve Din: Avrupa'da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme", **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, 2013, <http://www.sosyalarastirmalar.com> (Erişim Tarihi: 22/10/2019), s.621-623, Altıntaş, **Dış Göç ve Din**, ss.114-116.

¹⁷⁶ Korkmaz, **Göç ve Din**, ss.96-97.

¹⁷⁷ Erkan, "Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat...", s.28.

¹⁷⁸ Akkır, "Sekülerleşme ve Göç İlişkisi...", s.486, Turner, **Din ve Modern Toplum**, ss.346-347.

tanındıklarını iftarlara davet etmemesi gibi), göçmenin ibadet etmesine olumsuz etkilerde bulunabilir. Yerel halkla uyum içinde yaşayabilmek için göçmenler dinî ritüellerini ve kıyafetlerini (tuhaf karşılamamak, tepki çekmemek için) değiştirebilirler. Ekonomik sıkıntılarla mücadele eden göçmen ailelerde hemen hemen her aile ferdi çalışmak zorunda kaldığı için aile içinde bireyselleşme de artabilir ve bu da aile aracılığıyla oluşturulan dinî etkiyi azaltabilir. Öte yandan kültürel karşılaşma sonucu dinî sorgulama ve eleştiri de dinden uzaklaşmaya sebep olabilir.¹⁷⁹

Göçmenin dinî yaşamı yeni toplumun sosyal şartlarına göre değişebilmektedir. Fakat sonraki kuşaklar ebeveynleri gibi eski toplum içinde yaşamayıp tamamen yeni toplum içinde yetiştikleri için dinî yaşamları birinci kuşağa göre daha keskin farklılıklar sergileyebilir.¹⁸⁰ Göçten sonra özellikle yeni nesillerde, etkileşimlerle beraber dini araştırma ve sorgulama da başlar. Yeni nesil, araştırmalarla birlikte çoğu kez dini, gelenek ve kültürden ayırmaya çalışır. Böylece kişisel yorumlarla birlikte dinin bireyselleşmesi görülebilir.¹⁸¹ Ayrıca göçten sonra oluşan “melez diasporik kültür” eski kültürden de yeni kültürden de farklıdır.¹⁸² Kültürdeki bu melezlik dinî yaşantının değişmesinde de etkili olabilir.

Genelde yeni geldikleri toplumda sosyo-ekonomik olarak en dezavantajlı durumda olan göçmenler, bir süre sonra kendilerini daha üst tabakadan kişilerle karşılaştırarak ekonomik, sınıfsal ve statü olarak bir yoksunluk duygusuna kapılırlar. Bu durumda oluşturdukları dinî gruplar giderek farklılaşır ve bu durumdan daha çok siyasi otoriteleri sorumlu tuttıkları için siyasi eleştiri geliştirerek giderek siyasallaşırlar.¹⁸³ Din, göçten sonra görülen iki zıt durumun da tetikleyicisi olabilir. Bir yandan göç sürecinde yaşananları “takdir-i ilahî” olarak görüp kabullenmek, öte taraftan yaşananları “adaletsizlik” olarak değerlendirip buna karşı çıkmak. Birinci durumdaki göçmenlerin göçten önceki zor hayat koşullarını düşünüp şükretmeleri

¹⁷⁹ Korkmaz, **Göç ve Din**, s.102-107, Akkır, “Sekülerleşme ve Göç İlişkisi...”, ss.482-484.

¹⁸⁰ Güllü, “Gençlik Dindarlığı: Almanya’daki III. Kuşak Türk Gençleri Örneği”, ss.357-358.

¹⁸¹ Ayhan Kaya, **İslam, Göç ve Entegrasyon- Güvenlikleştirme Çağı**, İstanbul Bigi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, ss.213-214.

¹⁸² Korkmaz, **Göç ve Din**, s.66.

¹⁸³ Çelik, **Şehirleşme ve Din**, ss.103-104.

“görelî doygunluğa” ikinci durumdaki göçmenlerin de kendilerini üst sınıflarla kıyaslamaları “görelî yoksunluğa” sebep olur.¹⁸⁴

Göçmenlerin yerel halkla, yerel halkın da göçmenlerle olan ilişkilerinde din etkili olmaktadır. Göçle birlikte farklı dinî grupların bir arada yer alması, çatışma potansiyeli de oluşturmaktadır. Bu durumda devletler, dinî etkinliklerle ilgili kapsamlı düzenlemelere girişebilirler.¹⁸⁵ Aslında yaşanan çatışmanın tek sebebi dinlerin farklı olması değildir. Çoğu kez “kültürün dinselîleşmesi”, yaşanan kültürel çatışmalarda dinin tek etken olarak görünmesine sebep olmaktadır. Göçmenler, yerel halka uymayan ya da suç olarak görülen davranışlarını dinle “meşrulaştırma” yoluna gidebilmektedirler. Bununla birlikte dinin ırkçılığı kabul etmemesi, toplumsal hayatta bütünleşmeyi sağlayan ahlakî öğretileri (dayanışma, yardımlaşma, merhamet gösterme, adil davranma vb.), özellikle bazı cemaatlerin radikallikten uzak durmayı ve eğitimi, değişimi, birlikte yaşamayı öğütlemesi gibi etkenlerle dinin uyumlu yaşamayı sağladığı da söylenebilir. Bununla birlikte farklı dine sahip olanlar günlük hayatta genelde semboller (görünüş, kıyafet gibi) ve törenler (dinî günler ve bayramlar gibi) üzerinden ayrışabilmektedirler.¹⁸⁶

Yeni toplum içinde “kültür şoku” yaşayan göçmenler, kimliklerinde “transformasyon (yeniden yapılanma)” sürecine girerler. Bu sürecin iki ayağı vardır: Birincisi yeni ortama uyum sağlama, ikincisi de kimliğini korumadır. Din ve dinî kurumlar da göçmenin yaşamış olduğu kültür şokunu atlatmada ve kimliğini korumada önemli bir işleve sahiptir.¹⁸⁷ Göçmenin yerleştiği yeni toplum içinde asimile olmayıp kültürel devamlılığını sağlamak ve kuşakları birbirine bağlamak için dine ihtiyacı vardır. Çünkü kültürün en güçlü dayanakları ve göstergeleri dinde bulunur.¹⁸⁸

Göçle birlikte kültürel unsurlar da yeni şartlarla karşılaşır. Yeni şartlar içinde de varlığını devam ettirmek isteyen kültür, yeni şartlara uygun bir hal almak zorunda kalır. Bu süreçte kültürde daha önceki alışkanlıklarla birlikte farkına varılmayan

¹⁸⁴ Celalettin, Çelik “Göç, Kentleşme ve Din”, **Din Sosyolojisi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s.304.

¹⁸⁵ Turner, **Din ve Modern Toplum**, s.347.

¹⁸⁶ Özmen, “Göçün 50. Yılında...”, ss.402-403.

¹⁸⁷ Altıntaş, **Dış Göç ve Din**, ss.101-104.

¹⁸⁸ Korkmaz, **Göç ve Din**, s.92.

şeyler fark edilir, eleştirilir ve sorgulanır. Sorgulama aşamasından sonra birey açısından zihniyet ve davranış değişimi, toplum açısından da sosyo-kültürel değişim yaşanır. Değişimin sancılı olmaması için eski kültürün korunmasında ve yaşanan gerilimin yatıştırılmasında din, etkin bir role sahiptir. Göçün “parçalama” özelliği, dinin “birleştirme” özelliğiyle telafi edilir. Bunda yeni yerleşim yerinde eski gelenek, değer ve aidiyetlerin devam ettirildiği dinî cemaatlerin etkisi büyüktür. Böylece “dağılmış” birey ve gruplar, din aracılığıyla “toparlanmış” olur. “Koruma” özelliği olan dinin elbette yeni şartlarla karşılaşınca “değişme” özelliği de ortaya çıkacaktır. Çünkü dinî yorum, dinî yaşayış, dindarlık ve dolayısıyla din, yaşanan sosyo-kültürel etkileşim sürecinde değişime uğrar. Bu süreçte göçmenlerin dindarlığında düşme olabileceği gibi artış da olabilir. Fakat göçle birlikte insanların daha seküler bir ortama girmesi genellikle dindarlığı düşürmektedir.¹⁸⁹ Ayrıca göçmenlerin dâhil olduğu bazı dinî cemaatler aşırı muhafazakâr olup hâkim kültürün etkisine olabildiğince kapalı iken bazı cemaatler ise değişime daha açık olup hâkim kültürden daha fazla etkilenebilmektedir. Dolayısıyla sonuç olarak dinî bağlamda bütün göçmenleri kapsayan bir açıklama getirmek mümkün görünmemektedir.¹⁹⁰ Fakat yukarıdaki açıklamalardan hareketle genel olarak göçmenin ev sahibi toplumla aynı dine sahip olması, “uyumu” arttırabilmektedir. Dinin sağlamış olduğu uyum, duygusal motivasyon ve düşünsel biçimlenme hali göçmenlerin kabul ve dışlanma durumunu da etkilemektedir.

2.2.2.1. Göç Sonrası Toplumsal Kabul ve Dışlamada Din Faktörü

Toplumsal kabul kavramı genel anlamda bir önerinin, düşüncenin, olgunun veya kararın toplum tarafından onay görmesi anlamına gelir. Kavram, göçle ilgili düşünüldüğünde ise yerel halkın göçmenlere yönelik olumlu tutum ve davranışlarını ifade eder. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki “birlikte yaşam kültürü” geliştirmek için hem ev sahibi topluma hem de göçmenlere iş düşmektedir. Ancak ev sahibi toplum, göçmenlerin ekonomik, sosyal, politik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayacak düzenlemeler yapar ve göçmenler de kendi kimliğini kaybetme gereği duymadan ev sahibi toplumun yaşam akışına uyup ekonomik ve kültürel olarak onlara zarar vermezse birlikte yaşam kültürü gelişebilir. Burada ev sahibi toplumun bu tutumuna

¹⁸⁹ Erkan, “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat...”, ss.9-11.

¹⁹⁰ Korkmaz, **Göç ve Din**, ss.73-75.

“toplumsal kabul”, göçmenlerin tutumuna da “uyum” denilebilir. Toplumsal kabul olmadan sadece göçmenlerin uyumlu olmasını beklemek, onların ana yapıya eklenmesini ve dolayısıyla zamanla asimile olmasını beklemek demektir. Toplumsal kabul ve uyum, birbirini etkilemektedir.¹⁹¹ Göçmenlerin ev sahibi toplumla “uyumlu” yaşaması toplumsal kabulü, ev sahibi toplumun toplumsal kabulü de göçmenlerin “uyumlu” davranmasını etkilemektedir. Tersten bakıldığında “dışlama” oldukça “uyumsuzluk”, “uyumsuzluk” oldukça da “dışlama” artmaktadır.

Sosyal dışlanma kavramı, 1970’lerden sonra Fransa’da siyasetçilerin ekonomik ve politik tartışmaları sonucunda, sosyal güvenlik sistemi dışında kalan ve daha çok marjinal olan grupları ifade etmek için ortaya çıkmıştır. Kavram ilk defa 1974 yılında Fransız bakan Rene Lenoir tarafından kullanılmıştır. 1980’den sonra ise Avrupa’da, politikacılar tarafından vatandaşların ekonomik, sosyal ve politik katılımı çerçevesinde gündeme getirilmiştir. Sosyal dışlanma bir süre sonra göç ve yoksullukla birlikte ele alınmıştır.¹⁹² İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve göçmenlerle ilgili uluslararası sözleşmelerden sonra ulus ötesi vatandaşlık konusu tartışılırken 1990’lardan sonra güvenlik esaslı politikalarla birlikte vatandaşlık bir yana göçmenler daha da dışlanmaya başlamıştır. Toplumsal dışlanma kavramı zamanla sosyologlar tarafından toplumun geneline açık olan fırsatlara erişimden ve topluma katılım süreçlerinden yoksun bırakılıp dezavantajlı duruma düşmeyi, kendini geliştirememeyi ve eşitsizlik kaynaklarını ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁹³

Sosyal dışlanma, bireyin ya da grubun toplumla bütünleşmesini sağlayan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel faaliyetlerden yoksun bırakılmasıdır.¹⁹⁴ Bir diğer tanıma göre, kişilerin veya grupların yoksulluk ve ayrımcılık gibi sebeplerle kaynaklara ulaşmasının ve toplumla bağ oluşturmalarının engellenmesine sosyal dışlanma denir.¹⁹⁵ Aslında “eşit muamele” ortadan kalkar kalkmaz dışlanma gündeme gelir. Çoğu kez dışlanmanın gerçekleşmesi için “başka bir gruba veya

¹⁹¹ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler...**, s. 20, Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, s. 171.

¹⁹² A. Çağlar Deniz, Yusuf Ekinci, A. Banu Hülür, “Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 2016, Cilt:14, Sayı:27, s.22.

¹⁹³ Giddens ve Sutton, **Sosyoloji**, ss. 560-561.

¹⁹⁴ Özlem Çakır, “Sosyal Dışlanma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2002, <http://acikerisim.deu.edu.tr> (Erişim Tarihi: 11/11/2019), s.84.

¹⁹⁵ Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, s.150, Deniz, Ekinci ve Hülür, “Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları”, s.22.

kategoriye ait olmak” yeterli olabilmektedir. Kısaca sosyal dışlanma, “belli bir grubun kendi üyeleri dışındakilere yönelik ayrımcı davranış ve tutumlarından oluşmaktadır.”¹⁹⁶

Anthony Giddens’a göre, dışlanmanın boyutlarından söz ederken genel olarak gelir kaynaklarından, iş gücü piyasasından, kamu hizmetlerinden ve toplumsal ilişkilerden dışlanmayı ifade edebiliriz.¹⁹⁷ Çağlar Deniz ve diğerleri de çalışmalarında, toplumsal dışlamayı arttırıcı niteliğe sahip olduğu için söylemsel dışlamayı da kullanmışlardır.¹⁹⁸ Öte taraftan dışlanmanın yasalarla oluşan politik ve yapısal boyutları da vardır. Böylece dışlanmaya maruz kalanlar, karar alma süreçlerinden de dışlanmış olurlar. Dolayısıyla toplumsal dışlanmanın, vatandaşlık haklarından mahrum kalmak, emek piyasasına ve kaynaklara ulaşmada sıkıntı yaşamak olduğu söylenebilir. Öncelikle göçmenlerin geldikleri ülkedeki yasal durumları -genelde yasa dışı durumda olurlar- onları güvencesiz çalışmaya ve yaşamaya sürüklemektedir. Ya işsiz kalarak ya da zor şartlar altında, düşük ücretle çalışarak devletin kurumsal yapılarından uzak, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanamayıp marjinal bir şekilde yaşarlar.¹⁹⁹

Saniye Dedeoğlu ve Çisel Ekiz Gökmen’e göre ise dışlanmada iş gücü piyasasında, konut sektöründe ve toplum hizmetlerinde (eğitim, sağlık vb.) dışlanma şeklinde üç boyut öne çıkmaktadır. İşgücü piyasasına bakıldığında, göçmenlerdeki işsizlik oranının yerel halka göre daha yüksek olması, göçmenlerin yerel halka göre daha zor şartlarda ve düşük ücretlerde çalıştırılması, ücretlerinin geç ödenmesi ya da hiç ödenmemesi, göçmenlerin iş yerinde fiziksel ve sözlü tacizlere maruz kalması gibi durumlar görülmektedir. Bunların sebebi olarak da göçmenlerin dil bilmemesi, işlerle ilgili eğitimlere katılamamaları ya da onlara iş öğretecek tanıdıklarının olmamasından ötürü kendilerini geliştirememeleri, yerel halk kadar uzun süre o yörede yaşamamaları (sosyal sermaye eksikliği ya da onlara güvenilmemesi) gibi

¹⁹⁶ Gordon Allport, Lars Eric Petersen, Sharon Brehm, Saul Kassin ve Stephan Step’ten aktaran Hekimler, “Yoksulluk mu Yoksunluk mu...”, s.4.

¹⁹⁷ Giddens ve Sutton, **Sosyoloji**, s.561.

¹⁹⁸ Deniz, Ekinci ve Hülür, “Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları”, s.23.

¹⁹⁹ Saniye Dedeoğlu, Çisel Ekiz Gökmen, **Göç ve Sosyal Dışlanma- Türkiye’de Yabancı Göçmen Kadınlar**, Efil Yayınevi, Ankara 2011, ss.1-4.

etkenler gösterilir.²⁰⁰ Göçmenler genelde kendi ülkelerinde nitelikli ve yüksek statülü işlerde çalışsalar dahi göç ettikleri ülkede diplomalarının geçersiz sayılması sebebiyle “niteliksizleştirilerek” beden gücü gerektiren düşük statülü işlerde çalışmak zorunda kalırlar. Göçmenlerin sömürülmesi de onları marjinalleştirmektedir.²⁰¹

Kamu hizmetlerinden dışlanmada sağlık ve eğitim hizmetleri ön plana çıkmaktadır. Sağlık hizmetlerinde yasal kabul şartları, tedavi ve ilaç ücretlerini karşılama, hizmet alımı sırasında sosyal iletişim (dil ve kültür etkeni) gibi durumlar söz konusu olmaktadır. Göçmenlerin işgücü piyasasındaki dışlanmışlığından dolayı yaşadığı yoksulluk, ilaç alamama gibi durumlardan dolayı sağlık hizmetlerinden faydalanmalarına da engel olmaktadır. Öte yandan özellikle düzensiz göçmenler, sınır dışı edilme korkusuyla çoğu kez hastanelere başvuramamaktadırlar. Temel haklardan olan eğitim hakkı ise uluslararası sözleşmelere rağmen göçmen çocuklara tam olarak verilememektedir. Göçmen çocukları, yaşadıkları topluma katılımıda kritik öneme sahip olan eğitime ulaşma konusunda büyük engellerle karşılaşmaktadırlar. Eğitim masraflarını karşılayacak maddi imkânlara sahip olmama, göçmen çocukların ya çalışmak ya da evdeki küçük kardeşlerine bakmak zorunda kalmaları, iş bulmak için sık sık yer değiştirmeleri, göçmenlerin kayıt altına alındıkları yerden ayrılarak iş bulabilecekleri büyükşehirlere gitmeleri, yakalanıp sınır dışı edilme korkusu, diploma verilmemesi gibi sebeplerden dolayı göçmen çocuklar eğitimden uzak kalmaktadırlar. Eğitim alsalar bile çoğu kez okulda çeşitli ayrımcılıklara maruz kalmaktadırlar. Çocuklar nitelikli bir eğitim almadığı için büyük ihtimalle dışlanmışlıkları onlar büyüdüğünde de devam edecektir.²⁰²

Araştırmalar göçmenlerin genelde bodrum katlarında ya da gecekondularda yaşadığını göstermektedir. Ev sahipleri de kalabalık kaldıkları için ve göçmenlere güvenmedikleri için evlerini onlara vermek istememektedir. Ayrıca göçmenlerin yoğun olduğu muhitlerde kiraların artması sebebiyle de mahallenin eski sakinleri tarafından kendilerine tepki gösterilmektedir.²⁰³ Göçmenlerin yerel halkla komşuluk

²⁰⁰ Dedeoğlu ve Gökmen, **Göç ve Sosyal Dışlanma**... s. 99.

²⁰¹ Dedeoğlu ve Gökmen, **Göç ve Sosyal Dışlanma**... ss. 171-173.

²⁰² Dedeoğlu ve Gökmen, **Göç ve Sosyal Dışlanma**..., ss. 116-123.

²⁰³ Dedeoğlu ve Gökmen, **Göç ve Sosyal Dışlanma**..., s. 124.

ilişkisi ise genelde yardımlaşmayla sınırlı kalmaktadır. Bunun sebebi, genel toplumsal ilişkilerde olduğu gibi “damgalanma” ve dil bilmemesidir.²⁰⁴ Dil ve kültür farklılığıyla birlikte dinî farklılıklar da yerel halkla göçmenler arasında sorun oluşturup sosyal dışlanma sebebi olabilmektedir. Ayrıca yöredeki göçmen nüfusun oranı ve yaygınlığı ile sosyo-ekonomik durumları da göçmenleri dışlama durumunu etkilemektedir.²⁰⁵

Dışlanmada toplumsal hakları yaşayamama, toplumdaki ve onun normlarından uzak kalarak marjinalleşme gibi süreçler yaşanmaktadır.²⁰⁶ Dışlanmayı var eden etkenlerden biri de sosyal koruma sağlayan kurumların yetersizliğidir. Toplum içinde dezavantajlı gruplara sosyal destek sağlayabilecek kurumlar yoksa ya da iyi işleмиyorsa dışlanma durumu telafi edilemez ve dışlanmanın şiddeti artar.²⁰⁷ Göçmenler de toplumdaki dışlanan gruplardandır. Aslında bütün toplumlarda iş gücü piyasası ve konut yerleşimi gibi alanlarda, göçmenlere yönelik ayrımcılık söz konusu olabilmektedir. Fakat ayrımcılığın yoğunluğu devletin uyguladığı ekonomik, politik, sosyal ve kültürel çalışmalarla değişebilmektedir.²⁰⁸ Bütün bunlarla birlikte göçmenlerle yerel halk arasında var olan kültürel benzerliklerin ve dinî ortaklıkların ayrımcılığı ve dışlamayı azaltıp toplumsal kabul düzeyini artırması beklenir.

“Din kardeşliği” anlayışıyla, kişinin ortak dini paylaştığı toplum tarafından kabul görme ihtimali yüksektir. Yapılan araştırmalarda ayrıca dinî STK’lerin göçmenlerin haklarını savunup onlarla ilgili çalışma yapma konusunda aktif oldukları da görülmektedir.²⁰⁹ Dinî cemaat ve STK’ler göçmen haklarını savunur ve onlara karşı düşmanlık oluşmasının önüne geçmeye çalışırlar.²¹⁰ Ayrıca din, geliştirdiği değer ve öğretileriyle yerel halkın göçmenlere merhamet edip yardım etme davranışlarında bulunmasını da sağlar. “Din kardeşliği” başlarda toplumsal kabulü sağlasa da zamanla ekonomik (işsizliğin arttığı ve sosyal yardımların göçmenlere kaydığı düşüncesi gibi) ve kültürel (kıyafet ve temizlik alışkanlıklarının

²⁰⁴ Dedeoğlu ve Gökmen, **Göç ve Sosyal Dışlanma**..., ss. 181-186.

²⁰⁵ Apak, “Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği”, s.58.

²⁰⁶ Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, s.150.

²⁰⁷ Çakır, “Sosyal Dışlanma”, s.87-88.

²⁰⁸ Castles ve Miller’dan aktaran Martikainen, “Din, Göçmenler ve Entegrasyon”, s.268.

²⁰⁹ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler**..., s. 168.

²¹⁰ İhsan Çetin, “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu”, **Sosyoloji Dergisi**, 2016, <https://www.academia.edu> (Erişim Tarihi:09/10/2019), s.213.

farklılığı gibi) etkenler dışlamaya sebep olabilmektedir.²¹¹ Dolayısıyla din kardeşliği anlayışının başlarda etkisi olmakla beraber zaman geçtikçe bu anlayışa bağlı kabullerde kırılmalar yaşanabilmektedir.²¹² Ayrıca söylemde, dinî ifadelerle göçmenlere karşı olumlu bir hava oluşturulsa da eylem söyleme uymayabilmektedir. Örneğin söylemde “din kardeşliği” kabul edilse bile göçmenlerin işsizliği artırdığı düşüncesi eylemde daha etkili olabilmektedir.²¹³ Buna benzer bir olumsuzluk dini anlayışlarda da görülmektedir. Kendi dinini tek doğru olarak görmeyip dinsel çoğulculuğu benimseyen kişiler, farklı dinlere mensup kişilerle bir arada sorunsuz yaşayabilmelerine rağmen dinden kaynaklı çatışmaların yoğunluğuna bakıldığında, bu anlayışa sahip kişilerin toplumsal etki oluşturamayacak kadar azınlıkta kaldığı söylenebilir.

Dinler ahlaki öğretileriyle ve evrensellik iddiasıyla insanlığın bütün kesimlerine hitap edip soy, ırk, dil gibi etkenlere bağlı ayrımcılığı ve ötekileştirmeyi reddetseler bile ekonomik, kültürel ve siyasi etkenler, dinsel öğretilere rağmen dışlayıcı söylem ve pratikleri güçlendirebilir. Ayrıca dinî mülahazalar genelde kendi dinlerinin mükemmel, öteki dinlerin ise yanlış ya da eksik olması üzerine kuruludur.²¹⁴ Bu anlayış üzerine geliştirilen dinler arası ilişkiler de ya çatışma ya da ötekileri kendi dinine çevirme üzerine kurulur. Bu şekilde dininden dolayı yerel halk tarafından dışlanan göçmenler, dinî aidiyetleri başta olmak üzere kültürel unsurlarına daha sıkı sarılmaya başlarlar. Bu durum yerel halkın göçmenleri “uyumsuz” olarak görmesine ve dışlanmanın şiddetini artırmasına sebep olur.²¹⁵ Dinin farklı dine inananları dışlayıcı bir yönü olmakla birlikte dışlama sadece dinin etkisiyle olmaz; ekonomik, siyasi ve sosyal gayeler dinle meşrulaştırılarak dışlama ve çatışma sebebi olarak ortaya çıkabilmektedir.²¹⁶

²¹¹ Mithat Arman Karasu, “Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2016, <https://www.semanticscholar.org> (Erişim Tarihi: 17/12/2019), ss.1009-1011.

²¹² Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler**..., s.244.

²¹³ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 142.

²¹⁴ Abdulkemal Bingöl, “Kur’an’a Göre Ötekiler”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018, <https://www.researchgate.net> (Erişim Tarihi: 21/12/2019), ss.321-329.

²¹⁵ Özmen, “Göçün 50. Yılında...”, s.407-408.

²¹⁶ Halil Aydınalp, “Sosyal Çatışma Sürecinde Din”, **Din Sosyolojisi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 655.

Aynı dine mensup olmak, kültürel benzerliği sağladığı için göçmenlerin yerel halk tarafından kabulünü kolaylaştırabilmektedir; fakat bu, her zaman gerçekleşmeyebilir. Çünkü dinin anlaşılması ve yaşanması kişilerin ve toplumların sahip olduğu bilgi, yaşamışlık ve eğilimden bağımsız değildir. Din toplumun sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel gerçekliklerinden etkilenir. Mesela Türkiye ve Suriye toplumları aynı dine inanmalarına rağmen az önce bahsedilen etkenlerden dolayı dini farklı yaşayabilirler. Türkiye, yaşadığı batı tipi modernleşmenin etkisiyle Suriye’den dini anlamda da farklılaşmıştır.²¹⁷ Dinin farklı yaşanması, dine dayalı iletişim ve kabul yollarını da etkilemektedir. Yerel halkta sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel etkenler ön plana çıktığında göçmenler, kendileriyle aynı dine sahip olsa bile dışlanabilmektedir. Diyarbakır’da Suriyelilerin dışlanma ya da kabul durumu, bu etkenlerin nasıl gerçekleştiğine bağlıdır.

2.2.3.Diyarbakır’ın Göçlerle Değişen Sosyo-Kültürel ve Dinî Yapısı

“Her özne kendi kentini yaratır, her kent kendi öznesini.”²¹⁸ Bu bağlamda sosyolojik yapı-fail etkileşimi, insan-mekân (kent) ilişkisi düzleminde düşünülebilir. Bir yandan mekânı ve şehri şekillendiren insandır, öte yandan insanı şekillendiren de içinde yaşadığı mekândır. Bu anlamda mekân ve insan arasında diyalektik bir ilişki söz konusudur. Diyarbakır’daki Suriyeli sığınmacıları kabul ve dışlama pratiklerine de bu açıdan yaklaşılması gerekir. Diyarbakır halkının Suriyelilere karşı geliştirdiği tavırda şehrin demografik, ekonomik, politik, dinî ve kültürel dinamikleri sürece yön vermektedir.

Diyarbakır köklü bir tarihe ve kültürel zenginliğe sahip, bilinen ilk yerleşim yerlerinin bulunduğu bir şehirdir. Bugün çoğunlukla Kürtlerin yaşadığı ve MÖ 3000’li yıllarda kurulduğu tahmin edilen Diyarbakır, özellikle ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı rağbet görmüş ve tarih boyunca Roma, Makedonya, Asya, Kafkas ve Türk kültürlerine ev sahipliği yapmıştır. Bizans İmparatorluğu’na bağlıyken 639 yılında İslam orduları tarafından fethedilen şehir, bu tarihten sonra çok farklı dinleri ve ırkları içinde barındırmıştır. Osmanlı Devleti döneminde de önemli ticaret ve kültür merkezilerinden olan Diyarbakır, bu sayede çeşitli dinî

²¹⁷ Erkan, “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat...”, ss.24-26.

²¹⁸ Mazhar Bağlı, Abdulkadir Binici, **Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi**, Bilimadamı Yayınları, Ankara 2005, s.69.

(Sünniler, Aleviler, Yezidiler, Hıristiyanlar, Yahudiler) ve etnik (Türkler, Kürtler, Ermeniler, Süryaniler, Rumlar, Araplar) unsurların etkileşim noktası olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki tehcir olayına dek şehirdeki Müslüman ve gayrimüslim oranı birbirine yakın iken tehcirden sonra bu çeşitlilik -özellikle cumhuriyetten sonra- yerini Türk-Hanifi kültürünün hâkimiyetine bırakmıştır. Bununla birlikte I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ve Ortadoğu'da ulus devlet anlayışı hâkim olunca Diyarbakır'daki etnik, kültürel ve dinî çeşitlilik büyük ölçüde azalmıştır. Cumhuriyetle birlikte farklılıkları yok sayan uluslaşma süreci, bölgede derin travmalar yaratmış, bu süreçte Diyarbakır'daki dinî ve etnik çeşitlilik homojenleşmeye başlamıştır. Gayrimüslimlerin büyük bir çoğunluğu şehri terk edince geride kalan küçük azınlık şehirde “zayıf çeşitlilik” olarak kalmıştır.²¹⁹ 1950'lerden sonra ülke genelindeki makineleşme, sanayileşme ve kentleşme hareketinin çevredeki kırsaldan şehre doğru bir göç akını başlatmasıyla şehirde yavaş yavaş Şafii-Kürt/Zaza kültürü de görünür olmuştur. Bu dönemden sonra göçlerle birlikte bugün büyük çoğunluğu Şafii Kürt ve Zazaların yaşadığı Diyarbakır il merkezinde, Hanefi ve Alevi Türkler ile az sayıda Hıristiyan Ermeni ve Süryani de yaşamaktadır. Diyarbakır için büyük bir kırılma ise 90'lardan sonra güvenlik güçleriyle PKK arasında yaşanan çatışmalar olmuştur. Çatışmalardan dolayı kırsaldan il merkezine ani ve yoğun bir göç yaşanmıştır. Şehirde, ticaret ve tarım kapasitesinin üzerinde bir göç alımı yüzünden ekonomik sıkıntılar ve dolayısıyla insani sorunlar baş göstermiştir. Ayrıca terör ve şiddet eylemleri, faili meçhul cinayetler, uyuşturucu kaçakçılığı, köy boşaltma olayları şehrin kimliğini derinden etkilemiştir. Bu olgularla birlikte yaşanan modernleşme süreci sonucunda şehirde toplumsal, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve dinsel değişimler yaşanmıştır.²²⁰

1927'deki ilk nüfus sayımında Diyarbakır nüfusu 97.000 iken 2019'un sonlarındaki verilere göre 1,756,353 olmuştur. Türkiye'nin 2019 nüfusu, 1927'deki nüfusun yaklaşık 7 katıyken Diyarbakır'da bu oran yaklaşık 17 kattır.²²¹ Diyarbakır'da Türkiye'nin diğer şehirlerindeki kentleşme sürecine benzer aşamalar yaşansa da şehirde kendine özgü gelişmeler de gerçekleşmiştir. Diyarbakır'ın

²¹⁹ Aslan, *Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı*, s. 124-126.

²²⁰ İnan Keser, *Diyarbakır: Sosyolojik Bir İnceleme*, Öz Baran Ofset, Adana, 2012, s.2-9, Aslan, *Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı*, s. 124-126.

²²¹ [https://tr.wikipedia.org/wiki/1927_Türkiye_nüfus_sayımı](https://tr.wikipedia.org/wiki/1927_T%C3%BCrkiye_n%C3%BCfus_sayımı) (Erişim Tarihi: 21/04/2020).

kentleşme süreci plansız bir şekilde gerçekleşmiş ve bu plansızlık şehrin her tarafında yaşanmıştır. Bu plansızlıktan dolayı şehrin göçe hem fiziksel olarak hem de sosyal olarak hazırlıksız yakalanması büyük problemler yaratmıştır. Gelişmekte olan bütün ülke ve şehirlerde olduğu gibi Türkiye ve Diyarbakır'da da göç devam etmektedir. Göçün devam etmesi de şehrin imar, kültür ve ekonomik yapısındaki uyumsuzluğun bitmemesi anlamına gelebilir.²²²

Cumhuriyetten sonra Diyarbakır'a gerçekleşen göçlere bakıldığında 1925'teki Şeyh Sait Olayından sonraki gelişmeler dikkat çekmektedir. 1925'te Diyarbakır'ın da içinde bulunduğu bölgede yaşanan Şeyh Sait İsyanı bastırıldıktan sonra isyana destek veren toprak sahipleri ve aşiretler Türkiye'nin başka şehirlerine sürülüp toprakları, Diyarbakır'a dışarıdan getirilip yerleştirilen kimselere verilmiştir.²²³ Bu tarihten sonra dikkate değer bir diğer göç dönemi ise 1950'lerden sonra, Türkiye genelinde gerçekleşen sanayileşme ve kentleşme hamlesinin yarattığı göçlerdir. Bu hamlenin Diyarbakır'a da etkisi olmuş ve kırsaldan kent merkezine doğru yaşanan göçler gerçekleşmiştir. Bu göç hareketleri 1980'lere kadar normal seyrinde devam etmiştir.

1980'lere kadar kırdan kente gerçekleşen göçler, nispeten daha yavaş ve dengeli olduğu için şehre gelenler bir şekilde iş gücü piyasasına eklemlenebilmişlerdir. 1990'lardan sonra ise gerçekleşen kitlesel göçler (1990'larda bölge olaylarından dolayı en fazla göç alan şehir olan Diyarbakır il merkezinin nüfusu 1990-1995 arasında iki kat artmıştır) kentin alt yapısı, iş gücü piyasası, eğitim ve sağlık hizmetleri açısından büyük problemler yaratmıştır. Zorunlu göç nedeniyle geleneksel geçim kaynaklarından koparılan köylüler, kentli donanımına sahip de olmadıkları için kentin iş gücü piyasasına katılamamışlardır. Genellikle erkekler inşaat işçiliği, işportacılık, ayakkabı boyacılığı, pazarcılık gibi işler; kadınlar ev hizmetleri -genelde kadın ve çocukların çalışması ailede uygun görünmese de mecbur kalındığında çalıştırılmışlardır-; çocuklar da sokakta mendil, simit, tatlı satma işi yapmışlardır. Bu gibi marjinal işler yapan insanlar, kentlileşemedikleri için

²²² Rüstem Erkan ve Mazhar Bağlı, "Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2005<https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/12/2019), s.111.

²²³ Erkan ve Bağlı, "Göç ve Yoksulluk...", s.112, Bağlı ve Binici, **Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi...**, s.145.

de zamanla kendileri de marjinalleşmişlerdir.²²⁴ Diyarbakır bu süreçte göç alırken öte yandan göç de vermiştir. Bir kısmı 1970’lerden sonra, bir kısmı da 1990’lardan sonra -güvenlik gerekçesiyle- olmak üzere Diyarbakır şehir merkezindeki kentli nüfus Gaziantep, Adana, Mersin, Antalya, İstanbul, İzmir, Bursa gibi şehirlere göç etmiştir. Eski kentli nüfusun şehri terk etmesinin de etkisiyle şehirde giyim kuşamdan dilsel iletişim biçimlerine, konut yapısından tüketim alışkanlıklarına değin kent kültürünün yok olduğu bir süreç yaşanmıştır. Şehre gelen köylüler de elbette ki bir değişime uğramışlardır. Bu bağlamda Diyarbakır’da ne köylü kalabilmiş ne de şehirli olabilmiş insanların ürettiği bir kültür ortaya çıkmıştır.²²⁵

Osmanlı Devleti’nin son döneminde bölgede yaşanan ayaklanmalar, 1980 darbesinden sonra Diyarbakır Cezaevi’nde yaşanan işkenceler, 1990’lardan sonra devletle PKK arasında yaşanan çatışma, köy boşaltma ve yakılma olayları ile OHAL koşulları şehri toplumsal, ekonomik ve kültürel olarak büyük bir tahribata uğratmıştır.²²⁶ Ayrıca cezaevindeki işkenceler, OHAL sürecindeki gözaltı ve köy boşaltma olayları, anadilde konuşmaya uygulanan baskılar bölge halkında devlete karşı bir tepkiye de sebep olmuştur. Süreç içinde bugün çoğu Diyarbakırlı genç için Kürtçe konuşma ve hatta PKK’lıyım demek bir kimlik ifadesi haline gelmiştir. Öte yandan Mehmet Yanmış ve Bayram Kahraman’a göre ise göçlerden sonra Diyarbakır’da yaşanmış olan dinî ve kültürel “yozlaşma”nın sebebi “sosyal kontrol”ün olmayışıdır. OHAL sürecinde kanaat önderleri öldürülerek, göç ettirilerek veya onlara baskı uygulanarak susturulmuşlardır. Böylece kentleşme ve modernleşme süreciyle yitirilen değerlerin yerine yeni değerler oluşturulamamış, değişim kontrollü bir şekilde sağlanamamıştır.²²⁷

1990’lardan sonra PKK ile güvenlik güçleri arasındaki çatışmanın yanı sıra koruculuk sistemi de kırsaldan şehre yönelen göçün etkeni sayılabilir. Şöyle ki devletin koruculuk teklifini kabul eden ailelere PKK baskı ve tehdit oluştururken kabul etmeyenlere de devlet şüpheyle yaklaştığı için iki tarafın da kendini baskı

²²⁴ Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır’da Kadın Dindarlığı**, s. 128-135.

²²⁵ Bağlı ve Binici, **Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi...**, s.147, Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır’da Kadın Dindarlığı**, s. 128-135.

²²⁶ Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır’da Kadın Dindarlığı**, s. 127.

²²⁷ Mehmet Yanmış, Bayram Kahraman, “Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı: Diyarbakır Örneği”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, 2013, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 27/12/2019), s.127.

altında hissetmesi, göç etmelerine sebep olmuştur.²²⁸ Bu sebeplerle Diyarbakır halkı zorunlu göçe maruz kalmıştır. Zorunlu göç hem göç alan yerin hem de göç edenlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak hazırlıksız yakalandığı bir göç türüdür ve Diyarbakır -özellikle 1990'larda- bunu çokça yaşamıştır.²²⁹ Özellikle 1990'lar boyunca Diyarbakır'da, çoğunluğu Şafii mezhebinden olup Türkçeyi ya hiç bilmeyen ya da sonradan öğrenmiş olan Kürt ve Zazaların yoğunlukta olduğu bir nüfus yapısı ortaya çıkmıştır.²³⁰

Zorunlu bir şekilde kendi dilinden, kültüründen ve sosyal mekânlarından koparılan göçmenler yaşadıkları travmaları, eski geleneklerini, anılarını, türkülerini sonraki nesillere anlatarak yaşadıkları göçü "aktarılan göç" haline getirmişlerdir. Bunun dışında OHAL sürecinde yaşanan işkence ve cinayetlerin oluşturduğu şiddet hali, daha sonra kullanılan dilde de kendisini göstermiştir. Zamanla sıradanlaşarak gündelik hayata ve dile sinen bu şiddet hali, bölge halkında "şiddetin algısal sürekliliği"ne sebep olup insanların duygularında ve değerlerinde kırılmalar oluşturmuştur. Tüm bu yaşananlar bölge halkında dil, etnik aidiyet ve kimlik temelli güçlü bir siyasi bilinç yaratmıştır.²³¹ Öte yandan Diyarbakır'ın tarih boyunca birçok kültüre ve ideolojiye ev sahipliği yapması da şehre siyasi bir önem atfedilmesinde etkili olmuştur.²³²

Yoğun göçlerin sebep olduğu plansız ve kontrolsüz değişim şehrin mimari yapısında da kendini göstermektedir. 1950'den sonra yaşanan göçlerle Diyarbakır nüfusu Suriçi'nden taşmıştır. 1980'lere kadar -nisbeten gönüllü göçle- gelen göçmenler şehrin iş gücü piyasasında ve uygun mekânlarında yer edinebilmişlerdir. Fakat 1990'lardan sonra zorunlu göçle gelenler, iş gücü piyasasına katılamadıkları gibi daha önce gelenlerden sınıfsal ve mekânsal olarak da ayrılmışlardır. 1990'lardan sonra gerçekleşen yoğun göçten sonra Huzurevleri, Seyrantepe, Benusen gibi yerlerde gecekondulaşma artmış, altyapının ya hiç olmadığı ya da çok yetersiz kaldığı Fabrika, Dokuzçeltik, 500 Evler, Gözeli gibi yerler de göçmenlerin yerleştiği yerler olmuştur. Suriçi, Bağlar ve Şehitlik'e gidenler ise mimaride dikey büyümeye

²²⁸ Erkan ve Bağlı, "Göç ve Yoksulluk...", s.122.

²²⁹ Bağlı ve Binici, **Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi...**, s.109.

²³⁰ Yanmış ve Kahraman, "Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı: Diyarbakır Örneği", ss.128-129.

²³¹ Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı**, ss. 143-148.

²³² Bağlı ve Binici, **Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi...**, s.101.

sebepe olmuştur. Şehrin meydanlarına ve yeşil alanlarına yapılan ruhsatsız konutlar; Sur dibine ve tarihi binalara bitişik yapılan derme çatma, teneke barakalar da şehrin tarihi ve doğal yapısına zarar vermiştir. Bu dönemdeki denetimsizlik ve başıboşluk sebebiyle yapılan kaçak yapılar kentin kimliğine zarar vermiştir. Zira buralarda her yönüyle yetersiz konutlar, kamu ve belediye hizmetlerinden yararlanamama, eğitim ve sağlık imkânlarının yetersizliği gibi gerçekliklerin yanı sıra yoksulluğun hat safhada olduğu bu mahalleler zamanla terör, şiddet, kapkaç, hırsızlık ve uyuşturucunun merkezi haline gelmiştir.²³³ Bu bahsedilen alt sınıfın yaşadığı yerlerde yaşayıp ekonomik durumunu iyileştirerek bu mahallelerden çıkanlar ve diğer orta kesim Üçkuyu, Diclekent, Metropol, Gaziler ve Bağcılar'a yerleşirken şehrin ekonomik üst sınıfı ise son yıllarda inşa edilmiş lüks sitelerden oluşan 75 Yol, Lunapark, Stadyum ve Otogar gibi yeni semtlere yerleşmişlerdir.

Genellikle göçten sonra ortaya çıkan gecekondulaşma olgusu, Türkiye'nin çoğu şehrinde tampon işlevi görüp göç edenlerin kentlileşme sürecinde sınıf atlamalarını sağlarken Diyarbakır'da bu işlevi yerine getirememiştir. Çünkü Diyarbakır'a genellikle zorunlu göçle gelenler o ana kadar tarım ve hayvancılık dışında bir iş yapmadıkları için -şehirdeki çatışma ortamının ekonomik yapıya zarar vermesinin de etkisiyle- şehrin üretim sürecine dâhil olamamışlardır. Ayrıca güvenlik sebebiyle kentli nüfusun da genellikle şehri terk etmesi, kent kültürünün tahrip olmasına sebep olduğu için -göç edenlerin sosyal ve psikolojik olarak hazır olmayışlarının da etkisiyle- kentlileşme sürecini de engellemiştir. Süreç içinde maddi ve manevi olarak şehre uyum sağlayamayan göçmenlerin kurduğu gecekondularla şehir, adeta köyleşmiş ve yoksullaşmıştır. Gecekonduların diğer şehirlerde gerçekleştirdiği "nöbetleşe yoksulluk" işlevi, Diyarbakır'da "kalıcı yoksulluk" haline gelmiştir.²³⁴

Diyarbakır'ın yaşamış olduğu göç süreci şehirdeki dinî yapıyı da etkilemiştir. 1960'lara kadar camii, medrese ve tekkeler Diyarbakır şehrinin kimliğinde önemli bir yer tutardı.²³⁵ Fakat yaşanan göçler ve siyasi olaylardan sonra Diyarbakır'daki toplumsal yapı ve kültürle birlikte din de değişmiştir. Özellikle 1990'lardan sonra

²³³ Aslan, *Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı*, ss. 128-139.

²³⁴ Erkan ve Bağlı, "Göç ve Yoksulluk...", ss.122-123.

²³⁵ Aslan, *Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı*, s. 127.

Hizbullah'ın bölgede gerçekleştirdiği infazlar, halkta korkuya sebep olup halkı camii, medrese ve dolayısıyla dinden uzaklaştıran etkiler yaratmıştır. Bu sebeple uzun bir süre şehirde dinî eğitim tam anlamıyla verilememiştir. Ayrıca PKK'nın yaymaya çalıştığı sol-Marksist ideoloji ve Hizbullah'ın sebep olduğu korkuyu kullanıp halkı camii ve medreselerden uzak tutmaya çalışması da halkın dinî kurumlara mesafeli yaklaşmasında etkili olmuştur. Şehirde hâkim olan Şafiilik, dini açıdan Hanefilik'e yakın olmakla beraber Kürt kimliğini ifade etme açısından sık sık vurgulanan bir mezheptir. Şafiilik'in yanında Kürt kimliğini ifade eden bir diğer dini vurgu da Nakşibendilik'in Halidiye koluna yapılmıştır. Zira Diyarbakır'ın dini kimliği açısından önem arz eden medreselerdeki eğitime bakıldığında Şafiilik ön plana çıkmaktadır, öte yandan ders veren hocaların çoğu da Halidî'dir.²³⁶ Ayrıca bölgedeki bazı şeyhler ve mollalar, aşiretler arasında arabuluculuk yapmada ve siyasi eylemlerin meşrulaştırılmasında etkin rol almışlardır.²³⁷

Diyarbakır'da yapılan araştırmalarda kişilerin kendilerini tanımlamada etnik aidiyetlerle birlikte dinin de ön plana çıktığı görülmektedir. Yapılan araştırmalara göre tamamına yakını Müslüman olan (yaklaşık dörtte üçü Şafii, dörtte biri Hanifi) Diyarbakır halkının büyük çoğunluğu ibadetleri yerine getirdiğini söyleyip (dörtte üçü düzenli olarak veya ara sıra namazlarını kıldığını, bundan daha fazlasının da oruç tuttuğunu söylemiş) kendilerini dindar olarak tanımlamışlardır. Diyarbakır halkı kimlik tanımlamasında en çok dini tercih edip büyük çoğunluğu (%90) alkol tüketmediğini ve şans oyunu oynamadığını söylemiştir. İbadetleri yerine getirip dindar olduğunu ifade etme oranı yaşlılarda, eğitim düzeyi düşük olanlarda ve geliri az olanlarda gençlere, eğitim düzeyi yüksek olanlara ve geliri çok olanlara göre daha fazladır.²³⁸

Diyarbakır, dinseliliğin toplumsal seviyede yaşanmasına uygun bir şehirdir. Şehirde dinî ritüeller, semboller, fikirler ve gelenekler ile kabir ziyaretleri, mevlit okutmalar ve başörtüsü takmak gibi eylemler toplumsal düzeyde yaşanmaktadır. Fakat şehirde etkili kentleşme olgusu da insanların dini yaşama biçimlerini

²³⁶ Yanmış ve Kahraman, "Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı: Diyarbakır Örneği", ss.127-130.

²³⁷ Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı**, s. 131.

²³⁸ Keser, **Göç ve Zor-Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç**, ss.99-126, Kahraman, **Diyarbakır'ın Toplumsal Yapısı...**, ss.174-182.

değiştirebilmektedir. Şehirde dinî ritüellerden uzaklaşma, dinin hükümlerini sorgulama, dinin yeni karşılaşılan durumlara cevap ve çözüm üretmeye çalışması, dini semboller ve ibadetlerde ekleme ve çıkarma yaparak bazı değişikliklere gitme gibi durumlar yaşanabilmektedir. Şehirde dinden uzaklaşma olduğu gibi farklı dinî fikir ve anlayışların bir araya gelmesiyle yaşanan etkileşim sonucu melez oluşumların ortaya çıkması da mümkündür. Diyarbakır'da dindar kesimle seküler kesimin beslendikleri ortak kaynakların (kültürel alt yapı vb.) olması ve bazen aynı amaçla (demokrasi, anadilde eğitim vb.) mücadele etmeleri onları birbirine yaklaştırabilmektedir. Öte yandan toplumsal yaşamda dinî kuralları ön plana alan hatta radikal eğilimler taşıyan anlayışlar, şehrin verdiği eğitim imkânlarıyla kendilerini yenileme yoluna gidebilmişlerdir. Ayrıca şehirde çeşitli etkileşimlerle halk dindarlığı da bazı değişimler geçirebilir; çünkü popüler kültürden beslenen halk dindarlığı, “hayatı germeyen” pastorallığıyla esnek bir yapıya sahiptir. Çoğu insanın yaşadığı dindarlık tipi olan halk dindarlığı, yüksek düzeyde bilgi gerektirmeyen ve kültürel unsurlarla iç içe olan fakat etkileşime dayalı da olsa ibadet ve inanç yönünün sürekliliğe sahip olduğu bir dindarlık tipidir. Bugün Diyarbakır şehrinin dinî atmosferini camiler, tarikat ve cemaatler, dinî eğitim kurumları, Kur'an kursları ve dinî grupların açtığı eğitim kurumları oluşturmaktadır.²³⁹ Bağlı ve Binici'nin verdiği bilgilere göre sadece Suriçi'nde tarihi öneme sahip 200 civarında camii, mescit, medrese ve kilise bulunmaktadır.²⁴⁰ Çalışmada Diyarbakır'ın dinî yapısıyla birlikte ekonomik, politik ve kültürel özelliklerinin de Suriyeli sığınmacıları kabul ve dışlama pratiklerine etkisi tartışılacaktır.

²³⁹ Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı**, s. 147-150.

²⁴⁰ Bağlı ve Binici, **Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi...**, s.105.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. DİYARBAKIR'DAKİ SURİYELİ SIĞINMACILARI KABUL VE DIŞLAMA PRATİKLERİNDE DİNİN ETKİSİ

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2021'deki verilerine göre Diyarbakır'da, geçici koruma statüsündeki 23.849 Suriyeli yaşamaktadır.²⁴¹ Suriyeliler, ekonomik durumlarına göre şehirde farklı mahallelerde yaşamaktadırlar. Bu anlamda şehrin her yerine yayılmakla beraber bazı mahallelerde kendi gettolarını da oluşturmuşlardır. Suriyeliler en çok merkez Bağlar ilçesindeki Fatih, 5 Nisan, Muradiye mahallelerinde ve merkez Kayapınar ilçesindeki Huzurevleri Mahallesinde yaşamaktadırlar. Alan araştırmasında diğer mahallelerde yaşayan katılımcılarla da görüşülmekle beraber Suriyeli-yerli etkileşiminin daha çok olduğu bu dört mahalledeki görüşmeler yoğunluktadır. Sosyal temas yoğun olduğu için doğal olarak toplumsal kabul veya dışlama pratiklerinin buralarda daha çok yaşanacağı düşünülmektedir. Saha çalışmasına geçmeden önce daha önce yapılmış çalışmaları inceleyerek kabul veya dışlamanın yaşandığı dört ana boyut altında toplam sekiz boyut (politik, ekonomik, sağlık, eğitim, diğer kamu hizmetleri, toplumsal ilişkiler, mekânsal/komşuluk, söylemsel) tespit edilmiştir.

Saha araştırmasına başlamadan önce Suriyeli sığınmacılarla ilgili yapılmış ve araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülen çalışmalar da incelenmiştir. KONDA'nın 2016'da yayımladığı araştırmaya göre katılımcıların sadece onda biri ülkemizdeki Suriyelilerle herhangi bir temasının olmadığını belirtmiştir. Toplumun hemen hemen her kesimi az ya da çok Suriyelilerle karşılaşmaktadır. Bu karşılaşmalar, sıklığı

²⁴¹ <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

bakımından sırasıyla çarşı ve pazar, mahalle ve sokak ile toplu taşımada gerçekleşmektedir. Suriyelilerin ülkeye alınmasının nasıl karşılandığına bakıldığında ise toplumun yaklaşık dörtte üçlük bölümü bunun insanî bir sorumluluk olduğunu, yarısından biraz fazlası da ülkemizin tarihî ve coğrafî durumundan kaynaklandığını kabul etmektedir. Türkiye'ye gelen Suriyelilere toplumun yarısı ya kurumlar aracılığıyla ya da informel yollarla çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bu bilgilerden hareketle temelde toplumun Suriyelileri kabul seviyesinin yüksek olduğu söylenebilir. Bununla birlikte araştırmaya göre Türkiye'deki Kürt'lerin ve dindarların Suriyelileri kabul etme, temas kurma ve yardım etme oranının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum, göçten önce Kürt'lerin sınıra yakın illerde Suriyelilerle etnik kimlik ve akrabalık ilişkilerinin olması ve din kardeşliği anlayışının gündelik hayata olan etkisiyle açıklanabilir. Araştırmaya göre Türkiye'de, gelen göçmenlerin Müslüman olmasını önemseme %48 oranında olup Avrupa'ya göre bu oran (göçmenin dinini önemseme) çok yüksektir. Diğer değişkenler ise dünya geneline benzer niteliktedir. Eğitim ve gelir seviyesi düştükçe göçmenleri kabul oranı da düşmektedir. Bununla birlikte Türkiye toplumunun yaklaşık dörtte üçü Suriyelileri ekonomiye yük, kültürel olarak farklı ve güvenliğe tehdit olarak görmektedir. Buna yakın bir oran da Suriyelilerin topluma entegre olması fikrine karşı çıkmaktadır.²⁴² Göçmenlerin kabulünde değişkenlik görülmesine sebep olan çeşitli etkenler vardır. Bu çalışmada da kabul ve dışlama sürecinde ekonomik, etnik, politik ve kültürel etkenlerin arasında dinin nasıl etkili olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Konuyla ilgili yapılmış önemli çalışmalarından biri de M. Murat Erdoğan'ın "Türkiye'deki Suriyeliler -Toplumsal Kabul ve Uyum" isimli çalışmasıdır. Çalışmaya göre yerel halk genellikle "Suriyelilerin zulümden kaçmaları", "din kardeşliği" ve "misafirperver olmamız" gibi saiklerle devletin onlara yardım etmesi gerektiğini düşünmektedir. Fakat halkın büyük çoğunluğu Suriyelilerin kamplarda kalması ve zamanı geldiğinde ülkelerine geri gönderilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu durumun sebebi ise halkın ekonomik ve güvenlik endişesi ile kültürel uyumsuzluk algısıdır. Özellikle vasıfsız işçiler, Suriyelilerin sunduğu ucuz emekten dolayı işlerini kaybedecekleri endişesi taşımakta ve dolayısıyla Suriyelilere öfke

²⁴² KONDA Araştırma ve Danışmanlık, **Suriyeli Sığınmacılara Bakış**, İstanbul, 2016, ss.16-38.

duymaktadırlar. Güvenlik endişesinde ise Suriyelilerin suça karışma oranlarının yüksek olduğu ve hırsızlık yaptıkları gibi argümanlar öne çıkmaktadır. Emniyetin ve valiliklerin yaptığı Suriyelilerin yerel halka göre suç oranının düşük olduğu açıklamaları ise ikna edici olamamaktadır. Bunun sebebi ise medyanın Suriyelilerin karıştığı suç olaylarını ön plana çıkarması ve yaşanan bu münferit olayların kulaktan kulağa aktarılarak şehir efsanesi haline gelmesidir.²⁴³ Sağlık konusunda da Suriyelilerin çocuk felci ve menenjit gibi hastalıkları taşıdığı ve yerel halka bulaştıracığı endişesi, toplumsal iletişimi etkilemektedir. Ayrıca -resmi sayılar bu kadar yoğun olmadığını söylese de- Suriyelilerin “hastaneleri doldurduğu”, “onlara her şeyin bedava olduğu” algısı da bu süreci etkilemektedir. Suriyeli kadınların fuhuş yaptığı ya da ikinci, üçüncü eş olarak “eşlerimizi elimizden alacaklar” iddiası özellikle yerli kadınların öfkelenmesine sebep olmaktadır. Bu olaylar genelde resmiyete yansımadağı için gerçekliği ne kadar yansıttığını tespit etmek zordur. Suriyelilerle kültürel farklılık iddialarında ise en çok öne çıkan onların “temiz olmadıkları”, “gürültü yaptıkları”, “sözlerinde durmadıkları” ve “tembel oldukları” iddialarıdır.²⁴⁴

Kentteki kaynaklar ve kurumlar sınırlı olduğu için sığınmacılar kente yerleştğinde yetersizlikler daha çok belirginleşir, bu da yerleşiklerin tepkisine sebep olur. Kentte ekonomik dışlanmaya maruz kalan sığınmacılar, ekonomik gelirleri az olduğu için kötü koşullara sahip konut ve mahallelerde yaşamak zorunda kalırlar. Dolayısıyla ekonomik dışlanma mekânsal dışlanmayı etkilemektedir. Ekonomik ve mekânsal dışlanma durumu da kamusal ve sosyal dışlanmayı beraberinde getirmektedir.²⁴⁵ Aslında tüm dışlanma boyutları birbirini etkilemektedir. Söylemsel dışlanma toplumsal ilişkileri, ekonomik dışlanma eğitim ve sağlık hizmeti almayı, politik dışlanma ekonomik faaliyetleri, toplumsal ilişkilerden dışlanma mekân ve komşuluk ilişkilerini etkilemektedir. Çalışmada bu boyutlar ele alınırken mantıksal bir sıra gözetilmeye çalışılmıştır. Öncelikle Suriyelilerin Türkiye’ye girişinde ve onlara verilen haklarda belirleyici olan politik kararlar ve dinin buna etkisi ele alınmıştır. Daha sonra verilen haklar sonucunda Suriyelilerin dâhil olduğu ekonomik

²⁴³ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler**..., ss. 114-118.

²⁴⁴ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler**..., ss. 117-121.

²⁴⁵ Deniz, Ekinci ve Hülür, “Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları”, ss. 24-25.

faaliyetlerin ve onlara sağlanan kamu hizmetlerinin dinsel bağlamı yer almaktadır. En sonda da tüm bu süreçlerin de etkisiyle şekillenen sığınmacı-yerli ilişkileri incelenmiştir.

3.1.1.Suriyelilere Yönelik Politik Yaklaşımın ve Faaliyetlerin Dinsel Bağlamı

Devletin ve halkın sığınmacılara olan politik bakışı ve tavrı, diğer alanlara temel oluşturduğu için öncelikle kabul veya dışlamanın politik boyutu ele alınmıştır. Bu başlık altında Türkiye'nin Suriyelilere uyguladığı açık kapı politikası, verilen hukuki statü ve haklar, vatandaşlık verilmesiyle ilgili tartışmalar, devletin diğer kurumlarının ve Diyanet İşleri Başkanlığının Suriyelilere yönelik yaptığı çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca bütün bu olguların dinsel bağlamı da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Devletin sığınmacılarla ilgili yasa ve düzenlemeleri, sığınmacıların yaşam koşullarının ilk belirleyicisi olmaktadır. Öte yandan hükümet politikalarıyla halkın (“seçmenin”) sığınmacılara tepkisi birbirini etkilemektedir. Hükümet kendisine oy veren vatandaşın beklenti ve tepkisinden, vatandaş da oy verdiği siyasi liderlerinin söyleminden etkilenir. Avrupa devletlerinin Müslüman mültecileri ülkeye sokmak istememeleri ile Ürdün'deki Hristiyan ve Dürzi sığınmacıların Müslüman sığınmacılara göre ayrımcılığa maruz kalması gibi örnekler sığınmacılara karşı geliştirilen politik tavırlarda dinin etkili olduğunu göstermektedir. Öte yandan Aybıçe Tosun ve diğerlerinin verdiği bilgiye göre Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar, sağlık gibi kamu hizmetlerinden ücretsiz yararlanırken Suriyeliler gibi Müslüman olan Afgan ya da Iraklı sığınmacıların bu hizmetlerden ücretsiz yararlanamaması²⁴⁶ dinî etkinin yanında politik saiklerin de süreçte etkili olduğunu göstermektedir. Mülakat yapılan bazı yerli katılımcılar da verdikleri örneklerle, dinî ve insani faktörlerle birlikte siyasî durumların da sığınmacıların Türkiye'deki konumunu etkilediğini söylemişlerdir:

²⁴⁶ Aybıçe Tosun ve Diğerleri, “Mülteci Öğrencilerin Eğitim Sorunları, Eğitim ve Din Eğitiminden Beklentileri: Eskişehir Örneği”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018, <https://dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi: 25/10/2019), ss.108-109.

Pakistan'dan da Bangladeş'ten de geliyorlar. Müslüman ama yakalandığı zaman sınır dışı ediliyor ama bazen görmezden geliniyor tabi, otogarda şimdi gitsem 100 kişi alırım ama bunu nereye koyacağım, kim ilgilenecek? Suriyeli dışındaki farklı biri olsaydı suça karıştığı zaman sınır dışı edilir, şu anda Suriyeli olduğu için sınır dışı edilme gibi bir durum yok, Suriye'deki ortamdan dolayı. (Erkek, 46, Polis, Diyarbakırlı)

Araştırmada katılımcıların çoğu Türkiye'nin Suriyelileri kabul etmesinde ve açık kapı politikası uygulamasında dinin az ya da çok etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı din ortaklığını ve dinin insana merhamet katma işlevini belirleyici olarak görürken diğer bir kısmı ise hükümetin ve özellikle de Recep Tayyip Erdoğan'ın dinî kimliğini Suriyelileri ülkeye kabul etmede etkili görmüşlerdir. Bazı katılımcılara göre ise Suriyeliler Müslüman olmasaydı dahi Türkiye yine Suriyelileri kabul ederdi; çünkü Türkiye Müslüman bir ülke olduğu için mazlumlara yardım etme geleneğine sahip bir devlettir. Politik kabulde dinin etkili olup olmadığını tespit etmek için sorulan sorulardan biri de “Başka bir hükümet başta olsaydı Suriyelilere karşı politikaları nasıl olurdu sizce?” sorusuydu. Bu soruya katılımcıların çoğu -özellikle kendilerini dindar olarak görenler- hükümetin Suriyelilere dinden kaynaklı bir şekilde olumlu baktığını ve başka bir hükümet olsaydı politik kabulün düşeceğini ifade etmiştir. Diğer partilerin “Suriyelileri istemiyoruz” söylemi ürettikleri ve bu doğrultuda hareket ettikleri de ifade edilmiştir. Dolayısıyla başka bir hükümetin iktidarda olması durumunda Suriyelileri ülkeye almanın ve ülkeye girişlerinden sonraki sürecin Suriyeliler açısından daha zor olacağı öne sürülmüştür:

Recep Tayyip Erdoğan çok iyi bir insan, çıkıyor Kur'an okuyor, camiye gidiyor, cumadan sonra açıklama yapıyor, bunun anlamı çok. Bunun anlamı biz Müslümanız. O zaman o dedi Suriyeliler mazlum, Suriyeliler muhacir, bu yüzden Suriyeliler Müslüman olmasaydı da onları alırdı. Çünkü Müslümanlık iyiliktir. Türkiye hükümeti Hristiyanları da aldı. Ezidileri de aldı ama İYİ Parti diyor ben Suriyeli istemiyorum, onları göndereceğiz. (Erkek, 41, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Bir tık dinin etkisi var ama devlet politikası olduğunu düşünüyorum. Osmanlı kültürü olarak zamanında Fransızlar da yardım istemiş kabullenmişiz... İslami tabi ki bunda dinin etkisi var çünkü din bize diyor ki mazluma el uzat diyor, bu da hem devlet geleneği hem de İslami yaşantı olarak... Ya Bolu'ydu ya Yalova'ydı CHP'nin belediye başkanı direkt gönderelim mantığındaydı. O da hani şunu gösteriyor başta olsalar aynı politikayı uygularlar. (Erkek, 33, Polis, Diyarbakır'da çalışıyor)

Katılımcılardan bazıları Suriyelilerle ortak dine mensup olmayı ve hükümetin dindar kişilerden oluşmasını etkili görmekle birlikte siyasi ve ekonomik çıkar elde etmenin, neo-Osmanlıcılığın, hem Avrupa'ya karşı hem de iç siyasete dönük mesajlar vermenin ve coğrafi gerçekliğin de açık kapı politikasında etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu görüşlerde dinle yoğrulmuş bir siyasi anlayışın politik kararlarda belirleyici olduğu fikri ön plana çıkmıştır:

Suriyelerin rahatlıkla Türkiye'ye gelmesinde mutlaka dinin etkisi vardır, iktidarın giydiği gömleklerden biri de dinin olduğunu söyleyebiliriz, onlar bizim kardeşlerimizdir. Hani can var ortada, ölecek, hangi açıdan bakarsanız din bunu kabul etmez... İşin arka planında bir sürü siyasi konular vardır. Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik konumdur. Belki ekonomik boyutu vardır, Avrupa, UNİCEF falan yardım amaçlı olabilir, Avrupa'ya gözdağı verilmesi, bakın işte kapıları açarız denmesi, AB'ye karşı güçlü bir devletiz imajı verilmesi, milyarlarca harcama yaptık, biz tarihimize, coğrafyamızda yaşayan insanımıza bağlıyız, Osmanlıdan kalan mirasımızdı, bak biz sahip çıktık, siz sahip çıkamazsınız. İçteki hükümet karşıtı unsurlara karşıda verilen bir duruş aynı zamanda. (Erkek, 34, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Siyasi ihtiraslar ve çıkarlar için bugün Suriye'de milyonlarca kişi yerinden oldu, zulüm gördü. Hükümetin bundan siyasi rant elde etmeye çalıştığının farkındayım, işte Arap Baharı'ndan sonra Erdoğan posterlerinin Arap ülkelerinde dalgalanması, neo-Osmanlıcılığın yeryüzünde yayılmaya çalışılması, bizim eski devletçiklerimize göz kırpmamızdır. Bu yüzden bugün Suriye'de, Irak'ta, Ürdün'de, Libya'da Türkiye var... Farklı bir dinden olsalardı bence bu kadar rahat alamazlardı, çünkü topluma entegre bu kadar kolay olmazdı. Şu an Ermenistan-Azerbaycan Savaşı var. Türkiye'nin de Ermenistan sınırı var, kapıyı açabilecek mi peki? Ermeni bu kadar kolay gelebilecek mi? (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Bazı katılımcılar Türkiye'nin Suriyelileri ülkeye alışıını tamamen insani bir durum olarak görmüşlerdir. Bu katılımcılar Müslümanlığın da aslında insaniyetten geldiğini, Türkiye'nin büyük devlet olmanın verdiği sorumlulukla hareket ettiğini ve Suriye'nin sınır komşusu olmasından dolayı Suriyelileri kabul etmenin uluslararası sözleşmelerde geçen insani bir sorumluluk olduğunu ifade etmişlerdir:

İslam ve insanlık birbirine karışıyor. Suriye devleti Müslüman olmasaydı yine Türkiye devleti onları barındıracaktı, hocam Türkiye devleti korona zamanında Avrupa ülkelerine yardımcı oldu. (Erkek, 25, İşçi/Üniversite Mezunu, Suriyeli)

Türkiye sınır komşusu olduğu için mecburiyetten açtı, uluslararası anlaşmalara göre ülkede savaş çıktığında sınır komşuları zaten açmalıdır. Suriye'nin diğer komşuları Irak, Ürdün, Lübnan hepsi açtı, açmak zorunda kaldılar. Mesela karşıda savaş oldu, sen kaçtın bu dükkâna geldin, ben sana diyeceğim git, olmaz öleceksin, ben mecbur seni alacağım, sınır da öyledir. (Erkek, 55, Esnaf, Suriyeli)

İçlerinde aynı dine mensup olmanın önemini ifade edenler olmakla beraber kendilerini dindar olarak görmeyen katılımcılardan bazıları Suriyelileri ülkeye kabul etmede tamamen siyasi amaçların (dış politikada “kart olarak kullanmak için”) ve ekonomik çıkarların (Avrupa ülkelerinden “para almak için”) etkili olduğunu söylemişlerdir. Bu katılımcılara göre devletin aldığı kararlarda ülke çıkarı, hükümetin aldığı kararlarda da siyasi çıkarlar ön plana çıkmaktadır. Kimi katılımcılar ise sığınmacı politikalarının hükümetten bağımsız bir devlet politikasıyla belirlendiğini, diğer partilerin iktidara gelmesi halinde böyle “rahat” konuşamayacaklarını ve sorumluluk almak zorunda kalacaklarını söylemişlerdir:

Bence tamamıyla Türkiye kendi çıkarları doğrultusunda davrandı. Karşılığında dış ülkelere yardım talep edildi. Belli bir miktar para ödendi. Bir siyasi çıkar var işin içinde. (Kadın, 31, STK Çalışanı, Diyarbakırlı)

Cumhurbaşkanımız Avrupa’dan para alıyor, artık bu gizli bir şey değil, herkes biliyor. %80’i para için bizi tutuyor, ikincisi de diğer devletlere kart olarak kullanmak için. Mesela bu sene Avrupa Birliği bir şey dedi, dedi dur mülteci yollayacağım sana, ya bunu yapacaksın ya para göndereceksin. Adam para aldı durdu. Başka hükümet gelse bu parayı alsa onlar da tutar bizi, yani paraya göre. (Erkek, 38, Çalışmıyor, Suriyeli)

Görüşme yapılan bazı katılımcılar -özellikle Suriyeliler- siyasi konularda sorulara cevap vermekten çekinmişlerdir. Sorulara “makbul cevap” vermeye çalışan, “sonra başımıza bir iş gelmesin” endişesi taşıyan, gün boyunca çalıştıklarını ve bu yüzden zamanları olmadığı için siyasi konuları takip etmediklerini söyleyen katılımcılarla karşılaşmıştır:

Bu konular bizden daha büyüktür, ayrıca ben bunları izlemek için ya da dinlemek için bir zamanım yoktur. Ben evden işe çıkıp işten eve geliyorum, bu konularla hiç ilgilerim yok. (Erkek, 31, İşçi/Üniversite Mezunı, Suriyeli)

Suriyelilerin göçünden sonra Nisan 2014’te yürürlüğe giren YUKK’yle insan hakları konusunda daha önce eleştirilen bazı sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Örneğin geri göndermeme ilkesi çerçevesinde sınır dışı edilecek kişi, ulusal ya da uluslararası mahkemeye başvurduğunda mahkeme kararı açıklanıncaya dek sınır dışı etme eylemi durdurulacaktır. Ayrıca kişiye tercüman ve avukat sağlanıp yakınlarıyla veya BM temsilcisiyle görüşme hakkı getirilmiştir.²⁴⁷ Bunun yanında Türkiye,

²⁴⁷Abdulhalim Yılmaz, “Mülteciler ve Hukuk”, **İnsan Hakları Perspektifinden Mültecilik**, (71-84), Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, Ankara 2017.

Suriyeli sığınmacıların ihtiyaçlarını karşılamak için milyarlarca dolar para harcamıştır. AB ülkeleri ve BM de Suriyeliler için Türkiye’ye para göndermesine rağmen gönderilen para, yapılan harcamaların yanında çok az kalmaktadır. 2018 Küresel İnsanî Yardım Raporuna göre Türkiye 2017 yılında insani yardımlara 8,07 milyar dolar harcayarak “dünyanın en cömert ülkesi” olmuştur.²⁴⁸ Yapılan bu harcamalar, Türkiye’nin politik olarak sığınmacıları kabul seviyesinin yüksek olduğuna işaret eder.

“Geçici Koruma Altındaki Yabancılar İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi” adlı genelgede Suriyelilere yönelik psikososyal destek çalışmalarının Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yürütüleceği ifade edilmiştir. Bu amaçla Kasım 2017 tarihine dek bakanlığın Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı Göç, Afet ve Acil Durumlarda Psikososyal Destek Daire Başkanlığı toplamda 315 bin Suriyeliye psikososyal destek sağlamıştır. Ayrıca 19 Aile Eğitim Programı Ünitesi Arapça’ya çevrilip bu konuda 105 Suriyeli eğitici yetiştirilmiştir. Suriyeli çocuklarla ilgili de çocuk destek merkezileri ve koruyucu aileler binlerce çocuğa destek sağlamıştır. Suriyeli kadınları ve çocukları şiddetten korumak için de kadın konukevlerinden yararlanılmıştır. Engel oranı %40’tan fazla olan Suriyelilere de engelli bakım merkezlerinde bakım ve rehabilitasyon hizmetleri sunulmuştur. Bu çalışmalarla birlikte toplumun bazı kesimlerinde Suriyelilerin maaşa bağlandığı kanısı da oluşmuştur. Medyadaki “Suriyeliler maaşa bağlandı.” haberlerinin kaynağı genellikle AB ve BM tarafından finanse edilen sosyal yardımlardır. Bu yardım kalemlerinden biri engellilere, çalışacak kimsesi olmayan ailelere, tek ebeveynlere verilen ve Dünya Gıda Programı, AFAD, Kızılay ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı işbirliğiyle 2016’da verilmeye başlanan aylık 120 TL’lik “sosyal uyum yardımı”dır. Bir diğeri de UNİCEF, MEB, Kızılay ve Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı işbirliğiyle yürütülen ve 2017 yılından itibaren ihtiyaç sahibi öğrencilere verilmeye başlanan “Yabancılar Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı”dır.²⁴⁹ Türkiye’nin Suriyelilere yönelik bu çalışmaları, devlet açısından kabulün var olduğunu

²⁴⁸ <https://www.kizilay.org.tr/Haber/HaberDetay/4254> (Erişim Tarihi: 13/05/2020).

²⁴⁹ TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, **Göç ve Uyum Raporu**, Ankara, 2018, ss.260-262.

göstermektedir. Fakat Suriyelilere verilen hukuki statü (geçici koruma statüsü) bazı insan hakları dernekleri tarafından eleştirilmiştir.

Araştırmada Suriyelilere, özellikle de ekonomik durumu düşük olan vatandaşların tepki göstermesinin bir nedeninin de verilen yardımlar olduğu anlaşılmıştır. Bu kişiler, kendilerinin de zor durumda olduğunu, fakat devletin sadece Suriyelilere yardım ettiğini söyleyerek buna tepki göstermişlerdir. Hatta devletin “maaş bağladığı” bazı Suriyelilerin ekonomik olarak yerel halktan daha iyi durumda olduğu da söylenmiştir. Bu yüzden bu katılımcılara göre bazı Suriyeliler kendilerine yardım olarak verilen erzakları ya satıyorlarmış ya da yerel halka veriyorlarmış. Geçim kaygısı yüksek olup ekonomik açıdan Suriyelilerin kendilerinden daha iyi durumda olduğunu düşünen bu katılımcılar, yoksulluktan dolayı biriktirmiş oldukları öfkeyi Suriyelilere rahatlıkla yöneltebilmektedirler:

Sosyal yardımlaşmaya gidiyoruz, Suriyelilerden yer bulamıyoruz. Ya diyoruz bir imkân varsa gerçekten ekonomik olarak zorluk çekiyoruz. Ya devletin sosyal yardımlaşması diyor gidin başka kapıya. Suriyelilerin hangisi giriyor biner lira para alıyor, bunu gördüm ve bizi içeri bile almıyorlardı. (Erkek, 28, İşçi, Diyarbakırlı)

Devlet kendi fakir fukarasına bakmıyor, bu kadar Sur mağdurları var, burada bir ton yetim var, aç kalan insan var, sofrasında ekmek bulamayan var. Hangisine devlet yardım ediyor? Benden alacak Suriyelilere verecek, böyle bir devlet yok. Benim vergilerimle Suriyeli geçindiriyor. Peynirin kilosu 12 TL’den 28 TL’ye çıkmış, biz nasıl geçineceğiz? Suriyeliye vergi yok, Suriyeli her şeyden muaf. Elektrik yok, su parası vermiyorlar. Biz 25-30 yıldır çalışıyoruz, araba almadık, onlar araba aldılar, ev aldılar. Nereden geldi bu? Allah belalarını versin. Kendi memleketine olmayan, kendi vatanlarını koruyamayan kişi bizim vatanımızı koruyamaz. (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

“Misafirlik” ve “geçici koruma” gibi uluslararası hukukta karşılığı olmayan statüler, Suriyelilere uluslararası hukuktan doğan bazı hakların verilmemesi anlamına gelmektedir. Ayrıca Türkiye’nin Suriyelilere mültecilik statüsü vermeyip “kardeşlik duygusu”na vurgu yapması, daha önceki bölümlerde tartışılan “belirsizlik politikası”na hizmet etmektedir. Bu durum da Suriyelilerde güvencesizlik hissi oluşturmaktadır.²⁵⁰ Misafirlik söylemi (misafir öğrenci vb.) ve geçici koruma statüsü (geçici koruma kimlik belgesi, geçici plaka vb.) anlamsal çağrışımı itibariyle geçici olma durumuna ve geri gitmeye işaret eder. Misafirlik uzadığında, bu durumdan hem

²⁵⁰ Deniz, Ekinci ve Hülür, “Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları”, s.33, Yılmaz, “Din ve Kadın İlişkisinin...”, s.13.

misafir hem de ev sahibi rahatsız olur. Zamanla ev sahibinde oluşan “ancak bize yeten ekmeği misafirle paylaşmak zorunda kalmak” düşüncesi, misafirlere karşı bir tepki ve saldırganlığa sebep olabilir. Ev sahibi ilk başta yardım ettiği misafirlere zaman geçtikçe düşman kesilebilir. Dolayısıyla İhsan Çetin’e göre geçici koruma statüsü, Suriyelilerle yerel halkın uzun vadede bir arada yaşaması için yetersiz kalmaktadır. Ayrıca bu durum sürekli geçici oldukları söylenen sığınmacıların, yerel halkla birlikte yaşaması için gerekli olan uyum becerilerini kazanmasında isteksiz davranmalarına da sebep olmaktadır.²⁵¹

Suriyeliler ülkeye kabul edildikten sonra misafirlik söylemiyle onlara geçici koruma statüsü verilmiştir. Katılımcılara bu konu sorulduğunda misafirlik söylemini ve geçici koruma statüsüyle birlikte verilen hakları olumlu bulanlar olmakla beraber dokuz yıl sonra artık geçici koruma statüsünün yetersiz kaldığını, Suriyelilerin hukuki durumunun hala muallakta olduğunu ve bunun Suriyelilerin topluma entegrasyonunu olumsuz etkilediğini söyleyenler de olmuştur. Katılımcılar genellikle geçici koruma statüsünü Suriyelilerin sayısının fazla olmasına, ekonomik yük teşkil etmeleri bakımından mecburi bir karar olmasına, mültecilik ya da vatandaşlık verilmesi durumunda Esad'ın Suriyelileri geri almayacağı gibi siyasi durumlara bağlamışlardır:

Mültecilik verdiğiniz durumda bir sonraki adımın vatandaşlık olduğunu bilmemiz gerekiyor, çalışma hakkı verilmesi gerekiyor, onların sigortalanmasıdır, bunların tüm giderlerinin sadece Türkiye tarafından karşılanmasıyla karşı karşıyayız ama geçici koruma statüsünde oldukları için bir kısmını BM karşılamak zorunda. (Erkek, 45, Diyanet-Sen Çalışanı, Diyarbakırlı)

Belki hükümet şöyle düşünmüş, Suriyelilerin hepsine vatandaşlık versek Esat onları geri almaz, bir de buradaki Suriyelilerin Suriye’de de hakkı var, orda da malı mülkü var. (Erkek, 35, Müşteri Hizmetleri Çalışanı, Suriyeli)

Ekim 2014’te AFAD Başkanı olan Fuat Oktay Suriyelilerle ilgili olarak “Türk milletinin misafirperverliğini anlatması için sığınmacı kelimesini kullanmadık. Onları misafir olarak görüyoruz. Millet olarak kucağımızı ve yüreğimizi açtık.” ifadelerini kullanmıştır. Bu ve bunun gibi söylemler insani açıklamalar olarak görülebilir; fakat misafirlik söyleminde misafirin durumunun ev sahibinin “iyi niyet

²⁵¹ İhsan Çetin, “Geçicilik Sorunsalı Bağlamında Suriyeli Mülteciler”, **VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Ankara, 01-03 Aralık 2016, ss.215-217.

ve vicdanına” bağılı olduğunu da unutmamak gerekir. Nitekim zamanla yerel halkta “misafirlerse misafirliğini bilsinler de bize uyumlu davransınlar” söylemi de gelişmiştir.²⁵² Dolayısıyla başlarda uygulanan “açık kapı” politikası, sonraları ilk baştaki gibi rahat uygulanmamıştır. Bunda yerel halkın tepkilerinin etkili olduğu söylenebilir. Suriyelilere açık kapı politikası uygulandıktan birkaç yıl sonra gerek muhalefet partileri gerekse bazı vatandaşlar Suriyelilerin artık geri gönderilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir.

Geri gönderilme tartışmaları hakkında görüşülen kişilerden kendilerini dindar olarak görenler dâhil olmak üzere ekonomik kaygısı yüksek olan kişiler Suriyelilerin geri gönderilmesini istemişlerdir. Bu katılımcılara göre devlet önce kendi vatandaşını düşünmelidir. Suriyeliler, ekonomik bir yük olarak görüldükleri için vatandaşın ekonomik olarak zor durumda olmasının, işsiz ve aç kalmasının müsebbibi olarak düşünülmektedirler. Katılımcılar bu fikirlerine meşruiyet kazandırmak için Suriye’de savaşın ve çatışmanın kalmadığını, misafirliğin de bu kadar uzun süreli olmadığını ifade etmişlerdir. Görünen o ki Diyarbakır halkı, Suriye iç savaşının ilk dönemlerinde Suriyelileri kabul etmiş olsa da sürecin uzamasıyla birlikte özellikle ekonomik yoksunluk içinde olanlar buna tepki göstermişlerdir. Ayrıca vatandaşlığın özellikle iktidara yakın olan Arap Suriyelilere verildiğini düşündükleri için siyasi olarak da tepki geliştirip Suriyelilerin geri gitmesini isteyenler de olmuştur:

Misafirperverlik bu kadar yeter. Devletin derhal bu mültecilere son vermesi gerektiğini düşünüyorum, çünkü bu yüzden bizim halkımız çalışmıyor, aç yatıyor. (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Suriyelilerin vatandaşlık alması konusuna gelmek gerekirse öncelikle Türkiye’de yabancıların vatandaşlık alması genel hükümlerle, evlenme yoluyla ve istisnâî usülle olmak üzere üç türde gerçekleşir. Genel hükümlerle vatandaşlığa geçmede kişinin en az beş yıl Türkiye’de geçerli ikametinin bulunması gerekir. Fakat Suriyelilerin geçici koruma statüsü onlara bu hakkı vermemektedir. Türkiye’deki Suriyeliler yalnızca evlenme yoluyla ve istisnai usüle göre vatandaşlığa geçebilmektedir. 2018’de TBMM’nin yayımladığı rapora göre evlenme yoluyla veya anne ya da babası Türk olduğu için vatandaşlığa geçen yaklaşık 10 bin Suriyeli

²⁵² Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler...**, ss. 61-62.

bulunmaktadır. Yine aynı rapora göre ekonomi, bilim, sanat, spor gibi alanlarda katkı sağlaması için istisnai yolla vatandaşlığa alınan 30 bin Suriyeli bulunmaktadır. Bu sayılar göz önünde bulundurulduğunda Suriyelilerin yaklaşık %1'i vatandaşlık almıştır. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye'de toprak usulüne dayalı vatandaşlık olmadığı için geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin Türkiye'de doğmuş yaklaşık 250 bin bebeğine de vatandaşlık verilmemiştir.²⁵³ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Temmuz 2016'da Kilis'te, "Suriyeli kardeşlerimize vatandaşlık imkânı vereceğiz." açıklaması yaptıktan sonra valilikler tarafından "vatandaşlığa uygun" 12 bin kişilik liste hazırlanmıştır. Vatandaşlık gündeme geldikten sonra Türkiye'nin çeşitli illerinde Suriyelilere yönelik "öfke kampanyaları" ve saldırılar gerçekleşmiştir. Bu kampanyalar ve saldırılar yerel halkın "geleceği paylaşmaya kapalı" olduğunu göstermiştir. Erdoğan'ın 2014'te yaptığı çalışmaya göre toplumun büyük çoğunluğu (%84) Suriyelilere vatandaşlık verilmesine karşı çıkmaktadır. Tepkilerden dolayı ilk 7 bin kişiye vatandaşlık, açıklamadan ancak bir yıl sonra Temmuz 2017'de verilmiştir. Vatandaşlık konusunda dikkat çeken bir diğer husus da "nitelikli" Suriyelilerin vatandaşlığa sıcak bakmamasıdır. Bu kişiler Avrupa'ya ve Amerika'ya göç etme umudu taşıdığı için Türkiye vatandaşlığının buna engel olacağını düşünmektedir.²⁵⁴

Eşi Suriyeli olan bir katılımcı evliliklerde Suriyelilere hemen vatandaşlık verilmediğini, prosedürlerin yorucu olduğunu ve uzun soruşturmalar yapıldığını söylemiştir. Vatandaşlık alan bir Suriyeli katılımcı ise vatandaşlık almanın zor olduğunu, genelde lisans ve üstü eğitime sahip olanların soruşturmalardan sonra vatandaşlık aldığını söylemiştir. Yerel halkın Suriyelileri kabul durumunu tespit etmek için Suriyelilere vatandaşlık verilmesi ve geri gönderilmeleriyle ilgili tartışmalar da konuşulmuştur. Genel olarak eğitim seviyesi yüksek katılımcılar bu tartışmalara daha insani ve olumlu yaklaşırken eğitim seviyesi düşük ve özellikle ekonomik kaygısı yüksek kişiler daha sert ve dışlayıcı açıklamalar yapmışlardır. Görüşmelerden çıkarılan sonuçlardan biri de siyasi olarak AK Parti'yi desteklemenin ve dindar olmanın Suriyelilerin ülkeye girişine, uzun süre kalmasına ve Suriyelilerle ilgili tartışmalara karşı geliştirilen tepkileri yumuşattığıdır. Zira bazı katılımcılara

²⁵³ TBMM, **Göç ve Uyum Raporu**, ss.264-265.

²⁵⁴ Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler...**, ss. 256-257.

göre Suriyelilerle en güçlü ortak paydanın din olması ve İslamiyet'in mazluma yardım etmeyi emretmesi yerel halkın kabulünü kolaylaştırmaktadır. Ulaşılan diğer sonuç ise dindar olmamasına rağmen sosyal demokrat düşünceye sahip kişilerin Suriyelileri kabul seviyesinin çok yüksek olduğudur:

Hanım vatandaş olmadı, evrak mevrak istiyorlar. Velhasıl olmadı daha. Burada Göç İdaresine de gittik, dediler biz başvurunuzu alıyoruz, belki kabul olur belki ret olur, daha bekliyoruz. Ama bu genç mençleri vatandaş yapmışlar, kaç tane gördüm askerde. (Erkek, 52, Memur, Diyarbakırlı)

Vatandaşlık, diploması olanlara veriliyor. Yani eğitim, duyduğum kadarıyla lisans ve lisansüstü sertifikası olanlara. Bir de büyük esnaflara veriliyor, doktorlara falan verilmiş. Ama çok az verilmiş, bildiğim kadarıyla Diyarbakır'da 60 ya da 70 aileye verilmiş vatandaşlık. (Erkek, 35, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Türkiye'ye giriş yapıp kayıt altına alınan Suriyeliler kamu hizmetlerinden (eğitim sağlık vb.) normal vatandaş gibi yararlanabilmektedir. Yapılan araştırmalarda Suriyelilerin genel olarak Türkiye'nin kendilerine sunduğu kamu hizmetlerinden memnun oldukları görülmüştür.²⁵⁵ Fakat geçici koruma kimliklerinin sadece kayıtlı olunan ilde kullanılabilmesi, öteki şehirlerde eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlerden yararlanmada sorunlar çıkmasına sebep olmaktadır.²⁵⁶ Ayrıca bu sebeple Suriyeliler, en temel insan haklarından biri olan seyahat özgürlüğünden de mahrum kalabilmektedirler.

Geçici koruma statüsü verilen Suriyelilere sağlık, eğitim gibi birçok devlet hizmeti ücretsiz bir şekilde sağlanmıştır. Görüşmelerde bu konu da konuşulmuştur. Görüşme yapılan Suriyeli sığınmacıların hepsi ve Suriyelilerle bu konuyu konuşma fırsatı yakalamış yerel halk, Suriyelilerin devletin sağlamış olduğu hizmetlerden memnun olduğunu ve hatta Suriye'de bile böyle hizmet görmediklerini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte mülakat yapılan Suriyeliler ve Suriyelilerin yerel halktan olan yakınları geçici koruma statüsünün seyahat özgürlüğünü kısıtladığıyla ilgili rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin kayıtlı olduğu şehirden çıkmaları ancak Göç İdaresinin izniyle ve en fazla 15 gün süre sınırıyla gerçekleşebilmektedir:

²⁵⁵ Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler**..., s. 107, Karasu, "Şanlıurfa'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu", s.1009.

²⁵⁶ Deniz, Ekinci ve Hülür, "Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları", s.35.

Mesela okul en büyük olan. Mesela şimdi ben okul okumasaydım salonda devam edecektim, en azından bana böyle hayatım için bir hedef, bir şey koyabilirim. KPSS için yapmadı ama yine önüm açıktır, özelde çalışabiliyoruz yani bence bu okul için hastane için sınır açtığı için yani daha ne yapacak? (Kadın, 28, Öğrenci/İşçi, Suriyeli)

Suriyeliler sağlıkla ilgili eğitimle ilgili verilen haklardan hizmetlerden çok memnunar. Mesela benim yanımda çalışan dedi, benim eşim rahatsız olmuş doğumla ilgili. Dedi ben gitmişim beş altı doktor toplanmış yanıma, diyor bizim orada ölmeyene kadar kimse sana karışmaz. (Erkek, 46, Esnaf, Diyarbakırlı)

Bütün katılımcılara devletin Suriyelilere sağladığı hizmetlerin dinsel bağlamı sorulduğunda katılımcılardan üç farklı cevap alınmıştır. Birinci gruptakiler Müslümanlığın ve din ortaklığının bunda etkili olduğunu söylemişlerdir. Bu katılımcılara göre Suriyelilerin Türkiye'de Arapça eğitime ve dini eğitime devam edebilme şansı bulmasında Türkiye halklarının Müslüman oluşunun etkisi vardır. Ayrıca dinin kişide iyilik yapma isteği oluşturmaya ve fedakârlığı vaaz etmesi gibi işlevleri, yerel halkın Suriyelilere verilen bu hizmetlerden olumsuz etkilenmesine rağmen bu hizmetleri onaylamasını sağlamaktadır. İkinci gruptakiler ise bu hakların olması gereken insani bir yaklaşımın sonucu olduğunu ifade etmişlerdir. Bu katılımcılara göre devletin ekonomik durumu çok müsait olmamasına rağmen devlet insani bir yaklaşımla Suriyelilerin topluma entegrasyonu açısından önem arz eden bu çalışmaları yapmıştır. Üçüncü gruptakilere göre ise -ki bunlar genelde kendilerini dindar olarak görmeyenlerdir- Suriyelilere verilen haklarda Müslüman olmanın ya da ortak dine mensup olmanın etkisi yoktur; zira Suriyeliler başka bir dinden olsalardı dahi yine bu haklar aynı şekilde verilirdi:

Burada olduğu müddet tabi ki sağlıktan faydalanacak, eğitim görecektir. Gittiği zaman da zaten gidiyor, sen kapıyı açmışsın mecbur bakacaksın, bu kadarı da normal. (Erkek, 52, Memur, Diyarbakırlı)

Devletin Suriyelilere verdiği eğitim ve sağlık haklarının yerel halka verileden daha fazla olduğunu düşünen katılımcılar bu duruma karşı çıkmışlardır. Bu katılımcılar Suriyelilerin üniversiteye sınavsız girdiğini ve sağlık hizmetlerinde önceliğin onlarda olduğunu bunun da kendilerini mağdur ettiğini düşünmektedirler. Vatandaş sağlık hizmetlerinden faydalanmak için vergi verirken veya maaşından sigorta primi kesilirken özellikle varlıklı Suriyelilerin bile devletin bu hizmetlerinden ücretsiz faydalanması tepki çekmektedir:

Benden üst tutuldukları için hoşnut değilim. Ben bakıyorum, şimdi onlara verilen toleranslar bize verilmediği için ben rahatsızlık duyuyorum. Esnaf olarak, sağlık hizmetlerinde de öyle. Tamam yerlerinden edilmişler ama bu kadar üst segmentte tutulmalarına gerek yok. (Erkek, 28, Esnaf, Diyarbakırlı)

Devletin çok hak verdiğini düşünüyorum. İslami olarak düşünürsen mazluma el uzatmışız, o konuda hiçbir sıkıntı görmüyorsun. Ama diğer açıdan ekonomik olarak bakarsan ben sen vergi veriyoruz. Benden sağlık sigortası primi kesiliyor, adam hiçbir ücret ödemedi hastanede seninle aynı haklara sahip. Mağdur olanları yine bir kenara koyuyorum. İş yeri açmış evini arabasını almış, Türklere daha lüks arabalara binenlere şahit oldum. O adam sıfır ücretle girerken belli bir ücret senden kesiliyor, ilaçta kesiliyor. (Erkek, 33, Polis, Diyarbakır'da çalışıyor)

Türkiye, Suriyelilerin şehirlere dağılmasından sonraki süreçte yerel halkla uyumlu yaşayabilmesi için Suriyelilere gerekli beceri ve yetenekleri kazandıracak eğitim ve etkinliklere önem vermiştir. Örneğin YUKK'nin 96. maddesinde, sığınmacıların ülkelerine geri döndüklerinde ya da başka bir ülkeye gittiklerinde yaşamlarını kolaylaştıracak, yerel halkla uyum içinde ve bağımsız bir şekilde yaşayabilmesi için onlara kazandırılacak bilgi ve becerilerde (ülkenin siyasi yapısı, hukuk sistemi, dili, kültürü ve tarihi; sığınmacının hak ve sorumlulukları, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerine erişim, yapabilecekleri ekonomik faaliyetler, sosyal iletişimle ilgili kurslar vb.) Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kamu kurum ve kuruluşlarıyla, yerel yönetimlerle, STK'lerle, üniversitelerle ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği içinde çalışmasından bahsedilmiştir. Bu amaçla Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ile Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü arasında 2016'da protokol imzalanmıştır. Bu protokolden sonra sığınmacılar için Türkçe ve uyum kursları ile mesleki kurslar açılmıştır.²⁵⁷

Suriye göçünden sonra Belediye Kanunu'na göç ve uyumla ilgili konuların da eklenmesi yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarını daha belirgin hale getirmiştir. Bu kapsamda STK'lerle birlikte belediyeler de Suriyelilere yönelik yiyecek ve giyecek yardımlarının yanı sıra uyum çalışmaları da yapmaktadır.²⁵⁸ Türkiye'de Suriyelilere yardım ve onlarla dayanışma amacıyla çalışan 90'dan fazla STK vardır. Bu bir toplumsal kabul göstergesi olarak okunabilir. Fakat STK'lerin Suriyelilere

²⁵⁷ **Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu**, mad. 96. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, **2016 Türkiye Göç Raporu**, Ankara 2017, s.94.

²⁵⁸ TBMM, **Göç ve Uyum Raporu**, ss.262-264.

yönelik çalışmalarıyla onların kalıcılığına sebep olduğu gerekçesiyle halktan tepki gördükleri de tespit edilmiştir.²⁵⁹

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf bir ülke olarak Türkiye'de, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'yla ülkedeki istisnasız bütün çocukların dil öğrenme, eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanması sağlanmaktadır. Refakatsiz çocuklar da çocuk koruma evlerinde kalmaktadır. Ayrıca Alo 157 Yardım Hattı'yla insan ticaretinin yanı sıra sığınmacı çocuk ve kadınların istismarı da engellenmeye çalışılmaktadır. 2015'te kurulan Alo 157 Yabancılar İletişim Merkezi (YİMER), sığınmacıların her türlü sorunu için altı dilde (Türkçe, İngilizce, Arapça, Rusça, Farsça ve Almanca) 7/24 aralıksız hizmet vermektedir. Bu çalışmaların büyük bir faydası olmakla beraber Suriyeli uyrukluların çocuk yaşta evliliği, çocuk işçiliği ve kadınların cinsel istismarı sıkça karşılaşılan durumlardır. Bu durumların yaşanmasında kötü ekonomik koşulların yanı sıra Suriyelilerde geleneksel olarak çocuk yaşta evliliğin yaygın olması ve okullaşma oranının azlığı da etkili olmaktadır. Çocukların karşı karşıya kaldığı bir diğer risk de özellikle kayıt altına alınmayan çocukların kaçırılıp organ mafyasının eline düşmesidir. Ayrıca Erdoğan'ın yaptığı çalışmada seks işçisi olarak yaşamını idame ettirmeye çalışan Suriyelilerin büyük çoğunluğunun Suriye'de zaten bu işi yaptıkları ve burada da devam ettirdikleri tespit edilmiştir.²⁶⁰

Yapılan araştırmalara göre büyük çoğunluğu kendisini dindar olarak nitelendiren Suriyeli sığınmacılarla ilgili Türkiye Diyanet Vakfı'na bağlı Kadın ve Gençlik Merkezi (KAGEM), rehabilitasyon çalışmaları yapmaktadır. Zira sadece göçten dolayı değil, göçten sonraki dışlanma süreci de sığınmacılarda travmatik sonuçlar doğurabilir.²⁶¹ Suriye göçünden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Suriyelilere yönelik "Göç ve Manevi Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı" kurulmuş ve her ilde bununla ilgili personeller görevlendirilmiştir. Türkçe yayınlanan cuma hutbeleri göçten sonra Arapça ve İngilizce de yayınlanmaya ve "din kardeşliği" vurgusu içermeye başlamıştır. Barınma merkezlerindeki cami ve mescitlerle ihtiyaç duyulan diğer cami ve mescitlerde hutbeler Türkçe ve Arapça verilmiştir. Dinî eğitim

²⁵⁹ Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler**..., ss.167-170.

²⁶⁰ Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler**..., ss. 94-99.

²⁶¹ Yılmaz, "Din ve Kadın İlişkisinin...", s.14.

amaçlı hazırlanmış broşürler Arapça da basılmıştır. Kur'an kurslarında hafızlık eğitimi dâhil binlerce Suriyeli çocuğa eğitim verilmiştir. TRT Diyanet ekranlarında Suriyelilerin göç hikâyesini anlatan "GöçErken" belgeseli 5 bölüm halinde, Suriyelilerin de içinde bulunduğu sığınmacıları konu alan "Muhacir" programı da 52 bölüm halinde yayımlanmıştır. Ayrıca bu kanalda sığınmacıları konu alan ve kardeşlik vurgusu yapan çeşitli programlar da yapılmıştır.²⁶² Bunların dışında 20 Kasım 2019 tarihinde TRT 2'de Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların yaşadığı zorlukları ele alan The Guest (Misafir) filmiyle karşılaşıldığı da belirtilmelidir. Ayrıca bu film çeşitli tarihlerde tekrar verilmiştir.

Araştırmada, devletin bir kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Suriyelilerle ilgili yaptığı çalışmaların, kabul veya dışlamanın politik boyutu açısından değerlendirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Görüşülen kişilerin bu konu hakkında genel anlamda ikiye ayrıldıkları görülmüştür. Bir kısım katılımcı -özellikle hükümeti destekleyen dindar kişiler- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı çalışmaları toplum nezdinde faydalı ve etkileyici bulmuştur. Bu katılımcılara göre; müftülüklerin yaptığı yardım kampanyaları ve kardeş aile projesiyle Suriyeli sığınmacıların maddi manevi ihtiyaçları karşılanmış, Suriyeli yetim çocuklarla ilgili etkinlik ve projeler yapılmış, Diyanet Vakfı'nın yardım çalışmalarının yanında sahada yer alan imamlar sayesinde ihtiyaç sahibi Suriyeliler tespit edilmiş, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hutbe ve vaazlarında Müslüman kardeşliğinin ve ensar-muhacir ilişkisinin vurgulanması çatışmaların önünü almıştır. Ayrıca görüşmelerden elde edilen veriler göstermiştir ki dinin ortak olması devletin dinî kurumlarının sığınmacılarla din üzerinden bir bağ kurmasını ve dini faaliyetlere sığınmacıların de dâhil olmasını sağlamıştır:

Müftülüklerle beraber evine kadar yardım götürmeleri, gündem edinmeleri onlar için kampanya başlatmaları, kardeşlik projesi biz yaptık mesela. Diyanet olarak her bir aileye bir Suriyeli aile projesi yaptık. Her ay, bu özellikle ilk olaylarda daha gündemdeydi. Sonra bu maaşlar verilince azaldı ama önceleri bizim için yoksul olmaları, ihtiyaç sahibi olmaları önemliydi, o zaman yapıldı, kardeş aile edindiler. Dini, ırkı hiç şey yapmadan sadece gideceğimiz ihtiyacını soracağız, onlara her ay abone olacağız, bu proje başlatıldı. Uygulandı, ben kendim içindeydim. Mesela etkinlikler olsun oyuncaklar olsun, en çok yetimler hakkında, bayramlarda kurbanlarda onlara özel projeler yapıldığına ben şahit oldum. (Erkek, 34, Gönüllü İmam, Diyarbakırlı)

²⁶² Bayram Demirtaş, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Göçmenlere Yönelik Hizmetler", **Diyanet Dergisi**, 2018, Sayı:328, s.27.

Çocuklar gidiyorlar, kişi başı bir cüz veriyorlar, hepsi beraber 30 kişi, herkes okuyor. Ondan sonra hatim yapıyorlar, onlara öğretiyorlar kişi başı mesela bir sayfa onlara okuyor. Kardeşim gitti çünkü. (Kadın, 28, Öğrenci/İşçi, Suriyeli)

Diyanet İşleri Başkanlığı konusunda ikinci gruba dâhil olan kişiler -özellikle kendilerini dindar olarak görmeyen katılımcılar- bu kurumu tamamen siyasileşmiş, samimiyetsiz ve faydasız olarak görmüşlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı bu kişilerin gözünde siyasi iktidardan bağımsız hareket edemeyen bir kurum ve devlet sisteminin bir parçası olarak görülmektedir. Bazı katılımcılar da dinin siyasallaşması ve yozlaşmasından dolayı dinden soğuduklarını, dinin kendileri üzerindeki etkisinin azaldığını ifade etmiştir:

Valla hocam şimdi yani Diyanetin politikalarını birkaç defa gördük. Şimdi bu sivil cuma namazlarından tutun da diğer başka söylemlerine. Hepsi siyasi oldu, yani olay siyasete girince Diyanet Tv.yi de sildim Diyanet İşleri Başkanı da artık benim için sadece cumhurbaşkanının bir koruma kolu gibi bir şey oldu yani. (Erkek, 35, Hemşire, Diyarbakırlı)

Suriyelilerle birlikte Türkiye toplumu hak temelli bir anlayışla, farklılıkların bir arada yaşayabildiği bir toplum olma fırsatı yakalamıştır. Öte yandan şayet süreç doğru yönetilmezse çatışmaların, problemlerin, yabancı düşmanlığının görüldüğü bir toplum olma ihtimali de mevcuttur. Türkiye tarihindeki en büyük insani ve siyasi krizlerden biri olan Suriye kriziyle ilgili geliştirilecek politikalarda toplumsal desteğin sağlanması şarttır. Bunun için olayın insani boyutunun iyice anlatılması ve Suriyelilerle ilgili bilgilerin doğru ve sağlıklı bir şekilde paylaşılması önem arz etmektedir. Ayrıca kitlesel göçler karşısında yerel halkın tedirgin olması beklenen bir durumdur. Bu yüzden yerel halkın ekonomik, kültürel ve güvenlik endişeleri de gözetilerek gerekli politikalar düzenlenebilir.²⁶³ Elbette ki kitlesel göçlerden sonra hem yerel halk hem de sığınmacılar için zorlu bir süreç yaşanır. Devletin birlikte uyum içinde yaşanabilecek bir düzen sağlaması da sığınmacıların yerel halkla birlikte yaşamayı öğrenmesi de kolay değildir. Öte taraftan “kültürlerarası iletişim yeterliliği” (farklı kültürlerle saygı, onları anlamaya çalışma ve belirsizliğe karşı olumlu tavır alabilme yetisi) sığınmacılar için olduğu kadar yerel halk için de gereklidir. Devletin bu amaçla hem sığınmacılara hem de yerel halka yönelik

²⁶³ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler...**, ss. 21-23.

alışmalar yapması gerekir.²⁶⁴ Aksi takdirde dışlayıcı politikalar, yerlileri kısa süreliğine rahatlatır da meselenin aslı gözden kaçırıldığı için bunun Bauman'ın deyimiyle “patlayıcı depolamak” olduğu görülür. Elbette ki bu kadar büyük bir sorun sıkıntılar yaşanmadan çözülemez. Bu sorunu çözmek uzun zaman isteyen, sarsıcı sonuçlar oluşturabilen, hatta başlangıçta daha fazla korku ve düşmanlığa sebep olabilecek bir süreçtir. Fakat bu gibi sorunları çözmek için insanlar arasında dayanışma temin etmekten, diyalog zemini oluşturmaktan ve farklı olanlarla samimi temaslar geliştirmekten başka yol görünmemektedir.²⁶⁵

Bu başlıkta Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara yönelik politik ve hukuki kararları (açık kapı uygulaması, hukuki statü, verilen haklar, yapılan çalışmalar vb.) ve bu kararların dinî bağlamı incelenmiştir. Başlık altında sorulan sorulara verilen cevaplar genel olarak üç gruba ayrılabilir. Birinci gruptakiler politik kararlarda dinin merhamet, mazluma yardım etme ve muhacirlere ensar olma gibi işlevlerinin etkili olduğunu düşünmektedirler. İkinci gruptakiler dini tamamen etkisiz görmemekle beraber asıl belirleyici olanın ekonomik gerçeklikler, siyasi hamleler, devlet sorumluluğu, uluslararası anlaşmaların verdiği sorumluluklar, Suriyeli sığınmacı sayısının fazla olması gibi faktörler olduğunu düşünmektedirler. Bu katılımcıların fikirlerinde, hükümetin karar süreçlerinde dinle yoğrulmuş siyasetin belirleyici olduğu görülmüştür. Üçüncü gruptakilere (çoğunluğu kendilerini dindar olarak görmeyenler) göre ise politik kararlarda din tamamen etkisiz olup siyasi ve ekonomik çıkarlar belirleyicidir. Bu bölümde dindarlığın ve siyasi olarak hükümeti desteklemenin katılımcılarda Suriyelilerin politik olarak kabulünü arttırdığı görülmüştür. Fakat hükümeti desteklese bile ekonomik kaygısı yüksek kişilerin Türkiye'deki Suriyelilerin durumuna tepki gösterdiklerini ve geri gönderilmelerini istedikleri de görülmüştür. Ekonomik durumu düşük olmayan ve dindar olmasa dahi eğitim seviyesi yüksek olan kişilerde ise politik kabul seviyesi yüksek çıkmıştır. Bu bölümde dikkat çeken iki husus daha vardır. Birincisi özellikle Suriyelilerin politik sorulara cevap vermeye çekindikleri veya “makbul cevap” vermeye çalıştıkları görülmüştür. İkincisi de ortak dine mensup olmanın devletin özellikle de dinî

²⁶⁴ Zeynep Aksoy, “Uluslararası Göç ve Kùltürler Arası İletişim”, **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, 2012, <http://sosyalarastirmalar.com> (Erişim Tarihi: 15/12/2019), ss.301-302.

²⁶⁵ Zygmunt Bauman, **Kapımızdaki Yabancılar**, Emre Barca (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018, ss. 21-22.

kurumlarının Suriyelilerle din üzerinden bağ kurmasını kolaylaştırdığı görülmüştür. Devletin sığınmacılara yönelik bu başlıkta ele alınan politik kararları, onların ekonomik faaliyetlerinde de temel belirleyici olmaktadır.

3.1.2. Toplumsal Kabul veya Dışlamanın Ekonomi Boyutu ve Din

Sığınmacılar yerleştikleri yeni yerlerinde çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunurlar. Bunda devletin verdiği imkânlar kadar toplumun sağladığı imkânlar da önemlidir. Bu yüzden Diyarbakır'daki Suriyelilerin ekonomik faaliyetlerinde devletin verdiği imkânların yanında bu faaliyetlerin toplumsal yönü de ele alınmıştır. Bu amaçla Suriyelilere verilen çalışma iznine halkın tavrı, Suriyelilerin Türkiye ekonomisine etkisiyle ilgili yerel halkın algısı, Suriyelilerin iş hayatında yaşadığı kabul ya da dışlamalar ve bütün bunlara dinin etkisi araştırılmıştır.

15.01.2016 tarihli “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”le Suriyeli sığınmacılara kayıt altına alındıkları tarihten itibaren altı ay sonra Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na çalışma izni için başvuru hakkı verilmiştir. Yönetmelikle işverenin talebi doğrultusunda ve aylık ücreti en az asgari ücret olması sağlanarak her on vatandaşa bir Suriyeli çalıştırma durumu yasalaşmıştır. Ayrıca Suriyelilere iş yeri açma hakkı da verilmiştir.²⁶⁶ Bununla birlikte geçici koruma kimliği olmayanlar -hatta bazı olanlar bile- hâlâ kayıt dışı çalışmaya devam etmektedir. Çoğu Suriyelinin ikamet izninin olmaması, genelde geçici ve mevsimlik işlerde çalışmaları, çalışma izni almayla ilgili prosedürleri bilmemeleri veya zaman ayırıp uğraşmak istememelerinin yanı sıra işverenlerin de daha ucuz emeği tercih etmelerinden dolayı çalışma izni almayan çok sayıda Suriyeli bulunmaktadır.²⁶⁷ Ayşe Şebnem Tunç’un aktardığına göre toplumun büyük çoğunluğu (%70), Suriyelilerin ekonomiye zarar verdiğini ve çalışma iznine karşı çıktıklarını ifade etmiştir.²⁶⁸ Toplumun bu kaygısı bazen yanlış bilgilerle birlikte haber kanallarında ve sosyal medyada yer bulmuştur.²⁶⁹

²⁶⁶ TBMM, **Göç ve Uyum Raporu**, s.258, Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler**..., s.238.

²⁶⁷ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 61.

²⁶⁸ Ayşe Şebnem Tunç, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, **Tesam Akademi Dergisi**, 2015, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 27/10/2019), s.43.

²⁶⁹ <https://teyit.org/iskur-un-7-bin-400-suriyeli-istihdam-edecegi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 07/05/2020).

Görüşme yapılan Suriyeliler ve yerel halktan bazı katılımcılar, Suriyeli sığınmacıların çalışma izni almasının belli prosedürlere ve evrak sistemine bağlı olmasından dolayı zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Zira çoğu Suriyeli Türkiye'ye gelirken pasaport gibi resmi evraklarını yanlarında getirmemişlerdir. Buradan Suriye resmî kurumlarına başvurup pasaport çıkarmanın da çok zor ve masraflı olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca dil bilmeme ve nereye başvuracağını bilememe de Suriyeli sığınmacılar için zorlaştırıcı durumlar olarak görülmüştür. Suriyeli sığınmacıların çalıştığı yerin kurumsal olup olmaması da önem arz etmektedir. Kurumsal şirketler çalıştırdığı Suriyeliler için çalışma izni alıp en az asgari ücret verirken diğer işverenler ise kâr hesabı yaparak sigortasız ve düşük ücretli Suriyelileri çalıştırmaktadır. Çalışma izni almakta zorlanan ve başkasının yanında düşük ücretle çalışmak istemeyen Suriyeliler informal işlere (kâğıt, plastik atık toplayıcılığı vb.) yönelmişlerdir. Biraz daha maddi birikimi olanlar ise dükkân açıp esnaflık yapmaktadır. Suriyelilerin dükkân açması da belli prosedürlere bağlı olmasına rağmen çoğu dükkân da ruhsatsız açılmıştır. Bu durum devlet tarafından görmezden gelinerek Suriyelilerin esnaflık yapması engellenmemiştir:

Mesela kız kardeşim özel okullarda çalıştı. İlk önce çalışma izni verilmemiş, bakanlıktandır yani yukarıdan vermediler. Kaçak gibi. Ondan sonra dedi hayır mağdur oluyorlarmış öyle. Ondan sonra bir karar çıktı, çalışma izni yoksa çalışmaz okulda. Okul bunu yapması gerekiyordu aslında. O da biraz para veriyordu. Yok o kadar masraf falan etmeyelim kaçak çalışsın bizde dediler. (Kadın, 33, STK Çalışanı, Suriyeli)

Gidip uğraşırsan devlet sana dükkân açmak için belge veriyor ama henüz başvurmadım ben. Buradan geçen polisler de oluyor ama kimse sormuyor, sen Suriyeli misin, iznin var mı diye. Kimse engellemiyor. (Erkek, 25, Esnaf, Suriyeli)

Suriyelilere çalışma izni verilmesini daha çok eğitim seviyesi yüksek ve devlet memuru olan kesim -belki daha az etkilendikleri için- olumlu bulmaktadır. Katılımcılar böyle düşüncelerini Müslüman kardeşliği, çalışmadıkları takdirde toplumsal düzeni bozacak yollara tevessül edecekleri, onlar olmasa da zaten işsizliğin var olduğu, ülkeye alınmışsa mecburen çalışma izni verilmesi gerektiği, sigortasız ve vergi vermeden emekleri sömürülerek çalışacaklarına resmi bir şekilde çalışmalarının daha mantıklı olması gibi nedenlerle açıklamışlardır. Öte yandan bu kesim arasında, Suriyelilerin “karınlarını doyurma” zorunluluğu sebebiyle çalışması

gerektiğini ama bu durumun yerel halkın iş bulma ihtimalini de düşüreceğini öne süren kişiler de vardır:

Bana kalırsa çalışma izni verilmesi lazım, onlar da bizim din kardeşimiz sonuçta. Şimdi 85 milyon var vatandaş. Suriyeliler olmasa da yine işsizlik var, Adam diyor biz olsaydık savaşırdık, demiyor Allah kimsenin başına getirmesin, savaştır bu, savaş olsa hırsızlık da olur, kötü yola da düşer. Bizim burada da bir şey oldu ya bu Lice, Kulp; bak Diyarbakır'ın hali ne oldu. (Erkek, 52, Memur, Diyarbakırlı)

Bence çalışma izni verilmesi daha mantıklı, çünkü verilme de asgari ücret olmadan gayri resmi çalıştırıyor, bir buçuğa çalıştırıyor. Bu işverenin işine geliyor ama devlet onun çalıştığından vergi elde edemiyor. Öteki yandan baktığında çalışan insanın emeği sömürülmüş oluyor. (Erkek, 33, Polis, Diyarbakır'da çalışıyor)

Suriyelilerin gelişi bir yönüyle hem tüketim hem de üretim açısından ekonomiye hareketlilik getirmiştir. Bu durum daha çok esnafa ve Suriyelilerin düşük ücretle çalışması bakımından işverene yaramıştır. Fakat bu hareketlilik daha çok kayıt dışı ekonomi alanında yaşanmıştır. Bu, yerel halkla Suriyeliler arasında ekonomik temelli gerilimler de yaratmaktadır. Bu gerilimler sadece emek piyasasında değil, esnaflar açısından da yaşanmaktadır. Yerli esnaf, Suriyelilerin vergisiz bir şekilde dükkân işlettiğini ve bunun da haksız rekabete sebep olduğunu dile getirmiştir. Bazı şehirlerde bazen küçük gerilimler çatışmalara dönebilmekte, Suriyelilerin ev, araba ve dükkânlarına zarar verilmekte, Suriyelere yönelik linç girişiminde bulunmaktadır.²⁷⁰ Joseph Fichter'a göre toplumsal bütünleşmeyi sağlayan etkenlerden biri de grupların ve kişilerin karşılıklı ekonomik çıkarlarıdır.²⁷¹ Sığınmacılar göç ettikleri ülkeye ekonomik fayda sağlamadıklarında dışlanma ihtimalleri artmaktadır, üstelik yerel halkla aynı iş kollarında rakip durumda olduklarında dışlanmanın yanında çatışma ihtimali de artmaktadır.

Yapılan araştırmalarda özellikle Suriyelilerden olumsuz etkilendiğini ifade eden zanaatkarların ve beden gücü işçilerinin Suriye göçünden şikâyetçi oldukları görülmüştür. İş hayatı bakımından en az etkilenenler kamu çalışanları olduğu için iş konusunda en az şikâyetçi olan da bu meslek grubudur.²⁷² Almanya'daki Türkler örneğinde²⁷³ olduğu gibi ilk kuşak göçmenler dil bilmediği ve gerekli eğitime sahip olmadığı için nitelikli iş gücünde rakip olarak görülmemişlerdir. Fakat sonraki

²⁷⁰ Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler**..., ss. 80-82.

²⁷¹ Fichter, **Sosyoloji Nedir**, s. 241.

²⁷² Karasu, "Şanlıurfa'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu", s.1010.

²⁷³ Yalçın, **Göç Sosyolojisi**, ss. 170-172.

kuşaklar dil ve eğitim konusundaki dezavantajları aştıklarından nitelikli iş gücünde çalışanlar için de rakip olabilmektedirler. Bu durum bir süre sonra eğitim seviyesi yüksek kişilerde de göçmenleri dışlama olgusuna sebep olabilmektedir. Suriyeli genç bir kızın (Aya Alsakka Amini) eczacılığı bitirip yaptığı iş başvurusunun sosyal medyaya düşmesinin ardından çoğu üniversite mezununun yaptığı dışlayıcı yorumlar²⁷⁴ da bu çerçevede değerlendirilebilir.

Araştırmada geneline ekonomik durumu düşük olan katılımcıların oluşturduğu bir grup katılımcı, Suriyeli sığınmacıları ekonomiye bir “yük” olarak görmektedir. Bağlar'da esnafla mülakat yapmaya gidildiğinde işyerindeki gençlerden birinin “Başımıza bela oldular.”, diğerinin de “Türkiye'de bu ekonomik krizin olması Suriyelilerden dolayıdır.” demesi de görüşmelerden elde edilen verileri desteklemektedir. Çoğu esnaf, kendilerinin çok fazla vergi vermelerine karşın ekonomik durumu iyi olan Suriyelilerin vergi vermemesine tepki göstermektedir. Görüşme yapılan esnaf, Suriyeli sığınmacıların kayıt dışı çalıştıklarını, kamu bütçesine katma değerlerinin olmadığını, Avrupa'nın ve BM'nin gönderdiği paranın yetersiz kaldığını, bu yüzden de Suriyelilerin “sırtımızdaki kambur” olduğunu söylemiştir. Belli bir işi olmayan ve ekonomik durumu düşük yerli katılımcılar da Suriyelilerin düşük ücretle çalışmalarından dolayı iş bulma imkânlarının azaldığını, bunun yanında devletin Suriyelilerin insani ihtiyaçları için harcama yaptığını ve bu yüzden de Suriyelilerin ekonomiye zarar verdiğini söylemişlerdir:

Benim arkadaşım nargile dükkânı açtı, hemen vergiler, şunlar bunlar. Bu adam burada nargile dükkânı açmış. Tütünleri, nargileleri yetiştiremiyor, o kadar yoğun ama 1 lira vergi vermiyor. Polis bizim tütün satan dükkânlara baskın yapar ama onlara karışmaz. Arkadaşımın babası altı ay hapis yattı. Kendi kendine diyorsun. Ben veriyorum o niye vermiyor? Devlet benim malımın, dükkânımın yüzde ellisine ortaktır. Sen biliyorsun ben ne vergi veriyorum devlete? Suriyeli süpermarket açmış, vallahi bir gideri yok. Yani benim demek istediğim bizim bu kadar kanımızı emme ya, biraz böl ya, biraz bizden al onlara ver. Adam 30.000 liralık arabasını altı ayda değiştirdi, şu anki arabası 150.000. (Erkek, 28, Esnaf, Diyarbakırlı)

Ben haftada bir eve tatlı götürmezken inanıyorum ki onlar her gece tatlı tüketiyorlar, inanılmaz yemeyi seviyorlar. Tüketen toplum, çocuk yapan toplum kaygısı yoktur demek. Mutluluk endeksleri bizden fazladır. Ekonomik olarak tabii ki zarar veriyorlar katma değeri yok adamın. İstisnalar kaideyi bozmaz tabi tek tük

²⁷⁴ <https://eksisozluk.com/mezuniyetten-15-gun-sonra-d-memuru-olan-suriyeli--6920209> (Erişim Tarihi:18/05/2021).

varlar öyle. Ama genelde kayıt dışıdır, vergi vermiyorlar, yardımlarla geçiniyorlar. Senin sırtında kambur olmaktan başka ne faydası var? Avrupa'nın verdiği bir iki milyar Eurolarla mı geçinecek bunlar? (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Yapılan araştırmalar göçmenlerin genellikle ekonomik büyümeye katkısının olduğunu göstermiştir. Türkiye'ye gelen bazı Suriyeli sığınmacılar da sermaye ve pazar ilişkilerini de kendileriyle getirmiştir. Türkiye'de yabancı sermayeyle kurulan 8100 şirketi Suriyeliler kurmuştur. Bazıları büyük çaplı olan bu şirketlerde yaklaşık 100 bin kişi istihdam edilmektedir.²⁷⁵ Ayrıca Suriyelilerin işveren açısından ucuz işgücü oluşturması, esnaflar açısından satış yapabilecekleri müşteri sayısını artırması (insani yardım için çalışan derneklerin özellikle sınırdaki esnaftan alışveriş yapması), Suriyelilerle ilgili yapılan ulusal ve uluslararası insani çalışmalardan dolayı özellikle sınır illerinde (Gaziantep ve Kilis gibi) işsizlik oranının düşmesi gibi olgular Suriyelilerin ekonomiye katkıları olarak değerlendirilebilir.²⁷⁶

Görüşülen kişiler arasında, Suriyeli sığınmacıların ekonomik olarak devlete ve vatandaşa zarar vermediğini düşünen kişiler de vardır. Bu kişilere göre Türkiye'deki işsizlik oranı Suriyeli sığınmacılar geldikten sonra da pek değişmedi; çünkü Suriyeliler daha çok yerel halkın “tenezzül etmediği” ya da ağır ve riskli gördüğü iş kollarında çalışmaktadırlar. Dolayısıyla Suriyelilerin gelişi vatandaşın ekonomik durumunu olumsuz etkilememiştir. Hatta bu katılımcılara göre Suriyelilerin düşük ücretle çok iş yapmaları, çalıştırılacak işçi bulunamayan sektörlerde (çobanlık gibi) çalışmaları ve geri dönüşüm malzemeleri (kâğıt, plastik vb.) toplamaları nedeniyle ekonomiye katkı da sunmaktadırlar. Ayrıca Suriyelilere verilen yardımların abartıldığı, bütün Suriyelilerin yardım almadığı, verilen paraların Türkiye'nin kasasından çıkmadığı, bilakis Suriyeliler sayesinde dışarıdan gelen dövizin Türkiye topraklarında harcandığı da ifade edilmiştir:

Yani bir zamanlar Avrupa'ya gidenler nasıl o ülkenin ekonomisine katkı sağladılarsa şu anda Suriyeliler de Türkiye'nin ekonomisine katkı sağlıyorlar, siz yarı yarıya çalıştırdığınız insanlardan çok daha fazla iş bekliyorsunuz ve bunu kendi ekonomik yapınızın içerisine katıyorsunuz. Mesela Diyarbakır'daki tüm çöpleri Suriyeliler topluyorlar. Geri dönüşüme kazandırıyorlar. (Erkek, 45, Diyanet-Sen Çalışanı, Diyarbakırlı)

²⁷⁵ TBMM, **Göç ve Uyum Raporu**, ss.259-260.

²⁷⁶ Tunç, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri...”, s.51, <https://www.hurriyet.com.tr/gaziantep-teki-140-bin-suriyeli-fabrikalar-icin-ilac-gibi-geldi> (Erişim Tarihi: 21/02/2020).

Katılımcılara ekonomik mevzularda (Suriyelileri işe alma, ücretlerini hakkıyla verme vb.) dinin etkili olup olmadığı sorulduğunda katılımcıların çoğunluğu (kendilerini dindar olarak görmeyenlerin hemen hepsi ve kendilerini dindar olarak görenlerin bazıları), dini ekonomi konularında etkisiz görmüştür. Çünkü bu kişilere göre geçim derdinin, paranın ve menfaatin olduğu yerde herkes kendi çıkarını düşünür. İşverenler de kendi menfaatini düşünüp Suriyelilerin emeğini sömürmektedir. Görüşülen bazı Suriyeliler de ekonomi konularında din kardeşi olunamadığını, Peygamberin “İşçinin alın teri kurumadan hakkını verin.” sözüne rağmen zayıf oldukları için haklarının yendiğini söylemişlerdir:

Bence paranın olduğu yerde kimse dini, şu an öyle bir hale gelmişiz ki herkes tek ekonomik ve geçim sıkıntısı, yani din bence şu an belirleyici değil. İşveren de kendi menfaatini, kendi çıkarını düşünür. (Kadın, 31, STK Çalışanı, Diyarbakırlı)

Dinin etkisi olsa insan Müslüman kardeşinin emeğine göz dikmez. Benim gördüğüm kadarıyla çalıştırılan Suriyelilerin hakkı tam ödenmiyor. Mevzubahis ekonomi olunca herkes birbirini sömürme peşinde, yani dini boyutu pek önemli değil. Herkes çıkarına bakıyor. (Kadın, 34, Hemşire, Diyarbakırlı)

Hemen hepsi kendisini dindar olarak gören kişilerden oluşan bazı katılımcılar, siyaset gibi ekonomi konularının da genellikle dinin önüne geçebileceğini ifade etseler de dinin ekonomi üzerinde bazen etkili olduğunu da söylemişlerdir. Bu katılımcılara göre işverenden işverene değişmesine ve çoğu işverende ekonomik çıkar ön planda olmasına rağmen dini hakkıyla yaşayan ve iş hayatına da yansıtılabilen kişilerin işle ilgili kararlarında din etkili olabilmektedir. Bazı katılımcılar da hak ve adalet kavramlarının Müslümanlıkla ilgili olduğunu söylemiştir. Bu fikirler katılımcıların günlük hayatlarından örneklerle desteklenmiştir. Ayrıca ekonomik kaygılardan dolayı Suriyelilere duyulan öfkeyi, dinin insana kazandırdığı merhamet ve fedakârlık duygularının yavaşlattığı da söylenmiştir:

Yani dindar hassasiyeti güçlü bir patronsa yaklaşımı yoğun ve iyi niyetli oluyor ya da işte Kürt milliyetçisiyse işveren, Kürt milliyetçisi Suriyelilere yaklaşımı pozitif yönde oluyor ama işte onun dışında sadece kâr zarar, işte ben işletmemin karına bakarım deyip sömürüyordu. Çok çalıştırıp işte 14-15 saat çalıştırıp yarı ücrete çalışan çok Suriyeli vardı. Örneğin benim de tanıdığım dindar değerli zengin bir iş adamı vardı. Neredeyse o dönemde ihtiyacı olmamasına rağmen birçok Suriyeliyi işe aldı. Yani sırf işte o bağlamda ekonomik sıkıntılarına ortak olmak adına. (Erkek, 42, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Yani günahdır, o da çalışsın öyle diyebilirler, dini olarak etkilidir bence, onun da arkasında aile var diyebilirler. Adaletlilik zaten Müslümanlığa bağlıdır. (Kadın, 28, Öğrenci/İşçi, Suriyeli)

Suriyelilerle ilgili yapılmış çalışmalarda onların iş bulmada zorlandıkları ifade edilmiştir. Bunda etkili olan önemli bir faktör Suriyelilerin mizaç olarak “rahat” oldukları algısıdır. Erkan’a göre Suriye toplumu daha “rahat” olduğu için çalışanlar arasında ekonomik rekabet pek yaşanmaz. Örneğin Suriyeli esnafın canı istediği zaman işyerini kapatıp, dükkâna gelen müşterilere fazla ilgisiz davrandıkları belirtilmiştir.²⁷⁷ Bunun yanı sıra Suriyelilerin bazı işlerin gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip olmamaları, bazı teknolojik aletleri kullanamamaları ve işte devamlılık gösterememeleri de onlara iş vermeme de etkili olmaktadır.²⁷⁸ Öte yandan işgücü piyasasında yer edinebilmek için sadece eğitim, bilgi, beceri ve donanım değil; ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye (para, sosyal ağ ve dil bilmek gibi) de gereklidir.²⁷⁹ Fakat sığınmacılar genellikle bu tür sermayelerden yoksun oldukları için iş bulmakta zorluk yaşarlar.

Sığınmacılar kendi ülkelerinde nitelikli işlerde çalışsalar bile göç ettikten sonra genellikle beden gücü gerektiren işlerde ancak iş bulabilmektedirler.²⁸⁰ Türkiye’deki Suriyeliler de genelde kendi işlerinde çalışmamaktadır. Çoğunluğun diplomasını Türkiye’ye getirememesi, getirenlerin de denklik problemiyle karşılaşması bunda önemli bir etkidir. Yapılan araştırmalarda Suriyelilerin genellikle zor ve geçici işlerde, düşük ücretle, sosyal güvencesiz bir şekilde, ayrımcılığa ve tacize maruz kalarak çalıştıkları görülmüştür.²⁸¹ Bu da onları ekonomik olarak dezavantajlı yapmaktadır. Bu yüzden sığınmacılar genellikle ekonomik durumlarından ötürü toplum sınıflandırmasında “sınıflar altı (underclass)” olarak tasnif edilir.²⁸² Hâkim gücün bütün bu stratejilerine karşı çalışma izni alamayan, ucuz işgücüyle ağır işlerde çalışmak zorunda kalan Suriyeli sığınmacılar kâğıt, naylon, metal atık toplayıcılığı ve işportacılık gibi enformel (kayıt dışı) işleri

²⁷⁷ Erkan, “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat...”, s.22.

²⁷⁸ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, ss. 78-79.

²⁷⁹ Şenay Leyla Kuzu, “Göç, Aile ve Sermaye: Gaziantep’te Yaşayan Suriyeliler Örneği”, **VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Ankara, 01-03 Aralık 2016, s.372.

²⁸⁰ Giddens ve Sutton, **Sosyoloji**, s.709.

²⁸¹ Yıldırım, İslamoğlu ve İyem, “Suriyeli Sığınmacıların...”, ss. 118-119.

²⁸² Şenol Baştürk, “Uyumdan Dışlanmaya Yirmi Birinci Yüzyılda Göçmenler ve Sosyal Politika”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2009 <http://static.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi: 10/09/2019), s.532.

yaparak bazı taktikler geliştirmişlerdir. Bu işleri yaparken ayrıca yerel halkın dilini öğrenip günlük hayat bilgisini de edinmişlerdir.²⁸³

Ekonomik dışlanmada Suriyelilerin en çok karşılaştığı durumlardan biri düşük ücretle çalışmaktır. Görüşme yapılan kişilerin büyük çoğunluğu Suriyeli sığınmacıların yerel halka göre daha düşük ücretlerle çalıştırıldığını ifade etmişlerdir. Bunun dışında sigortasız çalıştırılma, Suriye'deki mesleğinden farklı olarak “pis işlerde” (İngilizce “3 D” diye ifade edilen tehlikeli, kirli ve düşük ücretli işler) çalıştırılma, ücretini ödemedenden fazla mesai yaptırma gibi sorunlar da dile getirilmiştir. Katılımcılar, Diyarbakır'daki Suriyelilerin en çok haksızlığa uğradığı konuların ekonomik konular olduğunu ifade etmiştir; Suriyeliler çalışmak ve para kazanmak zorunda oldukları için emekleri işverenler tarafından sömürölmektedir:

Vallahi, günlüğüm 60 TL, yol ücreti bana ait, o zaman 55 kalıyor. 12 saat, öyle bir iş yani. Çalışanlar beni hiç rahatsız etmiyor, yani bence iyidir onlar. Diyarbakırlı oldukları için bence iyidir. Muhabbet iyi, konuşuyoruz şakalaşıyoruz. Biz en ucuz fiyata çalışıyoruz, hiç kimse bize bir şey yapmaz. (Erkek, 25, İşçi/Üniversite Mezunu, Suriyeli)

Diğer konularda Suriyelilere muamele iyidir, fakat para muamelesi yok iyi değil (burada gülüyor). Mesela sen çalışıyorsun 1000 TL alıyorsun, ben 500 TL alıyorum. Mesela sen 5'te bitiriyorsun, ben 7-8'e kadar devam ediyorum. (Erkek, 41, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Suriyelilerin düşük ücretle çalışması aynı zamanda yerel halka göre daha kolay iş bulabilmelerini de sağlamaktadır. Dolayısıyla dışlama ve kabul bazen iç içe geçmektedir: Bir taraftan Suriyelileri düşük ücretle çalıştırma öte taraftan düşük ücretle çalışıyor diye Suriyelileri işe alma isteğı. Bununla birlikte sonraki sayfalarda belirtildiğı üzere ucuza çalışan Suriyelilerin iş ortamında yerel halkla iletişim kurup arkadaşlık ilişkileri geliştirme şansı bulması ya da iş arkadaşlarının Suriyelilere maddi yardımlar için organizasyonlar düzenlemesi de iç içe geçen kabul ve dışlama durumlarını göstermektedir. Bunun dışında görüşmelerden elde edilen veriler, Suriyelilerin iş bulmasında dil bilmemelerinin sorun oluşturduğunu; fakat Diyarbakır'daki Suriyeli Kürt sığınmacıların Kürtçe bilmeleri Araplara göre onlara avantaj sağladığını göstermektedir. Ayrıca etnik ortaklık Diyarbakır'da çoğı kez ön

²⁸³ A. Çağlar Deniz, Yusuf Ekinci, A. Banu Hülür, “Kentın Yeni Sürgünleri: Suriyeli Sığınmacılar”, Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları, Phoenix Yayınevi, Ankara 2016, ss. 296-297.

planda görüldüğü için Suriyeli Kürtler, Araplara göre daha rahat iş bulup çalışabilmektedirler:

Suriyeliler biraz daha avantajlı. Çünkü özellikle yani bu amelelik işiyse tekstil işiyse ticaret işiyse daha ucuza tuttukları için. Yani bizim yerelleri almıyorlar, Suriyelileri alıyorlar. (Erkek, 34, Gönüllü İmam, Diyarbakırlı)

Şimdi bunlar Lice'nin köylerinde sondaj yapıyorlar. Peki, bunlar Arap olsaydı Liceliler bunları çağırır mıydı? Vallahi çağırmazdı. Şimdi burada hem din hem ırk önemlidir. Bunda partizanlık da etkilidir. Vallahi yani yılda hiç olmasa 200 tane sondaj yapıyorlar. Şimdi yan komşum söyledi, Araplardan da var sondaj yapan ama dedi ben bir tane bile denk gelmedim, hep bizi çağırıyorlar dedi. (Erkek, 28, Esnaf, Diyarbakırlı)

Görüşme yapılan bazı Suriyeliler ve işverenler, yerel halkla aynı işi yapıp aynı ücreti alan ve aynı imkânlarla sahip olan Suriyeli çalışanların da olduğunu söylemişlerdir. Bunda işverenin Suriyelilere olan bakışıyla beraber Suriyelilerin şehirde zaman geçirdikçe günlük hayatın ve çalışma hayatının pratiklerini edinme süreci de etkili olmuştur. Araştırma sürecinde edinilen gözlemler de bunu desteklemektedir. Örneğin Suriyeli bir esnafla görüşme esnasında tercüman arkadaşla dükkânda otururken içeri bir Suriyeli girdi ve Arapça konuşmaya başladılar. Bir nakliye işiyle ilgili konuşan Suriyelilerden sonradan içeri giren adam, Suriyeli esnafa “normalde Türklere bu fiyata yapıyoruz ama sana daha uyguna yapabiliriz.” dedi. Şahit olunan bu konuşma da Suriyelilerin şehrin havasını soludukça kendilerine avantaj sağlayacak ekonomik pratikleri edindiklerini göstermektedir:

7-8 yıldır birinin yanında çalışıyorum, biçere gidiyorum, iyidir bana iyi davranıyor. Kötü bir şey söylememiş, rahatım orada. Bu işi yapan Diyarbakırlılarla aynı parayı kazanıyorum. Savaştan kaçıp buraya gelmişiz, çok şükür kimseyi rahatsız etmiyoruz, kimse de bizi rahatsız etmiyor. (Erkek, 35, İşçi, Suriyeli)

Plastik fabrikasında çalışıyorum, iş arkadaşlarımla aramız iyidir, maaşım da diğerleriyle aynı, asgari ücret alıyorum. Suriyeli ile Türkiyelinin farkı yoktur, sabah fabrikaya gidiyoruz, akşam birlikte çıkıyoruz. Patron da işçiler de iyidirler. (Erkek, 24, İşçi, Suriyeli)

Ekonomik kabul veya dışlamayı tespit etmek için katılımcılara Suriyelilerin iş arkadaşlarıyla ve işverenlerle ilişkisi de sorulmuştur. Alınan cevapların yaklaşık yarısının olumlu, yarısının da olumsuz olduğu söylenebilir. Bazı katılımcılar iş arkadaşlarının Suriyelilere maddi-manevi yardımcı olduğunu, Suriyelilerin kendisini

iş ortamına ait hissettiğini ve arkadaşlıklarının işyeri dışında da devam ettiğini söylerken bazı katılımcılar da Suriyelilerin iş ortamında dışlandığını, Suriyelilerin arkasında bir güç olmadığı için işverenlerin rahatlıkla Suriyelilerin hakkını yediğini söylemiştir. Suriyeli sığınmacılar haksızlığa uğrama endişesi, dil bilmeme ve hakkını nasıl savunacağını bilememe gibi sebeplerle informal işlere (kâğıt toplayıcılığı, işportacılık vb.) yönelmişlerdir. Bu işlerde daha “rahat” çalışsalar da daha önce bu işleri yapan yerel halktan kişiler tarafından tepki de görmüşlerdir:

Bir vakıfta çalıştım, dışladır beni, bayağı dışladılar beni. Mesela bu derneğe geldim. Kendimi çok rahat aynen yerli gibi hissediyorum. Yani yerden yere değişir. Suriyeliler diyor ki mesela gittim çalıştım maaşımı vermedi, beni işten çıkarttı. E sen bunu yerliye yapabiliyor musun, hayır yapamazsın. Ama Suriyelilere yapabiliyorsun. Çünkü neden, bu zavallı, elinden bir şey gelmiyor. Gidip dava açacak, hani neye göre? (Kadın, 33, STK Çalışanı, Suriyeli)

Patronun karakterine bağlıdır. Kimi arkadaşlarımız fabrikada çalıştılar, sabah akşam çalıştılar ayın sonunda paralarını alamadılar. Git kime şikâyet ediyorsan et, ne yapıyorsan yap gibisinden. Kimisi ise bir gün çalıştı işi bittiği gibi parasını aldı. Suriyelilerin iş arkadaşlarıyla arası iyi, iyi geçiniyorlar hatta dışarda yerel halktan olan iş arkadaşlarıyla oturup sohbet ediyorlar. İş arkadaşlarıyla ilgili olumsuz şeyler de söyleyen oluyor ama çok az. (Erkek, 25, Esnaf, Suriyeli)

Görüşme yapılan Suriyelilerin anlamlı bir bölümü de çalıştıkları iş yerinde hiç haksızlığa uğramadığını ve dışlama yaşamadığını söylemiştir. Bu katılımcılara göre Suriyelilerin karşılaştığı tavırlar biraz da onların davranışlarına bağlıdır. İş arkadaşlarının hem iş konusunda hem de Türkçeyi öğrenme konusunda kendilerine yardımcı olduğunu, özellikle ilk zamanlarda kendileri için para ve eşya yardımı organizasyonlarının yapıldığını ifade eden Suriyeli katılımcılar da olmuştur. Ayrıca farklılıklar ilgi çekici olduğu için Suriyelilerin kültürlerinden kaynaklı farklılıklar (dil ve alfabe gibi) iş arkadaşlarının ilgisini çekip sohbet konusu haline gelebilmektedir:

İlk zamanlar Türkçeyi öğrenince bu fön tutuyor, biri saç yıkıyordu falan, herkesle konuşuyordum, herkes diyordu sana bu cümleyi öğreteceğim yarın soracağım öyle. Yardımcı oluyorlar. Müşteriler de çoğu Suriyeli olduğumu biliyorlar, senin şeyine de bağlıdır ha, sen nasıl davranırsan nasıl söylersen onlar işte öyle yapıyorlar. Şimdiye kadar hiç dışlanma görmemişim, gerçekten diyorlar tebrik ediyoruz, okulla, işle ve bu Türkçeyle onlar diyor. (Kadın, 28, Öğrenci/İşçi, Suriyeli)

Bütün hocalar bana kardeşleriymiş gibi davrandılar, bana parasal yardım yapmak istediler ya da bana eşya vermek istediler, kabul etmedim. Bazen bu durumdan rahatsız oluyorlardı hatta biri bana dolap ve kanepeler getirmişti ben kabul etmeyeceğimi söyleyince rahatsız oldu ve zorla bana kabul ettirdi, bu kanepeler

onundur. Sen bizim kardeşimizsin, Suriye’den gelmişsin ihtiyaç sahibisin dedi. (Erkek, 50, Öğretmen, Suriyeli)

Görüşme yapılan kişilerin yaklaşık yarısı iş ortamında dinin bir şekilde etkili olduğunu ifade etmiştir. Yaşadıklarını veya şahit olduklarını aktaran katılımcılar, dinin ortak bir yaşam tarzı ve değerler oluşturduğunu, bunun da birlikte aynı ortamda yaşamada etkili olduğunu söylemişlerdir. Mesela Suriyeli bir çalışan iş ortamında namaz kıldığında, oruç tuttuğunda, selam verdiğinde, hatta tek başına isminin bir sahabe ismiyle aynı olması bile yerel halkın ona sempati duymasını, değer vermesini ve saygı göstermesini sağlamaktadır. Bunun yanında dinin günlük hayatı şekillendirici bir yönü olduğu için gün boyunca aynı ortamda çalışan kişilerin ortak dine mensup olması gündelik hayatlarının uyumlu bir şekilde geçmesini sağlamaktadır. Bazı katılımcılar da gerçekten dindar olan işverenlerin yanında çalışan Suriyelilere hiçbir şekilde haksızlık yapmadığını yerel halk gibi onlara da haklarını verdiğini söylemişlerdir:

Gittim elbise satan bir yere anlattım, dedim ben Suriye’den gelmişim falan, dedi tamam gel başla, o zaman 900 bana vermiş ayda, tatil falan da yok (gülüyor). Adam çok iyiydi, gidip gelip halimi soruyordu. Orada çalışanlar hepsi abi diyordu bana, çok iyidiler, sabah gittim dükkâna anahtar bende, dükkânı açacağım, orada yaşlı bir adam geldi, dedi gel çay içelim dedim yok teşekkürler, oruçluyum bugün. Dedi maşallah maşallah, alıp beni öptü (gülüyor). O da dindardı. Bak bir şey daha hatırladım, o da uzaktı bir komşu geldi. Dedi yenisin sanki Suriyeli misin? Dedim evet, dedi adın, adımı dedim, dedi iyi yav, sahabe ismiymiş, çok şükür adın Corç falan değil, Hristiyan ismi değil. Dedi gözünden öpüyorum. Adam dindardı sakallıydı, din orada etkisi oldu. (Erkek, 35, Müşteri Hizmetleri Çalışanı, Suriyeli)

Müslüman olduğumu bildiği sürece beni daha çok seviyorlar, bana daha çok saygı gösteriyorlar. Herkes Müslümanı seviyor yani. Bir insanın Müslüman olduğunu duydu mu bir baktın namazı, niyazı yerindedir sevilir, gördüm yani. (Erkek, 25, Tercüman, Suriyeli)

Görüşmelerden elde edilen veriler, işverenin veya iş arkadaşlarının Suriyelilere olan tavrında dindarlığın yanında kişisel ve karakteristik özelliklerin, eğitim ve okunan kitapların da etkili olduğunu göstermektedir. Şüphesiz hem Suriyelilerin hem de yerel halkın kişisel özellikleri, aradaki ilişki biçiminin nasıl şekilleneceğini belirleyebilmektedir. Geçmişte aynı zorlukları yaşamak, aynı haksızlıklara maruz kalmak veya sömürülmek “halden anlamayı” kolaylaştırdığı gibi “sömürmeyi öğrenme”ye de sebep olabilmektedir. Diyarbakır’daki küçük işletme sahiplerinde de bu durum görülmektedir. “Namazında niyazında” olmasına rağmen

Suriyeli sığınmacıların emeğini sömüren işverenler de vardır, dindar olmamasına rağmen Suriyelilerin hakkını teslim eden işverenler de vardır:

Bizim insanımız sömürülen bir halktır, sömürmekten de zevk alıyoruz. Franz Fanon diyor köle efendisinin çizmesini yalar ama bu ona zevk verir. Burada her esnaf Suriyeli çalıştırmak istedi, ucuz çalıştırdığı için. Ama biz öyle yapmadık, keşke onlar da burada olsaydı siz de bunu duyardınız, biz hiçbir fark gözetmedik. Diğer çalışanlarla aynı ücreti veriyordum. Yemek tercihini işçilere bırakıyorum, onların da öyleydi. Çocuk bizim yanımızda rahattı, bu yüzden 6 7 yıl çalıştı yani. Çıkarken de Ankara'ya gidiyorum diye çıktı, bizden dolayı değil. Dinin etkisi kesinlikle bende öyle bir şey yoktur. İnsan olması benim için yeterlidir. Dini, ırkı hiç önemli değil. Mesele benim yanda çalışan üçü de Arap'tı. Hristiyan da olsa ben çalıştırırım, olur mu öyle şey? Allah da kabul etmiyor doğrusu değil mi? (Erkek, 46, Esnaf, Diyarbakırlı)

Görüşme yapılan Suriyelilerin ekonomi bakımından en çok şikâyet ettiği konu, iş bittikten sonra paralarını alamamaları olmuştur. Bunun sebebini genelde yerel halka göre güçsüz olmalarına bağlamışlardır. Gerçek manada Müslüman olamama, insanlık nedir bilmeme ve çıkar odaklı iş yapma da sebepler arasında sayılmıştır:

Adam geldi dükkâna, dedi 20.000 vereceğim size, biçere gideceğiz. Kontur de bendendir, siz buraya gelmişsiniz, biz kardeşiz. Ondan sonra 24 gün çalıştıktan sonra 50 TL için arkadaşımı kovdu, dedi 15.000 vereceğim size. Akşama kadar bize yemek bile vermiyordu, pazarlığımızı önceden yapmıştık. Sigaramızı verecekti, sigara da vermiyordu bize. Şimdi de dört beş bin liramız onda kaldı, adamı arıyorum, diyor vermiyorum size. Adam zaten son on gün sigara vermeyerek, yemek vermeyerek işi bırakıp gidelim, para da ona kalsın. İnsanlık bu değil. Kardeşlik bu değil. Diyarbakır'da parası yenmeyen Suriyeli yoktur. Kime sorarsan sor zarara uğramışlardır. (Erkek, 32, Esnaf, Suriyeli)

Yapılan görüşmelerde Suriyelilerin çalıştığı yerden hak ettikleri parayı alamaması dışında iş ortamında bazı rahatsız edici sözlerle de karşılaştıkları ifade edilmiştir. “Devlet size maaş bağlamış niye çalışıyorsunuz”, “sizin yüzünüzden iş bulamıyoruz”, “ucuza çalıştığınız için bizim yevmiyemiz de düşüyor”, “Suriyelilerin hepsi dilenci” gibi sözler işyerlerinde Suriyelilerle yerel halkın tartışmasına sebep olmaktadır. Ayrıca Suriyelilerin iş ortamında pek değer görmediği ve bu yüzden arkadaşlık ilişkileri kurup çevre oluşturmadıkları da söylenmiştir. Kabul görüp iletişim kurabilme bakımından Suriyeli Kürtler daha avantajlı olsa da Suriye'nin Kürt bölgesindeki çatışmaların sebep olduğu ideolojik ve politik ayrışmalarla çeşitli tartışmaların ve dışlanmanın da yaşandığı görülmektedir. Diyarbakır'daki Suriyeli Kürtler, Kürt topraklarını savunmak yerine kaçmayı tercih eden kişiler olarak

görülebilmektedir. Diyarbakır'daki Suriyeli Araplar ise iş ortamında ırk ortaklığının sağladığı avantajları yaşayamamaktadır. Bunun yanında Arapların “hain” oldukları, Kürtlere düşmanlık yaptıklarıyla ilgili dışlayıcı sözler de kullanılmaktadır:

Mesela bizim yevmiyemiz 2014’te 60 TL iken patronun da işine geliyordu, onlara 50 TL veriyordu. Biz de neden onu kabul ettiniz diye hazmetmemeye başladık. Düşük ücrete çalışması bizim zorumuza gidiyordu. Hani mesela biz diyorduk yevmiyemizi 70 TL yapın, yav diyordu ben 50 TL çalıştırıyorum, istiyorsanız gidin. Bu yüzden yevmiyeler düşüyordu. Yani o yüzden sevmemeye başladık. Biz Diyarbakırlılar orda üstündük, onlara zulüm de yapabiliydik, burada Kürtlere sıcak bakılıyor. Onları evlerinde misafir etseler az gelir gözlerine. Bizim işverenimiz onlara şu şekilde bakıyordu: Hani ülkesini savunmayan, korkan, gelen. Direkt yüzlerine karşı söylüyordu. Burada 50 TL sürüneceğinize niye orada ülkenize savunmadınız. Onlar da diyordu siz niye mücadele etmiyorsunuz. Aynen siz de bizim gibisiniz. Sizin de başınıza gelse siz de Suriye’ye gelirsiniz biz size böyle mi diyelim? (Erkek, 28, İşçi, Diyarbakırlı)

Adamlar çoğunu sigortasız çalıştırıyorlar. Onlar da gerçi sigorta talep etmiyor mu bilmiyorum. Hastanelere falan ücretsiz gittikleri için. Geçen mesela bir kazada denk geldim Trafik kazasında öldü. Üzerinde ciğercinin birinin tişörtü vardı. İş yerine gittik. Daha bir gün çalışmış, ikinci gün işe gelirken dolmuş çarpıyor. Adam vefat etti, ailesine ulaşamıyorsun. Bir tek orada tanıyan garsonun bir tanesi. İş yeri sahibine soruyorsun dün geldi, diyor gel çalış dedim. Adamın ismini bile bilmiyor. Telefonu bile yok kimsede. Bir tanesi sadece orada arkadaşımı gel çalış demiş. (Erkek, 33, Polis, Diyarbakır’da çalışıyor)

Suriyeli sığınmacıları kabul ve dışlamanın ekonomik boyutunda, devletin Suriyelilere ülkeye girişlerinden bir süre sonra çalışma izni için başvuru hakkı verdiğini; fakat evrak eksikliği ve Türkçe bilmeme gibi sebeplerden dolayı çoğu Suriyelinin çalışma izni alamadığı görülmüştür. Bu durumda, kurumsal olmayan şirketlerin kar hesabı yaparak gayrimeşru yollarla Suriyelileri çalıştırma isteklerinin de etkili olduğu anlaşılmıştır. Suriyelilere çalışma izni verilmesini genellikle eğitim seviyesi yüksek olanlar ve kamu çalışanları olumlu karşılamıştır. Bunda Suriyelilerden ekonomik olarak daha az etkilenmeleri sebep olarak gösterilebilir. Ekonomik olarak Suriyelilere “rakip” olarak görülebilecek toplumun işçi ve esnaf kesimi ise genellikle Suriyelileri ekonomiye “yük” olarak görüp zarar verdiğini düşünmektedir. Katılımcıların çoğu, ekonomik işlerde dini işlevsiz olarak görmüşlerdir. Çünkü katılımcıların çoğuna göre geçim derdinin, menfaatin ve paranın olduğu yerde dine yer yoktur. Diğer taraftan genellikle dinî hassasiyeti yüksek olan bazı katılımcılar dini iş hayatına yansıtabilen, İslam’ın hak ve adalet konusundaki yükümlülüklerini uygulayan gerçek Müslümanların da olduğunu

düşünmektedirler. Bununla birlikte dinin kişiye kazandırmış olduğu merhamet ve fedakârlığın, Suriyelilerin ekonomik duruma etkisinden dolayı bazı yerlilerde oluşabilecek öfkeyi yumuşatma işlevinin de olduğu söylenebilir. Araştırmanın bütününe bakıldığında, Suriyelilerin en çok haksızlığa uğradığı alanın ekonomi olduğu söylenebilir. Genellikle Suriyeliler “pis” ve ağır işlerde düşük ücretlerle çalıştırılma, fazla mesai yapma, iş ortamında rahatsız edici sözlerle karşılaşma, iş bitince paralarını alamama gibi olumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Bunda Suriyelilerin sığınmacı olmaları ve çalışmak zorunda oldukları için sömürülmeye müsait olmaları sebep olarak gösterilebilir. Ekonomik boyutta kabul ve dışlamanın iç içe geçtiği söylenebilir. Suriyeliler düşük ücretle çalıştıkları için işverenler tarafından tercih edilip iş ortamında yerel halkın günlük hayat pratiklerini edinebilmekte, arkadaşlık ilişkileri kurarak sosyal sermaye yaratmakta ve iş arkadaşlarından maddi-manevi destek görebilmektedirler. Zira iş hayatının pratiklerini edinen Suriyeliler, zamanla dezavantajlı durumlarını yavaş yavaş düzeltebilmişlerdir. İş ortamındaki ilişkilerde ise din bir şekilde işlevsel hale gelmektedir. Dinin benzer yaşam tarzı ve değerler inşa etmesi, namaz ve oruç gibi ibadetlerin görünürlüğü, selam vermede dinî kelimelerin kullanılması gibi yönlerden hatta kişinin isminin dinî bir isim olması bile Suriyelilerin işyerinde sempatiyle karşılanıp saygı görmesini sağlayabilmektedir. Dinin günlük hayatı şekillendiren yönüyle Suriyelilerin iş ortamında yerel halkla uyumlu yaşamasını sağladığı da görülmüştür. Araştırmada dinin yanında etnik ortaklığın ve Kürtçe bilmenin Suriyeli Kürtlere ekonomik açıdan da Araplara göre avantaj sağladığı görülmüştür. Bunun yanında bireyin kişisel özelliklerinin, aldığı eğitimin ve okuduğu kitapların da kabulde etkisinin olduğu söylenebilir. Kabul ve dışlamanın ekonomik boyutu bitirilmeden ifade edilmelidir ki politik faktörlerle birlikte ekonomik durum da bundan sonra görülecek konu olan kamu hizmetlerine erişimde etkili olmaktadır.

3.1.3.Suriyelilerin Kamu Hizmetlerinden Yararlanma Sürecinde Din

3.1.3.1.Sağlık

Suriyelilere devletin sağlık hizmetlerine erişimi konusunda çeşitli yasal haklar verilmiştir. Suriyelilere verilen hakların uygulanmasında bir zorlukla karşılaşp karşılaşmadıkları, sağlık kuruluşlarında sağlık çalışanları ve diğer

hastalarla iletişim durumları ve yaşanan bu süreçlerde dinin etkisi gibi konular, toplumsal kabul veya dışlamanın sağlık boyutunda ele alınan konulardır.

Suriyelilerin göçünden sonra sığınmacılara yönelik sağlık hizmetlerini yürütmek üzere Halk Sağlığı Genel Müdürlüğüne bağlı Göç Sağlığı Daire Başkanlığı kurulmuştur. Suriye'den Türkiye tarafına geçenler önce genel sağlık taramasından geçirilir ve herhangi bir sağlık sorunu tespit edilenlere tedavi uygulanır. Suriyelilerin yoğun yaşadığı yerlerde Göçmen Sağlık Merkezleri kurulmuş olup buralarda verilen sağlık hizmetlerinde iletişim problemini aşmak ve personel ihtiyacını karşılamak üzere 680 Suriyeli sağlık personeli çalışmaktadır.²⁸⁴ Kamplara yerleştirilen Suriyelilerin tedavileri ücretsiz bir şekilde yapılmaktadır. Suriyeliler şehirlere yayıldıkça AFAD önce Ocak 2013'te sınıra yakın 11 il valiliğine daha sonra da Eylül 2013'te bütün valiliklere gönderdiği genelgeyle Suriyelilerin sağlık hizmetlerine ücretsiz erişimini sağlamıştır. Yapılan araştırmalarda da Suriyelilerin büyük çoğunluğunun aldıkları sağlık hizmetlerinden memnun oldukları ifade edilmiştir.²⁸⁵

Suriyelilerin sağlık hizmetlerinden yararlanması, ikamet adresi esasına göredir. Sağlık hizmetleri Toplum Sağlığı Merkezlerine bağlı Göçmen Sağlığı Birimlerinde, Aile Sağlığı Merkezlerinde ve gönüllü sağlık kuruluşlarında verilmektedir. Suriyeliler devlet ve şehir hastanelerinden ücretsiz yararlanabilmektedir. Temel ve acil tedavi ücretsizken ikinci ve üçüncü basamak tedavi hizmetleri ücret karşılığı verilmektedir.²⁸⁶ Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık kuruluşlarından verilen sevk kararıyla üniversite hastanelerinde ve özel hastanelerde de tedavi hizmeti verilebilmektedir. Fakat Suriyelilerin sağlık hizmetlerine başvuruya ilgili işleyişleri bilmemesinin yanı sıra yerel kültürü ve dili bilmemeleri de muayene ve tanı sürecini olumsuz etkilemektedir. Sağlık kuruluşlarında tercüman ve psikolog desteğinin eksikliği, sığınmacılarda ayrımcılık görme korkusuna ve doğru tedavi görememe endişesine sebep olabilmektedir.²⁸⁷

²⁸⁴ TBMM, **Göç ve Uyum Raporu**, s.257.

²⁸⁵ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, ss. 54-55.

²⁸⁶ **Geçici Koruma Yönetmeliği**, mad. 27.

²⁸⁷ Ergun Demir ve Diğerleri, "Sığınmacıların/Geçici Koruma Altına Alınanların Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmasında Mevcut Durum ve Yaşanan Sorunlar, Engeller", **Savaş, Göç ve Sağlık**, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara 2016, ss.85-89.

Geçici kimlik belgesi bulunmayan Suriyelilere de acil müdahale ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele kapsamında sağlık hizmetleri verilmektedir. Ayrıca bütün bebeklere yönelik tarama ve aşı hizmetleri de verilmektedir.²⁸⁸ AFAD'ın 2017'de yayınladığı saha araştırmasına göre Suriyelilerin %66'sı sağlık hizmetlerine erişebilmektedir. Sağlık hizmeti almayanlar sırasıyla ihtiyaç duymamayı, nereye gideceğini bilememeyi, kayıtlı olmamayı ve maddi imkânsızlıkları sebep olarak göstermişlerdir. Suriyelilerin yaklaşık %58'i de ilaçlara erişebildiğini ifade etmiştir. Araştırmada dikkat çeken diğer bir veri de katılımcıların %42'sinin psikososyal desteğe ihtiyaç duyduğunu ifade etmesidir.²⁸⁹

Yapılan görüşmelerde hemen hemen bütün Suriyelilerin sağlık hizmetlerine erişiminde bir zorlukla karşılaşmadığı, aldıkları hizmetlerden memnun olduğu görülmüştür. Suriyeli katılımcılar Suriye'de bile bu kadar iyi hizmet görmediklerini, muayene ve ilaçlar için ücret ödemediklerini, bunun SGK ile BM'nin anlaşmasıyla ödendiğini söylemişlerdir. Araştırmanın verilerine göre sağlık ocaklarında Suriyeliler için ayrı bölümler olup bu bölümlerde Suriyeli doktorlar da çalışmaktadır. Sağlık ocakları, yerel halk gibi Suriyeli aileleri de arayıp aşı gibi konularda bilgi verip onlarla ilgilenmektedirler:

Bizim sağlık ocağımız ayrıdır, biz gidiyoruz üst kat bizimdir. Doktorlar da Suriyelidir, Sağlık ocağına gittiğimizde de bize değer veriyorlar, saygı gösteriyorlar, nazik davranıyorlar. Hastaneye gittiğimizde de fişimizi alıyoruz, randevumuzu alıp gidiyoruz, diğer hastalar gibiyiz, bana kötü davranan olmadı. (Kadın, 35, Ev Hanımı, Suriyeli)

Benim kızımın onun kızı yaşattı. Sağlık ocağında mesela arıyordu beni, onun numarası olmadığı için, diyordu işte komşunuzdur, getirsin hastaneye, iyi davranıyorlardı. Mesela çocuk parasını ben de alıyordum, o da alıyordu aynıydı yani. Bize nasıl davranıyorlarsa aynı şekilde de onlara davranıyorlardı. (Kadın, 37, Ev Hanımı, Diyarbakırlı)

Yapılan araştırmalarda yerel halkın en çok şikâyet ettiği konulardan biri Suriyelilerden sonra kamu hizmetlerinin yavaşlamasıdır.²⁹⁰ Özellikle sınır şehirlerindeki yoğun Suriyeli sığınmacı oranı, fiziksel açıdan ve personel bakımından sınırlı olan sağlık kurumlarının yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Bu da yerel halkta

²⁸⁸TBMM, **Göç ve Uyum Raporu**, ss.257-258.

²⁸⁹AFAD, **Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması**, Ankara, 2017, ss. 100-106.

²⁹⁰Karasu, "Şanlıurfa'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu", s.1010.

bazı tepkilere yol açıp “dışlamanın gerekçesi”ni oluşturmuştur.²⁹¹ Görüşme yapılan kişilere, Suriyeli sığınmacılardan dolayı sağlık hizmetlerinde bir aksama olup olmadığı sorulduğunda alınan cevapların yaklaşık yarısı evet, yarısı hayır olmuştur. Suriyelilerden dolayı sağlık hizmetlerinin aksadığını düşünen kişiler, devlet hastanelerine özellikle sosyo-ekonomik durumu düşük olan kişiler geldiği için onlara hastane işleyişini anlatmanın zor olduğunu, hatta bu kişiler randevu almak yerine sürekli acile gelip işlerini halletmeye çalıştığı için acil bölümünde yoğunluğun oluştuğunu, özellikle Suriyeli dilencilerin -çoğu kez yemek için- sürekli hastaneye gelmesinin hizmeti yavaşlattığını, öncelik onların olduğu için randevu almanın zorlaştığını ifade etmişlerdir. Görüşmelerde bazı Suriyelilerin hastane pratiğini çözdüğü, kendilerine iyi davranan doktorları seçtiği ve randevu alamadıklarında acil bölümüne gidip muayene oldukları görülmektedir. Bunun dışında yerel halkın sağlık sistemiyle ilgili bir sorunla karşılaştığında günah keçisi olarak Suriyelileri seçtiği ve onların “kolay” bir şekilde hizmet alımından rahatsız oldukları anlaşılmaktadır. Suriyeli sığınmacılardan dolayı sağlık hizmetlerinin aksamadığını düşünen katılımcılar ise Türkiye'nin sağlık sisteminin Suriyelilerden dolayı olumsuz etkilenmeyecek kadar iyi olduğunu, onların ayrı yerlerinin olduğunu ve orada çalışan Suriyeli doktor ve hemşirelerin olduğunu ifade etmişlerdir:

Suriyeli hastalar randevu almak veya fiş almak derdine girmemek için direkt acile geliyorlar. Zaten bize gelen çoğu Suriyeli hasta dilencilik yapıyor bir an önce hastanede işimizi bitirip gidip dilencilik yapmaya devam edelim kafasındalar. Bazen bizim vatandaşlarımızdan elit Suriyeli hastalar da geliyor. Biz onlarla biraz daha iyi anlaşıyoruz. Çoğu zaten dilimizi öğrenmiş durumda... Sürekli hastaneye gelmeleri hizmet konusunda bazı aksamalara sebep oluyor. Bizim bazı doktorların isimlerini duydukları zaman gelmiyorlar. Çünkü bazı doktorlarımız artık onları muayene etmiyor, Suriyeliler çekiniyorlar. Bir hoca da var herkes onun zamanında acile gelir. Suriyeliler de doktora göre uyum sağlıyorlar. (Kadın, 34, Hemşire, Diyarbakırlı)

Benim gözüm ağrıyordu, üç aydır randevu alamıyordum onlardan dolayı. Onlar Allah var bakımını yaptırıyorlardı. Bir baş ağrısı oldu mu hemen doktora gidiyorlar. Ondan sonra aksıyor onlar geldiği için. Sağlık konusunda öncelik onlarıdır. Onlar fişsiz randevusuz hemen giriyorlar, hastanede de şahit oldum... Benim mesela çocuğumun aşısı geldiğinde eskiden arıyorlardı. Çocuğunuzun aşısı gelmiş yarın gelip yaptırın diye. Artık aramıyor sen takip ediyorsun. Suriyelilerden dolayı aramıyorlar. Suriyelileri arıyorlar, çocuğunuzun aşısı geldi diye. (Erkek, 28, İşçi, Diyarbakırlı)

²⁹¹Tunç, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri...”, s.55, Deniz, Ekinci ve Hülür, “Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları”, s.35.

Suriyeli sığınmacıların sağlık hizmetlerinde kabul veya dışlanma düzeylerini görebilmek için katılımcılarla Suriyelilerin sağlık kurumlarında, sağlık çalışanları ve diğer hastalarla olan iletişim biçimi de konuşulmuştur. Suriyelilere olan bakışta medyada çıkan haberlerin ve halk arasındaki söylentilerin büyük etkisi vardır. Bu şekilde oluşan bakış açıları da hayatın her alanına yansımaktadır. Suriyelilerin fiş almadan ve sıraya girmeden muayene oldukları, devletin her alanda onlara öncelik verdiği, maaş bağladığı gibi söylentiler Suriyelilere tepki gösterilmesine sebep olmaktadır. Onun dışında yerel halkın Suriyelilerle ilgili ifade ettiği bazı kuralları umursamamaları, ilacın onlara ücretsiz olması, kaba ve gürültücü olmaları, pis kokmaları, doğurganlık oranlarının yüksek olması, küçük yaşta gebe kalmanın yaygın olması gibi iddiaları da Suriyelilere karşı bir tepkiye sebep olmaktadır. Bazı katılımcılara göre Suriyelilerin dil bilmemesi, hakkını savunamaması ve zayıf olması onların hizmetlerde dışlanmalarına, azarlanmalarına, muayeneye geç alınmalarına sebep olmaktadır. Burada Suriyelilerin toplumun dezavantajlı gruplarından biri olduğu için sağlık hizmetlerinden olumsuz etkilendiği fikri ön plana çıkmaktadır:

Mesela duydum, Suriyeliler bazı sağlık kurumlarında hiç sıraya girmeden, randevu almadan tedavi olabiliyorlarmış. Yalnız ben buna inanmıyorum çünkü benim de şahit olduğum pek çok mağdur Suriyeli var, hasta olmasına rağmen tedavi olmada zorluk çeken insanlar var. Devlet hastanesinde Suriyeli olduğu için dışarıda rahatlıkla bekletilebiliyor. Bizim bir Suriyeli öğrencinin annesi doğum yapmıştı. Eşimle birlikte ziyarete gittik, Kadın Doğum Hastanesine. Orada bayağı mağdur duruma düşüldüğünü açıkça söyleyebilirim ki hani içeriye alınmaması, geç alınması, muayene kısmının geç yapılması bütün bunlar işte kadının daha fazla sağlık sorunu yaşamasına neden olmuştu. (Erkek, 34, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Suriyelileri bazen dışlıyorlar. Yok diyorlar sen pis kokuyorsun, pissin. Biz mümkün mertebe Suriyelilerle münakaşaya girmemeleri için işlerini hemen halledip gönderiyoruz. O sırada normal bir vatandaş gelmişse, neden önce ona bakıyorsun, diye sorun çıkartıyorlar. Biz de dil konusunda senle anlaşabiliyoruz fakat onunla anlaşamıyoruz diye cevap veriyoruz. Fakat yerli vatandaşlarımız şöyle düşünüyorlar: Suriyelidir, devlet ona maaş veriyor, onlar bizden daha iyi sağlık hizmetinden faydalanıyorlar, her türlü parayı, yardımı alıyorlar. Neden bize öncelik yok? Yani sağlık camiası da bu şekilde düşünüyor. Bizim arkadaşlarda da var... Suriyelilerde doğurganlık oranı çok yüksek. Özellikle küçük yaşta kız çocuklarında bile bunu görüyoruz. Örneğin geçenlerde 12-13 yaşlarında bir kız çocuğu getirdiler. Getiren kadın ilk başta komşusu olduğunu söyledi. Sonra ortaya çıktı ki anneannesiymiş. Tabi kız gebeydi, babası kim belli değil. Sonra emniyetten geldiler. Olayı inceleyince bir tecavüz vakası olduğunu anladılar. Yani böyle olaylar da Suriyeliler arasında sıkça yaşanıyor. (Kadın, 34, Hemşire, Diyarbakırlı)

Genellikle Suriyeliler Türkiye'deki sağlık hizmetlerinden memnundurlar. Yerel halktan hiçbir farklarının olmadığını ve dışlanmadıklarını, sağlık çalışanların kendilerine iyi davrandığını, Türkçe bilmeseler dahi sağlık çalışanlarının Kürtçe konuşarak kendilerine yardımcı olduğunu söyleyen Suriyeli katılımcı sayısı çoktur. Görüşme sürecinde elde edilen veriler, Suriyelilerin kültürel farklılığından dolayı bazı anlaşmazlıklar yaşansa da savaş mağduru olarak görüldükleri için hastane işleyişinde bilmedikleri şeyler olduğunda sağlık çalışanlarının ve yerel halkın hemen yardımcı olmaya çalıştığını göstermiştir:

Annemle iki üç defa gittim, iki yıldır staj da görüyorum. Türklere nasıl davranıyorlar anneme de o şekil, ayrımcılık yok. Ben hatırlıyorum annem o zaman dedi Türkçe bilmiyorum, direkt dedi tamam teyze istersen Kürtçe konuş. (Kadın, 28, Öğrenci/İşçi, Suriyeli)

Hem göç olmasından kaynaklı hem de dillerini yeteri kadar konuşamamasından kaynaklı mağduriyet yaşıyor. Biz elimizden geldiği kadar yardımcı olmaya çalışıyoruz ama bazen onların tavırlarından kaynaklı sıkıntılar yaşıyoruz. Mesela Arap toplumunun bir kısmının kültürünü almışlar, biraz daha bağıra çağıra konuşmayı seviyorlar, zorlamayı seviyorlar. Bu konuda bazen tartıştığımız da oluyor. Ama kesinlikle dışarıdaki halk nasılsa aynı prosedürler bunlara da uygulanıyor. Hatta belki kimi zaman onlara daha da yardımcı olmaya çalışıyoruz. (Erkek, 35, Hemşire, Diyarbakırlı)

Aynı dine mensup olmak insanları birbirine yakınlaştırabilmektedir. Görüşmelerde elde edilen veriler Suriyelilerin Müslüman ve mazlum oluşunun onlara yardımcı olmayı arttırdığını göstermektedir. Ayrıca iki toplumun da Müslüman oluşu iletişim için avantaj sağlamaktadır. Hastanelerde sıklıkla kullanılan “Allah razı olsun, Allah şifa versin” gibi sözlerin daha sıcak bir iletişimi sağladığı söylenmiştir. Bazı katılımcılar Müslümanlığın kişiyi daha merhametli kıldığını, bunun da Suriyelilere daha fazla yardımcı olmayı sağladığını söylemiştir. Bununla birlikte dindar Suriyelilerin hastanelerde daha fazla saygı gördüğü, onlara daha çok yardımcı olunduğu da söylenmiştir:

Şimdi bu coğrafyada din herkes için geçerli bir şey. Dindar olmasa bile Allah razı olsun dediğinde bile doktorun hoşuna gidiyor ya da doktor Allah şifa versin dediğinde daha farklı hissedecektir kendini. (Erkek, 34, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Arkadaşlar, onlar Müslüman olduğu için onlara biraz daha yardımcı olmak isterler. İster istemez biraz etkisi vardır. Mesela hasta buraya geldi enjeksiyon yapılacak, Hristiyan’a yerdeki ayak izlerini takip et diyor, ama diyelim ki bu arkadaş Müslüman oldu, bu sefer ne yapıyorlar, kendileri gidip odaya bile teslim

edebiliyorlar. Bu onların işinden ziyade ya vicdani ya dini duyguları öne geçip onlar burayı bilmiyorlar tanımıyorlar, bari odayı da gösterelim. Hristiyan birisi gelse işini yapacaktır, ama bir Müslümana davrandığı kadar yakın ilgi göstermezler. (Erkek, 35, Hemşire, Diyarbakırlı)

Araştırma sürecinde görüşülen bazı kişiler, namaz kılmanın ve dindar görünmenin çalışırken vicdaniyla çalışmayı ve Suriyelilere yardımcı olmayı sağlamadığını söylemiştir. Dindar görünmenin değil, eğitim seviyesinin ve insan hakları konusunda farkındalığın yüksek olmasının kabulde daha fazla etkili olduğu görülmüştür. Doktorların hastayı muayene ederken buna insanlık olarak baktığını, görevlerini yerine getirdiğini ve bunun dine değil kişinin karakterine bağlı olduğunu söyleyen katılımcılar da olmuştur. Araştırma sürecinde etnik ortaklığın ve hastane ortamında Kürtçe konuşmanın sağlık çalışanlarında ve diğer hastalarda kabulü arttırdığı da görülmüştür:

Aslında ben dinden uzak bir insanım. Benim söylediklerim hepsi insani istemdir. Mesela insan hakları bildirgesinin bir şeyi olarak düşünüyorum. Sosyalizmle ilgili belli şeyler okudum. Ben insanlara yaklaşırken empatiyle yaklaşılmasını çok istiyorum. Burada bizim arkadaşlarımızdan bayağı var Müslümanlığından çok övünen ama ben onların bu empati olayına ya da vicdan olayına çok fazla eğildiğini görmüyorum. Burada dindar, namazında niyazında, orucunu tutan kişiler bu konuda eksik kalabiliyorlar. (Erkek, 35, Hemşire, Diyarbakırlı)

Her şey eğitimden geliyor hocam ama dini olarak değil, insaniyet. Bazen doktorlar eyvallah tamam Suriyelidir, ben seni içeri alacağım tercümanlık yapacaksın, bana yardımcı olacaksın çünkü ben onu anlamasam nasıl derdini anlayacağım? Diğer doktor diyor ki hayır Suriyeli mi tamam girsin içeri, derim hiçbir şey anlamadım çıksın. Beni kabul etmiyorlardı mesela. Ben defalarca kavgaya ettim şikâyet de ettim onları. (Kadın, 33, STK Çalışanı, Suriyeli)

Araştırmada Suriyelilerin, devletin sağlamış olduğu sağlık hizmetlerinden memnun oldukları görülmüştür. Hastanelerde Türkçe bilmemek bazen sorun yaratırken bazen Kürtçeyle de iletişim sağlanmıştır. Yerel halk açısından bakıldığında ise Suriyelilerden dolayı sağlık hizmetlerinin aksadığını düşünen katılımcılar (yerli katılımcıların yaklaşık yarısı) herhangi bir olumsuzlukla karşılaştığında Suriyelileri günah keçisi ilan edebilmektedir. Ayrıca kendileri hizmete erişimde zorlanırken Suriyelilerin “kolay” bir şekilde hizmet alması ve ilaçların onlara ücretsiz olması yerel halkta olumsuz söylem ve davranışlara sebep olabilmektedir. Gösterilen tepkilerde medyanın ve halk arasındaki söylentilerin hayatın her alanında olduğu gibi sağlık kurumlarına da yansımaları etkili olmuştur. Öte

tarafından ortak dine mensup olmanın samimi bir iletişim kurmayı, Suriyelilere yardımcı olmayı ve dindarlara saygı göstermeyi sağladığı anlaşılmıştır. Ama katılımcıların yaklaşık yarısında, Suriyelilerle ortak dine mensup olmanın değil; etnik ortaklığın, görev bilincinin ve eğitim düzeyinin kabulde belirleyici olduğu görülmüştür.

3.1.3.2.Eğitim

Kabul veya dışlamanın eğitim boyutunda; devletin Suriyelilerle ilgili yaptığı eğitim çalışmaları, Suriyeli çocukların eğitime erişimleri, devlet okullarına kayıta sorun yaşayıp yaşanmadıkları, Suriyeli öğrencilerin okullarda öğretmen, öğrenci ve velilerle olan iletişimlerini din bağlamında ele alınmıştır.

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerden Cenevre Sözleşmesi de Çocuk Hakları Sözleşmesi de ülkedeki bütün çocuklara (din, ırk, sığınmacı olma gibi ayrımlar gözetilmeden) eğitim verilmesi sorumluluğu yüklemektedir. Yerel halkla uyum içinde yaşayabilmede önemli bir etken olan sığınmacı eğitimine Türkiye yasalarında yer verilmiş ve bu doğrultuda düzenlemeler yapılmıştır.²⁹² İkamet izni olan Suriyeliler, çocuklarını devlet okullarına kaydedebilmektedir. İkamet izni olmayanlar da misafir öğrenci olarak kayıt yapabilmektedir. Fakat çoğu Suriyelinin ikamet izninin olmaması, kayıt prosedürünü bilmemesi, sığınmacı anne ve babaların eğitim seviyelerinin ve kültürlerinin düşük olması gibi sebepler eğitimden uzak kalan Suriyeli çocuk sayısını arttırmaktadır.²⁹³ Suriyeli sığınmacı öğrencilerin kayıt, devam ve başarı durumlarını takip etmek için Yabancı Öğrenciler Bilgi Sistemi (YÖBİS) kurulmuştur. Çetin'e göre Suriyeli öğrenciler öğrenimlerini tamamladığında onlara diploma yerine geçmeyen bir belge verilmektedir ve bu belgenin de başka ülkelerde geçerliliği belirsizdir.²⁹⁴ Araştırmada elde edilen veriler ise Suriyeli öğrencilerin Türkiye'de aldığı eğitimin (Millî Eğitim Bakanlığı'nın ve üniversitelerin verdiği eğitim) uluslararası bir geçerliğinin olduğunu göstermiştir. Ayrıca Suriye'de aldıkları diplomanın denkliğini burada da yapabildikleri anlaşılmaktadır. Suriyeli öğrencilerin okula devamı konusunda da Diyarbakır'daki Suriyelilerle ilgili çeşitli görevlerde

²⁹² Ramazan Gündüz, "Mültecilerin Eğitim Hukuku ve Türkiye'deki Eğitim Sorunu", **Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi**, 2016, Sayı:36, s.42.

²⁹³ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 58.

²⁹⁴ Çetin, "Türkiye'de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu", s.208.

bulunmuş bir öğretmenle yapılan mülakat sonucu, Suriyeli çocukların okula kazandırılmamasında ekonomik sebeplerin ve çocukların bir işte çalışmasının yanı sıra politik (çocuğumu asimile ederler yahut elimden alırlar kaygısı) ve dinî (aşırı muhafazakârların özellikle kız çocuklarıyla ilgili kaygıları) sebeplerin de etkili olduğu görülmüştür:

Mesela bir öğrenci ortaokuldan mezun oldu burada Ofis’te bir imam hatipte. Ben evraklarını aldım, Almanya’ya gönderdim, kabul edildi. Yani ortaokul geçerli, lise geçerli, doktora geçerli hepsine ben şahit oldum. (Erkek, 35, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Diyarbakır’da diyelim 7-8 bin çocuk varsa o dönem için söylüyorum, bin civarı çocuk ancak bu eğitim sürecinden geçebildi. Bunun birçok sebebi var. Birincisi çocuklarını gönderen aileler ekonomik şartlarda zorluklarla mücadele eden, çocuklarını çalıştırmak zorunda kalan, çocuk eve para getiren bir bireydi. Yani öğrencilerimizin çoğunu ışıklarda, şurada, burada mendil satarken, cam silerken, kâğıt toplarken görüyorduk hani. Duyarlı ailelerin çocukları işte bu süreçten etkilenmesin diye göndermeye çalışıyordu. Siyasi olarak takılanlar da vardı. Yani özellikle izole bir kültürel taraf olma hali. Yani Suriyelilik kimliğini muhafaza etmek adına. Devlet işte çocuğumuzu elimizden alır, devlet işte asimile eder, dilini unuttur, işte kültürünü unuttur efendim yanlış din telakisi vaaz eder. O endişe de vardı yani, bazıları da koyu muhafazakâr ailelerdi. Onlar da devletin dindarlık anlayışına karşı çocuklarını özellikle muhafaza ediyor. Kız çocuklarını özellikle. (Erkek, 42, Öğretmen, Diyarbakırlı)

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu’nun Mart 2018’deki Göç ve Uyum Raporuna göre yaklaşık yarısı 18 yaşın altında olan Suriyeli sığınmacıların dil öğrenme, yerel halka uyum içinde yaşama, üçüncü bir kişiye ihtiyaç duymadan bağımsız bir şekilde sosyal yaşamını sürdürme ve becerilerinin gelişimi açısından eğitimin büyük bir önemi vardır. Bu amaçla Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı ve YÖK işbirliği içinde çalışmaktadır. Başlarda genellikle yetersiz kamu kurumlarında ve kiralanmış binalarda Geçici Eğitim Merkezileri (GEM) adı altında Türkçe öğretimi yanında Suriye müfredatına uygun bir eğitim verilirken zamanla geçicilik politikasının ihtiyaçları karşılamadığı görülünce toplumsal uyumun ve kabulün gerçekleşmesi amacıyla GEM’ler kademeli bir şekilde kapatılıp Suriyeli öğrenciler devlet okullarına kaydırılmıştır. Rapora göre toplumsal kabulün gerçekleşmesi ve olumsuz durumların yaşanmaması için okullarda öğretmen, öğrenci ve velilere yönelik çalışmalar düzenlenmelidir. Örneğin öğrencilerde empati geliştirmek için ders kitaplarında göç, sığınma, mültecilik gibi konuların yer alması, öğretmenlerin

sığınmacı öğrencilere doğru yaklaşımını geliştirmek için göç ve uyumla ilgili hizmet içi eğitimlerin verilmesi gibi fikirler sunulmuştur. Ayrıca raporda, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu MUYU karakteri ile çok dilli eğitim materyalleri olumlu karşılanmıştır.²⁹⁵

Türkiye'ye gelen Suriyelilerin büyük çoğunluğu Türkiye sınırı tarafında bulunan Kuzey Suriye'den gelmiştir. Erdoğan'ın aktardığına göre bu bölgeden gelen Suriyeliler genelde eğitim seviyesi düşük kişilerdir. Avrupa'ya giden hatta diğer komşu ülkelere sığınan Suriyelilerle kıyaslandığında Türkiye'deki Suriyelilerin daha düşük bir eğitim seviyesine sahip oldukları söylenebilir. Erdoğan'ın çalışmasına göre Türkiye'deki Suriyelilerin yaklaşık üçte birinin okuma yazması yoktur. Türkiye'deki eğitim sistemi de okul çağındaki Suriyelerin yaklaşık %50'sine ulaşabilmiştir. Eğitim sistemine katılamayan 400 bini aşkın Suriyeli çocuğun toplumsal düzen ve huzur açısından önemli bir risk oluşturduğu düşünülmektedir. Eğitim sistemine katılan çocukların yaklaşık %20'si devlet okullarında Türkçe eğitim görürken %30'u da GEM'lerde yarı Arapça yarı Türkçe eğitim görmüştür. Fakat Suriyeli çocukların yüksek devamsızlık durumları, okula ulaşmada yaşadıkları sorun ve GEM'de çalışan Suriyeli "gönüllü öğretmenler"ın çoğunun öğretmenlik formasyonuna sahip olmamaları verilen eğitimin kalitesini düşürmektedir. GEM'de çalışan ve 2017'de 1300 TL olan Suriyeli gönüllü öğretmenlerin maaşı UNİCEF tarafından karşılanmıştır.²⁹⁶

MEB ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün işbirliğiyle Türkiye'deki yabancılara Türkçe öğretmek, uyum için bilgi ve beceri kazandırmak ve mesleki kurslar düzenlemek için bazı çalışmalar yapılmıştır. TBMM'nin Göç ve Uyum Raporuna göre 2017'ye kadar halk eğitim merkezlerinin yetişkinlere yönelik Türkçe öğretimi, uyum becerileri ve meslek edindirmeye ilgili düzenlediği kurslarda 500 bine yakın Suriyeli eğitim görmüştür.²⁹⁷ Kamplardaki Suriyelilere, meslek edinimine yönelik bıçkı-dikiş ve kuaförlük gibi kurslar verilmiştir. Kamplar dışında yaşayan milyonlarca Suriyelinin ise yerel halka uyumlu bir şekilde yaşayabilmesi için eğitim, son derece önem arz etmektedir. Suriyeli çocuklar için açılan okullarda Türkçe

²⁹⁵ TBMM, **Göç ve Uyum Raporu**, ss.254-255.

²⁹⁶ Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler**..., ss. 246-248.

²⁹⁷ TBMM, **Göç ve Uyum Raporu**, s.256.

öğretmenin yanı sıra Suriye eğitim müfredatı da uygulanmıştır. Bu eğitim sürecinde Suriyelilerin kurduğu STK'lerin katkısı çoktur.²⁹⁸ Suriyelerin eğitimi konusunda MEB'in yanı sıra STK'ler ve yerel yönetimler de çeşitli eğitim çalışmaları yapmaktadır. Özellikle dinî hassasiyeti olan dernek, vakıf ve STK'ler Türkiye'deki Suriyelilerin eğitiminde aktif rol almaktadır.²⁹⁹

Görüşülen kişilerle, devletin Suriyeli sığınmacılara yönelik eğitim çalışmaları da değerlendirilmiştir. Elde edilen verilere göre Diyarbakır'da STK'lerin girişimlerinin de etkisiyle 2014'te Suriyeliler için geçici eğitim merkezleri açılmış, fakat devlet entegrasyonu sağlamak için kademeli bir şekilde GEM'leri kapatıp Suriyeli öğrencileri devlet okullarına yönlendirmiştir. Katılımcılardan bazıları özellikle Suriyeli öğretmenlerin öğretmenlik formasyonuna sahip olmamalarından kaynaklı olarak GEM'lerde kaliteli bir eğitimin sağlanmadığını söylemiştir. Devlet okullarında okuyan Suriyeli öğrenciler için Millî Eğitim Bakanlığı okullarda psikodestek çalışmaları yapıp öğrencilere yönelik okulda yapılacak etkinliklerin yer aldığı kitaplar hazırlamıştır. Ayrıca sınıflarda Suriyeli öğrencisi olan öğretmenlere “kapsayıcı eğitim” seminerleri verilmiştir. Fakat alınan dönütler göstermektedir ki okuldaki müfredatın yoğun olmasından dolayı kapsayıcı eğitim çalışmaları Suriyeli öğrencilere tam olarak uygulanmamıştır. Bunların dışında Diyarbakır'da Halk Eğitim Merkezi bünyesinde Suriyelilere yönelik Türkçe kursları da açılmıştır:

Mesela kitap hazırlandı. Kitap işte Suriyeli öğrencilerin eğitime entegrasyonu ile ilgiliydi. Hani hangi tür çalışmalar yapılabilir diye. Öğretmen derste sadece matematik anlatıyor, hoca etkinliği nasıl yetiştirebilir. Yani şöyle diyeyim ilkokulda belki yapılabilir ama ortaokulda o öğrencinin dersine giren başka hocalar da var. Belki Suriyeli öğrenciyle ilgilenen bir birim oluşturulabilir, Suriyeli öğrencilerle Suriyeli olmayanların kaynaştırılması için, birbirlerini hoşgörüyü kabul etmeleri için psikodestek çalışmaları veriliyor, bu da onların daha az olumsuz davranışlar sergilemelerini sağlamaktadır. (Erkek, 34, Öğretmen, Diyarbakırlı)

GEM'ler kapatılıp Suriyeli öğrenciler devlet okullarına kaydırılınca bazı sorunlarla karşılaşmışlardır. Öncelikli sorun okula ilk kayıt sırasında oluşmuştur. Genellikle okul idarecileri Suriyelilere dışlayıcı yaklaşımlar bile Suriyeli öğrencileri “sorunlu öğrenci” olarak gördükleri için bu öğrencilerin “sıkıntılarıyla”

²⁹⁸ Erdoğan, *Türkiye'deki Suriyeliler*..., ss. 85-89.

²⁹⁹ A. Çağlar Deniz, Yusuf Ekinci, A. Banu Hülür, “Sosyal Dışlanma Bağlamında Gaziantep'te Suriyeli Sığınmacıların Eğitim İmkânlarına Erişimi: Bir Saha Araştırmasından Yansıyanlar”, *Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 2016, Sayı:36, s.52.

uğraşmamak için onları kaydetmeme çabasına girişmişlerdir. Sebep olarak da “okullarımız kalabalık”, “yerimiz yok”, “veliler kabul etmiyor”, “Suriyeli çocukların davranış problemleri olduğu için okulun ortamını bozuyorlar”, “dil bilmiyorlar”, “eğitsel olarak yeterli düzeyde değiller” gibi ifadeler dile getirilmiştir. Görüşme yapılan bazı katılımcılar ise imam hatip okullarının kayıt dönemi ve sonraki süreçte Suriyeli öğrencileri kabul seviyelerinin çok yüksek olduğunu söylemiştir. Bunun sebebi olarak da bu okulların idarecilerinin Suriyeli öğrencileri muhacir olarak görüp merhametle yaklaştıkları, Suriyeli öğrencilerin Kur’an-ı Kerim’i ve Arapçayı iyi bildikleri için okullarına almak istedikleri gösterilmiştir. Görüşmelerde ifade edilmemiş olsa da imam hatiplerin öğrenci mevcudunun diğer okullara göre az olmasının da bu durumda etkili olduğu söylenebilir:

Yani Suriyeli çocuklar tırnak içerisinde sorunlu çocuklardı. Yani hem ekonomik olarak hem uyum anlamında hem dil bilmiyor. Efendim savaş travması yaşamış diyelim psikolojik olarak zor şartlarda olan çocuklardı. Bunlar potansiyel yaramaz çocuk. Dolayısıyla idareciler genelde almak istemiyordu. Öğretmeni kabul etmiyordu. Özellikle birinci kademede. Çünkü dil bilmiyor. Çocuğa nasıl öğretecek. Dolayısıyla öğretmeninden idaresine kadar kimse aslında bu çocukları almak istemiyordu. Sebep olarak kayıta işte yerimiz yok, efendim işte ne yapacağım ben seni, nereye yerleştireceğim, ben bilmiyorum git başka okula. Yani daha çok sorumluluktan kaçmak, kendine yük edinmemek bağlamında. Yoksa şey tavır yok okullar düzeyinde diyelim Suriyeli antipatisi, Suriyeliye karşı bir tepkisellik üzerinden değil. Sadece var olan kurulu düzenin sekteye uğramaması adına klasik bir idareci refleksi ve bir de öğretmen refleksi. Velilerin de şeyleri oldu. Sınıflarına Suriyeli öğrencilerin geldiğini duyan veliler idareye şey yapıyordu. Baskı yapıyordu. (Erkek, 42, Öğretmen, Diyarbakırlı)

İmam hatip ortaokullarında genel gözlemim Suriyeli öğrencilerin kayıt esnasında herhangi bir sorunla karşılaştığını düşünmüyorum. Hiç şahit olmadım. Çünkü bu öğrencilere hani bakış açısı imam hatip okullarında farklı, gerek idareciler gerek öğretmen ve gerekse çocukların bakış açıları bu konuda daha samimi, daha şefkatli, daha paylaşımcı oldukları için belki de imam hatiplerin kültüründen kaynaklanıyor, değer odaklı çalışmalar yaptıkları için olabilir. Şimdi imam hatipteki idarecilerin bakış açısı dine dayanıyor, din faktörü, ensar muhacir konumuna götürüyor durumu. (Erkek, 34, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Sığınmacılar, genellikle toplumun eğitim sisteminin en dışında kalan kesimini oluşturmaktadır. Bu durumun olumsuz etkisi, sığınmacıların ikinci hatta üçüncü kuşak çocuklarını da etkilemektedir.³⁰⁰ Çeşitli sebeplerle (maddi imkânlar, ailevi sebepler vb.) Suriyeli çocukların okula gidemeyişi yerel halkla etkileşimi ve

³⁰⁰ Baştürk, “Uyumdan Dışlanmaya...”, s.536.

toplumsal kabulü engellemektedir.³⁰¹ Suriyeli öğrencilerin Türkçeyi iyi bilmemeleri akademik başarılarını, öğretmen ve öğrencilerle sağlıklı iletişim kurmalarını olumsuz etkilemektedir. Dilin yanı sıra yerel halkın kültürüne yabancı olmak da okula uyumu olumsuz etkilemektedir.³⁰²

Yapılan araştırmalarda Suriyelilerle Türkiyelilerin ortak dine sahip olmaları hem okul içinde hem de toplum içinde birlikte uyumlu yaşamalarında olumlu bir etki sağladığı görülmüştür. Az sayıda olan Suriyeli Hristiyan öğrencilerin ise farklı bir dini yaşamalarından dolayı zorluklarla karşılaştığı hatta kendilerine dinlerini değiştirmeleri telkin edildiği görülmüştür.³⁰³ Ülkelerindeki savaş ve çatışma ortamından kaçan çocuklara okullarda verilen psikolojik destek eksik kalmakta, bunun yanında Suriyeli öğrenciler; yerli öğrenciler, öğretmenler ve veliler tarafından çeşitli dışlamalara maruz kalmaktadır. Özellikle Suriyeli öğrencilerin çok olduğu okullarda velilerin bu durumdan rahatsız olduğu tespit edilmiştir.³⁰⁴

Araştırma sürecinde Suriyeli öğrencilerin devlet okullarında yerli öğrencilerle, velilerle ve öğretmenlerle ilişkileri de incelenmiştir. Suriyeli öğrencilerle iyi ilişkiler kuran öğretmen ve öğrenciler olmakla beraber Suriyeli öğrencilerin yaşadığı dışlanma pratikleriyle de karşılaşmıştır. En başta Türkçeyi iyi bilmemekten kaynaklanan; dersleri anlayamama, öğretmen ve öğrencilerle iletişim kuramayıp “bir köşeye çekilme” durumları yaşanabilmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenler, okullarda Suriyeli öğrenciler için söylendiği gözlemlenen “suri suri” sözlerinin ise pek fazla kullanılmadığını, kullanıldığı durumlarda ise çocukların, bu sözlerin nereye vardığını bilmeden söylediğini veya çocuk saflığıyla söylenen sözler olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla beraber çocukların özellikle kavga anındaki öfkeyle beraber muhatabın canını acıtma isteğiyle zayıf noktasından vurmaya çalıştığı ya da genel olarak alay etmeyi sevdiği de bilinmektedir. Bir kısmı çocuk psikolojisiyle yapılmış şeyler olmakla beraber çocuğun evde, sokakta ve medyada duyduğu sözlerin (“Tayyip’in askerleri”, “devletin ajanları”, “İŞİD’ci”, “Hizbullahçı”, “ekmeğimize elimizden aldılar” vb.) etkisiyle hareket ettiği de

³⁰¹ Karasu, “Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu”, s.108.

³⁰² Tosun ve Diğerleri, “Mülteci Öğrencilerin...”, ss.115-118.

³⁰³ Tosun ve Diğerleri, “Mülteci Öğrencilerin...”, ss.126-127.

³⁰⁴ Çetin, “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu”, s.208.

anlaşılmıştır. Özellikle Diyarbakır'da, devlet politikalarına karşı söylemlerin okullardaki çocuklara da sirayet ettiği görülmektedir. Saha çalışmasında elde edilen verilerden en çarpıcı olanlardan biri de Suriyeli bir ilkokul öğrencisinin okulda kendisini Suriyeli değil de Türk olarak tanıtmaya çalışması, hatta bunu evde de ısrarla devam ettirmesi olmuştur. Bu davranışın altında yukarıda bahsedilen dışlama ve hakaretlere maruz kalmama gayretinin yarattığı düşünülebilir. Öte yandan Suriyeli olmanın Türkiye'de düşük bir statü olarak görüldüğü ve küçük bir çocuğun dahi bundan kaçınma çabasına giriştiği söylenebilir. Yerel halktan olan veli ve öğretmenlere bakıldığında ise onların az önce bahsedilen Diyarbakır'ın politik ikliminin aktörleri ya da etkilenenleri olduğu söylenebilir. Bu iklim içerisinde söylem ve davranış üretmekte ya da üretilen söylem ve davranış kodlarını devam ettirmektedirler. Dolayısıyla kendi aralarında ya da direkt Suriyeli öğrencilere yönelik bu minvalde tavır geliştirmektedirler. Suriyeli öğrencilere maddi-manevi yardımda bulunan veli ve öğretmenler olmakla beraber yukarıda bahsedilen dışlayıcı söylemleri kullanan öğretmenler ve çocuğunun Suriyeli öğrencilerle aynı sınıfta okumasına karşı çıkan veliler de olmuştur. Bazı veli ve öğretmenler Suriyeli çocukları zaten “sorunlu” olarak gördüğü için yerli çocukların da yaptığı olumsuz davranışları Suriyeli çocuklar yapınca bu durum daha çok göze batmıştır. Buna da “damganın pekişmesi” denilebilir:

Bir kısmı çocuk psikolojisiyle alakalı şeyler. Köyden şehre gelen çocuğa da yapılır. Ne bileyim bir ilden başka bir ile giden çocuğa da akran grupları arasında yapılır ama onun dışında biraz önce bahsettiğim gibi Diyarbakır'ın kendine göre bir sosyopolitik atmosferi var. Kürt milliyetçiliğinin güçlü olduğu Diyarbakır sosyolojisinde Suriyelilik de ister istemez devletle aynı kategoride konumlandırılıyordu. Dolayısıyla evde konuşuluyor. Çocuk evde “Tayyib’in askerleri, Tayyib’in adamları”, “devletin ajanları” bilmem işte “bunlar geldiler ekmeğimize ortak oldular”, “zaten işsiziz” diye daha çok yaşam standartlarını paylaşmayan ve özellikle siyasi bir algı vardı. Çocuk da bunu duyuyor. Örneğin okulda kavga ediyor. İşte bunlar Tayyib’in askerleridir, bunlar Hizbullahçıdır, bilmem necidir diye. Öğretmenlerden de şey duyduk, tabi bütün öğretmenleri töhmet altında bırakamayız ama o bahsettiğim siyasi algının yansıması öğretmenler üzerinde de duyuyorduk yani. Yani diyelim çocuğa işte ne işin var senin burada yurduna geri dön diyen öğretmenler de duyduk yani. (Erkek, 42, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Şimdi okula gidiyorum, yani 4 5 kere şahit oldum öğretmen işte dört kişi yapmış onlara ceza vermiyor, bizimkilere ceza veriyor... Oğlum diyor ben Suriyeli değilim, ben Türk’üm, sonra baktım araştırdım işte komşu çocukları Suriyeli işte esmer öyle diyor hatta evde küçük kardeşiyle Arapça konuşmuyor, diyor ben Türküm, Türkçe konuşuyorum. Bir de şey var, bu benim hoşuma gitmedi öğretmen sınıfa giriyor, diyor kim Suriyeli. Bu mesele çok yanlış yani onlar çocuklar, sınıfta

hiç belli olmuyor. Yani aramızda bir fark çıkartmayın. Bize çocuğumuz geldi anlattı, diyor ben elimi kaldırmadım. Neden kaldırmadın dedim? Diyor ben Suriyeli değilim. Hatta diyor ben utandım. Neden utandım, diyor çocuklar bize kötü bir bakış bakacak. (Erkek, 35, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Saha çalışmasında Suriyeli öğrencilerin okullardaki ilişkilerinde dinin etkisi de incelenmiştir. Elde edilen veriler, özellikle dini okullarda, imam hatip ve ilahiyatlarda (istisnalar hariç), Suriyeli öğrencilerle öğretmenleri ve arkadaşları arasındaki iletişimin olumlu olduğu ve hiç dışlanma yaşamadıkları yönündedir. Katılımcılar bunda Müslüman kimliğinin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Okullardaki 40 ayet 40 hadis gibi yarışma ve etkinliklerle Suriyeli öğrencilerin yerel öğrencilerle kaynaşması ve kabul görmesi, şüphesiz din ortaklığının ve Suriyelilerin Arapça bilmesinin sağladığı temellere dayanmaktadır. Ayrıca ulaşılan veriler göstermektedir ki dinî okullarda Suriyeli öğrencilere maddi ve manevi konularda yardımcı olma eğilimi diğer okullara göre daha fazladır. Bunda “Allah rızasını kazanmak” motivasyonunun etkili olduğu görülmektedir. Bunların yanında dinî okullarda din eğitiminin fazla olması ve Suriye'nin de resmi dili olan Arapçanın da ders olarak okutulması, Suriyeli öğrencilerin dinî okulları tercih etme sebebi olabilmektedir. Veliler açısından bakıldığında ise önceki sayfalarda bahsedildiği gibi velilerin Suriyeli öğrencilere olan tepkisi, özellikle dini hassasiyeti olan velilere dini konuşmalar yapılarak yumuşatılabildiği görülmektedir. Ayrıca velilerin okul mescitlerinde namaz kılan dindar ve başarılı Suriyeli öğrencileri görünce bundan olumlu etkilendikleri de söylenebilir:

Hepsi Allah Diyarbakır halkından razı olsun diyorlar, diğer fakültelerde de öğrencilerimiz vardı. Onlar da kendilerine karşı sevginin olduğunu kendilerine yardım edildiğini söylüyorlar. Bunu yapmamızın sebebi senin Kürt olmandır demiyorlar, size yardım etmemizin sebebi senin Müslüman olman, mağdur olman. Yalnız çok az da olsa bazı şeyler duydum işte Suriyelisiniz, artık kendi memleketinize gidin. Benim çocuklarıma, bazen tanışmak için bu Suriyeli diyorlar, bunun dışında çok büyük saygı duyuyorlar. İnancınız olsun bazen bizim çocuklarımız için yaptıklarını Diyarbakır çocukları için yapmıyorlar. (Erkek, 50, Öğretmen, Suriyeli)

Suriyeli çocukların Diyarbakır'da okullarda dışlandıklarını hiç duymadım. Bizim Suriyeli çocuklar, okulların dini etkinliklerine katıldılar, 40 ayet 40 hadis gibi yarışmalara katıldılar. (Erkek, 41, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Araştırmada özellikle kendilerini dindar olarak görmeyen katılımcılar, din ortaklığının okullarda Suriyeli öğrencilerin kabulünde etkili olmadığını ifade

etmişlerdir. Bu katılımcılardan bazıları, deneyimlerini aktarırken imam hatip okullarında Suriyeli öğrencilere daha olumlu yaklaşıldığını kabul etmekle beraber bunun dinle ilgili olmadığını, dinin etkisine inanmadıklarını, bu gibi şeylerin insan olmakla ve kişilikle alakalı şeyler olduğunu söylemişlerdir. Katılımcıların anlamlı bir bölümü de Diyarbakır'daki okullarda kabul seviyesinin yüksek olmasında dinî kimliğin ve Allah korkusunun etkili olduğunu ama Suriyelilerin imam hatiplere gittiği kadar diğer okulları da tercih ettiğini söylemiştir. Kendisini dindar olarak görmeyen çoğu katılımcı ise Diyarbakır'daki okullarda yaşanan dışlamaları anlatarak kabulde de dışlamada da dinin değil etnik ortaklığın ve görev bilincinin etkili olduğunu ifade etmiştir. Bütün bunların dışında elde edilen veriler, üniversitede kabulün diğer eğitim kademelerine göre daha yüksek olduğunu, bunun da dinle ilgili değil eğitim seviyesinin yükselmesi sonucu insani davranmanın ön plana çıkmasıyla ilgili olduğunu göstermiştir:

Yok, beni gerçekten çok seviyorlar. Onlar bize böyle insan olarak bakıyorlar. Mesela demiyor bu Müslümandır, bu Hristiyan'dır. Bana bir gün bile dememişler bu Suriyelidir. Hoca şimdi online ders görüyoruz, sürekli önce diyor sen öğren, arkadaşlar yardımcı olun, yani mesela normalde bize ödev veriyor. Beni yabancı gruplara bırakmıyor, Türklerle bırakıyor. Hani diyor onlarla beraber çalış, sana öğretsinler. (Kadın, 28, Öğrenci/İşçi, Suriyeli)

Suriye'deki çatışmalarla birlikte beyin göçü de gerçekleşmiştir. Eğitim seviyesi yüksek, donanımlı kişiler farklı ülkelere göç etmiştir. Çoğunlukla Avrupa ve Amerika'yı tercih eden bu kişiler, başlarda komşu ülkelere göç etmiş olsa da zamanla Avrupa'ya ve Amerika'ya gitmenin yollarını aramışlardır. 2015'te Türkiye'de yaklaşık 4500 Suriyeli doktor varken bu sayı 2017'de 1500'ün altına düşmüştür. 2017 itibarıyla çoğu ilahiyat fakültelerinde olmak üzere 392 Suriyeli akademisyen Türkiye'de çalışmaktadır. 140 farklı üniversitede de büyük çoğunluğu lisans düzeyinde olmak üzere 14.747 Suriyeli üniversite öğrencisi bulunmaktadır. Bu öğrencilerden 4 bini, %85'i AB tarafından karşılanan burslarla okumaktadır.³⁰⁵

YÖK'ün 2012'de aldığı 5737 sayılı kararla Suriyeli öğrenciler, sınıra yakın yedi üniversiteye "özel öğrenci" olarak -savaş nedeniyle yanlarında getiremedikleri düşünülmekle- belge ibraz etmeden "beyanla" kaydolabilmiştir. Öğrenciler 2014-2015

³⁰⁵ Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler**..., ss. 248-250.

eğitim öğretim yılının harçlarından da muaf tutulmuştur.³⁰⁶ Sonraki süreçte Suriyeli öğrencilerin üniversiteye girişleri sınavsız olmayıp bu öğrenciler, yabancı öğrenci kontenjanından sınavla üniversiteye girmektedirler. Suriyelilerin Türkiye'deki yükseköğrenim gören yabancı öğrenciler arasındaki oranı ise %12'dir.³⁰⁷ Buna rağmen "özel öğrenci" olarak üniversiteye kayıt, kamuoyunda "Suriyelilere sınavsız üniversite" olarak görülmüştür. Bu durum uzun yıllar yoğun sınav stresi yaşamış olan yerel halkta tepkilere sebep olmuş ve "haksız ve yersiz pozitif ayrımcılık" olarak algılanmıştır.³⁰⁸

Ayşe Aslı Sezgin ve Tuğba Yolcu'nun üniversite öğrencileriyle ilgili yaptığı çalışmada Suriyeli öğrenciler, hocaların kendilerine yardımcı olduğunu ve Türk öğrencilerle de genel anlamda iletişimlerinin iyi olduğunu söylemişlerdir. Bununla birlikte Türk öğrencilerle aynı durumda olmadıkları için dersleri anlamadıklarını ve "ülkeniz için savaşmayıp kaçtınız", "siz geldiniz, ekonomik olarak daha kötü duruma düştük" gibi söylemlerle de karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.³⁰⁹

Alan çalışmasının eğitim bölümünde, Suriyelilerin Türkiye'de aldığı eğitimin uluslararası bir geçerliliğinin bulunduğu ve Suriye'de aldıkları diplomanın denkliğini burada yapabildikleri anlaşılmıştır. Eksiklikleri olsa da MEB, Suriyeli öğrencilere yönelik psiko-sosyal destek çalışmaları ve Suriyeli öğrencisi olan öğretmenlere "kapsayıcı eğitim" seminerleri düzenlemiştir. Bakanlıkla birlikte STK'ler de Suriyelilerin eğitimiyle ilgili çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Din ortaklığı, bazı STK'lerin çalışmalarını teşvik edici olmuştur. Suriyeli öğrenciler devlet okullarına kaydolurken bu okulların idarecileri, dışlayıcı bir bakış açısına sahip olmasa da "sorunlu öğrenci" olarak görünen Suriyeli çocukları kaydetmede isteksiz davranmışlardır. Fakat imam hatip okullarında genellikle bu sorun yaşanmamıştır. Genelde bu okulların idarecilerinin dinî hassasiyete sahip olmaları ve Suriyelilerin Kur'an-ı Kerim'le Arapçayı iyi bilmelerinin yanı sıra sınıf mevcutlarının az olması da kayıta zorluk çıkarılmamasında etkili olmuştur. Ayrıca imam hatip okullarında diğer

³⁰⁶ Çetin, "Türkiye'de Suriyeli Sığınmacıların...", s.208, Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 58.

³⁰⁷ TBMM, **Göç ve Uyum Raporu**, s.256.

³⁰⁸ Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler**..., ss.87-88.

³⁰⁹ Ayşe Aslı Sezgin ve Tuğba Yolcu, "Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci", **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, <http://acikerisim.nku.edu.tr> (Erişim Tarihi: 13/09/2019), ss.430-431.

okullara göre dışlamanın daha az olduğu ve dinî etkinliklerle Suriyeli öğrencilerin diğer öğrencilerle kaynaşma imkânı bulunduğu görülmüştür. Bu okullarda Suriyelilere yönelik yapılan maddi-manevi destek çalışmalarında “Allah rızasını kazanma” motivasyonu etkili olmuştur. Ayrıca dindar ve başarılı Suriyeli öğrencilerin yerli velilerin bakış açısını olumlu yönde değiştirdiği görülmüştür. Öte taraftan Türkçe bilmeyen Suriyeli öğrencilerin öğretmenlerle ve öğrencilerle iletişim kuramadığı ve “bir köşeye sindikleri” anlaşılmıştır. Bununla beraber Suriyeli çocukların çeşitli hakaretlere ve alay edilmeye maruz kaldıkları da görülmüştür. Bunda çocuk psikolojisiyle birlikte çocuğun evde, sokakta ve medyada duyduğu dışlayıcı söylemlerin de etkili olduğu söylenebilir.

3.1.3.3.Diğer Kamu Hizmetleri

Bu başlık altında eğitim ve sağlık hizmetleri dışında kalan güvenlik, ulaşım, alışveriş gibi diğer kamu hizmetleri ele alınacaktır. Güvenlik hizmetlerinde sığınmacıların polisle ilişkisi, ulaşım hizmetlerinde sığınmacıların toplu taşımayı kullanırken şoförlerle ve diğer yolcularla yaşadıkları, alışveriş hizmetlerinde ise Suriyelilerin esnafla, çalışanlarla ve diğer müşterilerle ilişkileri ele alınacaktır. Ayrıca Suriyelilerin park, kafe ve lokantalarda yerel halkla olan iletişim biçimleri de bu başlıkta incelenmiştir. Elbette konumuz gereği bütün bu yaşanan karşılaşmaların dinsel bağlamı da araştırılmıştır.

Giddens’in aktardığına göre Avrupa’da, hapisanelerde göçmenlerin de içinde bulunduğu azınlık gruplarının oransal olarak yerel halka göre daha fazla olmasının sebebi; polisin göçmenlere özel “durdur ve ara” uygulaması ile yerel halka göre göçmenlerin gözaltı ve yargılama süreçlerinde daha “sert” muamelelerle karşılaşmasıdır.³¹⁰ Görüşme yapılan Suriyelilerin büyük çoğunluğu ise polislerin kendilerine nazik davrandığını ve saygılı olduğunu dile getirmiştir. Yerel halktan katılımcıların çoğunluğunun söyledikleri de bunu desteklemektedir. Türkiye’deki işleyişe ve kurallara yabancı oldukları için bazı ihlaller yaptıklarında polislerin kendilerine yardımcı olduğunu da söylemişlerdir. Bununla beraber katılımcılar polisin kızması, kaba davranması ve kendilerine iş çıkmasını diye ilgisiz davranmalarından da bahsetmişlerdir. Bir katılımcı ise Suriyelilerin işlediği diğer

³¹⁰ Giddens ve Sutton, **Sosyoloji**, ss.713-714.

suçlarda yerel halk gibi muamele görüp gözaltı ve hapis cezaları uygulanırken dilencilik yapan Suriyelilerin geçici kimlik kartlarının ellerinden alındığını ve sınır dışı edildiğini iddia etmiştir. Diyarbakır’da Suriyeli dilencilerin bu kadar çok olması, söz konusu uygulamanın yaygın olmadığını düşündürmektedir:

Vatandaşlık başvurusu için polislerle iletişimim oldu, başvuru için gittiğimde kapıda hoş geldiniz efendim, buyurun efendim. Yani çok kıymet verdiler, onlar çok kıymetlidir. (Erkek, 41, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Polislerle aram çok iyidir, bir iki kere karakola gittim gayet memnun kaldım. Bir kere ben ve yengeniz bir yere gitmiştik, arabayı park ettim, hastaneye gittim. Geri geldiğimde trafik polisleri arabamı neredeyse çekiyorlardı, dedi valla hocam aslında burada park etmek yasaktır; ama sen Suriyelisin. Ben ehliyetimi Suriye’de almıştım, Türkiye’ye gelince onu noterle onaylattırdım, bazen trafik polisleri bakıp bu nedir diye soruyorlar? Ben de valla noterde onaylattım diyorum, onlar da aslında bu geçerli değil ama sen Suriyelisin bir şey olmaz diyorlar. Yani bana ceza falan vermediler çok yardımcı oldular. (Erkek, 50, Öğretmen, Suriyeli)

Görüşme yapılan iki polis memuru diğer katılımcılara paralel bir şekilde polisin Suriyelilere diğer vatandaşlar gibi davrandığını, bir işlem yapıldığında prosedürleri uyguladığını, yoğun olan karakollarda ise bazen Suriyelilerle ilgilenemediğini dile getirmişlerdir. Dikkat çeken husus ise iki polis memurunun dediği gibi Suriyeliler ilk geldiğinde Suriye'deki gibi burada da polisten çok korkarken zamanla buraya ayak uydurmuşlardır. Zira Suriyelilerin zamanla Türkiye'deki güvenlik sistemiyle ilgili pratikleri edinip eve gelen polise “Arama kararın var mı?” diye sorduğu görülmüştür. Polislerle Suriyelilerle ilişkilerinde dinin etkisi sorulduğunda ise görev icabı kimseye ayırım yapamayacaklarını fakat Suriyelilerle dinen kardeş oldukları için onları kendilerine yakın gördükleri cevabı alınmıştır. Bir polisin dediği gibi “polisleri de makine gibi düşünmezsek” onların da duygularıyla hareket edebilen insanlar olduğu ve ülkesini terk etmek zorunda kalmış mağdur din kardeşlerine acıma duygusuyla yaklaşabilecekleri sonucuna varılabilir. Ayrıca araştırma verilerinde polislerin kutsal değerlerle ilgili sözleri Suriyelilerden duyduğunda onlara sempatiyle yaklaşabildikleri de görülmektedir. Diğer katılımcılara göre ise polisler yasalar çerçevesinde görevini yapan memurlar olmakla beraber dinin kişiye merhamet ve şefkat duyguları katma, kişinin duygu ve düşüncelerini etkileme işlevi polislerde de geçerlidir:

Normal vatandaşlara nasıl davranıyorsak onlara da aynı yaklaşımda bulunuyoruz. Yani yoğunluktan dolayı sen de mi geldin diye belki bir tavır olabilir, onun dışında bir ayrımcılık yok. Bir gün şüpheli bir kapıya gittik, kapıyı açtı bir kadın, yarı aralık. Polis olduğumu söyleyince arama kararın var mı diyor, yani sen Suriye’de Suriyeli polise bunu söyleyebilir miydin? Orada çok korkuyorlar polisten, hala bir ürkeklik var polise karşı, oradan getirdikleri alışkanlıklardır... Dinin olumlu yönde etkisi oluyor yani. Suça karışmış olsa bile sonuçta kendi ülkesini terk etmek zorunda kaldığı için, daha bir mağdur durumda olduğu için iyi niyetle yaklaşıyor onlara. Kendi insanımız gibi görebiliyoruz, sadece atıyorum mesela Kürtçe konuşan veya Türkçe konuşan Suriyeliler de var, çok da uzak görmediğinizden dolayı. Suriye hemen sınırın diğer tarafı, kapı komşu diyebileceğimiz. Cebinde para da olmuyor, arkadaşlarımız cebinden çıkarıp yemek ısmarladığı veya atıştırma bir şeyler aldığı çözü zaman oluyor yani. (Erkek, 46, Polis, Diyarbakırlı)

Polisleri de makine gibi düşünmezsek insan gibi düşünürsek ister istemez duygular işin içine girebiliyor. Mağdursa mağduriyetini gidermeye çalışıyor herkes. Ama hani suça karışıp gelmişse özellikle tacize çok öfkeleniyoruz. Tacize çok karıştılar geldiğim yerde özellikle de. Diyarbakır’da henüz karşılaşmadım. Mağdur olarak gelenler oldu, onlar da işlemlerini yaptılar. Genelde hırsızlık mağduru oluyorlar. Aile içi kavgadan dolayı geliyorlar. Çok nadir, aile içinde genelde yansıtmamaya çalışıyorlar ama şiddetin dozu artınca geliyorlar. Mağdursa %99 gibi büyük bir oran verebilirim genel manada çok ayırt etmiyorlar, çünkü mağdur olarak geldi mi acıma duygusu bir tık daha ön plana çıkıyor. Dinin etkisi var tabi ki çünkü diyorsun İslam, dinen kardeşiz, mağdursa da özellikle çoğu konuda yardım etmeye çalışıyor arkadaşlar. Bizde kutsal gördüğümüz değerlerden kelimeler kullandıkları zaman otomatikman bir sempati uyandırıyor yani. (Erkek, 33, Polis, Diyarbakır’da çalışıyor)

Diğer kamu hizmetleri bağlamında ele alınan bir diğer konu ulaşım hizmetleridir. Toplu taşıma genelde toplumun alt ve orta sınıflarının kullandığı ulaşım yoludur. Sığınmacılar da genellikle toplumun alt sınıfını -hatta sınıf altını- oluşturduğu için ulaşımında sıklıkla toplu taşıma araçlarını kullandıkları söylenebilir. Dolayısıyla toplu taşıma, yerel halkla sığınmacıların önemli bir karşılaşma mekânıdır. Yapılan çalışmalarda Suriyelilerin toplu taşıma araçlarında sık sık tacize veya şiddete uğradıkları görülmüştür. Toplu taşımada dışlanmadan, tacizden ve şiddetten korunmak için Suriyeliler, “görünmez” olmaya çalışmaktadır; bunu dikkat çekmemeye çalışarak, yerel halk gibi giyinerek ya da konuşmak zorunda kaldıklarında Arapça yerine Türkçe konuşarak yapmaya çalışmaktadırlar. Erving Goffman’a göre damgalı insanlarla normal insanlar arasındaki temas olabildiğince azdır. Temas gerçekleştiğinde ise damgalı birey, karşılaşacağı tavır ve davranışları tahmin ettiği için sinerek dikkat çekmemeye çalışır. Damgalı kişi bazen bunun tersi bir davranış da sergileyerek “el mi yaman ben mi yaman” diyerek cüretkâr bir tavır da takınabilir. İnsan ilişkilerinde istediğini bulamayan damgalı biri şüpheli, kindar

ve bunalımlı olabilir. Endişelerinden dolayı normal insanların olduğu yerlerde sahnede olduğunu ve verdiği izlenimi kontrol altında tutması gerektiğini düşünür.³¹¹

Araştırmada Suriyeli sığınmacıların otobüs veya minibüslerde karşılaştıkları tavırların olumlu da olumsuz da olabildiği görülmüştür. Suriyelilerin kamu hizmetlerinde öncelikli olduğunu, onlara her şeyin ücretsiz olduğunu düşünen yerel halk kendisini ikincil konumda görerek buna tepki gösterebilmektedir. Bu durum otobüs ve minibüste Suriyelilere “laf atma” eylemine ve sonrasında da tartışmalara dönüşebilmektedir. Bunun dışında otobüsler aşırı dolunca ya da yer kalmayınca yerel halk “çatacak” bir yer arayabilmektedir. Bu durumda da tepki, toplumun güçsüz ve savunmasız gruplarına, özellikle de “sonradan gelenlere” yönelmektedir. Suriyeliler de bu bahsedilen muhtemel tepkilerle karşılaşmamak için Goffman'ın tabiriyle sinerek dikkat çekmemeye ve “görünmez olma”ya çalışmışlardır. Bunu da otobüste hiç konuşmayarak, hatta çalan telefonlarına bile cevap vermeyerek yapmışlardır. Tepki görmemek adına Suriyelilerin uyguladığı bazı “taktikler” de vardır. Kürtçe bilen Arap Suriyelilerin Kürtçe konuşması ve Kürt Suriyelilerin de Suriyeli olduğunu belli ettirmemeye çalışması karşılaşılan bazı taktiklerdir. Bunların dışında araştırma verileri Suriyelilerin bazen ücret ödememesi ya da bilerek veya bilmeyerek ücreti az ödemesi minibüste tartışmalara ve dışlayıcı sözler kullanılmasına sebep olduğunu göstermiştir:

İki yaşlı adam vardı otobüste, diyor onların elbisesi beleş, çocuğun arabası beleş olarak geliyor devletten, onların her şeyi beleş. Sizi Türkiye’den çıkarmak lazım çünkü siz her şeyi aldınız. Dedim devlet bize bu hak vermiş, devlet bizi çıkarmak isterse çıkaracak ama biz çalıştığımız yerde hakkımızı alıyoruz, elbise ya da araba ya da her şey. Sizin burada ne işiniz var dedi, dedim senin babanın malı değil, babanın ülkesi değil. Geldik, Erdoğan bizi getirdi, bizi barındırmış bize hak vermiş. Diyor Türk vatandaşları dışarda siz içerde kaldınız, onlar yoksun oldu bu özelliklerden ancak siz bedava almaya başladınız. (Kadın, 65, Ev Hanımı, Suriyeli)

Bir gün Huzurevleri’nde dolmuşta biri şoföre sordu, camın niye kırılmış. Dedi valla bir Suriyeli kırdı, sonra başladı bu Suriyeliler niye geldiler falan diye. Kadın bir yolcu dedi dün evime hırsız girdi Suriyelidir. Sonra ben Kürtçe konuştum, Suriyeli olduğumu bilmiyorlardı. Dedim herkes aynı değil burada da hırsız var, Bağlar doludur, İstanbul’a git Bağlar’ı herkes bilir. Dedi abi sen nerelisin, dedim Mardinliyim, Kızıltepe’den geldim, zaten dilim Kızıltepelilere benziyor (gülüyor). Ben dedim Bağlar’da iki gün önce benim de cüzdanım çalındı, yerliydi, polis de geldi yakaladı. Sonra şoför demiş vallahi abi haklısın, aramızda da hırsız vardır. Dedim ya Suriyeli de melaike değildir, otobüse binmiş orada bir edepsizlik de

³¹¹ Erving Goffman, **Damga**, Ş.Geniş vd. (çev.), Heretik Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2018, ss. 40-47.

yapabilir, bundan dolayı şoförden bir kötü davranış çıksa normaldir. (Erkek, 35, Müşteri Hizmetleri Çalışanı, Suriyeli)

Çoğu Suriyelinin -özellikle de Kürt Suriyelilerin- Suriyeli olduğu görünüşten anlaşılamamaktadır. Bununla beraber görünüşünden Suriyeli olduğu anlaşılan bazı kişilerin otobüs ve minibüste herhangi bir dışlanmayla karşılaşmadığı da anlaşılmaktadır. Görüşme yapılan bazı Suriyeli katılımcılar da minibüste kendilerine iyi davranıldığını, çocuklarla yolculuk yaptıklarında gençlerin kendilerine yer verdiğini ifade etmiştir. Katılımcılar arasında dindar olmayan, hatta dinden hoşlanmayan kişiler bile gözlemlerinden hareketle bu gibi kamusal alanlarda ortak dine mensup olmanın, din kardeşliğinin kabulü arttırdığını ifade etmiştir. Ayrıca din, bazı kültürel unsurları (giyim şekilleri, davranış kalıpları) şekillendirici işleviyle kamusal alanlarda uyumlu bir şekilde yaşamayı da sağlamaktadır:

Dolmuşta çok iyi davranıyorlar bize, çocuklar bizde olduğunda bazı gençler, erkekler kalkıyor bize yer veriyor. (Kadın, 35, Ev Hanımı, Suriyeli)

Şoförler çok şey yapmıyor, bir tane vallahi bu Suriyeliler başımıza bela oldular bu kadar. Aslında duydum. Yok insan değillermiş, anlamıyorlar, bilmem ne? Din az da olsa olur yani. Orada mesela biri kalktı dedi hangi hakla bunu söylüyorsun. Niye ne yapmışlar ne bela olmuşlar. O da senin kardeşindir, o da Müslümandır senin gibi dedi. Ama ben yine de orada çok şey oldum. Yani ne, Müslümansa sen başka bir bakış bakacaksın, gavur olsa sen onu dışlayacak mısın? Ben o yüzden sevmiyorum. Demeyeceksin işte Müslümansın ya da bilmem nesin, kardeşir, insandır senin gibi ama toplumda din etkili oluyor. (Kadın, 33, STK Çalışanı, Suriyeli)

Ulaşım hizmetlerinde görüldüğü gibi alışveriş yaparken de Suriyeli sığınmacıların sessizce hareket ederek ve olabildiğince az iletişim kurarak görünmez olmaya çalıştıkları söylenebilir. Yine diğer kamusal alanlarda olduğu gibi Suriyeli oldukları anlaşılmaması diye ya da rahatsız edici bakış ve sözlerle karşılaşmamak için Kürtçe konuşma taktiğine başvurulmaktadır. Suriyeli sığınmacılar Diyarbakır'da alışveriş yaparken genel olarak bir dışlanmayla karşılaşmadıklarını ve bu anlamda Türkiye'deki diğer şehirlere göre daha huzurlu olduklarını söyleseler de bazı katılımcılar rahatsız oldukları birkaç olay da anlatmıştır. Şunu da söylemek gerekir ki aslında yerel halkın da şehrin akışında karşılaşması muhtemel davranışlara Suriyeli sığınmacılar muhatap olunca bunu dışlama olarak algılayabilmektedirler:

Mesela AVM’lerde, hani gördüğüm kadarıyla işte bir Suriyeli geldiğinde giyimi de oranın kültürünü yansıtıyorsa yani kimse onunla konuşmaz, o da kimseyle konuşmaz. Daha az iletişim yaşıyor bir markette daha az sorar, fiyatını veya çarşıda pazarlık yaparken. Yani daha içine kapanık duruyorlar marketlerde. Ama hepsinin böyle olduğunu düşünmüyorum. (Erkek, 34, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Zaten az konuşuyoruz, fiyatı ne kadar, işte fiyatını söylüyor, parayı veriyoruz, çıkıyoruz. Oradaki yerel halkla da çok temas olmuyor zaten. Diyarbakır’da bir dışlanma görmedim, duymadım. Ya belli olmuyor zaten Suriyeli olduğumuz. Suriyeli olduğumuz belli olmasa daha iyi, mesela bir araba alıyorum, adamı arıyorum, diyor sen Suriyeli misin? Diyorum evet, diyor Suriyeliye vermiyorum. Ya diyorum ben para veriyorum, sen 40.000 istiyorsun, tamam 40.000 vereceğim, diyor yok. Batıda daha çok var ama Diyarbakır bize daha iyi davranıyor yani %98 iyi davranıyor bize. Yani iyi değil çok iyi. (Erkek, 35, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Araştırmada alışverişte dinin etkisinin olup olmadığı da ele alınmıştır. Görüşülen katılımcıların çoğu (%80) alışveriş sürecinde dinin geri planda kaldığını düşünmektedir. “Biz ekmeğimize bakıyoruz” diyen esnaf alışverişin yapılabilmesi için dil ortaklığının (Kürtçe) önemini vurgulamıştır. Diğer katılımcılar ise ticaretin ve paranın dini olmadığını, alışverişin kâr etmek için yapıldığını ve bunda dinin etkili olmadığını düşünmüşlerdir. Bazı Suriyeli katılımcılar ise özellikle kurumsal şirketlerde alışverişin kurallarının ve malın fiyatının belli olduğunu, buralarda dinin etkisinin olmadığını, fakat çarşı ve pazarlarda kendilerine “muhacirsiniz” diye indirim yapan esnafın olduğunu dile getirmişlerdir. Bu katılımcılara göre bunda İslam’ın kişiye kazandırdığı merhamet duygusunun etkisi vardır:

Allah’a çok şükür aramız iyidir, yani önemli olan iletişimdir, iletişim olduğu zaman samimiyet artıyor, iletişim olmadığı zaman bağlantı kuramıyorsun, sen onu anlamıyorsun, o seni anlamıyor. Samimiyet de kuramıyorsun, ister istemez bir uzaklaşma araya giriyor. Kesinlikle farklı davranmıyoruz çünkü ben esnafım, gelen müşteridir. Suriyeli de gelse benim için bir fark yok, biz ekmeğimize bakıyoruz. (Erkek, 45, Esnaf, Diyarbakırlı)

Para ve ticaret meselesinde kâr olursa herkesi kabul ediyorlar. Ticaretin dili tektir. Orada din ayrı. (Erkek, 35, Müşteri Hizmetleri Çalışanı, Suriyeli)

Alışveriş hizmetlerinden bahsederken Suriyeli sığınmacıların işlettiği iş yerlerini de ele almak gerekir. Zira kabul veya dışlamanın göstergelerinden biri de yerel halkın Suriyelilerin işlettiği iş yerlerini tercih edip etmediğidir. Görüşme verileri, Suriyeli esnafın yerel halktan müşterilerinin de olmakla beraber çoğunluğunun Suriyelilerden oluştuğunu göstermektedir. Kimi katılımcılara göre bunun sebebi Suriyelilerin “birbirini tutmaları” iken kimi katılımcılar ise kültürel

olarak yiyecekleri farklı olduğu için bu durumun oluştuğunu söylemiştir. Bazı katılımcılar ise Suriyeli esnafın iş yerlerinde çok rahat olduğunu, müşteriye hürmet göstermediğini ve yayılıp yüksek sesle konuştuğunu, bu sebeple onları tercih etmediğini söylemiştir. Suriyelilerin bazı davranış ve beslenme kültürü farklılıkları olmasına rağmen gıda tüketiminin yerel halkla benzer olmasında ve Suriyeli esnafın yerel halktan müşterilerinin de olmasında ortak dine mensup olmanın da etkisi olduğu düşünülebilir. Çünkü din, benzer yaşam tarzları ve tüketim alışkanlıkları oluşturarak insanların kendilerini birbirine yakın görmesini sağlamaktadır:

Çoğu kendi dükkânlarında alışveriş yapıyor. Nadirdir yani bizden alışveriş yaptıkları. Bizde de öyle yani, çok meraktan gidip bir Suriye ekmeği aldım sadece. Şimdi dükkânına gittim, baktım nargileleri, öyle yüksek sesle konuşmalar. Bizde en azından bir müşteri dükkâna girince biraz daha hürmetkâr olur. Onlarda öyle bir şey görmedim, çok rahatlar. Şöyle bacak bacak üstüne atarlar, muhabbetleri biraz farklı olur. (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Mesela Bağlar'da büyük bir market var, toptancı dükkânları var, ekmek dükkânları var, tatlıcı dükkânları var. Bizim kültür olarak yiyeceklerimiz ayrı olduğu için genelde Suriyeliler gidiyor ama bunu da ayırım yaptıkları için değil ha ekmekleri bizimki gibi değil, ondan sonra baharat çeşitleri Suriye'den geliyor değişiktir, çayları değişiktir. Mesela yağ şeker bizim tarzımızda olursa alıyorlar. (Erkek, 34, Gönüllü İmam, Diyarbakırlı)

Araştırmada park, kafe ve lokantalarda Suriyeli sığınmacılarla yerel halk arasındaki iletişim biçimi de incelenmiştir. Yerel halka göre Suriyelilerin keyiflerine düşkün, rahat ve gürültücü olmaları onlara karşı antipati beslenmesine; dillerinin farklı olması ve kaba olmaları da çocuklarının onlardan çekinmesine sebep olmaktadır. Suriyeliler ise nargile alışkanlıklarına gösterilen olumsuz tepkinin haklı olmadığını, Suriye'de kültürel olarak nargilenin sigara gibi yaygın olduğunu, bunun rahatlık ve mutluluk anlamına gelmediğini söylemişlerdir. Zamanla Suriyelilerin - özellikle çocukların- yerel halkın dilini öğrenmesi aradaki farklılıkları azaltmış ve iki toplumun birbiriyle iletişim kurup yakınlaşmasını sağlamıştır:

Bir ara bu Park 75'e gittim. Biraz daha rahattırlar, yayılıyorlar biraz. Biz daha hayâlîyiz. Onların kültürü biraz daha debdebeli, gürültülü konuşuyorlar. Mesela çöp toplayan Suriyeli arkadaşlar inanılmaz müzik açıyorlar ya da buradan geçen Suriyeliler inanılmaz telefonla konuşuyorlar. İnanılmaz internet tüketiyorlar. Yani seviyorlar safahatı, paraları olsa senden de benden de zevkli işler yapacağına inanıyorum. (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Bizim Suriye tarafında meşhur olan nargile var. Ben rahatım anlamına gelmiyor, bir Türk onu görürse vay vay ne rahat yaşıyor. O yanlıştır yani. Bizim Suriyeliler de yapmaması lazım. Eğer yapacaksan bari evde yap. Madem millet rahatsız oluyor. Yani iki tarafın da hatası. Türklerin anlamamak. Şey düşünüyorlar, yani sen savaştan çıkmışsın öyle bir şeyler yapmak sanki yasaktır. Oysaki öyle bir şey değil, ha bir sigara içiyor ha bir nargile içiyor farkı yok. Suriye’de sigara kadar yaygın bir şey. (Erkek, 25, Tercüman, Suriyeli)

Din; örf, adet, giyim-kuşam gibi bazı kültürel unsurları şekillendirici olduğu için aynı dine mensup olan farklı toplumların park, kafe ve lokanta gibi kamusal alanlarda daha uyumlu yaşamasını sağlamaktadır. Dindar olmayan bir katılımcının dediği gibi din sayesinde Suriyeliler “açık saçık” giyinmediği için yerel halktan tepki görmemektedir. Bu katılımcılar, Suriyelilerin gürültücü olmalarından ya da Arapça konuşmalarından dolayı bakışları üzerine çekse de dışlanmadıklarını ve yerel halkla sorun yaşanmadığını dile getirmiştir. Araştırma verilerinde Suriyelilerin farklı ülkeden, farklı kültürden olması yerel halkın onlarla muhabbet etmesini sağladığı da görülmüştür. Özellikle dindar katılımcılar kamusal alanlarda çatışmalar yaşanmamasında, yerel halkın Suriyelilere iyi davranmasında ve yardımcı olmasında dini önemli bir faktör olarak görmüşlerdir:

Eğer insan kendi edebiyle oturursa kimse ona bir şey demez. Mesela orman parka gidiyorum. Arkadaşlarımla ya da ailemle oturduğumda iyi bir şekilde otursam kimseye bakış atmasam kimse de karşıma gelmez. Bazen mesela lokantaya gidiyorum, arkadaşlarımla Arapça konuşuyorum, geliyorlar diyorlar siz Suriyeli misiniz, diyorum evet sonra gelip sohbet muhabbet ediyorlar. (Erkek, 35, Müşteri Hizmetleri Çalışanı, Suriyeli)

Diğer kamu hizmetleri başlığında emniyet görevlilerinin Suriyeli sığınmacılara genel olarak diğer vatandaşlar gibi nazik ve saygılı davrandıkları, nadiren de kaba veya ilgisiz tutum takındıkları anlaşılmıştır. Polislerin de diğer memurlar gibi “makine” olmadıkları, insanî ve dinî yönlerinin de olduğu ve bundan dolayı din ortaklığı sayesinde Suriyelilerle yakınlık ve sıcak iletişim kurabildikleri, bazen de acıma ve merhamet duygularıyla onlara yardımcı oldukları anlaşılmıştır. Ulaşım ve alışveriş hizmetlerinde Suriyeliler az da olsa olumsuz durumlarla karşılaşabilmektedirler. Genellikle bu durumlar, yerel halkın Suriyelileri kamu hizmetlerinin alınmasında öncelikli görmesinden dolayı oluşan öfkeyle ya da “çatacak yer” aradığı zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yerel halka göre Suriyelilerin dillerinin farklı olması, yabancı olarak görülmeleri ve gürültücü olmaları park ve kafe gibi yerlerde yerel halkın onlardan çekinmesine veya onlara

tepki göstermesine sebep olmaktadır. Bu gibi dışlayıcı tavırlarla karşılaşmamak için Suriyeliler, kamusal mekânlarda “görünmez” olmaya çalışmakta yahut Suriyeli oldukları anlaşılmaması diye bazı taktikler geliştirmektedirler. Din, kamusal alanlarda giyim-kuşam, örf-adet ve davranış kalıplarını şekillendirmesi bakımından birlikte uyumlu yaşamada işlevsel olmaktadır. Ayrıca bu alanlarda Suriyelilere merhamet gösterip yardımcı olmanın temelinde din yer alabilmektedir. Araştırmada dinin en etkisiz görüldüğü alan alışveriş ve ticaret konusudur. Bunun temelinde ise alışveriş ve ticaretin kâr etme amacıyla yapılıyor olması düşüncesi yer alır. Büyük ve kurumsal işletmeler dışında kalan çarşı ve pazardaki küçük esnafın merhamet duygularıyla Suriyelilere alışverişlerde indirim yaptığı da görülmüştür. Ayrıca dinin benzer yaşam tarzları ve tüketim alışkanlıkları yaratması hem Suriyelilerin esnafılık yapmasını hem de yerel halkın onlarla alışveriş yapmasını kolaylaştırmıştır.

3.1.4.Dinin Sosyo-Kültürel Kabule Etkisi

3.1.4.1.Toplumsal İlişkilerde Din Faktörü

Diyarbakır’da, Suriyelilerle yerel halk arasındaki toplumsal ilişkilerde kabul veya dışlama düzeylerini ve dinin buna etkisini anlamak için şu sorulara cevap aranmıştır: Diyarbakır’da Suriyelilere yönelik yapılmış sosyal yardımlar nelerdir? Bu yardımlarda din nasıl bir işlevsellik kazanıyor? Yerel halkla Suriyeliler arasında var olduğu söylenen farklılıkların arkadaşlık ve evlilik ilişkilerine etkisi ile bunun dinsel bağlamı nedir? İki topluluğun birbiriyle ilgili güvenlik algıları ve çatışma durumları ile bunun dinsel bağlamı nedir? Bir arada yaşamada dinle birlikte etkili olan diğer faktörler Diyarbakır şehrinde nasıl gerçekleşmektedir?

Erdoğan’ın yaptığı araştırmaya göre Türkiye toplumunun %30’u bir şekilde Suriyelilere yardım girişimlerinin içinde yer almıştır. Bununla beraber ihtiyaç sahibi çok fazla Türkiye vatandaşı varken Suriyelilere devletin ve çeşitli derneklerin yardım etmesini ve onlara kaynak aktarmasını eleştirenlerin oranı da yüksektir.³¹² Yapılan araştırmalarda Suriyelilerin gelmesinden dolayı çıkarları zedelenen kişilerin, diğer yerlilere göre Suriyelilere karşı daha olumsuz tavır takındıkları görülmüştür.³¹³ Öte

³¹² Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler**..., ss. 180-181.

³¹³ Deniz Cengiz, “Zorunlu Göçün Mekânsal Etkisi ve Yerel Halkın Algısı; Kilis Örneği”, **Turkish Studies Dergisi**, 2015, <http://www.turkishstudies.net> (Erişim Tarihi: 22/10/2019), ss.115-117.

tarafından Türkiye’de Suriyeli sığınmacı olmak sınıfsal bir nitelik taşır ve genellikle Suriyeliler ekonomik ve mekânsal olarak kendilerine yakın olan alt sınıftan kişilerle iletişim kurar ve bu bağlamda çeşitli gerilimler yaşarlar. Devletin Suriyelilere on milyarlarca dolar harcaması, Suriyelilerin çoğunun eğitim seviyesinin ve sosyo-ekonomik durumunun düşük olması, onların Türkiye’ye gelmesiyle özellikle sınıra yakın şehirlerde kiraların yükselmesi³¹⁴ gibi olgular toplumsal iletişimde yerel halkın sığınmacılara karşı olumsuz tavır geliştirmesinde etkili olmuştur.

Suriyeli sığınmacılar Diyarbakır'a geldiklerinde, Türkiye'nin diğer şehirlerinde olduğu gibi hem halk hem STK'lar hem de resmî kurumlar onlara birçok yardımda bulunmuştur. Diyarbakır halkının Suriyelilere gıda, giyim, eşya ve nakit yardımında bulunması belirli oranda bir toplumsal kabul göstergesidir. Şüphesiz ki bu yardımlarda dinin etkisi de vardır. Görüşülen kişilerin çoğu da böyle düşünmektedir. Onlara göre dinin kişiye merhamet katması, İslamiyet’teki muhacir-ensar olgusu ve din kardeşliği bilinci Suriyelilere yapılan yardımlarda etkili olmuştur. Ayrıca dinin muhtaçlara yardım etmeyi vaaz etmesi, komşusu açken tok yatmayı kınaması ve dinde zekât, fitre, infak gibi ibadetlerin yer alması da insanların Suriyelilere yardımda bulunmasını teşvik etmiştir:

Yani birçok yardım çalışmasının organizasyonundaydım. Yardıma ihtiyaçları var insanların. Öyle açık bayanlar hani İslami hassasiyeti güçlü olmayan bayanlar da vardı. Ama İslami camialar kadın erkek, çoluk çocuk güçlü bir şekilde yardım ediyordu. Onu biraz da o yardım organizasyonunun maneviyatı bunu tetikliyor. Battaniye dağıtıyorduk, ilkokula giden bir çocuk, “Bana battaniye vermeyin çünkü bizim battaniyemiz var, ihtiyacı olana verin.” demişti. Tabi battaniyeyi alıp götürüp satan da vardı, Suriyeli kardeşlerimizin depolarını kırıp çalanlar da vardı. Din yardım etmede etkilidir, Müslümanlarda kardeşlik bilinci çok önemlidir. Muhacir ensar mantığı, İslami bir şey var kişi bunu gurur yapmıyor, yardımını almayı da vermeyi de kolaylaştırıyor. (Erkek, 42, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Suriyeli sığınmacılara yönelik yardım çalışmalarında STK'lar önemli bir yer tutmaktadır. Görüşmelerden elde edilen verilere göre İHH, Özgür-Der, Umut-Der, KAMER, Yetimler Vakfı, Sarmaşık Derneği, Hayat-Der, İhvan-Der gibi STK'lar Diyarbakır'daki Suriyelilere yönelik maddi ve manevi çalışmalar yapmışlardır. Bu STK'lar ev eşyası dağıtmak, erzak yardımı yapmak, hastane refakatinde bulunmak, danışmanlık yapmak ve seminerler vermek gibi birçok çalışma yapmışlardır. Bazı

³¹⁴ Tunç, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri...”, s.48.

katılımcılara göre Türkiye'deki Suriyelilere yönelik en fazla çalışmayı dinî STK'ler yapmıştır; bu durumda da dinin kişiye, mağdur olana yardım etme sorumluluğu vermesi etkili olmuştur. Katılımcılara göre İslami STK'ler genellikle dinî saiklerle (din kardeşliği, muhacir-ensar anlayışı, coğrafya kardeşliği vb.) hareket etmektedir. Bazı katılımcılar İslami STK'lerin mağdur olana yardım etme anlayışıyla bütün Suriyelilere yönelik çalıştığını düşünürken bazı katılımcılar ise İslami STK'lerin de Suriyelilere Kürt kimliği üzerinden yaklaşan STK'ler gibi ideolojik davrandığını ve sadece “kendi adamlarına” yardım ettiğini düşünmektedir. İkinci görüşte din, ideolojik bir tavır olarak görüldüğü için dışlayıcı bir nitelik kazanmıştır. Katılımcılar, “ihlaslı” çalışan dinî STK'lerle birlikte gruplarına “adam kazandırmak” için veya popülist yaklaşımlarla üst makamlara yaranarak bir çıkar elde etmek için çalışan dinî grup ve STK'lerin de var olduğunu belirtmiştir. Burada “reklam için fotoğraf çekmek” yardım çalışmalarının önemli bir parçası haline gelmiştir:

Diyarbakır'a ilk geldiğimde Özgür-Der, Umut Kapısı bana çok yardımcı oldular. Mesela ilk evi tuttuğumda bana dediler ne ihtiyacın vardır, her şeyi bana getirdiler. Elbise getirdiler, elektrik makinesi, dolap getirdiler. Her ay erzak getiriyorlardı. 2014'te, sonra yavaş yavaş azaldı. Çünkü zaten biz yavaş yavaş iş bulduk, çalıştık. Bu dernekler diyorlar hepimiz Müslümanız, kardeşiz, ben onlardan bir tane Mushaf istedim onlar iki tane getirdiler. İlk geldiğimde bende hiç Türkçe yoktu, eşim hamileydi. Özgür-Der iki tane kadın gönderdi, onlar bizimle hastaneye geldiler, beş gün hastanede bizimle kaldılar. (Erkek, 41, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Burada tabi ki din kardeşliği, coğrafi kardeşlik falan bunlar etkiliydi yani. Ama birçok seküler Suriyeliye de çok yardım yapıldı, yani bu mağduriyet. PKK'nın güdümündeki işte diyelim halkın bir kısmı, işte diyelim sivil toplum örgütleri de daha çok meseleye ideolojik baktılar. Aynı şekilde İslami sivil toplum örgütlerinin bir kısmında da yani yaklaşım daha çok adam devşirmek, kendi ideolojik ya da mezhebe, cemaat anlayışına adam kazandırmak adına yaklaşımlar. Hayır çalışmalarını bu bağlamda da maalesef kullandılar. Maalesef de üniversiteler öyle. Tribünlere oynayan, az yardımı popülist abartılarla pazarlama. Yani dil öyle idi maalesef, birkaç sivil toplum örgütünü çıkartın genelde dil daha çok bir yere yaranmak. Devlet de öyle idi, işte şu kadar Suriyeli aldık, şu kadar yardım yaptık, on milyar dolar, devlet de bunu istatistiğe dökerek Avrupa Birliğinde şurada burada şeye dönüştürür. Oradan aşağı iner işte öyle düşün. (Erkek, 42, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Görüşme yapılan bazı katılımcılar dinin kişi üzerindeki etkisini kabul etmekle beraber muhtaç insanlara yardım etmenin insani bir durum olduğunu düşünmüştür. Bu katılımcılar yardım ettikleri Suriyelilerin dinine bakmadıklarını ifade etmişlerdir. Zaten gerçek Müslümanların yardım ettiği kişinin dinine ve ırkına bakmadığı, Suriyeliler mağdur ve muhtaç olduğu için onlara yardım edildiği söylenmiştir.

Katılımcılar Diyarbakır'daki çoğu STK'nin de bu şekilde hareket ettiğini, hatta radikal dini grupların Şengal'den gelen Ezidilere bile yardım ettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte “Kürtçülük yapan” STK'lerin yardım faaliyetlerinde dinin değil, ırkın ön planda olduğu; Müslüman olan Arapların dışlandığı, fakat gayrimüslim olan Ezidi Kürtlere ise büyük bir sempatiyle yaklaşıp yardım edildiği de ifade edilmiştir:

Benim yanımda çalışan üçünün de evine gitmişim, çok yardımcı da olmuşumdur ama benim için dini, ırkı önemli değil, Arap'tılar. Bir gün evlerine gittim, gördüğüm manzara karşısında şok oldum. Ben sabaha kadar da yatmadım yani. Sonra geldik esnaflar arasında elimizden geldikçe bir şeyler topladık. Bana göre bizim insanımız biraz insancıldır, tamam dinin etkisi hepimizde var, bunu inkâr edemeyiz ama bence daha çok insani yönden bakıyorlar. Din bana göre birbirimizi kabul etmede ikinci plandadır. İnsani olmak önde. Diyarbakır'da bir grup var, sadece adam Müslümansa namazını kılıyorsa bizdendir diyor. Dini birinci planda tutanlar onlar olur belki. Onların da ırkçılık, dincilik yaptıklarını düşünmüyorum sadece dini ilk planda tutuyor olabilir diyorum. Çünkü o kesim (radikal İslamcılar) Şengal'den gelen Ezidilere de yardım ediyorlar, ben kendim şahit oldum. Yani dinden dolayı ayrımcılık yapan belki vardır ama o kadar da değil. (Erkek, 46, Esnaf, Diyarbakırlı)

Suriyeli sığınmacılara yapılan sosyal yardımlar bir toplumsal kabul göstergesi olmakla beraber zamanla bir dışlama sebebi olmuştur. Özellikle ekonomik durumu düşük olan yerel halk daha önce kendilerine yapılan yardımların Suriyelilere kaydığını düşünerek tepki geliştirmiştir. Başlarda Suriyelilere yardımda bulunan bazı kişiler de sonraları onlara “maaş bağlandığını” ve yerel halkın daha yoksul olduğunu düşünerek gönderdikleri yardımların Suriyelilere verilmemesini istemiştir. Suriyeli sığınmacıların zamanla kalıcı hale gelmeleri, iş sahibi olup ev tutmaları da yardımların azalmasında etkili olmuştur:

Ne bozdu? Maddi. Niye Suriyelilere yardım geliyor bize gelmiyor? O biraz bozdu. O bıraktı millet başka bir şey düşünsün. Çünkü ilk gelmişler ya gerçekten herkes yardımcı oldu. Kimi eşya verdi kimi ev verdi öyle ücretsiz verdi. (Kadın, 33, STK Çalışanı, Suriyeli)

3.1.4.1.1. Arkadaşlık ve Evlilik İlişkilerinde Dinin Rolü

Yerel halkın Suriyelilerle kurduğu ilişkilerde (arkadaşlık, evlilik vb.) kültürel benzerlik ve farklılık önem arz etmektedir. Kültür denenmiş, kabul görmüş, üzerinde hiç düşünülmesine gerek duyulmayan davranış örüntüleri sağlar. Yabancı ise toplumun kültürel kodlarına sahip olmadığı için, onunla karşılaşmak uzun tarihsel süreçle birlikte alışlagelen ve sorgulanmayan zihinsel ve davranışsal örüntüleri sorgulanır hale getirir. Öte yandan içine girdiği yeni toplumla uyumlu bir şekilde

şimdiki hayatını ve geleceğini kurmak isteyebilir; ama geçmişi ortak olmadığı için ortak bir “şimdi ve gelecek” yaşamının zor olduğunu görür. Yabancı, önceki zihinsel şemalarını kullanarak yeni yaşantıyı anlamlandırmaya çalışır; ama bunun çözüm sunmadığını kısa süre içinde görür. Yabancı, yerel halkın dilini öğrense bile kelimelerin mecazını, argosunu, tarihsel ve kültürel alt yapısını öğrenemez. Yeni toplumla ilgili bilgiler edinse de o bilginin bağlantılarını yani bütünü (tarihsel ve kültürel örüntüyü) bilmediği için kendi kısıtlı bilgisine de güvenemez. Bu yüzden yerel halkla iletişim kurmaktan çekinebilir.³¹⁵

Toplumsal kabulün göstergelerinden biri de Suriyeli sığınmacılarla arkadaşlık ilişkisi kurmaktır. Yerel halktan görüşülen kişilerin yaklaşık yarısı sürekli görüştüğü bir Suriyeli arkadaşının olduğunu söylemiştir. Suriyelilerde ise yerel halkla arkadaşlık kurma oranı biraz daha fazladır. Bunun sebebi, Suriyeli sığınmacıları şehir hayatında yerel halkla iletişim kurmaya yönelten etkenlerin fazla oluşuna bağlanabilir. Yerel halk için ise Suriyelilerde olduğu gibi öyle bir gereklilik veya zorunluluk pek yoktur. Ayrıca görüşülen kişilerin Suriyeli-yerli temas oranı yüksek olduğu için arkadaşlık kurma oranının da yüksek çıkması “doğal” bir sonuçtur. Görüşülen kişilerin yaklaşık yarısı -bu grubun hepsini kendisini dindar olarak görenler oluşturmaktadır- kurdukları arkadaşlık ilişkilerinde dinin etkili olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu kişilere göre insanların birbirine olan yakınlığını ortak değerler sağlamaktadır, din de önemli bir değer oluşturucu olduğu için arkadaşlık ilişkilerini etkilemektedir. Bunun dışında arkadaşla beraber iftar açma, cami gibi dinî alanlarda ibadet edip zaman geçirme ancak dinin sağladığı “ortak payda” sayesinde olabilir. Ayrıca araştırmada camiinin iletişim kurulan bir mekân olarak arkadaşlık ilişkilerinin başladığı ve geliştiği bir yer olduğu da görülmüştür. Din insanın kişiliğinin, yaşam tarzının ve aile hayatının şekillenmesinde etkili olduğu için bazı katılımcılar arkadaşı olacağı kişinin dininin kendisi için önemli olduğunu vurgulamıştır. Araştırmada bazı arkadaşlıkların -örneğin ev arkadaşı seçerken- kişinin namazında niyazında ve Allah korkusunun olup olmamasına göre başladığı görülmüştür:

³¹⁵ Alfred, Schütz “Yabancı: Bir Sosyal Psikoloji Makalesi”, **Yabancı- Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik**, Heretik Yayınları, Ankara 2019, ss.40-49.

O zaman ailecek gidip gelirdik, tabi ister istemez onun mütedeyyin olması bizim mütedeyyin olmamız, biraz daha belki birbirimizi çekmiştir. Cami ortamında beraber bulunmamız, dini alanlara beraber girip çıkmamız, bizim için ortak birer payda. Sizin orada bir iftar sofrasında beraber olmanız aslında sizin dininizin işte kendi sofranızı onlara açın şeklindeki emrinden kaynaklıdır. (Erkek, 45, Diyanet-Sen Çalışanı, Diyarbakırlı)

Ev tutacaktık. Onları tanıyan arkadaşlarımız da vardı. Dedi onlarla yaşayabilirsiniz, sıkıntı yaşamazsınız. Güzel bir şekilde arkadaş olduk. Şu an da arkadaşız. Yani zaten ilk başta onu sorduk. Diyelim ki adam namazı, niyazı, emaneti falan nasıldır? Dedi onlar iyidir yani, Allah'tan korkusu var. Dedik onla yaşayabiliriz. (Erkek, 25, Tercüman, Suriyeli)

Görüşme yapılan kişilerin yaklaşık olarak diğer yarısı ise dinin, insanın kişiliğini şekillendirilmesindeki ve iletişimi kolaylaştırmasındaki etkisini kabul etmekle beraber arkadaşlık kuracağı kişinin dininin değil şahsiyetinin ve insanlığının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Dindar hatta Müslüman olmayan arkadaşlarının da olduğunu söyleyen bu katılımcılar arkadaşlık kurmanın dinle ilgisinin olmadığını, insani bir durum olduğunu söylemişlerdir. Bazı katılımcılarda ise arkadaşlık kurmada din ortaklığının değil, etnik ortaklığın etkili olduğu görülmüştür:

Suriyeli arkadaşım var. Bunda din etkili değil. Kürt olması benim için daha önceliklidir. Onlar Diyarbakır halkını cesur görüyorlar. Diyarbakır'dan adam memleketini terk etmiş, orada savaşıyor bizim için. O yüzden Diyarbakırlılara saygı duyuyorlar. Kürt halkının eğer bir kaderi olacaksa Diyarbakır'da olacak, öyle görüyor. (Erkek, 28, İşçi, Diyarbakırlı)

Yerel halkla sığınmacılar arasında gerçekleşen evlilikler, iki toplumun birbiriyle kaynaşmasını sağlarken araştırmalarda Suriyeli kadınların yerel halktan erkeklerle resmi olmayan yollarla ikinci eş olarak evlenmesinin, özellikle yerel halktan olan kadınların tepkisini çektiği de görülmektedir. Suriyeli aileler, kızlarını yerel halktan kişilerle evlendirmelerinin gerekçesi olarak evlilikle oluşan akrabalık bağları sayesinde Türkiye'de ekonomik ve sosyal olarak kendilerini güvende hissetmeyi öne sürmüştür. Fakat bu evliliklerin resmi olmaması, boşanma durumunda Suriyelilerin hukuki haklarının riske girmesi demektir.³¹⁶

Çeşitli araştırmalarda Suriyelilerle yerel halk arasındaki evliliklerin yaygın olduğu belirtilmektedir. Aslında Suriye iç savaşından önce de Suriyelilerle Türkiyeliler arasında evlilikler gerçekleşmekteydi. Fakat göçten sonra gerçekleşen

³¹⁶ Tunç, "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri...", ss.45-46, Barın, "Türkiye'deki Suriyeli Kadınların...", ss. 45-46.

evliliklerin büyük çoğunluğu “gönüllü olarak” gerçekleşmemiştir. Sığınmacı kadınlar, genellikle başlık parasıyla ikinci eş olarak ya da yaşlı veya engellilerle evlendirilmektedir. Bu evliliklerin gerçekleşmesinde vatandaşlık elde etme isteği de etkili olmuştur. Bunun dışında Suriyelilerin ekonomik, sosyal ve hukuki alanlardaki korunaksız halleri de bu evliliklerde etkili olmuştur.³¹⁷ Ekonomik dışlanmışlık, kadınların küçük bir başlık parasıyla yerleşiklerle evlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Evlilikler de yerel halkla sığınmacıların kaynaşmasını ve kabul görmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla dışlama ve kabul, birlikte yaşama pratiklerinde iç içe geçebilmektedir.

Araştırmanın saha çalışması verileri, dinin en fazla belirleyici olduğu alanın Suriyeli sığınmacılarla yerel halk arasındaki evlilikler olduğunu göstermiştir. Kendilerini dindar olarak görmeyen katılımcılar dâhil, hemen hemen bütün katılımcılar sığınmacılarla yerel halk arasındaki evliliklerin yaygın olduğunu ve buradaki en önemli faktörün din olduğunu düşünmüşlerdir. Katılımcılar arasında yerli bir erkekle evlenmiş olan Suriyeli kadın ve Suriyeli bir kadınla evlenmiş olan yerli erkek de vardır. İkisi de evlendiği kişi başka bir dinden olsaydı evlilik gerçekleşmezdi demiştir. Dolayısıyla yerel halk için de Suriyeliler için de evleneceği kişinin dinî kriterlerine uygun olması, sığınmacı-yerli evliliklerinde etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Evleneceği kişinin “namazında mı niyazında mı” olduğu, merhametli bir Müslüman olup olmadığı sorulur soruşturulur. Bununla birlikte - dindar erkekler de dâhil olmak üzere- yerli erkekler için Suriyeli kadınlar “rahat elde edilecek kadınlar” olarak görüldüğü için evliliklerde önemli koşullardan birinin de Suriyeli kadınların “genç ve güzel” olması görülmüştür. Zira savaş mağduru ve çocuklu dul kadınlar çok olmasına rağmen onlarla evlilik fazla olmamıştır. Katılımcılar dinle birlikte kültürel yakınlığı ve dil ortaklığını da evliliklerde önemli faktörler olarak görmüşlerdir. Ayrıca Suriyeli kadınların daha itaatkâr olması, maddi olarak talep ve beklentilerinin düşük olması da evlilikleri kolaylaştırmaktadır. Suriyeliler açısından ise yerel halkla evlilik, yabancı oldukları toplumda sosyal ve ekonomik bir güvence olarak görüldüğü için evlilikler daha kolay gerçekleşmiştir. Bu tür evlilikleri kolaylaştıran faktörlerle birlikte, Suriyeliliğin “yabancılık” ifade

³¹⁷ Çetin, “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu”, s.209.

etmesi ve yerel halk açısından düşük bir statü olarak görülmesi söz konusu evlilikleri zorlaştırmaktadır:

Benim için Müslüman olması bir ölçüttür. Tabi Hristiyan olsaydı olmazdı bana göre değil o işler. Kapalı olmasaydı namazında olmasaydı ben istemezdim Tabi bazıları açık olsun der, güzel olsun der yani günümüzde öyle de çok var. Dil de önemlidir, mesela deseydi ben Arapça dışında bilmiyorum olmazdı. (Erkek, 52, Memur, Diyarbakırlı)

Ben mağdur olan Suriyeli bayanlarla evlenen hiç görmedim ama güzel Suriyeli kızları alanları çok gördüm, dindarlar için konuşuyorum burada ölçüt mağduriyet midir yoksa nefis midir onu çok ayırt edemedim. Genel olarak ikinci evlilik olarak ya da karısını boşayıp almıştır. Bir de kendisi 50-60 yaşındadır gidip 17-18 yaşında bir kızla evleniyor. Suriyeli kadınlar rahat elde edilecek kesimler olarak algılandı İslamcılar tarafından, bu çok tuhafıma gitti. Yani mağduriyet sahibi olmak demek gelip senin kucağına atlayacak anlamına gelmiyor, örneğin koordinatör idim bana çok kişi teklif etti, yok mu bize güzel bir Suriyeli bayan, ikinci eş olarak, tabi bekârlar da vardı ama şeyi şart koştular güzelliği ve gençliği. Hâlbuki çok mağdur kadın var, örneğin 5-6 çocukla gelmiş kadın, kocası orada ölmüş ya da yeni evlidir kocası orada ölmüş veya tutuklanmış bu türden çok bayan vardı. Bu tür durumların mağduru hep bayanlar ve çocuklar olur. Savaşlar erkekleri öldürür. Ya kadın, kadın nereye gidecek? (Erkek, 42, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Yerel halkla Suriyeli sığınmacılar arasında gerçekleşen evliliklerde birçok husus dikkat çekmektedir. Birincisi, nadiren tersi olsa da evliliklerde çiftler genellikle yerli erkek, Suriyeli kadın şeklindedir; bunun sebepleri ise şunlardır: Suriyeli olmak, düşük bir statü olarak görüldüğü için yerel halktan kız almak zorlaşmakta, Suriye'ye geri dönme ihtimaline karşı çoğu kişi kızını Suriyeli biriyle evlendirmek istememekte, Suriyelilere göre yerel kadınların beklentileri daha yüksek ve onlarla geçinmek daha zor görüldüğü için Suriyeli erkekler, yerel kadınlara talip olmamaktadır. Dikkat çeken ikinci husus, Suriyeli kadınlarla genellikle ikinci eş olarak gayri resmi yollarla evlenilmesidir. Katılımcılar bu tür evlilikleri erkeklerin zevk için yaptığını ve kadınların güvencesi olmadığı için genellikle mağdur olduğunu (kadını terk etme, şiddet uygulama vb.) dile getirmişlerdir. Bu tür evliliklerin -kumaların birbirini kıskanmasından dolayı- aile kurumuna bir tehdit teşkil ettiğini düşünenler olmakla beraber çoklu evliliklerin yerel halkla da yapıldığını ve bu durumun yaygın olmadığı için tehdit oluşturmadığını düşünen katılımcılar da vardır. Üçüncü husus, yerel halktan özellikle yaşlı erkekleri evlenme vaadiyle dolandıran Suriyeli şebekelerdir. Görüşme yapılan birçok kişi buna şahit olduğunu veya böyle haberler duyduğunu söylemiştir. Ayrıca kabul veya dışlanma düzeyini daha iyi görebilmek için “Suriyeliye kız verir misiniz?” şeklinde

varsayımsal bir soru da sorulmuştur. Katılımcıların çoğu “kızım sevmişse”, “iyi bir Müslümansa”, “kişiliği iyiye” gibi koşullarla bu soruya olumlu cevap vermiştir. Bu da Suriyelileri kabul durumunun belli bir seviyenin üstünde olduğunu göstermektedir. Soruya olumlu cevap verenler genellikle kendilerini dindar olarak görenler ve eğitim seviyesi yüksek olup okuma kültürüne sahip olan kişilerdir:

Çoğu erkek Türk oluyor, bayan Suriyeli oluyor. Türk bayanlar biraz şeydir, nasıl anlatayım iyiler ama zorlar yani, erkek kendi sözünü rahat rahat geçiremez ona. Mesela bir Suriyeli bayanın pek istekleri yoktur. Diyelim ki bir kocam olsun, bir evi olsun, çocuklarım da olsun fazla bir şey istemeyebilir. Türk bir bayan diyor ben hayatımı yaşayacağım. Kocam tamam yanımdadır ama benim özel hayatıma fazla karışamaz. (Erkek, 25, Tercüman, Suriyeli)

Kuma türü evlilikler geniş çaplı bir şey olmadığı için çok fazla bir tehdit olarak görmüyorlar. Kaldı ki Diyarbakır iki milyon nüfuslu bir şehir. Suriyelilerin nüfusu 30 bin, evlilik yaşındaki en fazla 2 3 bin tane hanım kızımızın zaten kendi iç evlilikleri. Diyarbakır’ı toplasanız bu tür evliliklerin sayısının kırk elliye geçtiğini düşünmüyorum, o da sosyolojik olarak bir etki göstermez... Valla kaderi ilahidir, ben kız babasıyım, onlar birbirlerini sevmişlerse veririm yani sonuçta aynı dini, aynı mezhepleri, aynı coğrafyayı paylaşıyoruz neden olmasın. (Erkek, 45, Diyanet-Sen Çalışanı, Diyarbakırlı)

3.1.4.1.2. Toplumsal Uyum ve Çatışma Durumlarında Dinin Rolü

Bilinmeyen bir ortama girmek ve “yabancı” kişi, grup ya da toplumla beraber yaşamak güvensizliğin ve gerilimin oluşmasına sebep olur. Bu yüzden Türkiyelilerle Suriyeliler arasında çeşitli gerilimler yaşanabilir. Bu gerilimler de görmezden gelme, iletişim kurmaktan kaçınma, çekinerek iletişim kurma ya da çatışmayla sonuçlanabilir.³¹⁸ Erdoğan’ın aktardığına göre Oxford Üniversitesi’nde göç araştırmaları yapan Franck Düvell’in Suriyelilerin Türkiye’ye göçünden sonraki süreçle ilgili söylediği sözler ilgi çekicidir: “Asıl şaşırtıcı olan bu mülteci akını karşısında gösterilen sosyal ve siyasi sessizlik ve bir moral paniğin bile olmamasıdır.” Başlarda durum böyle olmasına rağmen zamanla çeşitli sebeplerle (ekonomik ve güvenlik kaygıları, sağlık hizmetlerinin aksaması vb.) hem hükümete hem de Suriyelilere karşı tepkiler görülmüştür. Zamanla öfke sadece yerel halkta değil, Suriyelilerde de -özellikle gençlerde- artmıştır. Çoğu kitlesel göçte görüldüğü gibi yerel halkla sığınmacılar arasında karşılıklı olarak gerginlik tırmanmıştır.³¹⁹

³¹⁸ Erkan, “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat...”, s.21.

³¹⁹ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler...**, ss. 22-23.

Tunç'un aktardığına göre toplumun büyük bir kısmı (%62) Suriyeli sığınmacıların toplum güvenliği açısından risk oluşturduğunu ve onlarla aralarına kültürel mesafe koyduğunu ifade etmiştir.³²⁰ Ayrıca Suriyelilerin toplumun ahlak yapısını bozduğundan (kadınların süsüne düşkün ve saçları görünür bir şekilde örtündükleri vb.) söz edilmiş ve suç işleme oranlarının yüksek olduğu ifade edilmiştir.³²¹ Toplumdaki bu anlayışın yanlış olduğunu belirtmek için İçişleri Bakanlığı, Suriyelilerin karıştığı suç oranının yerel halka göre az olduğunu, dilencilerin de büyük çoğunluğunun yerel halktan olduğunu açıklamıştır.³²²

Yapılan araştırmalarda Suriyelilerin yerel halkın sözlerden çok hal ve hareketlerle, bakışlarla kendilerini istemediklerini gösterdiğini ve bunun kendilerini rahatsız ettiğini söylediği görülmektedir. Bu durumun en büyük sebebi olarak ekonomik gerekçeler ("işimizi elimizden aldılar", "konut kiralari yükseldi" vb.) gösterilmiştir. Bununla birlikte yetkililer ve siyasiler tarafından sık sık dile getirilen Suriyelilerin "misafirlik" hallerinin haddinden fazla uzaması, bazı Suriyelilerin lüks araç ve konutlar satın alması, makyajlı ve süslü görünmeleri, eğlenmeleri, kamusal alanlarda (park, AVM, toplu taşıma vb.) görünürlüklerinin artması gibi etkenler yerel halkın Suriyelilere tepki göstermesine sebep olmuştur. Temelde ekonomik sebeplerle Suriyelilere karşı geliştirilen yabancı düşmanlığı, zaman zaman linç girişimlerine dönüşmektedir. Bu olaylar, genelde bireysel çatışmaların toplumsal boyut kazanması şeklinde gerçekleşmektedir. Çoğu kez Suriyelilerle ilgili söylentilere taciz veya "namusa göz dikildi" iddiası da eklendiğinde mahalleli kolayca galeyana gelebilmektedir. Linç girişimleri genelde Suriyelilerin mahalleyi terk etmesiyle sonuçlanmaktadır. Diyarbakır'da ise Suriyelilerle yerel halk arasında kayda değer sadece bir gerilim yaşanmıştır.³²³

Bauman'a göre yerliler önceden rahat ve güven içinde yaptıkları şeyleri, yeni gelenler nedeniyle yapamayacaklarını düşünürler ve öfkeyle saldırganlıklarını yenilere yoneltirler. Yeni gelenlere "yer açma" zorunluluğundan, yenilerin de "yer

³²⁰ Tunç, "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri...", s.43.

³²¹ Karasu, "Şanlıurfa'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu", s.1011.

³²² <https://www.icisleri.gov.tr/basin-aciklamasi05072017> (Erişim Tarihi:05/03/2020).

³²³ <https://www.cnnturk.com/turkiye/diyarbakirda-suriyeli-gerilimi> (Erişim Tarihi:15/05/2020), <https://www.milliyet.com.tr/gundem/hatayda-suriyeliler-ile-mahalle-sakinleri-arasinda-taciz-gerginligi> (Erişim Tarihi:12/05/2020).

alma” gerekliliğinden dolayı eskilerle yeniler arasında gerilim oluşur. “Karşı taraf”ın davranışı abartılarak normalde geçirilebilecek şeyler çekilmez bir hâl olarak yansıtılır ve çatışma başlar. Yerlilerin çatışma kaynakları daha fazladır. Çünkü daha “eski” oldukları için o yerleşim yerini kendi hakları, yeni gelenleri de “işgalci” ve “istilacı” olarak görürler. Yerleşiklerin “kavgacılığı” yeni gelenlerde de bir tepki oluşturur. Zamanla şiddetlenen etki-tepki durumu artık içinden çıkılmaz bir hal alır ve taraflardan birinin bu durumu kontrol edebilme ihtimali de kalmaz. Karşılıklı düşman tutumlar birbirini tetikleyerek adeta kendi gerekçesini yaratıp şiddetlenen bir etki-tepki zinciri yaratabilmektedir.³²⁴ “Yeni gelenler”, durumlarını düzeltip var olan eşitsizliği azaltmaya çalışırken “eskiler” de konumlarını koruma ve yükseltme çabasında olur.³²⁵ Bununla birlikte yerel halk, ülkenin “aslı” vatandaşı olarak sığınmacılara göre çok da ayrıcalıklı olmadığını ve merkezî konumunu kaybetmeye başladığını düşündüğünde sınıfsal kaygılarla sığınmacılara olan tepkilerini arttırır.³²⁶

Erdoğan’a göre Suriyelilere yönelik tepkilerin ve saldırıların sınırlı ölçüde kalmasında kamu görevlilerinin -özellikle valilerin- bu konuda “duyarlı ve gayretli” çalışmalarının büyük etkisi olmuştur.³²⁷ Dünyanın hemen her yerinde ekonomik, sosyal ve politik bir olumsuzluk yaşandığında, kolay hedef olarak görülen güçsüz gruplar -bunlar genelde sığınmacılar olur- günah keçisi ilan edilir.³²⁸ Günah keçileri olarak seçilen kimseler her zaman tamamen masum olmayabilirler; fakat yaptıklarıyla orantısız olarak suçlanırlar.³²⁹ Hâkim gücün saldırı ve dışlama pratiklerine karşı Suriyeliler de korunmak amacıyla gündelik hayatta bazı taktiklere başvurmuşlardır. Suriyeli kadınlar başörtülerini yerel halk gibi bağlamaya başlamış, erkekler de kendi geleneksel kıyafetlerini (cellabiye) terk etmiştir.³³⁰

³²⁴ Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, Abdullah Yılmaz (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018 s. 66-71.

³²⁵ Bilge Deniz Çatak, **Gündelik Yaşamda “Yerleşikler ve Dışarıklar”**: Suriyeliler ve Yerli Halkın Karşılaşmaları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Mersin 2018, s.141.

³²⁶ Leyla Bektaş-Ata, Ali Murat Vural, “Güvenlikli Sitede ‘Arap’ Komşu: ‘Peygamber Soyunda Oldukları İçin Ağır Konuşmak İstemiyorum Ama Pisler”, **VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Ankara, 01-03 Aralık 2016, s.131.

³²⁷ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler**..., ss. 183.

³²⁸ Giddens ve Sutton, **Sosyoloji**, s.698.

³²⁹ Çatak, **Gündelik Yaşamda**..., s.67.

³³⁰ Deniz, Ekinci ve Hülür, “Kentın Yeni Sürgünleri: Suriyeli Sığınmacılar...”, ss.296-297.

Suriyeli sığınmacıların zorlu yaşam koşulları, eğitimden uzak kalmaları ve işsizliği, suça karışma gibi bazı toplumsal problemlere sebep olabilmektedir. Özellikle gençlerin kendilerini toplumdan dışlanmış hissetmeleri suça karışmalarını kolaylaştırmaktadır. Gençler gibi kadınların da istismara ve yasa dışı işlere sürüklenme ihtimalleri yüksektir.³³¹ Yasadışı işlere sürüklenen bazı Suriyelilerden hareketle “Suriyeli olmak” toplumda “suçlu” diye damgalanmaya sebep olabilir. Goffman’a göre damgalı birey, yaptığı tüm olumsuz eylemleri, insanların onu damgalamasına bağlayabilir. Bununla birlikte Goffman damgalanan bireyin halkın önem verdiği bir alanda yetkinleşerek durumunu düzeltme imkânını da bulabileceğinden bahseder.³³² 2020’deki Elazığ depreminde betonları tırnaklarıyla kaldırıp hayat kurtaran ve kendisine vatandaşlık verilen Suriyeli Mahmut’un³³³ durumu da buna benzemektedir.

Bir grubun toplumsal kabulünü etkileyen önemli bir faktör de o grubun suça karışma ve toplumun geneliyle çatışma yaşama yoğunluğudur. Görüşme yapılan kişilerin genel görüşü Suriyelilerin -savaş travmasına rağmen- suça karışma oranının düşük, yerel halkla yaşadıkları çatışmaların da az olduğudur. Bu durum toplumsal kabulü arttırsa da aynı mekânı paylaşmaktan kaynaklı olan ve yerel halkın da kendi aralarında yaşayabileceği sorunlar Suriyelilerde görülünce bu durum daha çok “göze batmakta”dır. Suriyeliler şehirde “azınlık” durumunda olduğu için birbirleriyle dayanışma içerisinde olabilmektedirler. Bu durum Suriyelilerin “birbirini tutması” (dayanışma içerisinde olma) olarak görülmektedir. Bazı katılımcılar ise Suriyelilerin yerel halkla yaşadığı çatışmaların altında başka sebeplerin (Suriyeliler zayıf olarak görüldüğü için yerel halkın korkmadan onların “karısına kızına göz dikmesi”) olduğunu düşünmektedir:

Dörtöl’da kavga ettiklerini gördüm. İki genç, bir Suriyeliye vuridi. Biz dedik niye vurısınız, diyi abi bu adam gidip içki içi, karısı da o...luk yapı. Bunun dışında biri çocuğunu dövdüğü zaman 8-10 kişi birlikte gidiler grup halinde, şu anda gruplaşmışlar. Yani sen burada kavga et biriyle, hepsi birlikte saldırırlar sana. (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Kavga etmeler gruplar halinde daha çok Bağlar’da oldu. Affedersin terbiyesiz bir kadın diyelim gıcık almıştır komşusundan, başlamıştır işi başka yere

³³¹ Tunç, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri...”, s.54.

³³² Goffman, **Damga**, ss.37-38.

³³³ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/aileyi-kurtaran-gence-vatandaslik> (Erişim Tarihi: 18/05/2020).

çekmeye, yok efendim siz geldiniz de Tayip'in askerlerisiniz de. Şu var onu çok duyuyorduk, birinin kızına sarkıntılık yapıyor, adam tepki koyuyor gençlere, ee şimdi Suriyeli oldu mu kızına rahat sarkıntılık yapabilirsin diye bir şey var. Babanızın şeyi değil ki burası, ya da karısına göz koyuyor adam bunu hissediyor. Evden çıkıp işe giderken kapısını kilitlemek zorunda kalıyor Suriyeliler. Kapılar defalarca çalınıyor zorlanıyor, örneğin benzer bir şey olduğu zaman doğal olarak Suriyeli tepki koyacak, tabi bu neye dönüştürülüyor adam benim karıma sarkıntılık yapıyor diyemiyor, ne diyor yapan adam diyor ki bunlar Suriyelidir, gelmişler burada huzursuzluk çıkartıyorlar durumuna dönüştürüyor, yani ahlaksızlığını ideolojik bir kılıfla örtmeye çalışıyor maalesef. Bunlar dile getirilmez ama. Yoksa Suriyeli manyak mıdır gelmiş zar zor Bağlar'da başını sokmuş, bir ev bulmuş ne diye soktakilerle çatışsın.(Erkek, 42, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Bazı katılımcılar, Suriyelileri tanımamaktan ve bilmemekten kaynaklı onlardan çekindiklerini, onlara tam güvenemediklerini söyleseler de kendisini dindar olarak gören katılımcılar “Müslümandan zarar gelmez”, “Allah korkusu kötülük yapmayı engeller”, “başka dinden olsalardı bu kadar iyi tanıyamazdık” gibi düşüncelerle dinin yerel halkla Suriyelilerin birbirine güvenmesinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bu topraklarda din, çatışmayı önleyici işlevinin yanında, toplumdaki dini önderlerin araya girmesiyle yaşanan çatışmaları da çözmeyi kolaylaştırmaktadır. Kendisini dindar olarak görmeyen katılımcılar ise dinin bu konuda etkisinin olmadığını, Diyarbakır'da Suriyelilerle yerel halk arasında çatışmaların çok az olmasında etnik ortaklığın ve kültürel yakınlığın önemli faktörler olduğunu düşünmektedirler:

Yardımlı burada gerçekten hissediyorum. Yani Müslüman oranı yüksek olduğu için. Nasıl diyeyim yani bir Müslümandan büyük bir kötülük beklemezsin ondan dolayı. Ben Müslümanım. Bundan dolayı Müslümanlar arasında yaşamayı tercih ediyorum daha çok. Daha başka bir diyanetten olursa bilemezsin yani. Onun kültürü, onun bir sürü şeylerini bilmediğin için güvenemezsin yüzde yüz. (Erkek, 25, Tercüman, Suriyeli)

Diyarbakır'da çok çatışma çıkmıyor diğer şehirlere göre; çünkü biraz yakın kültürde oldukları için. Dinden ziyade etnik ortaklık daha baskın bence, kültürel yakınlık. Hepimiz dinden etkilenmişizdir mutlaka zaten kültürümüzde var izleri ama asıl belirleyici olan şey değildir diyorum. (Kadın, 31, STK Çalışanı, Diyarbakırlı)

Yerel halk, Suriyelilerle birlikteken kendilerini güvende hissetme konusunda Suriyelileri kendi içinde ayırmaktadır. Suriyeli Kürtler gelenek ve görenek olarak, dil olarak yerel halka yakın görüldüğü için onlarla daha çok iletişim ve arkadaşlık kurulmaktadır. Araplar ise “pis, kokan ve insanlık dışı” olarak görüldüğü için ve dilleri de farklı olduğu için onlarla pek iletişim kurulmamaktadır. Toplumda

ötekileştirilen Suriyelilerin kendi içlerinde de gruplara ayrıldığı ve Suriyeli Arapların “ötekinin de ötekisi” olduğu anlaşılmaktadır. Bazı katılımcılar “kirli ve pis kokan” Suriyelilerin toplum içinde hal ve hareketleri, kıyafetlerin, saç ve yüz bakımları, makyajlarıyla diğerlerinden ayırt edilebildiğini düşünmektedirler. Suriyelilerin bu özellikleri bazı katılımcıları endişelendirebilmektedir. Onlara göre şehrimize gelerek yoksullaşmaya sebep oldukları yetmezmiş gibi hoş karşılanmayan farklılıklarıyla ve her türlü suça karışma (hırsızlık, uyuşturucu, fuhuş vb.) potansiyelleriyle gençlere kötü örnek olmakta ve toplumda ahlaksızlığı yaymaktadırlar. Bu şekilde düşünenlerin genellikle ekonomik durumu düşük olup Suriyelileri “ekmek davasında” kendilerine rakip olarak gören kişiler olması dikkat çekicidir:

O Araplarla değil de Kobanilerle güvende hissediyorum. Araplar sanki bizi görünce karnımızı emeceklermiş gibi geliyor. Kobanililerde arkadaşlık var, mesela gelir selam kelam muhabbet ederiz. Adam bana bu yaklaşımı göstermiş ki ben ona bu adımı atıyorum. Ben Arapları biraz kaba saba, biraz insan dışı görüyorum, Allah günah yazmasın. Adam burada 43 yaşında akli başında adam pëxaz (ayakkabısız) dolaşıyordu, ya şimdi sen ne yapıyorsun? (Erkek, 28, Esnaf, Diyarbakırlı)

Milleti soyuyorlar, ben hırsızlık yaptıklarına şahit oldum, bu arabaların içinde esrar götürdükleri bellidir, her türlü pislik onlarda. Esrar, eroin, hap, silah, kavga her şeyi yapıyorlar. Devlet bunlara dur demiyor. Araplar pistir. Mesela Kobanililer ayrıdır, kendi hallerinde çalışan insanlardır. Araplar dilencilik yapıyor. Bak şimdi caddelerin başlarında fuhuş bile yapıyorlar, belki şahit olmuşsunuz. Karakola da gitseler tutanak yok bir şey yok, hemen bırakıyorlar Suriyelileri. Ben onlarla birlikte yaşamaktan güven duymuyorum, bizim gelecekteki çocuklarımız için de öyledir. Fikirleri de farklı. Yarın öbür gün bizim çocuklarımıza da aşılrlar. Misal normalde kapalıdırlar ama düğünlerde şurada burada açık giyiniyorlar, gençlerimiz de onlara bakıp açılıyor. (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Araştırmada Diyarbakır'daki Suriyelilerin güvenlik konusunda en çok şikâyet ettiği konu hırsızlık olmuştur. Ekonomik durumlarından dolayı Suriyelilerin büyük çoğunluğu Diyarbakır'da hırsızlığın en çok görüldüğü ve sosyo-ekonomik durumu düşük olan mahallelerde yaşamak zorundadırlar. Bu durum sık sık hırsızlık mağduru olmalarına ve kendilerini güvende hissetmemelerine sebep olmuştur. Bazı Suriyeliler ise kendilerini Diyarbakır'da güvende hissettiklerini ve dinin bunda etkili olduğunu, hırsızların bile dinin etkisiyle kendilerine iyi davrandığını ve yardımcı olduğunu yaşadıkları olaylarla anlatmışlardır. Bu katılımcıların mahallelerinde hırsızlık çok görülmesine rağmen hiçbir Suriyeli ailenin evine hırsız girmemiştir:

Kendimi güvende hissetmiyorum ne evde ne dükkânda ne yolda. Mesela motorumu çaldılar, telefonumu ortalıkta bırakamıyorum. Eve de girdiler. Diğer

şehirlere gitmek isterdim ama kaydım Diyarbakır'da olduğu için diğer şehirlerde yakalansam bile yine buraya getirileceğim. Burada da düzenimizi kurduk, çocuklar burada. Diyarbakır'daki diğer mahallelerin daha iyi olduğunu biliyorum ama burası ucuz olduğu için mecburen burada oturuyorum. O mahallelere gitsem 1000-1500 kira vereceğim, doğalgaz faturası, aidat karşılamam mümkün değil o yüzden buradayım. (Erkek, 30, Esnaf, Suriyeli)

Kendimi Diyarbakır'da güvende hissediyorum, tabii ki bunda dinin etkisi var. Bak hocam bir olay anlatayım. 2 3 yıl önce bir adam vardı mahallede, haşhaş içiyordu, içki içiyordu, kendisi hırsızdı zaten. Bana dedi sen Suriyeli misin, dedim evet, dedi evin nerede, dedim niye akşam pencereyi açayım da hırsızlığa mı gel? Dedi hayır birisi senin eşyana karışırsa gel bana söyle, dedim neden, dedi çünkü siz bizim misafirimsiniz. Siz Arapça biliyorsunuz, Kur'an okuyorsunuz eğer biz sizin malınızı çalsak Allah bize büyük bir ceza verir, vücudu da hep dövmeliydi. 5 6 ay sonra abimin oğlu telefonu çalındı, ben gidip ona anlattım, bana dedi akşama kadar telefonunu getireceğim. Akşama kadar telefonu getirdi. Bizim orada çok hırsızlık olur ama Suriyelilerin evine hiç girmediler, bunda hem İslami hem ahlakın etkisi var. En kötü insan Müslümansa eğer onun kalbinde bir iyilik vardır. O şekilde davranır, belki Allah rıza gösterir. (Erkek, 41, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Yerel halkın da Suriyelilerden en çok rahatsız olduğu şey, dilenciliktir. Katılımcılar, dilencilerin hareketlerinden, konuşmasından, uzun ve bol giyinmelerinden, başörtüsünü bağlama tarzlarından ve yüz şekillerinden Suriyeli olduklarını anladıklarını ifade etmiştir. Suriyeliler ise “normal” Suriyelilerin dilencilik yapmadığını, dilencilği meslek haline getiren Suriyeli “çingenelerin” buraya gelip dilencilik yaptığını iddia etmektedirler. Meslek haline getirilmiş olan dilencilik, yerel halkın Suriyelilere olan bakışını da olumsuz etkilemektedir. Katılımcılar yine de bu kimselerin dilenmelerine üzüldüklerini ve ısrarla “Allah rızası için” dediklerinde kendilerine sadaka verdiklerini söylemişlerdir:

Dilencilikten ben çok şikâyetçiyim, yolun üstünde ellerini çok açıyorlar, gerçekten insan kıymıyor baksın, arabaların önünde dileniyorlar. Nereye gidiyorum karşıma çıkıyor. Suriyeli olduğu bellidir, giyimi, hareketleri, konuşması bellidir. Hep uzun giyiyorlar, şalını örtüşü farklıdır oradan ben çok anlıyorum, yüzünden de çok anlıyorum, yüzü farklı. Dilencilik yaptıkları zaman, pazarda da dükkânlarda da bu genç kadınlar geliyor ya ben duymuşum, diyorlar ki Allah aşkına herkes memleketine gitsin biz elinde kalmışız, her gün her gün biz bıkmışız. (Kadın, 41, Ev Hanımı, Diyarbakırlı)

Onlar (Suriyeliler) diyorlar ki bizim orada da böyleydiler, dileniyorlar. Diyor biz yapmıyoruz, onlar oradakilerdi, orada da aynıydılar. Çingeneler var ya onlar da gelmişler buraya. (Kadın, 37, Ev Hanımı, Diyarbakırlı)

Toplumsal iletişimde yerel halkla Suriyeliler arasındaki önemli sorunlardan biri, kültür ve yaşam tarzı farkıdır. Yerel halkın dilini bilmeme de iletişim kurmada büyük bir problem teşkil etmektedir. Bu problemi aşmak için MEB, STK ve

belediyeler Türkçe kursları düzenleseler de sorun tamamen çözülememiştir. Dil sorununu en fazla yaşayanlar, yerel halkla etkileşime girmeyip evde kalan kadınlar iken en az sorunu yaşayanlar ise dil öğrenme becerisi yüksek olan çocuklardır.³³⁴ Bazı araştırmalarda görülmüştür ki Suriyelilerin büyük çoğunluğu sosyal hayatta yerel halkla zaman geçirmemekte, sadece aileleriyle ya da diğer Suriyelilerle zaman geçirmektedir. Bu durumun en büyük sebebi dil sorunudur. Dil problemin yanı sıra ayrımcılığa da uğramanın etkisiyle Suriyeliler genellikle, Suriyelilerin olduğu mahallelerde ve daha çok Suriyelilerle iletişim kurarak zamanlarını geçirmektedirler. Ayrıca sosyal hayatta Suriyelilerle yerel halk iletişime girdiğinde yerel halkta oluşan “yine bizden bir şey isteyecekler” algısı iki tarafın da iletişim kurmada çekingen davranmasına sebep olabilmektedir. Bunlarla birlikte devletin Suriyelilerle ilgili sürekli vurguladığı misafirlik ve geçicilik söylemi, Suriyelilerin yerel halkın dilini, kültürünü, yaşam tarzını öğrenme motivasyonunu olumsuz etkilemiştir.³³⁵ Bu durum da Suriyelilerin yerel halkla kaynaşmasına ve kabul görmesine engel olan etkenlerden biridir.

Dedeoğlu ve Gökmen’e göre Türkiye’de “yabancılık” genelde “Müslüman olmamak”la özdeşleştirilmiştir. Dolayısıyla Müslüman göçmenler daha “görünür” olup kamusal alanlarda iletişime daha kolay geçebilmektedirler.³³⁶ Din ortaklığı ve aynı medeniyetin içerisinde yaşayıp benzer kültürel kodlara sahip olmak, Suriyelilerin Türkiye’de yabancılık çekmemesinde etkili olmuştur.³³⁷ Yapılan araştırmalar Suriyelilerin Türkiye’ye gelmesinde ve burada kalmaya devam etmesinde Avrupa’ya giden “yol”ların illegal ve tehlikeli olmasının yanı sıra Avrupa’da tamamen yabancılık çekme ve dışlanma korkusunun da etkili olduğunu göstermiştir. Yani din ve kültürel yakınlık Suriyelilerin Türkiye’yi tercih etmesinde etkili olmaktadır.³³⁸ Erdoğan’ın yaptığı çalışmaya göre Türkiye halkıyla Suriye halkının “din kardeşi” olduğunu daha çok Suriyeliler vurgulamaktadır.³³⁹ Yerel halkta ise Suriyelilerin kültürel olarak farklı ve ülkeye zararlarının olduğunu

³³⁴ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, ss. 44-45.

³³⁵ Karasu, “Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu”, s.1007-1008, Yıldırımaltı, İslamoğlu ve İyem, “Suriyeli Sığınmacıların...”, ss. 121-122.

³³⁶ Dedeoğlu ve Gökmen, **Göç ve Sosyal Dışlanma...** s. 6.

³³⁷ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 104.

³³⁸ Yılmaz, “Din ve Kadın İlişkisinin...”, s. 9.

³³⁹ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler...**, s. 112.

düşünenler din kardeşliği anlayışı olduğunu kabul etmemektedir.³⁴⁰ Bazen göçmenlerle yerel halk arasında ırk, dil ve din ortaklığı olsa dahi dışlanma yaşanabilmektedir. Burada daha çok kültürel farklılık ön plana çıkarılarak dışlanma gerçekleştirilir. Örneğin makyaj yapıp süslenme Suriyeli kadınlar için “öncelik” iken yerel halk açısından ise “zorluklar içinde yaşanırken yapılan gereksiz harcama” olarak görülebilmektedir. Suriye’nin kırsal bölgelerinden gelen sığınmacıların kent kültürüne uyum sağlayamamaları da yerel halkla sığınmacılar arasında bazı problemlere sebep olmuştur. Ayrıca Suriye’nin iklim özelliklerinden dolayı Suriyeliler özellikle yaz aylarında, gündüz vakitlerinden ziyade gece vakitlerinde - genellikle müstakil olan evlerinde- birlikte zaman geçirme alışkanlığına sahiptir. Bu alışkanlıklarını Türkiye’de, apartman dairelerinde sergilediklerinde yerel halk tarafından gürültücü oldukları yönünde şikâyetlerle karşılaşmaktadırlar. Öte yandan kültürler birbirine çok yakın olsa bile “sonradan gelmek” sığınmacıların “istilacı” olarak nitelendirilmesi ve dışlanması için yeterli olmaktadır.³⁴¹

Göç eden grubun ev sahibi toplumla olan farklılığı arttıkça kabul zorlaşmaktadır. Suriye'nin güneyinde Arap kültürü baskınken kuzeye gidildikçe nüfusun etkisiyle Kürt kültürü ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden Suriyelilerle Diyarbakırlılar arasında temizlik, görünüş ve ibadetler bakımından pek bir farkın olmadığını söyleyen katılımcılar olmakla beraber Suriyelilerle kendileri arasındaki farklılığı dile getiren katılımcılar daha çoktur. Dile getirilen farklılıklar; küreselleşmeyle beraber kıyafetlerin benzeşerek ayırıcı işlevini büyük oranda yitirmesine rağmen özellikle yaşlı kadınların bol, uzun ve koyu giyinmesi; Suriye'deki iklim özelliğinin yaratmış olduğu geç saatlere kadar uyumama alışkanlığı; temizliğe dikkat etmemek; yemeğe, süse ve zevke düşkünlük (“nargileleri eksik olmuyor”); küçük yaşta evlilik ve çok eşlilik; Esat rejiminin sebep olduğu korkaklık, ispiyonculuk ve “adam satma” alışkanlığı; IŞİD'in ve özellikle Kürtlerin beslendikleri siyasi kanalların etkisiyle dinden soğuma ve uzaklaşma, ibadetleri terk etme gibi durumlardır:

³⁴⁰ Erkan Aktaş ve İlknur Gülçür, “Suriyelilere Yönelik Toplumsal Kabulü ve Uyumu Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler: Mersin İli Mezitli İlçesi Örneği”, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, 2017, <https://www.academia.edu> (Erişim Tarihi: 14/11/2019), ss.242-245.

³⁴¹ Deniz, Ekinci ve Hülür, “Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları”, ss.28-30, Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, ss. 127-137.

Suriye’de güneye doğru gittikçe Arap kültürü daha baskındır, kuzeye doğru geldikçe Kürt kültürü daha baskındır. Dolayısıyla bu yakınlaşmayı arttırıyor. Ama ulusal sınırlar bağlamında Suriyeli kimliğinin de vermiş olduğu bir şey var. Örneğin Esad diktatörlüğünde yetişmiş bir kişide ahlaki birtakım şeyler oluyor. Mesela jurnalcılık, korkaklık efendim ne bileyim suya sabuna dokunmama çünkü çok müthiş bir baskı atmosferinde yetişmişler, adam satma çok vardı, örneğin iki kişi kardeşirler arkadaşırılar gelip öğretmenlik yapıyorlar, bir süre sonra aralarında bir sıkıntı oluşuyor, hemen onu ispiyonlamaya başlıyor, hemen onun kuyusunu kazmaya başlıyor. (Erkek, 42, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Şimdi onlara bakıyorsun çok eşlilik fazla, bizde çok az. Şu an 13-14 yaşında kız anne olmuş. Türkiye’deki doğum oranı 1.8, Suriye’deki doğum oranı 2.8, şimdi şoka uğrayacaksınız mülteci olarak Suriye’den Türkiye gelmiş bir kadının doğum oranı 5.5, bunu öyle afaki olarak sallamıyorum, gidin araştırın. Bir insan bir yerde doğurganlık yapıyorsa mutludur. Müreffettir, kaygısızdır. Kulaklarımla duydum, adam diyor Suriyeli kapının önüne makarna koymuş, biz o makarnayı alıp eve götürdük. Bugün gitsin 2 milyar kazansın hemen anında elbiseye gider, nargileye gider, kadının rujuna buyuna gider.(Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Sığınmacılarla yerel halk arasındaki benzerlikler toplumsal kabulü kolaylaştırmaktadır. Muhatabında kendinden bir şey bulmak, iletişim kurmayı ve yakınlaşmayı arttırmaktadır. Burada dinî benzerlik önemli bir etken olarak önümüze çıkar. Din, Suriyelilerle yerel halk arasında oluşan gerginlikleri yatıştırmada, duruma meşruiyet kazandırarak Suriyelilerin kabul görmesinde ve Suriyelilere yardım edilmesinde etkili olmaktadır. Özellikle Suriyelilerle ilgili çalışma yürüten sivil toplum kuruluşlarının çoğu “Müslüman olmanın gereği” olarak ve “Allah rızası için” fedakârca çalıştıklarını ifade etmektedirler. Erkan’ın yaptığı çalışmada Suriyelilerin siyaset ve yaşam tarzı olarak diğer kesimlere göre dindar kesimden daha çok kabul gördüğü ifade edilmektedir.³⁴²

Din toplumu etkilediği gibi toplumdan etkilenir de. Dinin anlaşılması ve yaşanması toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapısından etkilendiği için toplumdan topluma farklılaşabilir. Bu yüzden aynı dine sahip olsalar bile farklı toplumlar, dini farklı yaşayabilirler. Türkiye ve Suriye arasında da durum böyledir. Suriye’de, Türkiye’ye göre din adamlarının sözü daha etkili olup dini etkinlikler ve manevi ortamlar daha fazladır. Ayrıca Suriye’de resmi dil Arapça olduğu için Kur’an ve hadis daha anlaşılır durumdadır. Bu durum da din istismarını ve cemaatlerin tahakkümünü Türkiye’ye göre azaltmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de

³⁴² Erkan, “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat...”, s.15, Yılmaz, “Din ve Kadın İlişkisinin...”, ss. 16-18.

sanayileşme, kentleşme ve modernleşme Suriye’den daha ileri bir seviyededir. Bu durum da sosyal hayatta rasyonel davranmayı arttırırken dinin etkisini de azaltmaktadır. Erkan’a göre daha geleneksel olan Suriye’de din, daha teslimiyet içerikli yaşanırken daha modern olan Türkiye’de ise din, daha akılcı bir şekilde yaşanır. Türkiye toplumu Suriye’ye göre daha sekülerdir. Bu durum da toplumsal iletişimde bazı problemlere sebep olabilir.³⁴³ Ayrıca yukarıda insanları birbirine yakınlaştırma etkisinden bahsedilen benzerlikler, genişlediği ölçüde (geniş kitleleri kapsadığında) çok fazla kişi ve grupları birbirine bağlamasına rağmen giderek sıradanlaşır ve insanları birbirine yakınlaştırma niteliği azalır.³⁴⁴ Bir benzerlik olarak ortak bir dine sahip insanlar, birbirleriyle yakınlık kurabilirler; fakat bu, özel bir ilişki halinden uzaklaşıp genelleştikçe dinin bu özelliği etkisini yitirir.

Yerel halktan özellikle dindar katılımcılar Suriyelilerin bazı konularda farklı olduğunu söylese de dinin, farklılıkları azalttığını ve daha uyumlu bir şekilde yaşamayı kolaylaştırdığını düşünmektedir. Örneğin mesai saatlerini cuma namazına göre ayarlama, oruçluyken gün içinde yemek yemeyip iftarı birlikte geçirme, gıda tüketiminde helal-haramı gözetme dinin günlük hayatı şekillendirdiğini göstermektedir. Ayrıca din, kültürel yakınlığı (örneğin kız istemede söylenen sözler ve okunan dualar) ve yaşam tarzı benzerliği (örneğin bedeni örtme şekli) de sağlayarak uyumlu yaşamayı kolaylaştırmaktadır. Ortak dine mensup olmak farklı ibadet mekânlarının, farklı ritüellerin görülmesini ve bunun sebep olacağı muhtemel çatışmaları engellemektedir. Ortak ibadet yerlerinde buluşan insanlarda birbirine karşı bir göz aşinalığı oluşturmakta ve bu insanlar birbirleriyle selamlaşmaktadırlar. Günlük hayatta insanların selamlaşırken kullandığı kelimeleri bile din belirleyebilmektedir. Ortak din sayesinde ortak etkinlikler ve sohbet konuları oluşmakta, bu da iletişimi artırarak samimiyeti sağlamaktadır. Bütün bunlar sığınmacıların, kendileriyle aynı dinden olan ev sahibi toplum içinde, psikolojik olarak rahat hissetmesini sağlar:

Yani mesela Suriyeli ekmek alıyor ya da işte bir kasaba giriyor, hiç demiyor acaba helal midir haram mıdır? Biliyor bu da yani bizim gibi kesmiş. Aynı şekilde helal ve harama girişerek gıda tüketimi şekillenmektedir. Hiçbir şey olmasa bile çok rahat bir şekilde gidip camide bizimle namaz kılabilir, iftarını bizimle açabilir. Şimdi

³⁴³ Erkan, “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat...”, ss.21-23.

³⁴⁴ Çatak, **Gündelik Yaşamda**..., s.115.

camide birlikte saf tuttuğun kişinin benim nazarımda dili, teni, ırkı fark etmiyor. Hiçbir şey olmasa bile yolda geçerken gördüğün adama camide bir göz aşinalığı olduğu için bir selam verirsin. Dinimiz bize merhamet edin diyor, dünyanın hiçbir yerinde mültecilerin böyle rahat gezdiği başka bir yer yoktur, kendi çapımızda yardım ettik. Buradaki Suriyeliler yanı başımıza dükkân açabilirler, inşaatlara gidip çalışabiliyorlar. Fırında çalışıyorlar, pastane açabiliyorlar. Ama şimdi bu dönem eskisi gibi değil hocam, bugün oturduğumuz sitelerde üçer dörder tane güvenlikçi var. Biz birbirimize bile güvenemezken tanımadığımız Suriyelileri güvenip eve almak mümkün değil. Evimizi açmadık ama buradaki esnaf, iyi kötü bir çeşit yardımı dokunmuştur. Şimdi buraya gelen Suriyeliler Hristiyan olsalardı pazar günü kiliseye gitmek zorunda kalacaklardı, e toplum bunu ne kadar kaldırılabildi? İstavroz çıkarıp tütsülerle bu caddeden geçmeleri hiçbirimizin hoşuna gitmezdi, batının Müslümanları sevdiğine inanıyorsan bizim de onları seveceğimize inanırsın. Senden kız isteseydi sen ona vermezdin, sen ondan rahat kız alamazdın. Şimdi adamın evine gideceğiz ne okuyacağız? (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Okulda namaz kıldıktan sonra yemek saatinde bir arkadaşımız ilahiyat okuyordu. Musa a.s hikâyesi, Yusuf a.s hikâyesi onları anlattı bize. Mesela bir ayet varsa diyor Türkçesi nedir? Benim bir arkadaşım sohbette falan Arapça bir şey geçtiği zaman diyor bana söyle, ses kaydı da atıyorum ona. Hocalar da mesela diyordu bugün cuma günüdür, öğrenciler gidiyorlar namaza saat 1.30'da dersi başlatıyordu, geç kaldığımızda hoca idare ediyordu. (Kadın, 28, Öğrenci/İşçi, Suriyeli)

Kendilerini dindar olarak gören katılımcılar İslamiyet'in hoşgörüsü, merhamet ve paylaşma dini olduğunu, Kur'an-ı Kerim'de de farklılıkların tanışıp kaynaşma için olduğunu düşünmektedirler. Suriyeli bir katılımcının "Bizim için üzüldüler." sözü Suriyeli sığınmacılara yaklaşımda dinin duygusal boyutunu göstermektedir. Bu katılımcılara göre toplum, mazlum ve mağdur olan Müslüman kardeşlerine günümüz şartlarının imkânları çerçevesinde ensar olmaya çalıştı. Belki evini açmadı ama evindeki eşyayı verdi, kalacak yer bulmasına yardımcı oldu. Böyle olmasının sebebi olarak da zamanın ruhunun peygamber dönemindeki gibi olmaması gösterildi. Güvensizlik döneminde, güvenli sitelerde yaşanan bir zamandayız:

Cenab-ı Hak ayette diyor ki birbirinize renklerinizin ve dillerinizin farklı olmasının sebebi tanışıp kaynaşmanız içindir. Yani ne kadar kültürel olarak aynı olmasak da kaynaşıp çok iyi arkadaş, çok iyi dost böyle akşamları yan yana gelip oturmalar, hiç aralarında bir şey olmamış gibi. Onlar diyor ki Müslümandır, bir de mazlumdur. Biraz daha Suriye deyince sanki bize uzak değilmişler gibi, mesela deseler ki Afgan'dan gelenler var, biraz farklı ama Suriye deyince sanki bizden biriyim gibi. Onların deyimiyle mırıtları çıkarınca sanki fazla aramızda bir ayrım yokmuş gibi. (Erkek, 34, Gönüllü İmam, Diyarbakırlı)

Camiler, ibadet yeri olduğu gibi toplum içinde sosyal ilişkilerin kurulduğu mekânlardır. Suriyeliler de Müslüman oldukları için camilerde yerel halkla birlikte zaman geçirerek, iletişim kurarak samimiyeti arttırmaktadırlar. Bu da kabulün

sağlanmasında önemlidir. Görüşme yapılan kişilerden biri dışında bütün katılımcılar camide dışlanmayla karşılaşmadığını, böyle bir şeyin de mümkün olmayacağını, çünkü oranın “Allah'ın evi” olduğunu belirtmişlerdir. Camide Suriyelilerle birlikte ibadet etmek, onlara olan bakışı olumlu yönde değiştirmektedir. Bu olumlu hâl, hayatın diğer alanlarına (sokağa, markete, apartmana, işyerine vb.) da taşabilmektedir. Zira katılımcılar, camilerde çok sıcak ve samimi ilişkiler kurduklarını anlatmışlardır. Suriyeli birinin “Babam orada ilk camiye git, seni orada anlayacaklar demişti.” demesi caminin işleviyle ilgili algıyı anlatması bakımından önemlidir. Ayrıca Suriyelilerin Kur'an-ı Kerim'in dili olan Arapçayı bilmesi cemaatin onlara saygı duymasını, onlarla yakınlaşmasını ve Kur'an ayetlerinin anlamları üzerinden sohbet etmesini sağlamaktadır. Hatta camilerde gönüllü imamlık ve müezzinlik yapan Suriyeliler de vardır. Camide karşılaştıkları Suriyeli sığınmacılara yardım etmeyi teklif eden yerel halktan dolayı bazı Suriyeliler rahatsız olmakta ve bundan dolayı namazdan sonra hemen çıkmaktadırlar. Bunun dışında özellikle cuma hutbesinde Suriyelilerin ayağa kalkıp dilenmesi ise yerel halkın tepkisini çekmektedir. Bir katılımcının anlattığı camide dışlanma olayı ise içindeki Suriyeli nefretini camide devam ettiren yerellerin de olduğunu göstermektedir:

Suriyeli bir genç vardı, mühendis. Buraya gelirken artık burada amelelik yapmak zorunda kalıyordu, dedi ben Türkiye'ye giderken babam ilk gideceğin yer camiler olsun, orada seni anlayacaklar demişti. O çok beni etkiledi, geldi ve gerçekten de burada insanlar onu çok sevdi, gül gibi geçindi. Kendisi sonradan Mardin'e giderken dedi zaten ben böyle olacağımı biliyordum, beni seveceğinizi. Niye dedik, öyle anlattı. (Erkek, 34, Gönüllü İmam, Diyarbakırlı)

Camide çok iyi davranıyorlar. Sanayinin orada Abdurrezzak Camii'ne giderdim, her cuma günü ön safta namaz kılardım. Bir keresinde geç kaldım, öndeki ihtiyarlar beni görünce arkada durma gel gel senin yerin burada hazır dediler. (Erkek, 41, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Araştırmada göç-din ilişkisini ve kabul ya da dışlamada dinin etkisini daha iyi görebilmek için yerel halka “Suriyeliler Müslüman olmasaydı”, Suriyelilere de “Avrupa'ya gitseydiniz” gibi varsayımsal sorular da sorulmuştur. Yerel halk genellikle yukarıda da açıklandığı gibi “ortak paydanın” din olmasının, yaşam tarzı benzerliği ve kültürel yakınlık kurması bakımından kabulde önemli olduğunu, dinin ortak olmaması durumunda ufak kıvılcımların büyük çatışmalara dönüşebileceğini ifade etmiştir. Çünkü bir katılımcının ifadesiyle “kendinden olanı kabul etmek

kolaydır; ama başkasını kabul etmek her babayiğidin harcı değil.” Suriyelilerde ise dindar olanların ve olmayanların soruya cevabı tamamen farklılaşmaktadır. Bazı dindar Suriyeliler Avrupa'dan kendilerine davet ve vize çıkmasına rağmen gitmediklerini, bunda en büyük etkenin din olduğunu söylemiştir. Burada ekonomik olarak Avrupa'daki Suriyelilere göre zorluk yaşadıklarını fakat sosyal olarak rahat olduklarını ifade etmişlerdir. Çünkü burada her gün ezanı duyduklarını, okullarda ve camilerde çocuklarının din dersi aldığını, Avrupa da bunların hiçbir olmadığı için çocuklarının Hristiyan olma ihtimalinin kendilerini endişelendirdiğini dile getirmişlerdir. Çünkü onlara göre “Bu dünya sadece ekonomi değil.” Türkiye'ye sadece coğrafi olarak değil, aile yaşantısı, sosyal ilişkiler ve kültürel olarak da Suriye'ye yakındır ve bunda din büyük bir etkiye sahiptir. Kendilerini dindar olarak görmeyen Suriyeliler ise Avrupa'da ekonomik olarak hiçbir zorluk yaşanmadığını, sosyal ilişkilerin dine bağlı olmayıp insani bir durum olduğunu, orada milliyetçiler dışında insanların sığınmacılara saygı duyduğunu düşünmektedirler. Bu katılımcıların düşüncesine göre din ortak olmasa bile eğitimle, kültürle, devlet politikalarıyla kabul zemini var olabilir. Ayrıca Türkiye'de dinin sadece evliliklerde etkili olduğunu, Müslümanlık etkili olsaydı bu kadar ayrımcılığı yaşayamayacaklarını düşünmektedirler:

Avrupa’da, Amerika’da tanıdığım var. Orada belki ekonomik açıdan rahat yaşıyorlar. Türkiye’de biraz ekonomik yönden zorluk yaşıyoruz ama sosyal açıdan biz daha rahat yaşıyoruz, din açısından biz daha rahat yaşıyoruz. Sosyal açıdan rahat yaşamamızda din etkisi çok var. Mesela orada ezan duyamayacaksınız. Camiye gitmeyeceksiniz, çocuğunuz okulda ne olacak bilmeyeceksiniz. Şimdi Türkiye’de din bize çok yakın, kültür bize çok yakın. Allah’a çok şükür İngiltere bize vize verdi ama gitmedim çünkü niye, çocuğum okula gidecek, okuldan Hristiyan %70 çıkabilir. Ama Türkiye’de okulda kimse ona Ruhulkudüs demeyecek, Hristiyan ol demeyecek. Kur’an kurslarına gönderebilirsin. Hiç olmadı bu ezan sesini çocuklarımız duyacak. Mesela az önce ezan sesi duyduk. Bu dünya sadece ekonomi değil ki. (Erkek, 35, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Belki de ciddiyeti sonraki zamanlarda daha iyi anlaşılacak olan Suriye göçü sonuçları itibariyle önemli tarihsel ve toplumsal bir olaydır. Örneğin Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde ufak çaplı gerçekleşen sürtüşme ve çatışmaların kitlesel boyuta ulaşma riski, söz konusu göçün önemini göstermektedir. Bazı sosyal medya gruplarında hükümetçe yapılmış bazı açıklamalara (“Suriyelilere 40 milyar dolar

harcadık” vb.) yanlış bilgiler de eklenerek zenofobik algı oluşturulmaktadır.³⁴⁵ Aslında 4 milyona yakın Suriyelinin Türkiye’de yaşamasından dolayı bazı sorunların yaşanması normal bir durumdur. Arada yaşanan çatışmalara ve olumsuz olaylara rağmen Türkiye’de Suriyelilere yönelik toplumsal kabul seviyesi yüksektir denilebilir. Fakat süreç kırılgan bir yapıya sahiptir. Yerel halkta, Suriyelilerden dolayı kamu hizmetlerine ulaşmada sorunlar yaşandığı, işsizlik ve güvenlik sorunlarının arttığı, özellikle düşük gelirli kişilerde devletin sosyal yardımlarının sığınmacılara kaydığı algısı yükseldikçe çatışmalar ve sorunlar da artacaktır. Erdoğan’a göre bu süreçte “kardeşlik, dindaşlık” gibi duygusal motivasyonlarla hareket etmek kısa süreli işlev görse de uzun vadede bu motivasyonların kırılgan oldukları görülür ve süreç tıkanır. Bu yüzden artık Suriyelilerin -en azından bir kısmının- Türkiye’de kalıcı oldukları da kabul edilerek rasyonel politikalar üretmek gerekmektedir. Uygulanacak politikalarda bakanlıkların, diğer devlet kurumlarının, yerel yönetimlerin, STK’lerin ve üniversitelerin koordineli çalışması elzemdir.³⁴⁶

3.1.4.1.3.Dinle Birlikte Etkili Olan İdeolojik, Etnik ve Kültürel Faktörler

Araştırmada, içlerinde dinin (ümme bilincinin) dili, ırkı ve teni bir kenara itip sığınmacılarla yerel halk arasında yakınlaşmayı sağladığını kabul edenler olmakla beraber bir grup katılımcı kabul ve dışlamada din dışındaki etkenleri dile getirmiştir. Öncelikle Suriyelilerin mecburi göçle Türkiye’ye ve Diyarbakır’a gelmeleri kabul-dışlama denklemini çok etkilemiştir. Çünkü sığınmacıların sığınacak bir yer bulmak zorunda olmaları ile yerel halkın bu göçe hazırlıklı olması, sığınmacıların sebep olacağı ekonomik katkı ve zarar ile yerel halkın ekonomik durumunun göçe uygun olması gibi denge durumları mecburi göçle ortaya çıkar. Ayrıca mecburi göçle gelenlerin sayısının da artmış olması da denge durumlarını olumsuz bir şekilde değiştirmiştir. Örneğin katılımcılar, mecburi göçle gelmeyip sayıları az olan ve ekonomik bir yük olarak görülmeyen gayrimüslim sığınmacıların Türkiye’de ve Diyarbakır’da daha çok kabul gördüğünü ifade etmiştir. Bunların yanında Suriye iç savaşının ve Suriyeli sığınmacıların Türkiye siyasetinde tartışılan politik bir konu olması ve Türkiye’de dinin politik alanda ve yaşam tarzı bakımından ideoloji olarak görülmesi, Suriyelilerin kabul ve dışlanmasında etkili olmuştur. Din,

³⁴⁵ Çetin, “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu”, ss.200-201.

³⁴⁶ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler**..., ss. 242-251.

ideoloji olarak anlaşıldığında ise diğer ideolojiler tarafından dışlayıcı bir faktör olarak görülmektedir. Dolayısıyla Diyarbakır'ın Kürt kimliğini merkeze alan politik ortamında, Suriyeli sığınmacılara siyasi bir tavır takınan, etnik ve seküler yaşam tarzı ortaklığını önemseyen kişiler, takkeli ve sakallı dindar Suriyelileri dışlayabilmektedir. Ayrıca etnik ortaklık sayesinde yerel halkla Kürtçe üzerinden rahatlıkla iletişim kuran Suriyeli Kürtler, Araplara göre daha çok kabul görmektedir. Örneğin Ezidi Kürtlere de Diyarbakır'da iyi davranıldığını, Diyarbakır'ın Kürt kültüründen gelen bir misafirperverliğin olduğunu, bu yüzden de dini farklı olsa bile sığınmacıların Diyarbakır'da kabul göreceği ifade edilmiştir. Araştırmada bütün bu faktörleri bir kenara bırakıp gelen kişilere insan olduğu için değer verdiğini ve dilin, dinin, ırkın kendisi için önemli olmadığını ifade eden katılımcılar da olmuştur:

İnsana vatani değer vermese nereye gitse değer yok. Bizde bir atasözü var, bir kız, baba evinde değer görmezse başka hiçbir yerde değer görmez. Bence bu olay olmasaydı yani eskiden ben mesela Türkiye'ye geldiğimde bize çok saygı gösteriyorlardı. Ama savaş çıkınca ya da bazı kötülükler çıkınca farklı bir bakış bakıyor. Mesela İstanbul'da şu an işte 100 farklı millet var. Mısırlı, Amerikalı, Japonlu kimse onlara karışmıyor ama Suriyeliye karışıyor çünkü olay var orada ya da işte Irak, Yemenli onlara karışıyor orda da olay olduğu için. Hatta sadece olay olduğu için değil. Sayı olarak mesela eskiden Türkiye'yi gezersen ne kadar Suriyeli vardı ki? Ama şimdi 4 milyon ve bazı kötülük yapan olduğu için kötü bir bakış olabilir. Buraya gelmeden önce Hatay'daki akrabalarım Diyarbakır'a gitme orası teröristtir, hep çatışma var dedi. Dedim zaten savaştan kaçmışım ne fark eder. Geldim, Diyarbakır bize çok iyi davrandı. Müslüman olmasaydım Diyarbakır'da bana olan tavır değişmezdi bence. Mesela Türkçe kursunda Koreliler de vardı, diyor işte ben rahat yaşıyorum burada. Onlar tebşir yapıyor, Hristiyanlığı yayıyor. Kursta iken onlarla İngilizce konuştuk, tartıştık. Onlar fakir bölgelere gidiyor. Diyor biz size para veriyor bize katılın. Ben Koreli olsaydım hatta bana daha iyi davranırlardı. Az önce bahsettim ya olaylar çıktı, devlet milletini korumayınca sevmeyince nereye giderse değer yok. (Erkek, 35, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Mesela geçen şöyle bir şey geçti aramızda, geldiler dediler biz Kobani'den gelmişiz, mağdur insanlarız. Ben buna kızıyorum, dedim siz vatanındasınız muhacir değilsiniz, siz neyseniz biz de oyuz. Bunu söylediğinde kendini ezik hisseder ama ben böyle söyleyince adamın alnı açık başı dik oluyor. Yani bizim bunu söylememiz lazım. Bana göre insanlar arasında sınır olmaması lazım, zaten bu siyasetçilerin işidir ya da başkalarının, insan nereye gidiyorsa toprak Allah'ın toprağıdır, her yerde yaşayabilmeli. (Erkek, 46, Esnaf, Diyarbakırlı)

Yapılan araştırmalarda yerel halkın büyük çoğunluğunun Suriyelileri istemediği ve geri gönderilmesi gerektiğini düşündükleri ortaya çıkmıştır. Bu durum siyasi tercihlere göre değişmektedir. CHP seçmeninde ve kendisini “Atatürkçü” olarak ifade eden kişilerde sığınmacıları istememe oranı çok yüksekken AK Parti

seçmeninde ve kendisini “dindar/muhafazakar” olarak gören kişilerde ise nisbî bir kabul söz konusudur.³⁴⁷ KONDA’nın 2016’da yayınladığı araştırmada Türkiye’deki kutuplaşma Suriyelilere bakışta da kendisini göstermektedir. Araştırmaya göre CHP’liler, modernler, başı açık olanlar ve Aleviler Suriyelileri kabul etmenin yanlış olduğunu düşünmekte ve bu durumdan dolayı endişelenmekte iken AK Partililerde, dindar ve muhafazakârlarda ise Suriyelileri kabul ve onlarla temas kurmaya sıcak bakma oranı daha yüksektir. Bununla birlikte AK Partililerin içinde ekonomik kaygısı olanların Suriyelileri kabul oranı düşmektedir. Bu yönüyle particiliği aşan bir durum da yaşanabilmektedir.³⁴⁸ 2014’e kadar Türkiye’ye gelen Suriyelilerin çoğu Sünni Araplardan oluşmaktayken IŞİD saldırılarından sonra Suriye’deki Kürt, Ezidi, Nusayri ve Ermeniler de Türkiye’ye sığınmak zorunda kalmıştır. Bu tarihe kadar HDP’li Kürtler genel olarak Suriyeli sığınmacılara karşı olup Türkiye’nin iskân politikasıyla bölgedeki demografik yapıyı değiştirmeyi amaçladığını iddia ederken IŞİD saldırılarından sonra özellikle Kobani’den gelen Kürt sığınmacılarla birlikte HDP’li Kürtlerin Suriyeli sığınmacıları kabul durumları da olumlu yönde değişmiştir.³⁴⁹

Bazı araştırmalar göstermiştir ki şehirlerde Suriyelilerin nüfusu arttıkça yerel halkın demografik, sosyal ve kültürel doku açısından endişeleri de artmaktadır. Örneğin sokaklarda ve parklarda Suriyelilerle fazlaca karşılaşmak, dükkânlarda Arapça tabelalar görmek, yerel halkı rahatsız edebilmektedir. Öte yandan Suriye sınırına yakın şehirlerde var olan etnik, mezhepsel ve kültürel ortaklık yerel halkın sığınmacıları kabulünü kolaylaştırmaktadır.³⁵⁰ Sınra yakın şehirlerde yerel halkla Suriyeliler arasındaki uyum problemleri daha azdır. Bunda en önemli etken bu şehirlerde Arapça ve Kürtçe üzerinden iletişim kurabilme imkânıdır. Bununla birlikte etnik farklılıklardan dolayı Suriyeliler de kendi içinde “kendi ötekileri”ni oluşturmaktadır. Bu sebeple Suriyeli Araplar, daha çok Arapların yaşadığı şehir ve

³⁴⁷ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 125.

³⁴⁸ KONDA, **Suriyeli Sığınmacılara Bakış**, ss.15-39.

³⁴⁹ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler**..., s. 43.

³⁵⁰ Tunç, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri...”, s.45, Akın Bakioğlu, Feray Artar, Hüseyin İzmir, “Ankara’daki Suriyelilerin Mültecilik Deneyimleri”, **Sosyoloji Derneği Yayını**, Ankara 2018, ss.53-54.

mahalleleri tercih ederken Kürtler de Kürtlerin yaşadığı şehir ve mahalleleri tercih etmektedir.³⁵¹

Yerel halkın Suriyelilerle olan ilişkilerinde ırkçılık da ön plana çıkabilmektedir. Irkçılık günümüzde sadece biyolojik farklılıklardan dolayı yapılmamaktadır. Çok çeşitli etkenlerle üretilmiş ırkçılık durumuna “çoklu ırkçılık” denmektedir. Özellikle kültürel anlamda çoğunluğun kendini üstün gördüğü ve diğer kültürleri aşağıladığı “kültürel ırkçılık” fazlaca yaşanmaktadır.³⁵² Leyla Bektaş-Ata ve Ali Murat Vural, Franz Fanon’un “kolektif bilinçaltı” kavramından hareketle Türkiye’de Arap (Suriyeli) kelimesinin vatandaşların kolektif bilinçaltında “pis, gürültücü ve rahatına düşkün” gibi olumsuz şeyler çağrıştırdığından bahseder.³⁵³ Farklı dil, kültür ve sosyal bilince sahip olan toplulukların bir arada yaşamasının bazı problemlere sebep olması beklenen bir durumdur. Fakat bu durum, etnomerkezciliğin hâkim olduğu yerlerde farklı, etnorölativizmin hâkim olduğu yerlerde ise daha farklı yaşanmaktadır. Çünkü etnomerkezilikte kişi, kendi kültürünü yüceltip merkeze alarak farklı kültürleri aşağılama, reddetme ve yok etme davranışı sergilerken etnorölativizmde çoğulculuk anlayışıyla farklı kültürlere saygı, o kültürleri kabul etme ve onlarla iletişim kurma süreçleri yaşanmaktadır.³⁵⁴ Diyarbakır, tarih boyunca farklı etnik unsurların ve kültürlerin bir arada yaşadığı bir şehir olarak etnorölativizm tecrübesine sahiptir. Bu da Suriyelileri kabulde etkili olabilmektedir.

Görüşme yapılan Suriyelilerin büyük çoğunluğu, Diyarbakır’dan memnun olduklarını ve kendilerine çok iyi davranıldığını ifade etmiştir. Şüphesiz bunda ortak dine mensup olmanın yanında Diyarbakır’ın tarihsel olarak farklı kültürlerin bir arada yaşadığı bir şehir olması ve özellikle 80’lerden sonra yaşadığı yoğun göçlerle birlikte şehirde farklı olana, yeni olana açık bir iklim oluşması da etkili bir faktördür. Çalışmanın teorik kısmında bahsedilen ve katılımcıların kimlik özelliklerinin de teyit ettiği gibi şu an Diyarbakır’da yaşayan vatandaşların çok büyük bir kısmı başka yerde doğup sonradan şehre gelmiş kişilerdir. Bu durum Diyarbakır’ın Suriyelilerin halinden anlamasını, “bu tadı” bilmesini sağlamaktadır. Zira Diyarbakır’a göçle

³⁵¹ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler**..., ss. 112-113.

³⁵² Giddens ve Sutton, **Sosyoloji**, s.701.

³⁵³ Bektaş-Ata ve Vural, “Güvenlikli Sitede ‘Arap’ Komşu...”, s.129.

³⁵⁴ Aktaş ve Gülçür, “Suriyelilere Yönelik...”, ss.237-239, <https://ilkha.com/suriyenin-kahve-kulturunu-diyarbakirda-yasatiyor> (Erişim Tarihi:13/05/2020).

gelenlerin önemli bir kısmı seksenlerden sonraki çatışma sürecinde baskı ve zulüm görmüş ve köy boşaltmaları sonucu zorla yerinden edilmiş insanlardır. Halden anlama, kabulü de beraberinde getirmiştir:

Vallahi tekrar söylüyorum Diyarbakır halkı çok iyi. Ben dört yıldır Diyarbakır'dayım, hiçbir sıkıntı olmadı. Burada Suriyeli bir şey yapmasa kimse ona karışmıyor. Bunun da dinle etkisi var bence. Diyarbakır yani batıya göre daha dindar. Bir de Diyarbakır biliyorsun geçmişte böyle fakirlik gördü, bazı zulümler gördü, eskiden köyler yakılmış, buraya göç etmişler. Bunun etkisi %100 var. Siz bir şeyi tattığınızda şimdi haliniz yerinde de olsa onu unutmuyorsunuz, ben de öyle yaşamıştım diyorsunuz. Diyarbakır bu tadı biliyor. Diyarbakır halkı için ben %98 çok iyi davranıyor diyebilirim. Yani komşunuz, okulda üniversitedeki hocalar, sokakta, alışverişte hep iyi davrandılar. İstanbul'da duyuyoruz, Gaziantep'te Allah korusun öldürüyor bile ama Diyarbakır'da hiç karşılaşmadım. (Erkek, 35, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Özellikle kendi kimlik tanımlamasında dindarlığı öncelemeyen Diyarbakırlılarda etnik ortaklık, dinden önce gelebilmektedir. Bu da Suriyelilere bakışı farklılaştırmaktadır: Kürtler “bizden”, Araplar “bizden değil”. Türkiye'deki Kürtlerin Suriye göçüne olan bakışını Suriye'deki Kürtlerin de buraya göç etmesi değiştirmiştir. Kürtler, önceleri Suriye göçüne demografik ve politik faktörlerle tepkili iken Suriyeli Kürtlerin göç etmesinden sonra Suriye'den gelen göç hareketine olumlu bakılmıştır. Kobani'den gelen Kürtler, bir katılımcının ifadesiyle “hani böyle hacdan gelen insanlar olur ya” öyle karşılanmışlardır. O dönem Suriye'deki çatışmaların sebep olarak gösterildiği 6-8 Ekim arasında Türkiye'de çıkan olaylara bile “Kobani Olayları” denmiştir. Etnik ve ideolojik ortaklık Suriyeli Kürtlerin büyük bir sempati görmesini sağlamıştır. Ev ve iş bulmalarında, gıda ve kıyafet temininde yardımcı olunmuştur. Kültürel yakınlık ve Kürtçe üzerinden kolayca iletişim sağlanması da toplumsal kabulün sürekliliğini sağlamıştır. Fakat aynı ideoloji ve politik tavır, Suriyeli Kürtlerin kendi topraklarını savunmadığı gerekçesiyle onları yargılayıp dışlayabilmektedir. Öte yandan yerel halkın ekonomik kaygıları da ideolojinin önüne geçip toplumsal kabulün sarsılmasına sebep olabilmektedir:

Kobani meselelerinde Suriyeli deyince hani böyle hacdan gelen insanlar olur ya öyleydi. Önceleri Suriyelilere karşı böyle mustarip olanlar vardı. Bunlar geldi işimizi aldılar. Hani ne diyorlar çingene, mırtıp diyorlardı, para verilmez bunlara. Bizim Güneydoğu için Diyarbakır için diyorum, Türkiye için değil, Kobane olayları Suriyelileri çok sempatikleştirdi. Ama normalde Kobani olmamış olsaydı belki şuanda burada bir iç savaş da çıkardı emin olun, o kadar ki nefret vardı. (Erkek, 34, Gönüllü İmam, Diyarbakırlı)

Rojava bugün özgürleştirmiş bölge. Sabah akşam bugün vatan vatan diye nutuk çekerek ondan sonra vatanın özgürleşiyorken gidip oraya bir nebze de olsa katkı sunmak yerine burada yarı dilenerek yarı aç yarı sefil bir hayatı tercih ediyorsun. Niye bu kadar silik oldun, adama derler yani git diye. Ben onların güvenlik kaygılarından dolayı burada olduklarını düşünmüyorum. Kardeşim Kobani şu an YPG'nin elinde değil mi? Burada atölyede çalışan üç kişi vardı. Kobeni'de YPG çatışmaya başlayınca ben burada kalamam dedi gidip orada YPG saflarına katıldı. Adam kendi öz topraklarını savunmak için oraya gitti, benim nazarımda o adam burada tütün satan, ekmek satan Suriyeliden katbekat daha şerefli. Vatanızsız bir dünyada yaşamak onlara çok güzel geliyorsa diledikleri kadar kalabilirler. Şu an savaş şeyi yok. Bugün Rojava'ya gittiklerinde Kürt vatandaşı olarak Kobanê'de toprakların başında durmalarına müsaade etmeyecekler mi, edecekler... Yaşama bakış açımız da yani onlarda da Kürt özgürlük sevdası var. Bugün özgürleştirmiş Rojava diyoruz. Demokratik olgunluk olarak Rojava'daki durumu hepsinden üst görüyoruz. Irak'taki feodal yapıdan, İran Acemistan'daki Kürtlerden ya da buradaki durumdan. Onun verdiği bir sempati de var. (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Diyarbakır'ın politik iklimi, Suriyeli Kürtleri kapsadığı gibi Suriyeli Arapları da dışlayabilmektedir. Bu dışlamada Suriyelilerin kendi içinde birbirini ötekileştirmesi (Arap-Kürt diye) de etkili olabilmektedir. Bazı katılımcılara göre büyükşehir olmasına rağmen diğer komşu şehirlere oranla az sayıda Suriyelinin Diyarbakır'a yerleşmesi ve yerleşenlerin de çoğunluğunun Kürt olması bu sebeptedir. Bazı katılımcılara göre ise "aynı kandan" olmalarından dolayı yerel halkın gayr-ı ihtiyari bir şekilde Suriyeli Kürtlere daha sıcak bakmalarına rağmen Diyarbakır'da Arap-Kürt ayrımı yapan pek yoktur:

Tanıdığım birçok Arap arkadaşım var, hepsi Diyarbakır halkından memnunnardır, Diyarbakır halkı da bu Kürt'tür bunu seviyoruz ya da bu Arap'tır sevmiyoruz yoktu, tabi bazı insanlar var eğer Kürt ise daha çok seviyorlar. Diyorlar biz aynı ırktanız, kardeşiz, kanımız Kürtlere daha çok ısınıyor. İlahiyattan bazı hoca ve öğrencilerimiz var, onları tanıyorum onlarda hayır işi yapıyorlar, bayramda gidip fakirlere yardım ediyorlar, şu Türk'tür şu Kürt'tür veya şu Arap'tır ayrımı yapmaksızın. O kadar dükkâna gidiyoruz kimse bize sen Kürt müsün Arap mısın dahi sormuyor pazarda, emniyette sormuyorlar kimse bize bu soruyu sormuyor. (Erkek, 50, Öğretmen, Suriyeli)

Toplumsal ilişkiler çok boyutlu ve karmaşık bir şekilde yaşanmaktadır. Dinle birlikte ekonomi, ideoloji, siyasi tercihler, cinsiyet rolleri, kültürel yakınlık gibi faktörler toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Suriyeliler Diyarbakır'a ilk geldiğinde genelde ilişkiler yapılan yardımlar üzerinden gelişmiştir. Hem halkın hem de dinî STK'lerin yardım etmesinde merhamet, ensar-muhacir kardeşliği, mazluma yardım etme sorumluluğunun yanı sıra dinin zekât, fitre ve infak gibi ibadetleri de etkili olmuştur. Zamanla Suriyelilerle yerel halk arasında evlilikler

ve arkadaşlık ilişkileri de görülmüştür. Araştırmada dinin en belirleyici görüldüğü konu evlilikler olmuştur. Arkadaşlık ilişkilerinde ise dinin kimlikleri ve yaşam tarzını şekillendirme, ortak değerler yaratma (kendinden bir şey bulmak) gibi işlevlerle insanları birbirine yakınlaştırdığı görülmüştür. Ayrıca Suriyelilerle birlikte iftar açma, camide tanışıp arkadaşlığı ilerletme gibi durumlar da görülmüştür. Cami, Müslümanların bir araya gelmesini sağlayarak göz aşinalığının, selamlaşmanın ve dinî sohbet konularıyla samimiyetin arttığı bir mekândır. Camide karşılaşılan Suriyelilere karşı geliştirilen olumlu bakış, hayatın diğer alanlarına da sirayet edebilmektedir. Suriyelilerin Diyarbakır'da kabul görmesini sağlayan diğer sebepler ise farklılıklarına rağmen yerel halkla benzer yönlerinin de çok olması, suça fazla karışmamaları ve yerel halkla fazla çatışmaya girmemeleridir. Bu sebeplerde dinin etkisi de vardır. Din günlük hayatı şekillendirerek birlikte uyum içinde yaşamayı ve birbirine güven duymayı sağlamaktadır. Fakat din gibi ortaklıklar genişleyerek sıradanlaştığında ya da ideoloji olarak görüldüğünde insanlar arası ilişkilerde daha farklı ve özel ortaklıklar ön plana çıkabilmektedir. Diyarbakır'da da bazen etnik ve ideolojik ortaklığa bağlı yakınlık ön plana çıkmıştır. Bu da Suriyeli Kürtler'le çatışma ihtimalini azaltırken Arapların dışlanmasını doğurabilmektedir. Bunların yanında Diyarbakır'daki Suriyelilerin kabulünde, Anadolu ve Kürt kültüründeki misafirperverlik ile uzun yıllar zorunlu göçe maruz kalmış olan şehrin farklı ve yeni olana açık iklimi de önemli faktörler olarak karşımıza çıkar.

3.1.4.2.Suriyeli Sığınmacılarla Mekân ve Komşuluk İlişkilerinin Dinsel Bağlamı

Bir mekâna yerleşme, o mekândaki kişilerle iletişimi başlatır. Suriyeliler de Diyarbakır'a yerleştikten sonra yerel halkla belli iletişim tarzları geliştirmiştir. Bu başlıkta Suriyelilerin Diyarbakır'a yerleşme süreci (ev bulma vb.), yerleşilen mekâna etkileri ve mekânı kullanma sınırlılıkları, komşularıyla iletişim biçimleri ve bütün bu süreçlere dinin etkisi ele alınmıştır.

Türkiye'ye göç sonrasında Suriyelilerin şehirlere yerleşme süreci planlı bir şekilde gerçekleşmemiştir. Bunun “geçicilik” düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir. Hâlbuki birlikte uyum içinde yaşamada sığınmacıların şehre yerleşme

süreçleri ve yerleştikleri yerler önem arz eder.³⁵⁵ Başlarda akraba ve tanıdıklarının yanında ya da parklarda, camilerde, otogarlarda kalan Suriyeliler zamanla farklı şehirlere ve mahallelere yerleşmişlerdir.³⁵⁶ Sığınmacılar genelde yeni yerleşim yerine ilk geldiklerinde akraba ve tanıdıklarının yanına yerleşirler. Akrabalarıyla kurdukları bu ilişkiler göçün sebep olduğu gerilim ve bunalımı büyük ölçüde azaltıp sığınmacıya iş, eğitim, sağlık, konut bulma gibi konularda fayda sağlamasına karşın yerel halkla iletişim kurma ve kamu kurumlarına başvuru açısından bu ilişkilerin olumsuz etkisi vardır. Sığınmacı zamanla şehre alıştığında ise akrabalarla kurduğu yoğun ilişki azalmaya başlar.³⁵⁷

Suriyelilerin yerleştiği konut türleri elbette ki ekonomik durumlarıyla ilgili bir gerçekliktir. Fakat -az sayıda Suriyeli lüks konutlarda yaşasa da- Suriyeliler genellikle mal varlıklarını Suriye’de bıraktıkları için ekonomik olarak iyi bir durumda değillerdir. Özellikle sınır illerinde talebin aşırı artması sonucu kiraların yükselmesi de buna eklenince Suriyelilerin büyük çoğunluğu sağlık açısından olumsuz koşullara sahip gecekondu, bodrum ve depolarda, hijyenden uzak, rutubetli ve kokan yerlerde birden fazla aile bir arada yaşamak zorunda kalmışlardır.³⁵⁸ AFAD’ın 2017’de yayınladığı saha araştırmasına göre ise Suriyelilerin büyük çoğunluğu ev ya da apartman dairesinde otururken %30’luk bir kısmı harabelerde, %1’lik bir kısım da derme çatma ya da plastik yapılarda yaşamaktadır. Fakat katılımcıların yaklaşık yarısı genel anlamda (büyüklük, eşya, ısınma gibi) oturdukları evlerin yetersiz kaldığını ifade etmiştir.³⁵⁹

Şehrin çeperlerine ve gecekondularına yerleşen sığınmacıların yerel halkla etkileşimi sınırlı kalmakta, bu durum (mekânsal ayrışma) da toplumsal kabulü olumsuz etkilemektedir.³⁶⁰ Ayrıca sığınmacıların ve yoksulların yaşadığı mahallelere, devletin genellikle kamu hizmetlerini, kaynaklarını ve yatırımlarını yeterince götür(e)memesi de bir dışlanmadır. Çünkü bu mahallelerde yaşayanlar

³⁵⁵ Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler*..., s. 250.

³⁵⁶ Erdoğan, *Türkiye’deki Suriyeliler*..., s. 37.

³⁵⁷ Çelik, *Şehirleşme ve Din*, ss.187-188.

³⁵⁸ Koyuncu, *Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler*, ss. 46-49.

³⁵⁹ AFAD, *Türkiye’deki Suriyelilerin*..., ss.89-98.

³⁶⁰ Tunç, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri...”, s.46.

devletin güvenlik hizmetlerinden ve gıda mağazaları, postane, banka, park, kütüphane gibi kamu hizmetlerinden uzaktır.³⁶¹

Suriye göçünden önce çeşitli yerlerden göç etmiş ailelerin yaşadığı sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış mahallelere Suriyeliler göç ettikten sonra, aslında kendileri de göçmen olan bu aileler bir anda yerli statüsüne erişirler. Bu aileler başlarda Suriyelilere misafirperverce yaklaşp yardımlarda bulunurken Suriyelilerin misafirliği uzayınca bu misafirperverlik rekabete dönüşmüştür. Çünkü kendileri de yoksul olan bu ailelerin “artık ne onlarla paylaşacak eşyaları ve ekmekleri vardır ne de Suriyelilerin bu yardıma ihtiyaçları olduğuna yönelik inançları.”³⁶² Bununla birlikte misafirlik kavramında ev sahibinin egemenliği söz konusudur. Kendi evinde egemen olmak isteyen ev sahibi, bildiği ve tanıdığı kişileri evine almak hatta evine alacak kişileri seçmek ister. Oysaki yanı başındaki kişileri bilmemek, tanımamak korku verir. Tanınmayan “davetsiz misafirler” tehdit olarak algılandıklarında ise en iyi savunma yolu olarak saldırı gündeme gelebilir.³⁶³ Araştırmada Suriyelilerin komşularıyla olan iletişimine geçilmeden önce mekân ve komşuluk konusunda öncelikle Suriyelilerin Diyarbakır’da yerleşecekleri bir konut bulabilme problemi ele alınmıştır.

Suriyelilere kalabalık oldukları, kiraladıkları evi hor kullandıkları, ev kirasını, elektrik ve su faturalarını ödemedikleri için ve etrafa rahatsızlık verdikleri için komşuların istememesi nedeniyle kiralık ev verilmek istenmemektedir. Ayrıca halk arasında Suriyelilerle ilgili söylentiler ve haberler de (daha sonra namus cinayeti olduğu iddia edilen, 2014’te Gaziantep’te Suriyeli kiracının ev sahibini öldürmesi haberi vb.) bunda etkili olmaktadır.³⁶⁴ Yapılan araştırmalarda Suriyelilerden dolayı komşuların en çok şikâyet ettiği konulardan biri, ev fiyatlarının ve kiralarn yükselmesidir. Ayrıca komşular, Suriyelilerin şehir hayatına uygun davranışlar

³⁶¹ Murat Yılmaz, Göç ve Sosyal Dışlanma: Gaziantep ve İstanbul’da Yaşayan Suriyeli Abdal Sığınmacılar, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2019, s.42, Giddens ve Sutton, **Sosyoloji**, s.563.

³⁶² Feray Artar, “Suriyeli Komşularla ‘yerli’ ve ‘yabancı’ Kimliklerinin İlişkisel İnşası”, **VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Ankara, 01-03 Aralık 2016, ss.95-96.

³⁶³ Çatak, **Gündelik Yaşamda...**, s.18-22, <https://www.cnnturk.com/turkiye/kahramanmara-suriyelileri-istemiyoruz-mitinginden-olaylar-cikti> (Erişim Tarihi: 10/01/2020).

³⁶⁴ Çetin, “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların...”, s.214, Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler...**, s. 109.

sergilemediğini (perdelerin açık olması, gece müzik dinleme vb.) de ifade etmektedir.³⁶⁵ Yapılan araştırmalarda yerel halkın komşu olduğu Suriyelilerle iletişim kurmaktan hatta göz göze bile gelmekten sakındığı görülmektedir. Yerel halkta, Suriyelilerin ülkemizi ve kültürümüzü istila ettiği düşüncesi de vardır. Aslında bu durumun oluşmasında, bu konuda medyadaki haberlerin ve şehir efsanelerinin etkisi büyüktür. Bunların etkisiyle henüz temas bile kurulmadan, tanışma gerçekleşmeden bir iğrenme durumu ortaya çıkmaktadır. İğrenme, hiyerarşik bir ilişkinin olduğunu gösterir.³⁶⁶ Çünkü iğrenen kişi kendisini, hayat tarzını veya kültürünü üstün görüyor demektir. Araştırmada kültürel yakınlık kurma işlevi de bulunan dinin, yerel halkla Suriyeliler arasındaki komşuluk ilişkilerinde etkili olup olmadığı da incelenmiştir.

Evini Suriyelilere kiralayan bir katılımcı kendisi için kiracının Müslüman olmasının, namazında niyazında olmasının önemli olduğunu ve böyle kişilere güvendiği için evini kiraya verdiğini ifade etmiştir. Öte yandan bazı katılımcılar Diyarbakır'a ilk geldiklerinde kalacak yerleri olmadığı için aylarca ücretsiz bir şekilde dinî cemaatlerin evlerinde kaldıklarını ifade etmişlerdir. Yine dinin merhamet ve yardımlaşma işlevi sayesinde bazı dindar yerlilerin Suriyelilere evlerini ücretsiz bir şekilde verdiğini ifade eden katılımcılar da olmuştur. Bununla birlikte bazı Suriyeli katılımcılar ev bulmakta zorlandıklarını, ev sahiplerinin fırsatçılık yapıp yüksek ücret istediklerini, aracı ya da kefilleri olmadığı takdirde kimsenin kendilerine ev vermediğini söylemişlerdir. Suriyelilerin Diyarbakır'da ev kiralarken ekonomik sermayeyle birlikte sosyal sermaye eksikliğini yaşadıkları da görülmüştür. Zira daha önceden buraya yerleşmiş tanıdıkları olan Suriyelilerin ev bulmada hiç zorlanmadıkları görülmüştür. Diyarbakır'da pandemi sürecinde Suriyelilerden ev kirası almayan ev sahipleri de olmuştur, pandemiden dolayı ev kirasını iki gün geciktirdiği için Suriyeli kiracısını evden atan ev sahibi de olmuştur. Fakat genellikle ev sahipleri, Suriyelilerin kalabalık ve kiraladıkları eve zarar verme ihtimallerinin olduğunu düşündüğü için evlerini Suriyelilere vermek istemeyebilmektedirler:

Evi verirken hacı dede dedi Müslümandırlar, iyidirler namazını kıyorlar, biz de verdik. Yani Hristiyan'a vermezdim. O da insandır ama yani bence olmaz.

³⁶⁵ Karasu, “Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu”, ss.1010-1011.

³⁶⁶ Bektaş-Ata ve Vural, “Güvenlikli Sitede ‘Arap’ Komşu...”, ss.130-131.

Yani Müslüman daha insan güveniyor mutlaka helal çalışıyor, ne kadar abdest alsın elini yüzünü yıkıyor, namaz kılıyor başka nur geliyor, zekâtını veriyor önemlidir böyle şeyler. (Kadın, 64, Ev Hanımı, Diyarbakırlı)

Ben ilk geldiğimde dört yıl önce Bağlar'da o zamanlar kira 225-250 civarıydı. Mesela benimki adam dedi vermiyorum, ya Hacı neden, diyor Suriyelidir vermiyorum. Dedim sana 500 TL vereceğim hem de 3-4 aylık peşin. O zaman kabul etti. Sonra oğlu geldi anlattım, bir iki saat geçti, adam geldi, dedi abi ben şaka yapmışım. Al fazla parayı, iki aylık versen yeterli. Böyle dindar merhametli insan yok mudur, vardır bak Xalê Şeyh berberdir koronada dükkânı kapattılar. Ayın sonunda evin kirasını vermek için gitti, kirası 300 TL, ev sahibi dedi ayıp değil mi ya ne kirası, senin dükkânın kapalıdır, ben senden kira mı alacağım. Bu adam Allah için yaptı ama öbür dernekler partiler yok abi. (Erkek, 38, Çalışmıyor, Suriyeli)

Komşuluk ilişkilerinde dinin değil, insanîyetin önemli olduğunu düşünen katılımcılar da çoktur. Bazı katılımcılara göre ise iletişim ve samimiyet için dinden çok dil etkili olmaktadır. Ortak dil olan Kürtçe sayesinde rahatlıkla Suriyeli komşusuyla iletişim kurup samimi olan kişiler olmakla beraber Suriyelilerin “yabancı” olduğu düşüncesi baskın geldiğinde onlardan uzak durma tavrı ortaya çıkabilmektedir. Kalabalık ve gürültücü olduklarında ise dışlama görülmektedir. Ayrıca mahalledeki “dışlayıcı dedikodu” (“ufak bir kavgada hepsi toplanıyor”) ve medyadan edinilen bilgilerin (“onların yüzünden işsizlik arttı”) de dışlayıcı tavırlara sebep olduğu görülmektedir. Suriyelilerin de “yabancı” bir ülkede oldukları için “rahat” davranmadıkları ve mahallede daha çok “kendi aralarında” iletişim kurdukları görülmektedir. Böylece karşılıklı durumlar, iki taraf için de “bizim gibi değiller”, “selam bile vermiyorlar”, “samimi olamıyoruz” sonucunu doğurabilmektedir:

Biz çok şikâyetçiydik gerçekten sabah akşama kadar çocukları dışardaydı. Böyle bu avluda pisliğin içindeydi. Anneleri hiç dışarı çıkmıyordu. Babası sabah gidiyordu akşam geliyordu ama anneleri onlara sesini çıkarmıyordu ama gece sabaha kadar ses, böyle kapı sesi milleti rahatsız ediyordu, çocukları sabaha kadar uyanıktı. Ev sahibine söyledik çıkarttık, şu anda rahatız. Yani biz çekiniyoruz. Bilmiyorum böyle memleketimizden olmadığı için sanki bize yabancılardır istemiyoruz, milletten duymuşum mesela çocuklara biri karıştıysa hepsi toplanıyor çocukları dövüyor. Burada kiracı olan dayıya bir sürü laf söylediler, dayı aşağı inene kadar onlar belki on kişi burada toplandılar, dayı tek başındaydı. Konuşmaları değişiktir, hareketleri değişiktir. Ben onların insanlıklarını beğenmiyorum. (Kadın, 41, Ev Hanımı, Diyarbakırlı)

Çocuklarımız çok az dışarı çıkıyor, diğer çocuklarla da oynuyorlar. Ama biz çok dışarı bırakmıyoruz. Komşularımız onlardan rahatsız olmasın, gürültü yapmasınlar diye. Burada diğer Suriyeli komşularımız var, onlara gidip geliyoruz. Ev ziyareti yapıyoruz ama diğer komşularımızla ev ziyareti çok yapmıyoruz. Burada kendi memleketimizdeki gibi rahat değiliz. Komşularımız iyidirler bizim halimizi

hatırımızı da soruyorlar. Ama biz yine de öyle davranıyoruz. (Kadın, 35, Ev Hanımı, Suriyeli)

Yapılan araştırmalarda Suriyelilerin kültürlerinin yanı sıra dinî kimliklerinin de yerel halk tarafından eleştirildiği görülmüştür. Özellikle temiz olmadıkları, gürültü yaptıkları ve vatanlarını bile koruyamayan korkak insanlar oldukları yönünde suçlamalar görülmektedir. Yerli kimliği de bu suçlamalar üzerinden yeniden inşa edilmektedir. Yerliler ise temiz, medeni, vatansever ve cesur insanlardır. Suriyelilere yönelik bu algılardan dolayı yerliler, çocuklarının Suriyeli çocuklarla oyun oynayıp zaman geçirmesini istemeyebilirler. Fakat çocukların dil öğrenme becerisiyle birlikte yetişkinlerdeki gibi ön yargı ve çıkar ilişkilerine sahip olmayışları, kendi aralarında daha yoğun bir ilişki yaşamalarını sağlamıştır.³⁶⁷ Dil ve kültür farklılığı ile Suriyeli ailelerin genellikle “dışarıyla” etkileşim kurmak yerine evde kalmalarının yanı sıra kent kültüründe komşuluk ilişkilerinin azalması durumu da yerel halkla Suriyeliler arasında iletişim kurulmasını engellemiştir.³⁶⁸ Suriyelilerle komşuluk yapmak istememe durumu sınır illeri dışındaki bölgelerde daha yüksektir.³⁶⁹ Çünkü bu bölgelerdeki insanlar Suriyelileri hiç tanımadan medyanın aktardığı ön yargılarla hareket ederler.

Suriyelilerle komşu olan yerel halktan katılımcılar genellikle Suriyelilerle selamlaştığını, hatta bir kısmı ev ziyareti bile yaptığını ifade etmiştir. Küçük bir kısmı ise Suriyelileri tanımadıkları ve yabancı olarak gördükleri için biraz çekindiklerini söylemiştir. Suriyelilerde de benzer bir durum vardır. Komşularla iletişim kurmada dille birlikte yaşam tarzını ve aile hayatını etkilediği için dini etkili gören katılımcılar da olmuştur. Özellikle dinî bayramlarda ziyaretlerin çok olduğu, cuma namazına her zaman komşuyla birlikte gidildiği, Ramazan aylarında yemek alışverişinin çok yapıldığı söylenmiştir. Bütün bunlar dinin ortak olmasından kaynaklı iletişim kurma biçimleridir. Bununla birlikte kent kültürünün etkisi ve özellikle Suriyelilerin yoğun çalışma zorunlulukları komşular arasında samimi ilişkiler kurulmasını engellemektedir. Özellikle apartmanlarda yaşayan Suriyeliler, komşuluk kültürünün Suriye'deki gibi samimi ilişkilere dayanmadığını söyleseler de genel olarak yerli komşularından memnundurlar. Komşuluk ilişkilerinde insanların

³⁶⁷ Artar, “Suriyeli Komşularla...”, ss.96-98.

³⁶⁸ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, ss. 146-148.

³⁶⁹ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler...**, s. 140.

kişisel özelliklerinin (mizaç, iletişim becerisi vb.) de etkili olduğu söylenmelidir. Bazı Suriyeliler önceleri komşularının kendilerini kabul etmediğini, fakat iletişim kurup tanışma gerçekleştikçe sıcak ilişkilerin de kurulduğunu ifade etmişlerdir:

Komşularla aramız çok iyi ama ev ziyaretleri az oluyor. Türkiye'deki komşuluk Suriye'den farklı. Mesela ben Suriye'de günde beş kere komşuma giderim ama burada birkaç ay geçer belki giderim. Burada muhabbet kahvede oluyor, akrabaların tanıdıkların evine gitme çok az. Benim komşum Türk sadece bayramda ben ona gidiyorum o bize geliyor. Komşularla çok az yemek paylaşıyoruz ama ramazan geldiğinde günde iki tabak üç tabak benim evime komşularım yemek gönderiyor biz de onlara gönderiyoruz. Onun dışında mesela iki komşum cuma namazına bensiz gitmezler, beni çağırırlar birlikte gideriz. (Erkek, 41, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Huzurevleri Mahallesi'nde, sanayi bölgesindeki gecekondu'lara mülakat yapmak için gidildiğinde, kapısının önünde oturan ellili yaşlarında bir kadın, ne için gelindiğini öğrenince “Suriyeliler mi, karışmayın onlara, yukarıda Allah var.” demişti. Görüşme yapılan kişiler de savaş mağduru Suriyelilere “yazığımız gelmişti” diyerek merhametle yaklaştıklarını, “Günahtırlar, günah işlemeyelim.” deyip Allah korkusuyla hareket ettiklerini dile getirmişlerdir. Bunun yanında “Komşun açken tok yatılmaz.” İslamî kaidesiyle Suriyeli komşulara özellikle ilk zamanlarda giyim, gıda ve eşya yardımları yapılmıştır. Fakat zamanla Suriyelilerin de çalıştığı görülüp devletin onlara “maaş bağladığı” düşünülünce yardımlar kesilmiştir. Komşular arasındaki ilişkilerde şüphesiz ki insani yönler de vardır. Mesela komşuyla iletişim kurmak dinden bağımsız da gerçekleşebilmektedir. Yahut aynı dinden de olsa başka bir ülkeden mahalleye gelmiş kişilerden, “tanınmazlıktan” dolayı özellikle başlarda çekinilebilir. Fakat ortak dinin sağlamış olduğu imkânlar iletişimi kolaylaştırabilmekte ve komşuya değer vermeyi sağlayabilmektedir. Örneğin Suriyeli komşusunun namaz kıldığını, camiye gittiğini, Kur'an-ı Kerim okuduğunu gören yerli komşu ona saygı duymakta ve daha çok değer vermekte yahut “dindar kişiden zarar gelmez” diye düşünebilmektedir. Dinin aile yaşantısına şekil vermesi, Suriyeli ve yerli komşuların birbirine daha rahat yaklaşmasını ve birlikte uyum içinde yaşamasını kolaylaştırmaktadır. Görüşmelerde, Kur'an-ı Kerim ya da Arapça öğrenmek için Suriyeli komşusuna giden yerlilerle de karşılaşmıştır. Ayrıca dinin halk hekimliğindeki yeri, Suriyeli ve yerli komşuların birbiriyle iletişim kurmasını sağladığı da görülmüştür. En temelde komşuya verilen selâmda bile dinî kelimeler kullanılmaktadır:

O zaman geldiklerinde çok günahımız gelmişti, sormadım kimsiniz dindar mısınız değil misiniz, tabi namaz kıldıkları zaman hoşumuza gidiyordu. Tabi biz küçüklüğümüzden beri bir şeyle büyütüldük yani, komşun açken tok yatılmaz diye bir şeyimiz var, Allah rızası için diyoruz bir de. Yani diyorlar ya hani Müslüman kardeşimizdir. Hani günahlılar kötü davranırsak günah kazanırız. Mesela ben kendim birçok zaman dilenmekten çok rahatsızım ama Allah rızası için dedikleri zaman çok rahatsız olurum çünkü Allaha korkarım yani. (Kadın, 37, Ev Hanımı, Diyarbakırlı)

Şimdi komşumuz Allah'a çok şükür bizden çok memnun. Burada mesela iki yıl önce bir ev tuttum, çıktığımız zaman komşu diyor neden çıkıyorsunuz, gitmenizi istemiyoruz. Hatta bize çok yardım etti, taşındığımız zaman eşyalarımızı bize getirdi. Şimdi oturduğumuz evde de komşumuz diyor vallahi biz eskiden bilmiyorduk. Suriyeli böyle korkuyorduk ama şimdi bakış değişmiş. Komşularla dışlanma yaşamadım ama ilk geldiğim zaman yani yabancı olduğum için diyor tanımıyorum, bir iki ay sonra tanıyor bizi, diyor vallahi keşke eskiden tanısaydım sizi. Onlara yemek veriyoruz. Onlar bize yemek veriyor, yani çok şey değişiyor. Bizim evimize geliyorlar, onların evine gidiyoruz. Yani bunda dinle ilgisi yok sanki ama şu da var yani bazı komşularımız bize bakıyor Kur'an okuduğumuzu görüyor işte Kur'an hakkı için saygıyı gösteriyor, diyor din sahibidir, kötülük bize vermiyor, yani böyle hissettim. (Erkek, 35, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

Yetişkinlere göre uyum becerileri daha iyi olan sığınmacı çocukların yerli çocuklarla olan iletişimi yetişkinlere göre daha güçlüdür. Bu durum ailelerin de iletişim kurmasına vesile olabilmektedir. Araştırmada genellikle katılımcılar, Suriyeli çocuklarla yerli çocukların sokakta birlikte oynadığını söylemiştir. Bunda çocukların dil öğrenme becerileriyle yerel halkın dilini hızlı öğrenmesi de etkili olmaktadır. Yerel halktan çok samimi arkadaşları olan, doğum günü partilerine çağırılan Suriyeli çocuklar vardır. Bununla birlikte eğitim başlığında bahsedilen çeşitli sebeplerle Suriyeli çocuklar, diğer çocuklardan ayrı oynayabilmekte ya da "Suriyeli, pis, gidin kendi ülkenize" gibi dışlayıcı sözlerle karşılaşabilmektedirler. Bu yüzden çocuklarının dışarı çıkmasına izin vermeyen Suriyeli aileler de vardır. Öte yandan Suriyeliler genellikle sosyo-ekonomik bakımdan düşük seviyedeki mahallelerde yaşadığı için çocukların hakaret ve şiddete maruz kalma ihtimalleri yükselmektedir. Dolayısıyla dışlama, dışlamayı doğurmaktadır:

Yani bizimki aşağı iniyorlar zar zor onları yukarı çıkartıyoruz. Bu koronadan dolayı benim zaten tek küçük kardeşim var, onu bu defa aşağı bırakmadı, komşu balkonda çağırıyordu, onların çocukları balkonda birbiriyle konuşuyordu oynuyordu. Seviyorlardı birbirlerini. (Kadın, 28, Öğrenci/İşçi, Suriyeli)

Çocuklar yerel halkın çocukları tarafından ilk geldiklerinde çok dışlanmışlar, çocuklarımızı korkudan dışarı çıkaramıyoruz, parkta şiddete maruz kalıyorlar, Suriyeli oldukları için dışlanıyorlar hatta bazı kız çocukları sırf dışlanmadan dolayı okula gidememişler. Suriyelisiniz, pis kokuyorsunuz özellikle çocuklar çok

acımasızlar bu tarz şeyler söylüyorlar. Kadın çocuklarını parka götürmüş ablasını yanlarında bırakıyor yerel halktan birkaç kişi gelmiş, siz buraya giremezsiniz, buradan kayamazsınız. Gidin kendi ülkenize 5-6 yaşındaki çocuk bile bu durumu anlamış ve eve gidip ağlamış bunu anlattığında gözleri dolarak anlatmıştı. (Kadın, 31, STK Çalışanı, Diyarbakırlı)

Yapılan araştırmalarda Suriyelilere yönelik nefret ifadelerinin kullanılabildiği görülmüştür. Nefret ifadelerinden biri de muhatabın hoşlanmayacağı isimler takma ve yüzüne karşı bunu sık sık söyleyerek onu taciz etmektir. Takılan bu isimler çağrıştırdığı olumsuz sıfatlarla (pis, yoksul, suçlu gibi) birlikte zamanla hakaret anlamı da taşır. Çocuklar da çoğu kez çevrelerinin -daha çok ebeveynlerinin- etkisiyle tam olarak farkında olmadan ve genelde eğlence amacıyla takılan bu isimleri çok sık kullanırlar. Bu anlamda çocuklar daha acımasız ve açık sözlü olabilmektedirler.³⁷⁰

Suriyeli esnafla yerli esnaf arasındaki ilişki de az önce bahsedilen şekilde gelişmektedir. Din; merhameti, zorla yerinden edilmiş kişilere iyi davranmayı, zayıfa karşı “Allah’tan korkup” ona zulmetmemeyi sağlamaktadır. Suriyeli ve yerli esnafların karşılıklı olarak birbirine güvenip dükkânlarını emanet ettiği görülmüştür. Bununla birlikte komşuluk ilişkilerinde insani durumların ve kişilik özelliklerinin etkili olduğunu düşünen katılımcılar da vardır. Daha önce bahsedildiği gibi dinle birlikte kültürel ve ideolojik yakınlık Suriyeli Kürtler için avantaj, Araplar için dezavantaj olmaktadır. Araplar “pis, ahlaksız ve dilenci” olarak görülebilmektedir. Suriyeli esnaf ise yerel halkla ve komşularıyla bazı sorunlar yaşayabildiklerini, fakat onları “idare ettiklerini, alttan aldıklarını” aksi takdirde burada barınamayacaklarını ifade etmiştir:

Vallahi ben buna ne yaparsam bana sesini edemez o ama şimdi abi kendini onun yerine koy. Hiçbir şey yapmasan bile bunları düşünerek yardım edesin geliyor Merhamette yardımseverlikte dinin etkisi var tabi... Kobanili oldukları için, dilleri bize yakın olduğu için daha çok sempati kuruyorum. İki çeşit Suriyeli var. Sonuçta insandır, Allah yaratmış ama bir Arap olanlar diğeri de Kürt olanlar. Arap olanlar biraz şey böyle, kaba oldukları için, yobaz oldukları için dilleri de bizim gibi olmadığı için onlarla bir iletişim, bir sempati kuramıyorum. Bir de açıkçası bana biraz soğuk da geliyorlar. Kötülerine de denk gelmişim, yani affedersin kadınların kötülerine denk geldim. Tabii Arap tarafından ama Kürt tarafından kesinlikle kötüsüne denk gelmemişim. Onun dışında vallahi yeri gelir sıkışmışım ödemem vardır, komşumdan (Suriyeliden) alırım, yine aynı şekilde onlar sıkıştığında gelip benden alıyorlar, nasıl ki diğer komşularımdan alıyorum onlardan da alıyorum. Onun

³⁷⁰ Çatak, **Gündelik Yaşamda**..., s.62.

dışında gidip iş yapıyorlar, sondaj yapıyorlar köylerde falan kepçeyle, iş bitince sonra hesaplarına para geliyor 5.000-10.000 falan, onlarda tabi İban yok hesap yok, benim hesabıma atıyorlar, ben de gidip çekip onlara veriyorum. Allah'tan korkmayan bir insan olsaydım var ya onları soyup soğana çevirirdim, derdim kesinti bu kadar şu kadar onlar hiçbir şey bilmiyor. (Erkek, 28, Esnaf, Diyarbakırlı)

Komşumun bana yaptıklarını ona yapsaydım benim dükkânımı çoktan kapattırırlardı. Biz iyi davranmaya çalışıyoruz, idare ediyoruz, çocuk gelip benim penceremin altında gürültü yapıyor, ben diyorum çok gürültü yapmayın, bir şey dediğimizde de diyorlar siz daha konuşuyor musunuz? Hem gelmişsiniz buraya hem de konuşuyorsunuz. Oysaki bizim çocuklarımız oynasa onlar kabul etmezler, kovarlar. Biz onlar gibi davransaydık burada barınamazdık. (Erkek, 55, Esnaf, Suriyeli)

Yabancı olma durumu, mekânla kurulan ilişki bağlamında anlam kazanır. O mekâna ait olan, o mekânda önceden beri var olanlar yerlidir. Mekâna ait olmayanlar ve sonradan gelenler ise yabancıdır.³⁷¹ Suriyeliler şehrin yabancıları olmakla birlikte Suriye göçünden sonra şehirler zamanla mekânsal bir değişime de uğramıştır. Yasal izinlerle hazırlanmış olan hastane, sokak, durak ve dükkânlara asılmış Arapça tabelalar³⁷² dışında duvarlara ve parklara yazılan Arapça yazılar da şehrin ruhunu değiştirmiştir.

Goffman'a göre dışlanmışlar şehrin çeşitli yerlerinde “mekânsal üsler” kurarlar. Elbette ki aynı damgaya sahip olan herkes bu üslerde yaşamak zorunda olmamakla beraber³⁷³ “dışlanma ortaklığı”nın etkisiyle sığınmacılar kendileri gibi olanlara yakınlaşmaktadır. Öte taraftan “modern dünyanın çatlaklarında” (şehrin çöküntü mahallelerinde) kendileri gibi yoksul kesimle birlikte yaşayan Suriyeliler, resmi veya sivil kurumların gönderdiği yardımlara “ortak” oldukları için en çok bu kesimden tepki görmektedirler.³⁷⁴

Yabancı düşmanlığından dolayı uğradıkları mekânsal dışlama, ekonomik durumlarının yeterli olmamasından dolayı daha iyi semtlerde oturamama, aitlik duygusu ve rahat hissetme isteği gibi sebeplerden dolayı sığınmacılar, şehirlerde kendilerine uygun gettolara yerleşirler. Sığınmacılar, buralarda kendi dillerini konuşma, dinlerini, ahlaki değerlerini ve kültürlerini daha rahat bir şekilde yaşama fırsatı bulmakla beraber yaşadıkları ülkenin dilini öğrenip topluma etkin katılma

³⁷¹ Simmel, **Bireysellik ve Kültür**, s.149.

³⁷² Cengiz, “Zorunlu Göçün Mekânsal Etkisi...”, s.118.

³⁷³ Goffman, **Damga**, ss.53-54.

³⁷⁴ Bakıoğlu, Artar ve İzmir, “Ankara’daki Suriyelilerin Mültecilik Deneyimleri”, ss.54-56.

fırsatını ise kaçırmazlar. Aynı zamanda gettolarda “mekânsal etiketlenme”ye maruz kalan sığınmacılara karşı önyargı ve dışlanmalar da artar.³⁷⁵ Mekânsal etiketlenmenin dışında, yerel halktan farklı fiziksel özelliklere sahip olan sığınmacılar, “ırksal dalgalanma”ya da maruz kalırlar. Bu da onların yerel halkla bütünleşmesinde önemli bir engeldir.³⁷⁶

Görüşme yapılan bütün Suriyeliler, Diyarbakır'ın her mahallesinde rahatlıkla gezebildiklerini ve orada yaşayabildiklerini ifade etmişlerdir. Fakat düşük ekonomik durumlarından dolayı genellikle merkez Bağlar ilçesindeki Fatih ve 5 Nisan Mahallelerinde, merkez Kayapınar ilçesinde de Huzurevleri Mahallesi'nde ikamet etmektedirler. Bu durum Suriyelilerin özellikle bu mahallelerde kültürel ve mekânsal değişimler yaratmasına sebep olmuştur. Özellikle Bağlar'daki iki mahallede yapılan gözlemlerde Arapça tabelalardan ve giyim tarzından bu durum, açık bir şekilde görülmüştür. Suriyeliler Bağlar'da gettolaşmışken Huzurevleri Mahallesi'nde daha dağınık bir şekilde ikamet etmektedirler. Yerel katılımcıların çoğu, Suriyelilerden dolayı şehirde dilencilerin arttığını fark ettiklerini söylerken Bağlar'daki katılımcılar buna ek olarak sokakların ve dükkân tabelalarının da değiştiğini söylemiştir. Katılımcılardan bazıları Suriyelilerin burada ekonomik ve sosyal olarak kendilerinden çok daha “rahat” olduklarını tepkisel bir dille ifade etmişlerdir: “Kendi memleketimizde mülteci durumuna düştük.” Suriyelilere yönelik görünen bu tepkinin temelinde aslında yoksulluk vardır. Çünkü bu kişilerle yapılan görüşmelerde, Suriyelilere karşı ifade edilen dışlayıcı söylemlerin sebebinin geçim kaygısı olduğu anlaşılmıştır:

Geçen Yanık Köşk'e gittim, kendi doğduğum mahalle, çok samimi bir şekilde söylüyorum, ben kendimi orada yabancı hissettim. Sokaklar değişmiş, tabelalar değişmiş, Arapça olmuş, çok aşırı dozda Suriyeli var. Bakkal olsun, kasap olsun kadın kuaförü, Arapça hepsi. Ben şimdi dedim ben burada ters bir hareket yapsam kendi mahalleimde linç edirim, bunu hissettim. O sokakta o dakika kendimi pek güvende hissetmedim. Bizim gettolarımız oluştu şu an Yanık Köşk şu an gettodur. Şimdi çok basit bir şey söyleyeyim. Araplar daha dün gelmişler, tabelaları Arapça falan. Cumhuriyet 80 yıldır kurulmuş, bir Kürtçe tabela gördün mü? Yok, bulamazsın, ben orada gerçekten rahatsız oluyorum. (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Suriyeliler mekânlarının üstüne her tarafa tabela koyuyorlar, biz bir tane koyduğumuzda hemen engelleniyor. Biz kendi memleketimizde mülteci durumuna

³⁷⁵ Adıgüzel, **Göç Sosyolojisi**, ss. 157-159.

³⁷⁶ Park ve Burgess, **Asimilasyon ve Sosyal Kontrol**, s.39.

düştük. Onlar sanki mülteci değil de biz mülteci hayatı yaşıyoruz, öyle abi. Suriyelilerin durumu bizden iyidir şu an. Adam ekmek yoktur yemeye, Suriyelinin altında motor var araba var. Kardeş eğer sen devletsen ondan vergi almıyorsan benden de alma. Her şey değişti. Adamlar şu anda Fatih'in yarısını almışlar. (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Araştırmada sosyal sermayesi olmayan (önceden yerleşmiş tanıdıkları veya akrabaları olmayan) Suriyelilerin, ev bulmada zorlandıkları ya da ancak yüksek ücretlerle ev kiralayabildikleri görülmüştür. Bununla birlikte dindar yerlilerin, dindar Suriyelilere güvendiği için evini kiraya verdiği ve dinî cemaatlerin de gidecek yeri olmayan bazı Suriyelilere ücretsiz bir şekilde kalacak yer sağladığı da görülmüştür. Suriyeliler Diyarbakır'a yerleştikten sonra gerçekleşen komşuluk ilişkilerinin insani bir yönü olmakla beraber kişisel özellikler, dil, din gibi faktörler de süreçte etkili olmaktadır. Din, kişinin yaşam tarzını ve aile hayatını şekillendirerek komşuların birbirini daha yakın görmesini sağlamıştır. Araştırmada bayramlarda, cuma namazlarında ve Ramazan aylarında Suriyelilerle yerel halk arasında daha yoğun bir iletişimin yaşandığı görülmüştür. Ayrıca Suriyelilerin Kur'an-ı Kerim okuması ve namaz kılması komşuların onlara değer vermesini, saygı göstermesini ve "Müslümandan zarar gelmez" diye düşünerek güvenmelerini de sağlamıştır. Özellikle ilk başlarda komşuların "Allah rızasını kazanmak" amacıyla Suriyelilere gıda, giyim ve eşya yardımında bulunduğu görülmüştür. Kur'an-ı Kerim veya Arapça öğrenmek için ya da halk hekimliği için Suriyelilerle yerel halkın iletişim kurması da dinin işlevselliğiyle ilgilidir. Dinin bu tür işlevleri sayesinde komşuların birbiriyle selamlaştığı, iletişim kurduğu ve az da olsa ev ziyaretleri yaptığı görüle de Suriyelileri "yabancı" olarak görmek ve kalabalık/gürültücü olduklarını düşünmek onlardan çekinmeye ve uzak durmaya hatta dışlamaya sebep olmaktadır. Ayrıca özellikle Suriyeli Araplarla iletişim kuramama gibi, medyanın ve mahalledeki "dışlayıcı dedikodu"ların etkisiyle olumsuz ilişkiler de görülebilmektedir. Suriyeliler şehirde istedikleri her yere gidip yaşama serbestliğine sahip olsalar dahi bazı Suriyeliler maddi durumlarının yanı sıra ifade edilen sebeplerden dolayı sosyo-ekonomik açıdan şehrin geri kalmış mahallelerinde "kendi aralarında" iletişim kurup gettolaşma eğilimi sergilemişlerdir.

3.1.4.3.Suriyelilere Yönelik Üretilen Söylemlerin Dinsel Bağlamı

Kabul ve dışlanmanın diğer boyutları, üretilen söylemin hem sebebi hem de sonucu olabilmektedir. Söylem üretmede en etkili araç, medya olarak görünmektedir. Bunun dışında siyasetçiler, Diyanet İşleri Başkanlığı ve STK'ler de Suriyelilerle ilgili çeşitli söylemler üretmiştir. Hepsinin az ya da çok etkisiyle halkın Suriyelilerle ilgili günlük hayatta kullandığı söylemler ortaya çıkmaktadır.

Bir ülkede ekonomi kötüyse işsizlik varsa göçmenler bunun müsebbibi olarak görülür ve “düşman” ilan edilirler. Üstelik bu düşmanlık sadece ülke ekonomisine “yük” oldukları gerekçesiyle de sınırlı kalmaz. Göçmenler artık “yüksek” ahlakî değerlere ve “millî” kültüre bir tehdit olarak görülürler. Göçmenlerden bir kişinin ya da bir grubun yaptığı “olumsuz” şeyler, yerel halk tarafından genelleştirilerek göçmenlerin hepsinin “kötü” olduğu algısı yaygınlık kazanır. Bir suç işlendiğinde ya da terör saldırısı yaşandığında, akla hemen göçmenler gelir. Suçsuzlukları kesinleşene dek “suçlu” olarak görülürler; hatta suçsuzlukları kesinleşse bile suçlu olarak görülmeye devam edilirler. Bu durum, siyasiler tarafından özellikle seçim dönemlerinde, oy toplamak için kullanılır. Göçmenler aşağılanarak ve onlara karşı tedbir vaatleri sıralanarak yerel halkın “üstün” olduğu anlatılır.³⁷⁷ Görüşme yapılan bazı katılımcılar da Suriyeliler meselesinin oy devşirme konusu haline getirildiğini söylemişlerdir. Özellikle muhalif partilerin bunu yaptığını, Recep Tayyip Erdoğan'ın ise Suriyelilere bakışının muhacirlere ensar olabilmek anlayışı olduğunu ifade etmişlerdir. Zira onlara göre Suriyelilere “sahip çıkmak” Erdoğan'a oy kaybettirmektedir:

Partiler siyasi tartışmalarda ekmek neredeyse oraya yöneliyor. Ekonomik meselesi, PKK meselesi, şimdi de Suriyeliler çıktı. Partiler onlardan besleniyor. Neden yapıyor kazanmak için. Mesela özellikle seçim dönemlerinde bazı partiler diyor ben kazansam Suriyelileri göndereceğim. Şimdi muhalefet partileri çıkıyor diyor, ekonominin kötü olması sadece burada değil, bütün dünyada öyle. Şimdi altın Türkiye’de yükseliyor ama ONS’a bakın ONS da çok yükselmiş. Erdoğan’ın Suriyelilerle ilgili konuşması oy için değil, çünkü biz oy vermiyoruz, vatandaş değiliz, hesaplasak vatandaş olan çok az. Türkiye’de kaç seçmen var, 50 milyon falan. Suriyeliler bin kişi, bunun ne etkisi var. Erdoğan diyor ben ensar, onlar muhacir. Bu sözler insanların hoşuna gitmiyor, bence o oy kaybeder. İki yıl sonra lehçesi biraz değişmiş ama hala diyor ben mazlumun yanıdayım. Bunda dini kimliği üzerine konuşuyor. (Erkek, 35, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

³⁷⁷ Erbaş, **Göç ve Göçmenler**..., s.307-308, Özmen, “Göçün 50. Yılında...”, s.400.

Yılmaz'a göre hukukî boyutta (yönetmelik, genelge vb.) karşılaşmadığımız dinî vurguya hükümetin söylemlerinde karşılaşabilmekteyiz.³⁷⁸ Bu söylemlerin yanında politik boyut başlığında bahsedilen, TRT'de sığınmacıları ve özellikle Suriyelileri ele alan program ve filmler de olumlu söylem oluşturabilecek niteliktedir. Erbaş'a göre ise Suriyeliler dış politikada “pazarlık” konusu edilirken iç politikada da siyasetçiler tarafından kullanılmaktadır.³⁷⁹ Siyasetçilerin siyasi çıkar elde etmek için sığınmacılarla ilgili sarf ettiği söylemler, yerel halkın sığınmacıları kabul ve dışlama pratiklerinde etkili olmaktadır.

Türkiye'de Suriyelilerle ilgili söylem üreten kurumlar arasında Diyanet İşleri Başkanlığı ve dinî STK'ler de bulunmaktadır. Bu kurumlar genellikle muhacir-ensar alt teması üzerinden kardeşlik, misafirperverlik, yardımlaşma ve paylaşma kavramlarıyla söylem üretmektedir. Araştırmada kendilerini dindar olarak görenler bu söylemlerin toplum üzerinde etkili olduğunu düşünürken dindar olmayanlar, özellikle de Diyanet İşleri Başkanlığını devletin ve hükümetin bir kurumu olarak görenler, bu kurumları eleştirmekte ve söylemlerin kendileri üzerinde bir etkisinin olmadığını dile getirmektedir. Dindar katılımcılar ise kardeşlik söylemlerinin kabulü arttırdığını, Suriyelilere yardım etmeyi sağladığını, halkı sakinleştirerek bazı olayların toplumsal çatışmalara dönmesini engellediğini düşünmektedir. Bu katılımcılara göre din nasihattir ve bu nasihatler kişide bir bilinç oluşturur. Bazı katılımcılar ise toplum Müslüman olmasına rağmen bu söylemlerin pratiğe çok az geçtiğini düşünmektedirler. Kişinin yaşantısının temelinde ya da “içinde yoksa” bu nasihatler pek etkili olmamaktadır:

Ya bizim toplumda karşılık bulur ama bu söylemi söyleyen insanların ilk önce buna karşılık vermesi lazım. Yani bunu söyleyen Diyanet İşlerinden tutun da en küçük sivil toplum kuruluşundaki adama kadar. Eğer Suriyelilere yardım eli uzatmıyorsa imamın söylediğini yap yaptığını yapma olayına geliyoruz maalesef. Diyanet İşleri Başkanlığı altındaki bir trilyonluk arabayı satıp onlara yardım olarak verdi mi vermedi ya da sivil toplum kuruluşu adam çıkarıp kendi maaşının yarısını her ay Suriyeliye dağıtıyor mu dağıtmıyor. Ama toplumda karşılık buluyor toplumumuz maalesef biraz koyun yani. (Erkek, 35, Hemşire, Diyarbakırlı)

³⁷⁸ Yılmaz, “Din ve Kadın İlişkisinin...”, s. 16, <https://www.ensonhaber.com/erdogan-bizim-anlayisimiz-suriyelileri-gondermeye-izin> (Erişim Tarihi:12/03/2020).

³⁷⁹ Erbaş, **Göç ve Göçmenler...**, s. 278.

Suriyeli sığınmacılara karşı olumlu bir dil geliştirme çabası olarak Diyanet İşleri Başkanlığının her cuma camilerde verilmek üzere hazırladığı hutbelerde “din kardeşliği” ve Müslümanın ev sahipliği gibi konular da geçmektedir. 7 Temmuz 2017 tarihli “İmanımız ve İnsanlığımızın İmtihani: Mülteciler” başlıklı hutbe de buna bir örnektir.³⁸⁰ Erdoğan’a göre ise kardeşlik, dindaşlık gibi daha çok duygulara hitap eden söylemlerin kısa süreler için etkili olabildiği fakat uzun dönemli süreçlerde kırılmalar yaşanabileceği görülmüştür.³⁸¹

Cumhuriyetin ilanından sonra batılılaşma çabasıyla oluşturulmuş laik anlayış ve pozitivist eğitimle birlikte din, zamanla kamusal alandan uzaklaştırılmıştır. Bu gelişmeler elbette ki ülkede dine bakışı da etkilemiştir. 80’li yıllarda ise dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de dinin canlanışına şahit olunmuştur.³⁸² Modern dönemden sonra içine girilen postmodern çoğulculuk atmosferinde ortaya çıkan yeni dini hareketler ve cemaatler geleneksel tarzda değil, postmodern etkiyle -içinde bireysellik de barındıran aidiyetlerle- şekillenmişlerdir. Öte taraftan Türkiye topraklarında özellikle cumhuriyetten sonraki süreçten günümüze kadar devamlı olarak dinin siyasallaştırılması, siyasetin de dinleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu da Suriyelilere olan dini bakışta, siyasi görüşün etkili olmasını doğurmuştur.

Sığınmacılara karşı kapsayıcı ya da dışlayıcı olmak insanların mizaç özelliklerine göre değişebilmekle birlikte kişinin içinde yaşadığı sosyal ortam da bu durumu etkilemektedir. Araştırmalar hoşgörülü insanların, ırkçılığın yüksek olduğu yerlerde dışlayıcı olabileceklerini ve otoriter insanların da hoşgörülü ortamlarda sert mizaçlarını pek göstermediğini söylemektedir.³⁸³ İdeolojilerin ifade edilme aracı olarak görülebilecek medya organlarının ürettiği içerik ve dil ayrımcılığa, ön yargının oluşmasına, nefret söyleminin üretilmesine ve çeşitli saldırılara ortam hazırlayabilmektedir. Hakan Alp’in Türkiye’nin yedi bölgesindeki çeşitli yerel haber sitelerini inceleyerek ulaştığı sonuca göre kullanılan haber içerikleri ve dil, tek bir olaydan hareketle çarpıtma, genelleme ve abartma yapılarak Suriyelileri potansiyel suçlu olarak göstermektedir. Bu durum, Suriyelilerin Türkiye toplumundan

³⁸⁰ <http://www.diyaret.gov.tr/tr/cuma-hutbesi-imanimiz-ve-insanligimizin-imtihani-multeciler> (Erişim Tarihi: 25/03/2020).

³⁸¹ Erdoğan, **Türkiye’deki Suriyeliler**..., s. 244.

³⁸² Subaşı, **Gündelik Hayat ve Dinsellik**, ss.120-123.

³⁸³ Özmen, “Göçün 50. Yılında...”, ss.405-406.

dışlanmasına, zorbalıklara maruz kalmasına, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak yaşama dâhil olamamalarına sebep olmaktadır.³⁸⁴

Günümüzün en etkili söylem üretme aracı, medyadır. Bu yüzden Suriyelilerle ilgili yerel halkta oluşan algılarda medyanın büyük bir etkisi vardır. Katılımcılara göre medyayı iki gruba ayırmak mümkündür: 1. Suriyelileri savaş mağduru olarak görüp kardeşlik üzerinden söylem üreten, hükümete yakın medya kanalları. 2. “Burada ne işleri var”, “ülkeyi mahvettiler”, “maaş alıyorlar”, “işsizlik arttı”, “savaş bitti geri gönderelim” gibi dışlayıcı söylemler üreten ulusalcı-Kemalist ve milliyetçi medya kanalları. İkinci grubun özellikle halkın ekonomik kaygılarını kullanarak içerik ürettikleri görülmektedir. Bu sebeple bazı katılımcılar ikinci grubun algıları oluşturmada daha etkili olduğunu söylese de bazı katılımcılar Suriyelilere yönelik henüz toplumsal düzeyde bir saldırının olmadığını söyleyerek ikinci grubun çok da etkili olmadığını düşünmektedir. Suriyeliler ise Türklerde olduğu gibi Suriyelilerin de “iyisinin de kötüsünün de” olduğunu fakat medyanın bazı “kötü” Suriyelileri göstererek genelleme yaptığını ve yalan haberler yaparak yerel halkta nefret oluşturduğunu ifade etmiştir:

Ya biliyorsunuz Türkiye’de iki taraf var, iki parti var. Mesele devlet bu multimedya da bize çok destek çıkıyor. İyi örnekler veriyor. Mesela dün gördüm Suriyeli yastıkta 30 altın bulmuş, sahibine geri vermiş, sahibinin haberi yok, annesi ölmüş. Sadaka diye yastıkları dağıtmış. Yastıkta altın çıkmış. Mesela Gaziantep’te fuar oldu teknofest, birkaç Suriyeli icat çıkarmış. Tam tersi bu muhalefet partileri ne pislik varsa çıkarıyor. Özellikle halka diyor onlar maaş alıyor. Bahsettim ya Kanada’da arkadaşım var, 2007’de Ankara’da okuyordu, diyor savaş çıktığında 2011’de insanlar burada para topluyordu bize veriyordu, diyordu onlara gönderin. Sonra işte multimedya da böyle haberler çıkınca onlar diyor göndermeyin. Ama savaş mağdurları, ihtiyaçları var. Biz de 2 milyon kişi öldü, onların aileleri hep muhtaç. Şimdi bazı aileler ekmek bile bulamıyor. (Erkek, 35, Gönüllü Öğretmen, Suriyeli)

İktidarlar, halkı daha kolay yönetebilmek için “farklı olanları”, “ötekileri” kendi normlarına ve normallerine dönüştürmeyi isterler. Bunu yaparken kitle iletişim araçlarından da faydalanarak halkı istediği şekilde yönlendirmeye ve kontrol etmeye çalışırlar. Mesela bir grubu ötekileştirmek ve gerçekleştirilecek saldırıları meşrulaştırmak için halkın ikna edilmesi gerekiyorsa bunda en etkili yol, medyayı

³⁸⁴ Hakan Alp, “Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Ayrımcı ve Ötekileştirici Söylemin Yerel Medya da Yeniden Üretilmesi”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, 2018, <http://www.ktu.edu.tr> (Erişim Tarihi: 27/11/2019), ss.23-35.

kullanmak olacaktır.³⁸⁵ Bu doğrultuda gerçekliğin oluşturabileceği muhtemel olumsuzluklara karşı iktidarlar, çoğunlukla medya aracılığıyla bir simülasyon oluştururlar. Simülasyon dünyasında üretilen simülakrlar gerçekliğin yerini tutar. Deniz ve diğerlerine göre hükümetle birlikte bazı dernek, vakıf ve STK'lerin de medya aracılığıyla Suriyelilerle ilgili “savaş mağduru Müslümanlar” ve “zalim rejimden kaçanlar” gibi duygusal söylemlerle ürettiği algı da bir çeşit simülakrdır. Gerçek hayatta ise Suriyelilerle etkileşime giren yerel halk, Suriyelilerin “sorun çıkarıcı” insani özellikler de taşıdığını (ekmek parası için çeşitli yollara girdikleri, kültürel olarak farklı oldukları gibi) görünce üretilen simülakrlar “çatırdamaya” başlar ve zamanla yıkılır. Deniz ve diğerleri bunu “gerçeğin simülakrı yenmesi” olarak ifade eder.³⁸⁶ Aslında ifade edilen bu durumlar, diğer medya gruplarının ürettiği söylem için de geçerlidir. Çünkü görüşme yapılan birçok Suriyeli, medyanın kendileriyle ilgili olumsuz bir algı oluşturmaya rağmen zamanla yerel halkla iletişim kurdukça onlardaki olumsuz algıların kırıldığını ifade etmişlerdir.

Medya toplumun tehdit olarak gördüğü şeyleri, reyting potansiyeli yüksek diye gündeme getirmeyi sever.³⁸⁷ Bu sebeple yerel halkın sığınmacılarla ilgili ekonomik, kültürel, sağlık veya eğitimle ilgili korkuları medyada sık sık görülmektedir. Medya abartıyı kullanmayı sever, bunu ya abartılı durumları seçerek ya da durumları abartarak sunar. Medyada Suriyelilerle ilgili çıkan olumsuz haberler yerel halkın genellemeler yapıp peşin hükümlü davranmasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı Suriyelilere iş vermemeye, ev kiralamama ve okulda Suriyeli çocukların dışlanması gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır.³⁸⁸ Medyadaki eksik ve yanlış haberler ile sağlık ve gıda gibi konularda bazı yanlışlıklar üzerine kurulan söylentilerin (“Devlet kendi halkına değil Suriyelilere gıda yardımı yapıyor.” “Hastanelerde öncelik Suriyelilerindir.” vb.) şehir efsaneleri haline gelmesinin yanı sıra okullarda okutulan tarih kitaplarının oluşturduğu “II. Dünya Savaşı’nda Araplar bizi

³⁸⁵ Alp, “Suriyeli Sığınmacılara Yönelik...”, s.24.

³⁸⁶ Deniz, Ekinci ve Hülür, “Kentın Yeni Sürgünleri: Suriyeli Sığınmacılar...”, ss.300-303.

³⁸⁷ Ardan Zentürk, “Mültecilik Algısında ve Mülteci Sorunlarına Yaklaşımda Medyanın Rolü”, **İnsan Hakları Perspektifinden Mültecilik**, Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, Ankara 2017, ss.122-123.

³⁸⁸ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 111.

sırtımızdan vurdu.” söylemi, yerel halkın Suriyelilere yönelik olumsuz söylemler geliştirmesine sebep olmaktadır.³⁸⁹

Yapılan araştırmalarda çoğu gerçekliği yansıtmayan şehir efsaneleriyle Suriyelere karşı olumsuz algı ve nefret oluşabildiği görülmektedir. Kadınların çok süslenip fuhuş yaptığı ve bu yüzden toplumun ahlakını bozduğu, erkeklerin de sürekli kavga ettiği, uyuşturucu satışı gibi suçlara bulaştığı, kadınları rahatsız veya taciz ettiği gibi genellemeler “Suriyeli olmayı”, “kriminal hal”e getirmektedir. Bu genellemeler “dışlayıcı dedikodu” kavramına girmektedir. Dışlayıcı dedikodu, genellikle yerleşikler tarafından sığınmacılara yönelik türetilmektedir.³⁹⁰ Yapılan araştırmalarda yerel halkın Suriyelilerle ilişkilerinde genelde kendi gruplarını iyi insani özelliklerle, Suriyelileri ise kötü özelliklerle tarif ettikleri söylenir. Çünkü toplum hayatında güçlü durumda olanlar kendilerini zayıf durumda olanlara kıyasla insani özellikler açısından üstün tutma çabasında olurlar.³⁹¹

Saha çalışmasında bir esnafla mülakat yapılırken o caddedeki esnafların çaycısı önceden sipariş verilen çayları getirdiğinde, konuşulan konuyu öğrenip “Suriyeliler mi, s... olup gitsinler” demişti. Sonradan o kişiyle konuşulduğunda, aslında insani ilişkilerden kaynaklanan bireysel sorunların genelleştirilerek Suriyelilerin hepsini kapsayacak ölçüde bir dışlayıcı söylem haline getirildiği fark edilmiştir. Belki de dediği gibi değildir ve tersinden bakılması gerekiyordur. Belli çevrelerce (medya grupları, siyasetçiler vb.) üretilmiş söylemsel çerçeve, günlük hayattaki bireysel durumlarla şekillenip uygulanabilirlik kazanmaktadır. Kişinin içine bir şekilde yerleşmiş olan bu kin ve nefret duygusu, karşılaşılması hiç de zor olmayan “bahanelerle” ortaya belli söz kalıpları şeklinde çıkıvermektedir. Üretilen bu söz kalıpları da toplumun her kesiminden kişiler tarafından kullanılabilir. Fakat elde edilen verilerde, genellikle dışlayıcı söylemlerin toplumsal seviyede gür bir sadâ ile dile getirilmediği, daha çok bireysel sohbetlerde kullanıldığı anlaşılmıştır. Zira Suriyeli bir esnafla görüşme sırasında bahsi geçen çaycının Suriyeli esnafa gayet normal bir şekilde çay dağıttığı görülmüştür. Görüşme yapılan Suriyeliler de bu

³⁸⁹ Koyuncu, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, s. 133.

³⁹⁰ Deniz, Ekinci ve Hülür, “Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları”, ss. 32-33.

³⁹¹ Çatak, **Gündelik Yaşamda**..., s.107.

dışlayıcı sözlerin direkt kendilerine söylenmediğini, fakat toplumda bu sözlerin kullanıldığını duyduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca Suriyelilere, dinî yönden (genellikle ibadetleri yerine getirmeme gerekçesiyle) de dışlayıcı sözler kullanılabilmektedir. Diyarbakır'da en çok karşılaşılan dışlayıcı söylemler; “Pisler, kirliler, çingene hepsi, dilenciler, mırtıp, işimizi elimizden aldılar, devlet size maaş bağlamış, Tayyip'in askerleri, IŞİD'ci, savaş bitti evinize dönün, buraları harap ettiniz, namaz nedir bilmiyorlar, hayvan gibi sadece yiyip içiyorlar, zevklerine çok düşkünler” gibi ifadelerdir:

Niye s... olup gitsinler. Çok haindirler. Mesela benim bir tane üst komşum var, ona yapmadığımız iyilik kalmadı, yemin ederim burnu şimdi (burnunu yukarı kaldırarak) ha öyle. İnsan olmadıktan sonra Müslüman olsa ne yani. (Çaycı)

Toplumsal olarak bir dışlama yok ama bireysel olarak var, az önce mesela çaycı arkadaşın dediği gibi. Ama genel olarak böyle koro halinde on kişi çıkıp caddede bir şey yapmadı. Bireysel olarak taşlamamız çok, o da söylemiştir ben de söylemişimdir ama kombin olarak yok. (Erkek, 42, Esnaf, Diyarbakırlı)

Dışlayıcı söylemlerin temelinde, genelde ekonomik ve politik sebepler yer alır. Birey başka şekilde dışa vursa da aslında bazı söylemlerin temelinde “ekmeğini kaybetme” kaygısı vardır. Öte yandan Diyarbakır'da baskın olan ve seküler Kürt kimliği üzerinden şekillenmiş ideolojik ve politik tavır, Araplara ve sakallı-cübbeli dindarlara ayrı bir dışlayıcı söylem üretilmesine sebep olmuştur: “IŞİD'ci, hain” vb. Onun dışında bu politik tavır; Suriyelilerin oy için getirildiği, bölgedeki nüfusun dengesini Kürtlerin aleyhine değiştirmek ve PKK ile mücadele etmek amacıyla göç politikalarının düzenlendiği gibi iddiaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca araştırmada bazı Suriyeli katılımcıların “kötü” Suriyelilerin yaptıklarından ve dilencilerden dolayı söylenen sözleri haklı görmeleri dikkat çekicidir. Bazı katılımcılar ise hiç dışlayıcı söylemlerle karşılaşmadıklarını ve bunda dinin etkili olduğunu düşünmektedir. Zira Müslüman, ağzından çıkan sözlere dikkat eder; kalp kırmamaya çalışır:

Tayyip'in askerleri diyorlar, Tayyip buraya getirmiş, saçma sapan komplo teorileri. Yok IŞİD'liler de burada PKK'ya şey yapacaklar da yok oy toplayacak da yani işin ilginç tarafı öğretmeni akademisyeni imamı esnafı öğrencisi aynı sığ dili kullanıyor. Bir tane akli başında acaba öyle mi? demiyor Çünkü bir şey yukarıdan formülize ediliyor tabana yayılıyor, Türkiye'de siyaset öyle değil midir? (Erkek, 42, Öğretmen, Diyarbakırlı)

Çocuklarına bakmayan pis olan Suriyeliler var, onlara söylenen sözler haklıdır. Suç Suriyelilerde, biz de onlara öyle diyoruz, biz de öyle kabul etmeyiz. (Erkek, 35, İşçi, Suriyeli)

Siyasetçiler söylem üretirken bir yandan ideolojik temellerle hareket ederken öte taraftan ise “oy toplamak” gayesi de güderler. Bu iki hal, Suriyelilerle ilgili söylem üretirken de kendini göstermektedir. Din de özellikle iktidar partisinde bir ideoloji kaynağı olduğu için söylemlerde etkili olmaktadır. Suriyelilerle ilgili söylem üretmede medya, katılımcılara göre iki ana gruba ayrılabilir. Birincisi Suriyelilerin kabul görmesi için onları “mazlum ve muhacir” olarak gösteren grup, ikincisi de halkın kaygılarını kullanarak, genelleme yaparak ya da yalan haber ortaya atarak Suriyelilere karşı nefret oluşmasına sebep olan gruptur. Bir söylem üretme kurumu olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ve dinî STK’ler de Suriyelilerle ilgili “kardeşlik, misafirperverlik, yardımlaşma” gibi kavramlar üzerinde durmaktadır. Dinî hassasiyeti olan kişilerde etkili olabilen bu söylemler muhtemel çatışmaların da önünü alabilmektedir. Din, bir “nasihat” olarak insanlara bilinç kazandırabilmekte ve ağızdan çıkan sözleri belirleyebilmektedir. Öte taraftan dinin ve Diyanet İşleri Başkanlığının ürettiği söylemler dinî hassasiyeti olmayanlarda ve dini sırf bir ideoloji olarak görüp eleştirenlerde pek etkili olmamaktadır. Ayrıca Diyarbakır’da ağırlığını hissettiren seküler Kürt kimliği üzerinden geliştirilmiş ideolojik ve politik tavır, Suriyeli Araplara ve sakallı-cübbeli Suriyelilere karşı daha sert ve dışlayıcı söylemlere sebep olabilmektedir. Araştırmada Suriyelilere yönelik dışlayıcı söylemlerin toplumsal eylemlere dönüşecek seviyede olmadığı, daha çok bireysel ilişkilerde tezahür ettiği görülmüştür. Ayrıca dışlayıcı söylemlerin üretilmesinde yerel halkın ekonomik kaygılarının büyük bir etkisi olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Son yüzyılda artan savaşlar, çatışmalar, küreselleşme, bilim ve teknolojideki gelişmeler, ulaşım ve iletişim imkânlarının artması, devletlerin ekonomik çıkarları ve siyasi hamleler bu çağın “göçler çağı” olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Dünya genelinde hızla artan ve hemen her toplumu etkileyen göçmenler, göç ettikleri yerlerde çeşitli sorunlarla da karşılaşmıştır. Bu sorunların temelinde politik, ekonomik, sosyal ve kültürel dışlanma yer almıştır. Bu çalışmada da göçmenlerin toplumsal kabullerini veya dışlanmalarını etkileyen bir faktör olarak din konusu ele alınmıştır. Araştırmada, dinin kişiye merhamet katma, mazlumlara yardım etme sorumluluğu verme, Allah’ın rızasını kazanma, Allah’tan korkma, gündelik hayatı düzenleme ve ideoloji oluşturma işlevleriyle Diyarbakır’daki Suriyelilerin kabulünde etkili olduğu görülmüştür.

Araştırmada dinin kişide zihinsel şekillenmeyi ve vicdan oluşumunu sağlayarak, yaşam tarzı geliştirerek, muhatabına karşı yakınlık hissi yaratarak, kişiye ahlaki öğretiler ve değerler kazandırarak Suriyelilerle yerel halk arasındaki ilişkilerde etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca “Allah korkusu olandan” veya “Müslüman’dan” zarar gelmez anlayışı, Suriyelilerle yerlilerin birbirlerine karşı güven duymasını da sağlamıştır. Ortak dinin sağlamış olduğu bu temeller üzerinde, özellikle ibadetlerini yerine getiren Suriyelilere saygı duyma ve değer verme eğilimi görülmüştür. Aynı ritüelleri gerçekleştirmek insanları birbirine yakınlaştırmıştır. Öte taraftan yerlilerin zekât, fitre ve infak gibi maddi yardımları içeren ibadetleri de sığınmacılarla olumlu ilişkiler gelişmesini sağlamıştır.

İbadetlerin yerine getirildiği önemli bir mekân olarak cami, bazı durumlarda ortak dine mensup olan yerel halkla sığınmacılar arasındaki iletişimin başladığı ve geliştiği bir sosyal ortam sağlamıştır. Camide aynı ritüellerin gerçekleştirilmesiyle oluşan birliktelik ortamı, hayatın diğer alanlarına da yansımıştır. Ayrıca dinin sağlamış olduğu ortak ibadetler ve selam verme şekli gibi davranış kodları,

sığınmacılarla yerlilerin birlikte uyum içinde yaşamasında etkili olmuştur. Bunun dışında kültürün şekillenmesinde önemli bir etken olan din, benzer örf-adet, giyim tarzı ve tüketim alışkanlığı geliştirerek uyumlu yaşamayı sağlamış ve kültürün farklı olması halinde yaşanabilecek çatışma durumlarını azaltmıştır.

Mizaç özellikleri ve alınan eğitimle birlikte dinî öğretiler de kişinin merhametli olmasında etkilidir. Özellikle İslam tarihinde yer alan ensar-muhacir ilişkisi, Müslümanların “din kardeşi” oldukları sığınmacılara yaklaşımında merhametli ve yardımsever olmasını sağlamıştır. Fakat dinî öğretiler, toplumun her kesimi için etkili olmayabilmektedir. Zira araştırmada kendisini dindar olarak görmeyen ve ekonomik kaygısı yüksek olan katılımcılarda din, pek de etkili görünmemiştir. Ekonomik konular (özellikle ticaret ve alışveriş) araştırmada dinin en az etkili olduğu alan olarak karşımıza çıkmıştır. Bununla birlikte araştırma verileri, bazı katılımcılarda hak ve adalet kavramlarının İslami temelli olduğunu ve özellikle dinî hassasiyeti olan kişilerde Suriyelilerden dolayı yaşam standartlarının gerilediği düşüncesi olsa bile dinin fedakârlık işleviyle bu düşünceden doğacak öfkeyi de yumuşattığını göstermiştir. Araştırmada Diyarbakır’daki Suriyelileri kabul veya dışlama pratiklerinin iç içe geçtiği görülmüştür. Suriyeliler, zorla yerinden edilmiş kişiler olup çalışmak zorunda kaldıkları için işverenler tarafından düşük ücretle çalıştırılırken iş ortamında yerel halkla ilişkileri geliştirip sosyal sermaye oluşturma ve gündelik hayatın pratiklerini edinme imkânı da bulmuşlardır. Ayrıca ekonomik dışlanma, sığınmacılara sosyal ve ekonomik güvence elde etmek için yerlilerle evlenmeye yönelmiş, bu da sığınmacıların yerlilerle kaynaşmasını ve kabul görmesini sağlamıştır.

Marx din için “ideolojinin ilk hali” ifadesini kullanmıştır. Dinin ideoloji oluşturma işlevi hem toplumsal kabule hem de dışlamaya sebep olabilmektedir. Dindar ve muhafazakâr katılımcılar Suriyelilere ideolojik olarak yaklaşp kabul gösterebilmişlerdir. Araştırmanın verilerine göre hükümetin de olguya bu şekilde yaklaştığı düşüncesi hâkimdir. Katılımcıların çoğunluğu, hükümetin Suriyelilerle ilgili söylemlerinde ve gerçekleştirdiği hukuki düzenlemelerde dinin ideoloji oluşturma işlevinin etkili olduğunu düşünmüştür. Öte taraftan katılımcıların politik duruşunun (ideolojinin) ve ekonomik durumlarının da dini algılayış ve yorumlayış

biçimini etkilediği anlaşılmıştır. Bununla birlikte devlet sorumluluğu, ekonomik gerçeklikler ve sığınmacıların sayısı gibi olgular da kabul veya dışlanma düzeyinde etkili olmuştur. Araştırmada dinle yoğrulmuş bir siyasi anlayışın Suriyelilerle ilgili verilen kararlarda etkili olduğu görülmüştür.

Dinin ideoloji oluşturma işlevi, dindarların diğer ideolojileri benimsemiş kişiler tarafından dışlanmasına da sebep olur. Nitekim Diyarbakır'da seküler Kürt kimliğini merkeze alan politik tavır, ideolojik yakınlıktan dolayı Müslüman olmayan Suriyeli Kürtlere (Ezidilere) sosyal hayatta kabul ortamı sağlarken dindar Suriyelilerin ise dışlanmasına sebep olmuştur. Dinin ideoloji olarak görülmesi aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığının Suriyelilerle ilgili yaptığı çalışmaların seküler ideolojilere sahip kişiler tarafından eleştirilmesine ve etkisiz görülmesine sebep olmuştur. Aslında bu durum, araştırmanın hemen hemen bütün alanlarında hissedilmiştir. Kendilerini dindar olarak gören katılımcılar dini ve dinî kuruluşların yaptığı çalışmaları, Suriyelilerin kabul görmesinde etkili görürken kendilerini dindar olarak görmeyen katılımcılar ise bu konuda dini etkisiz görmüşlerdir.

Araştırmada da görüldüğü gibi din bireyleri ve grupları birbirine yakınlaştıran önemli “ortaklıklar” (davranış kodları, yaşam tarzı, zihinsel ve duygusal biçimlenme vb.) sağlar. Fakat din diğer ortaklıklar gibi genelleştikçe geniş bir çerçeve niteliğine bürünür ve sıradanlaşır. Böylece daha özel durumlar belirleyici hale gelir. Kişisel özelliklerle birlikte büyük çoğunluğu Müslüman olan Ortadoğu coğrafyasında etnik ortaklık da Suriyelilerin Diyarbakır'daki kabul düzeylerini belirleyen özel durumlardır. Etnik ortaklığın sağlamış olduğu dil ve kültür benzerliği, “Araplarla değil de Kürtlerle iyi anlaşıyoruz.” durumuna sebep olmuştur. Bu özel durumlar ve yukarıda bahsedilen etkenlerle (siyasi ve ekonomik faktörler, zorunlu kitlesel göç vb.) birlikte Diyarbakır şehrinin tarihsel kültürel çeşitliliği ve yakın tarihinde yaşamış olduğu zorunlu göç tecrübesi sebebiyle yeni ve farklı olana açık olma özelliği, Suriyelilerin toplumsal kabul veya dışlanma düzeylerini etkilemiştir. Şehirde görülen modernleşme ve sekülerleşme eğilimi de kabul veya dışlanma durumlarında dinin fonksiyonunu değiştirmiştir. Bütün bu etkenlerle birlikte medyanın zihinlerde oluşturduğu algının da kabul veya dışlanmada önemli bir faktör olduğu belirtilmelidir. Çünkü araştırma sürecinde Suriyelilerle ilgili medya yoluyla

zihinlerde yer edinmiş bilginin kişileri yönlendirdiği anlaşılmıştır. Görüldüğü gibi gerek toplumsal kabulde gerekse dışlanmada çok etkenli bir durum söz konusudur ve din, bu süreçte tek belirleyici faktör değildir. Diyarbakır'daki Suriyelileri kabul veya dışlanma durumunda din, Tayfun Atay'ın ifadesiyle “özneler arasında bir özne” olarak görünmektedir.

Suriyelilerin göçü, Türkiye toplumunu doğrudan etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Araştırmada bu sonuçların etkileneni olan katılımcıların Suriyelilerden dolayı kamu hizmetlerine ulaşmada aksaklıklar yaşandığını, ekonomik durumlarının olumsuz etkilendiğini ve sosyal yardımların Suriyelilere kaydığını düşündüğü durumlarda Suriyelileri günah keçisi olarak görebildiği anlaşılmıştır. Öte taraftan sığınmacılar ekonomik olarak hayata tutunamadıklarında insani dramların yaşanmasının yanı sıra suça meyil de artar. Suçla özdeşleşen sığınmacıların da toplumsal kabulü mümkün görünmemektedir. Kabul gerçekleşmediğinde ise toplumsal düzene isyan ve suça eğilim artar. Fakat toplumsal kabul sadece bu etkenlere bağlı değildir. Yerel halk kültürel olarak farklı olanı tehdit olarak gördüğünde de dışlanma yaşanmaktadır. Dolayısıyla sığınmacılarla birlikte yaşayan yerel halka yönelik de samimi bir iletişim ve dayanışma ortamı sağlayan çalışmalar yapılmadıkça, dışlayıcı tutum ve politikalar Bauman'ın ifadesiyle “patlayıcı depolamak” anlamına gelir. Bunun önüne geçmek için öncelikle siyasetçilerin ve toplumda etkili diğer kişilerin, bu göçün insani boyutunun farkına varıp insan onurunu gözetken söylemler, eylemler ve çalışmalar geliştirmesi gerekir. Ayrıca medya veya başka kanallarla edinilen bilgiler, oluşan algılarda ve düşüncelerde etkili olup kişileri yönlendirmektedir. Bu yüzden olumsuz algıya sebep olan yanlış bilgilerin düzeltilmesi için medya yoluyla doğru bilgiler etkili bir şekilde paylaşılabilir. Bunun yanında dışlamanın en büyük sebeplerinden olan, yerel halkın ekonomik kaygılarını çözüme kavuşturacak adımların atılması da önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Yusuf, **Göç Sosyolojisi**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2019.
- AFAD, **Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması**, Ankara, 2017.
- AKINCI Buket, Ahmet NERGİZ, Ercan GEDİK, “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, 2015, Cilt:1, Sayı:2, 58-83.
- AKKIR Ramazan, “Sekülerleşme ve Göç İlişkisi: Suriyeli Mülteciler Örneği”, **Bilimname Dergisi**, 2019, Cilt:38 Sayı:2, 469-499, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/11/2019).
- AKSOY, Zeynep, “Uluslararası Göç ve Kültürler Arası İletişim”, **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, 2012, Cilt:5 Sayı:20, 293-303, <http://sosyalarastirmalar.com> (Erişim Tarihi: 15/12/2019).
- AKTAŞ, Erkan, İlknur GÜLÇÜR, “Suriyelilere Yönelik Toplumsal Kabulü ve Uyumunu Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler: Mersin İli Mezitli İlçesi Örneği”, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, 2017, Cilt:11 Sayı:23, 235-248, <https://www.academia.edu> (Erişim Tarihi: 14/11/2019).
- ALP, Hakan, “Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Ayrımcı ve Ötekileştirici Söylemin Yerel Medyada Yeniden Üretilmesi”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, 2018, Cilt:5 Sayı:15, 22-37, <http://www.ktu.edu.tr> (Erişim Tarihi: 27/11/2019).
- ALTINTAŞ, İsmail, **Dış Göç ve Din**, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2008.
- APAK, Hıdır, “Suriyeli Göçmenlerin Kente Uyumları: Mardin Örneği”, **Mukaddime Dergisi**, 2014, Cilt:5 Sayı:2, 53-70, <https://dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi: 26/10/2019).
- ARON, Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, (Çev.), Korkmaz ALEMDAR, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2014.
- ARTAR, Feray, “Suriyeli Komşularla ‘yerli’ ve ‘yabancı’ Kimliklerinin İlişkisel İnşası”, **VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Ankara, 01-03 Aralık 2016, 93-98.

- ASLAN, Esra, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2014.
- ATAY, Tayfun, **Din Hayattan Çıkar, Antropolojik Denemeler**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- AYDINALP, Halil, "Sosyal Çatışma Sürecinde Din", **Din Sosyolojisi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, 645-670.
- AYDIN, Mehmet, **Din Felsefesi**, Selçuk Yayınları, Ankara 1994.
- BAĞLI, Mazhar, Abdulkadir BİNİCİ, **Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi**, Bilimadamı Yayınları, Ankara 2005.
- BAKİOĞLU, Akın, Feray ARTAR, Hüseyin İZMİR, "Ankara'daki Suriyelilerin Mültecilik Deneyimleri", **Sosyoloji Derneği Yayını**, Ankara 2018.
- BARIN, Hilal, "Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Göç Araştırmaları Dergisi**, 2015, Cilt:1, Sayı:2, 10-56.
- BAŞTÜRK, Şenol, "Uyumdan Dışlanmaya Yirmi Birinci Yüzyılda Göçmenler ve Sosyal Politika", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2009, Cilt: Sayı:57, 515-548, <http://static.dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi: 10/09/2019).
- BAUMAN, Zygmunt, **Kapımızdaki Yabancılar**, (çev.), Emre BARCA, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018.
-, **Sosyolojik Düşünmek**, (çev.), Abdullah YILMAZ, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018.
- BEKTAŞ-ATA, Leyla, Ali Murat VURAL, "Güvenlikli Sitede 'Arap' Komşu: 'Peygamber Soyu Oldukları İçin Ağır Konuşmak İstemiyorum Ama Pisler", **VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Ankara, 01-03 Aralık 2016, 127-132.
- BERGER, Peter, **Kutsal Şemsiye- Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları**, (çev.) Ali COŞKUN, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2000.
- BİNGÖL, Abdulkerim, "Kur'an'a Göre Ötekiler", **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018, Cilt:6 Sayı:3, 319-332, <https://www.researchgate.net> (Erişim Tarihi: 21/12/2019).
- BUCUKA, Yunus, "Engelliler, Din ve Sosyal Dışlanma", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2019, Cilt:9 Sayı:18, 899-929, <http://busbed.bingol.edu.tr> (Erişim Tarihi: 12/11/2019).
- CENGİZ, Deniz, "Zorunlu Göçün Mekânsal Etkisi ve Yerel Halkın Algısı; Kilis Örneği", **Turkish Studies Dergisi**, 2015, Cilt:10 Sayı:2, 101-122, <http://www.turkishstudies.net> (Erişim Tarihi: 22/10/2019).

ÇAKIR, Özlem, “Sosyal Dışlanma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2002, Cilt:4 Sayı:3, 83-104, <http://acikerisim.deu.edu.tr> (Erişim Tarihi: 11/11/2019).

ÇAPÇIOĞLU İhsan, Mehmet AKIN, Niyazi AKYÜZ, “Göç Olgusunun Dini ve Toplumsal Yansımaları: Kur’an’daki Atıflar Bağlamında”, **Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, 2018, Cilt:7, Sayı:5, 596-605, <http://kutaksam.karabuk.edu.tr> (Erişim Tarihi: 23/05/2020).

ÇATAK, Bilge Deniz, **Gündelik Yaşamda “Yerleşikler ve Dışarlıklar”: Suriyeliler ve Yerli Halkın Karşılaşmaları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Mersin 2018.

ÇELİK, Celalettin, “Göç, Kentleşme ve Din”, **Din Sosyolojisi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, 297-306.

....., **Şehirleşme ve Din**, Çizgi Kitapevi, Konya 2002.

ÇETİN, İhsan, “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu”, **Sosyoloji Dergisi**, 2016, Cilt: Sayı:34, 197-222, <https://www.academia.edu> (Erişim Tarihi:09/10/2019).

....., “Geçicilik Sorunsalı Bağlamında Suriyeli Mülteciler”, **VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Ankara, 01-03 Aralık 2016, 214-220.

ÇEVİK, Neslihan, **Türkiye ve Ötesinde Müslümanlık- Modern Dünyada Din**, (çev.) Ertuğrul GENÇ, Hece Yayınları, Ankara 2017.

DEMİR, Ergun, Işıl ERGİN, A. Öner KURT, Nilay ETİLER, “Sığınmacıların/Geçici Koruma Altına Alınanların Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmasında Mevcut Durum ve Yaşanan Sorunlar, Engeller”, **Savaş, Göç ve Sağlık**, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara 2016, 83-94.

DEMİRTAŞ, Bayram, “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Göçmenlere Yönelik Hizmetler”, **Diyanet Dergisi**, 2018, Sayı:328, 26-27.

DENİZ A. Çağlar, Yusuf EKİNCİ, A. Banu HÜLÜR, “Kent’in Yeni Sürgünleri: Suriyeli Sığınmacılar”, **Toplumsal Analizler Ekseninde Kent Fragmanları**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2016, 289-306.

....., “Sosyal Dışlanma Bağlamında Gaziantep’te Suriyeli Sığınmacıların Eğitim İmkânlarına Erişimi: Bir Saha Araştırmasından Yansıyanlar”, **Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi**, 2016, Sayı:36, 47-52.

....., “Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 2016, Cilt:14, Sayı:27, 17-40.

- DEDEOĞLU Saniye, Çisel Ekiz GÖKMEN, **Göç ve Sosyal Dışlanma- Türkiye’de Yabancı Göçmen Kadınlar**, Efil Yayınevi, Ankara 2011.
- ERBAŞ, Hayriye, **Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler- Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2019.
- ERDOĞAN, M. Murat, **Türkiye’deki Suriyeliler-Toplumsal Kabul ve Uyum**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018.
- ERKAN, Erol, “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma ve Benzeşme”, **İlahiyat Akademi Dergisi**, 2016, Cilt: Sayı:4, 1-36, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/10/2019).
- ERKAN, Rüstem, Mazhar BAĞLI, “Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, Cilt:22 Sayı:1, 105-124, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/10/2019).
- FİCHTER, Joseph H., **Sosyoloji Nedir**, (çev.) Nilgün ÇELEBİ, Anı Yayıncılık, Ankara, 2012.
- “Geçici Koruma Yönetmeliği”, Resmî Gazete 29153 (22/10/2014), Karar No. 2014/6883.
- GİDDENS, Anthony, Philip W. SUTTON, **Sosyoloji**, 7. Edisyon, (Çev.), Mesut ŞENOL, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2017
- GOFFMAN, Erving, **Damga**, Ş. Geniş vd.(çev.), Heretik Yayınları, 3.Baskı, Ankara 2018.
- Göç Terimleri Sözlüğü, “Din”, “Göç”, “Göçmen”, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), İkinci Baskı, 2013.
- GÜLLÜ, İsmail, “Gençlik Dindarlığı: Almanya’daki III. Kuşak Türk Gençleri Örneği”, **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**, Karahan Yayınları, Adana 2006, 347-374.
- GÜNAY, Ünver, “Dindarlığın Sosyolojisi”, **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**, Karahan Yayınları, Adana 2006, 1-60.
- GÜNDÜZ, Ramazan, “Mültecilerin Eğitim Hukuku ve Türkiye’deki Eğitim Sorunu”, **Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi**, 2016, Sayı:36, 40-46.
- HEKİMLER, Oktay, “Yoksulluk mu Yoksunluk mu: Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme”, **Tekirdağ S.M.M.M Odası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012, Sayı:1, 1-28, <http://www.tsmmmososyalbilimler.org> (Erişim Tarihi: 11/10/2019).

İNCE, Celal, “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 2019, cilt:11 sayı:18, 2579-2615, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/10/2019).

KAHRAMAN, Bayram, **Diyarbakır’ın Toplumsal Yapısı ve Halkının Toplumsal Kurumlara Bakışı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Sakarya 2014.

KARASU, Mithat Arman, “Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2016, Cilt:21 Sayı:3, 995-1014, <https://www.semanticscholar.org> (Erişim Tarihi: 17/12/2019).

KAYA, Abdusamet, **Göç Bağlamında Kadının Dinsel Dönüşümü (Diyarbakır Örneği)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Diyarbakır 2007.

KAYA, Ayhan, **İslam, Göç ve Entegrasyon- Güvenlikleştirme Çağı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

KAYA, Mahmut, **Türkiye’deki Suriyeliler- İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar**, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2017.

KESER, İnan, **Diyarbakır: Sosyolojik Bir İnceleme**, Öz Baran Ofset, Adana, 2012.

....., **Göç ve Zor-Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç**, Ütopya Yayınevi, Ankara 2011.

KİRMAN, Mehmet Ali, “Göç Çalışmalarında Yöntem ve Din”, **Göç ve Din- Disiplinlerarası Bir Yaklaşım**, Astana Yayınları, Ankara 2020.

KONDA Araştırma ve Danışmanlık, **Suriyeli Sığınmacılara Bakış**, İstanbul, 2016.

KORKMAZ, Arif, **Göç ve Din**, Çizgi Kitabevi, Konya 2011.

KOYUNCU, Ahmet, **Kentin Yeni Misafirleri: Suriyeliler**, Çizgi Kitabevi, Konya 2014.

KÖSE, Ali, “Modernleşme, Sekülerleşme ve Din İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar”, **21. Yüzyılda Dinin Geleceği, Kutsalın Dönüşü**, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

KUR’AN-I KERİM.

KUZU, Şenay Leyla, “Göç, Aile ve Sermaye: Gaziantep’te Yaşayan Suriyeliler Örneği”, **VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Ankara, 01-03 Aralık 2016, 371-377.

KÜMBETOĞLU, Belkıs, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2017.

- MARDİN, Şerif, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (çev.), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1990.
- MARTİKAİNEN, Tuomas, “Din, Göçmenler ve Entegrasyon”, (Çev.) Nebile ÖZMEN, **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2010, Cilt:38 Sayı:1, 263-276, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/10/2019).
- “Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme”, **Resmî Gazete** 10898 (5 Eylül 1961), Kanun No. 359.
- ÖNER, N. Aslı Şirin, “Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar”, **Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, 13-27.
- ÖNER, Suna Gülfer İhlamur, “Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dinî Ağlar ve Örgütler”, **Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, 309- 335.
- ÖZMEN, Nebile, “Göçün 50. Yılında Entegrasyon ve Din İlişisinin Dönüşen Parametreleri: Almanya’da Türkler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2011, Cilt:4 Sayı:19, 395-412, <http://www.sosyalarastirmalar.com> (Erişim Tarihi:13/11/2019).
- PARK, Robert Ezra, Ernest W. BURGESS, **Asimilasyon ve Sosyal Kontrol**, (çev.) Pınar Sayar KIZILÇALI, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2017.
- SARGIN, Saliha, **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'deki Uyum Süreçleri: Afyonkarahisar Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Afyonkarahisar 2018.
- SCHÜTZ, Alfred, “Yabancı: Bir Sosyal Psikoloji Makalesi”, **Yabancı- Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik**, Heretik Yayınları, Ankara 2019, 35-52.
- SERT, Deniz Şenol, “Uluslararası Göç Yazımında Bütünleyici Bir Kurama Doğru” **Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, 29-48.
- SEZGİN, Ayşe Aslı, Tuğba YOLCU, “Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, Cilt:4 Sayı:7, <http://acikerisim.nku.edu.tr> (Erişim Tarihi: 13/09/2019), (417-436).
- SIMMEL, Georg, **Bireysellik ve Kültür**, (çev.) Tuncay BİRKAN, Metis Yayınları, İstanbul 2015.
- SUBAŞI, Necdet, **Gündelik Hayat ve Dinsellik**, İz Yayıncılık, İstanbul 2018.

- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, **2016 Türkiye Göç Raporu**, Ankara, 2017.
- TAŞ, Kemalettin, “Sosyolojik Din Tanımları”, **Din Sosyolojisi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, 37-42.
- TOPÇUOĞLU, Reyhan Atasü, “Düzensiz Göç: Kısıtlanan İnsan Hareketliliği”, **Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, 501-509.
- TOSUN, Aybiçe, Ayşe YORULMAZ, İshak TEKİN, Kübra YILDIZ, “Mülteci Öğrencilerin Eğitim Sorunları, Eğitim ve Din Eğitiminden Beklentileri: Eskişehir Örneği”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018, Cilt:19 Sayı:1, 107-133, <https://dergipark.org.tr> (Erişim Tarihi: 25/10/2019).
- TUNÇ, Ayşe Şebnem, “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”, **Tesam Akademi Dergisi**, 2015, Cilt: 2 Sayı: 2, 29-63, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 27/10/2019).
- TURNER, Bryan, **Din ve Modern Toplum**, Arzu Tüfekçi (çev.), Sentez Yayıncılık, İstanbul 2017.
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, **Göç ve Uyum Raporu**, Ankara, 2018.
- UNUTULMAZ, K. Onur, “Gündemdeki Kavram: ‘Göçmen Entegrasyonu’- Avrupa’daki Gelişimi ve Britanya Örneği”, **Küreselleşme Çağında Göç- Kavramlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, 135-160.
- ÜNSALDI, Levent, “Takdim”, **Yabancı- Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik**, Heretik Yayınları, Ankara 2019.
- “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, **Resmî Gazete** 28615 (11/4/2013), Kanun No. 6458.
- YALÇIN, Cemal, **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2014.
- YANMIŞ, Mehmet, Bayram KAHRAMAN, “Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı: Diyarbakır Örneği”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt:8 Sayı:2, 2013, 117-153, <https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 27/12/2019).
- YAVUZ, Sefer, “Göç, Entegrasyon ve Din: Avrupa’da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, 2013, Cilt:6 Sayı:26, 610-623, <http://www.sosyalarastirmalar.com> (Erişim Tarihi: 22/10/2019).
- YILDIRIMALP, Sinem, Emel İSLAMOĞLU, Cemal İYEM, “Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma”,

Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, Cilt: Sayı:2, 107-126,
<https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 27/10/2019).

YILDIRIM Ali, Hasan şİMşEK, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.

YILMAZ, Murat, **Göç ve Sosyal Dışlanma: Gaziantep ve İstanbul’da Yaşayan Suriyeli Abdal Sığınmacılar**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2019.

YILMAZ, Zehra, “Din ve Kadın İlişkisinin Kesişiminde Türkiye’deki Göçmenlerin Entegrasyon Politikaları”, **Fe Dergi**, 2019, Cilt:11 Sayı:1, 9-22,
<https://dergipark.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 25/10/2019).

YILMAZ, Abdulhalim, “Mülteciler ve Hukuk”, **İnsan Hakları Perspektifinden Mültecilik**, Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, Ankara 2017, 71-84.

ZENTÜRK, Ardan, “Mültecilik Algısında ve Mülteci Sorunlarına Yaklaşımında Medyanın Rolü”, **İnsan Hakları Perspektifinden Mültecilik**, Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, Ankara 2017, 121-128.

BAĞLANTILAR

<https://www.cnnturk.com/turkiye/diyarbakirda-suriyeli-gerilimi> (Erişim Tarihi:15/05/2020).

<https://www.cnnturk.com/turkiye/kahramanmaraşta-suriyelileri-istemiyoruz-mitinginden-olaylar-cikti> (Erişim Tarihi: 10/01/2020).

<http://www.diyanet.gov.tr/tr/cuma-hutbesi-imanimiz-ve-insanligimizin-imtihani-multeciler> (Erişim Tarihi: 25/03/2020).

<https://eksisozluk.com/mezuniyetten-15-gun-sonra-d-memuru-olan-suriyeli--6920209> (Erişim Tarihi:18/05/2021).

<https://www.ensonhaber.com/erdogan-bizim-anlayisimiz-suriyelileri-gondermeye-izin> (Erişim Tarihi:12/03/2020).

<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi:25/11/2020).

<https://www.gocvakfi.org/tr/dunyada-her-100-kisiden-4u-gocmen/> (Erişim Tarihi: 23/11/2019).

<https://www.icisleri.gov.tr/basin-aciklamasi05072017> (Erişim Tarihi:05/03/2020).

<https://ilkha.com/suriyenin-kahve-kulturunu-diyarbakirda-yasatiyor> (Erişim Tarihi: 13/05/2020).

<https://www.hurriyet.com.tr/gaziantep-teki-140-bin-suriyeli-fabrikalar-icin-ilac-gibi-geldi> (Erişim Tarihi: 21/02/2020).

<https://www.kizilay.org.tr/Haber/HaberDetay/4254> (Erişim Tarihi: 13/05/2020)

[https://www.milliyet.com.tr/gundem/hatayda-suriyeliler-ile-mahalle-sakinleri-
arasinda-taciz-gerginligi](https://www.milliyet.com.tr/gundem/hatayda-suriyeliler-ile-mahalle-sakinleri-arasinda-taciz-gerginligi) (Erişim Tarihi:12/05/2020).

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/aileyi-kurtaran-gence-vatandaslik> (Erişim Tarihi: 18/05/2020).

<https://teyit.org/iskur-un-7-bin-400-suriyeli-istihdam-edecegi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 07/05/2020).

https://tr.wikipedia.org/wiki/1927_Türkiye_nüfus_sayımı (Erişim Tarihi: 21/04/2020).

EKLER

EK 1: Yerel Halkla Görüşme Formu

Kimlik Özellikleri

- *Cinsiyet
- *Doğum yılınız?
- *Doğum yeriniz? (hangi şehir, hangi ilçe)
- *Medeni durumunuz?
- *Eşinizin doğum yeri?
- *Ana diliniz (Evde konuşulan dil)?
- *En son bitirdiğiniz okul?
- *Ne iş yapıyorsunuz?
- *Ortalama aylık geliriniz?
- *Evde kaç kişi yaşıyor, kimlerle yaşıyorsunuz?
- *Kaç yıldır Diyarbakır'da yaşıyorsunuz?
- *Hangi mahallede kaç yıldır yaşıyorsunuz?
- *Mahalle değiştirdiyseniz sebebi ne?
- *Eviniz kira mı, kirası ne kadar?
- *İbadetleri (namaz kılmak, oruç tutmak vb.) yerine getirme sıklığınız (sık sık, bazen, hiç)?
- *Kendinizi dindar olarak görüyor musunuz?
- *Suriyelilerle karşılaşma sıklığınız nedir (sık sık, bazen, hiç), ne tür iletişim kuruyorsunuz (komşuluk, arkadaşlık, iş arkadaşı vb.)?
- *Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz? (Müslüman, Kürt, insan vb.)

Suriyelileri Kabul ve Dışlama Boyutlarının Dinsel Bağlamı

Politik Boyut

- * Açık kapı politikasını doğru buluyor musunuz, neden? Bunun Suriyelilerin diniyle ilgisi var mı sizce?
- * Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılarla ilgili yaptığı çalışmaları ve yasal düzenlemeleri (verdiği hakları) nasıl değerlendiriyorsunuz? Dinin buna etkisi nedir?
- * Suriyelilerin Türkiye'deki statüsü (geçici koruma statüsü) hakkında ne düşünüyorsunuz?
- * Diyanet İşleri Başkanlığının Suriyelilerle ilgili yaptığı çalışmalar var mı? Ne tür çalışmalar yapılıyor?
- * Suriyeliler konusunda Türkiye'deki siyasi tartışmaları takip ediyor musunuz? Bu

durumun dinî boyutu nedir sizce?

* Başka bir hükümet başta olsaydı Suriyelilere karşı politikaları nasıl olurdu sizce?

Ekonomik Boyut

- * Devletin Suriyelilere çalışma izni vermesini nasıl değerlendiriyorsunuz?
- * Suriyelilerin iş bulmadaki şansı yerel halkla aynı mı, neden?
- * Suriyelilere iş yerlerinde nasıl davranıldığıyla ilgili bir olaya şahit oldunuz mu?
- * Suriyelilerin ekonomik olarak size zarar verdiğini düşünüyor musunuz? Bundan dolayı gösterilen tepkilerde din etkili mi?

Kamu Hizmetleri Boyutu

Eğitim

- * Suriyelilerin çocuklarını okullara kaydederken bir sıkıntıyla karşılaştığına şahit oldunuz mu? Ortak dine sahip olmak bunda ne kadar etkili?
- * Okullarda öğrencilerin, öğretmenlerin ve velilerin Suriyeli öğrencilere yönelik tavrı nasıl? Din bunda ne kadar etkili? Suriyelilerin okullardaki sayısı, onlara gösterilen tavrı etkiler mi?

Sağlık

- * Suriyelilerden dolayı hastanelerde verilen hizmetin olumsuz etkilendiğini düşünüyor musunuz?
- * Hastanelerde Suriyelilerin herhangi bir dışlanmaya maruz kaldığına şahit oldunuz mu?

Diğer Kamu Hizmetleri

- * Suriyelilerin polisle herhangi bir olayına şahit oldunuz mu, olduysa bir dışlanma yaşandı mı?
- * Alışveriş yaparken Suriyelilerin dışlandığına şahit oldunuz mu? Bunda dinin etkisi var mı?
- * Otobüste/ dolmuşta Suriyelilerin dışlandığına şahit oldunuz mu? Bunda dinin etkisi var mı?
- * Parklarda, kafelerde Suriyelilerle yerel halkın iletişimi nasıl? Bunda dinin etkisi var mı?

Toplumsal İlişkiler

- * Suriyelilere herhangi bir yardımda bulundunuz mu? Yapılan yardımları nasıl değerlendiriyorsunuz? Bunun dini boyutu nedir?
- * Kendi memleketinizde Suriyelilerle birlikte yaşarken kendinizi güvende hissediyor musunuz, Neden? Bunda aynı dine sahip olmanın etkisi var mı?
- * Suça karışan Suriyeli gördünüz mü, duydunuz mu?
- * Suriyelilerle yerel halkın çatıştığını, kavga ettiğini gördünüz mü ya da duydunuz mu?

- * Diyarbakır halkının Suriyeli sığınmacılara davranışlarında Diyarbakır'ın politik tavrının etkisi var mı?
- * Suriyeli arkadaşınız var mı, olmasında bir sakınca var mı?
- * Etrafınızda Suriyeli biriyle evlenmiş olan var mı? Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?
- * Suriyelilerin davranışları bizden farklı mı? Suriyelerin kültürel olarak farkları var mı, varsa nelerdir (dini, kıyafet, yiyecek, aile tarzı vb.)? Farklılıkların birlikte yaşamada nasıl bir etkisi var, dinin buradaki işlevselliği nedir, din ne diyor?
- * Camide, mescitte, sohbette Suriyelilerin dışlandığına şahit oldunuz mu?
- * Suriyeliler Müslüman olmasaydı onlara gösterilen davranışlar değişir miydi, ne değiştirdi?
- * Savaştan dolayı göç etmek zorunda kalsanız hangi ülkeye gitmek isterdiniz, neden?

Mekân ve Komşuluk

- * Suriyeli bir aileyle komşu olmaktan rahatsızlık duyar mısınız? Bunda dinin etkisi var mı?
- * Çocuğunuzun Suriyeli bir çocukla arkadaşlık kurması sizi rahatsız eder mi?
- * Suriyelilerin gelmesiyle şehirde bir değişim oldu mu?

Söylemsel Boyut

- * Suriyelilere karşı yerel halkın dışlayıcı bir söylemine şahit oldunuz mu? Din bunda etkili oluyor mu?
- * Diyanet İşleri Başkanlığının ve dinî STK'lerin söylemlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
- * Medyadaki/sosyal medyadaki Suriyelilerle ilgili haberleri ve paylaşımları nasıl değerlendiriyorsunuz? Din bunda ne kadar etkili?

EK 2: Suriyelilerle Görüşme Formu

Kimlik Özellikleri

- *Cinsiyet
- *Doğum tarihiniz?
- *Doğum yeriniz? (hangi şehir, hangi ilçe)
- *Medeni durumunuz?
- *Eşinizin doğum yeri?
- *Ana diliniz (Evde konuşulan dil)?
- *En son bitirdiğiniz okul?
- *Ne iş yapıyorsunuz?
- *Ortalama aylık geliriniz?
- *Evde kaç kişi yaşıyor, kimlerle yaşıyorsunuz?
- *Kaç yıldır Diyarbakır'da yaşıyorsunuz?
- *Hangi mahallede kaç yıldır yaşıyorsunuz?
- *Mahalle değiştirdiyseniz sebebi ne?
- *Eviniz kira mı, kirası ne kadar?
- *İbadetleri (namaz kılmak, oruç tutmak vb.) yerine getirme sıklığınız (sık sık, bazen, hiç)?
- *Kendinizi dindar olarak görüyor musunuz?
- *Yerlilerle karşılaşma sıklığınız nedir (sık sık, bazen, hiç), ne tür iletişim kuruyorsunuz (komşuluk, arkadaşlık, iş arkadaşı vb.)?
- *Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz? (Müslüman, Kürt, insan vb.)

Suriyelileri Kabul ve Dışlama Boyutlarının Dinsel Bağlamı

Politik Boyut

- * Açık kapı politikasının Suriyelilerin diniyle ilgisi var mı sizce?
- * Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılarla ilgili yaptığı çalışmaları ve yasal düzenlemeleri (verdiği hakları) nasıl değerlendiriyorsunuz? Dinin buna etkisi nedir?
- * Türkiye'deki statünüz (geçici koruma statüsü) hakkında ne düşünüyorsunuz?
- * Diyanet İşleri Başkanlığının Suriyelilerle ilgili yaptığı çalışmalar var mı?
- * Suriyeliler konusunda Türkiye'deki siyasi tartışmaları takip ediyor musunuz? Bu durumun dinî boyutu nedir sizce?
- * Başka bir hükümet başta olsaydı Suriyelilere karşı politikaları nasıl olurdu?

Ekonomi Boyutu

- * Çalışma izni almakta zorlanıyor musunuz?
- * İş bulmada dezavantajlı olduğunuzu düşünüyor musunuz?
- * Çalıştığınız yerde size nasıl davranılıyor?

Kamu Hizmetleri Boyutu

Eğitim

- * Çocuklarınızı okullara kaydederken bir sıkıntıyla karşılaştınız mı? Ortak dine sahip olmak bunda ne kadar etkili?
- * Eğitiminizi tamamladıktan sonra diplomanızın/belgenizin ulusal ve uluslararası geçerlik durumu nedir?
- * Çocuğunuzun hangi okula gönderiyorsunuz? İmam hatip okullarına göndermeyi ya da dini bir eğitim almasını tercih eder misiniz, neden?
- * Okullarda öğrencilerin, öğretmenlerin ve velilerin Suriyeli öğrencilere yönelik tavrı nasıl? Din bunda ne kadar etkili?
- * Düzenlenen dil veya meslek kurslarından haberiniz oldu mu, katıldınız mı, eğitim süreci nasıldı?

Sağlık

- * Sağlık hizmetlerine erişimde ve ilaç temininde herhangi bir sıkıntıyla karşılaşıyor musunuz?
- * Hastanelerde personeller ve halk size nasıl davranıyor?

Diğer Kamu Hizmetleri

- * Kayıt sırasında memurlarla iletişiminizde herhangi bir dışlanma yaşadınız mı? Dinin buna etkisi nedir?
- * Şimdiye kadar polisle herhangi bir iletişiminiz oldu mu, olduysa bir dışlanma yaşadınız mı?
- * Alışveriş yaparken herhangi bir dışlanma yaşadınız mı? Bunda dinin etkisi var mı?
- * Otobüste/ dolmuşta bir dışlanma yaşadınız mı? Bunda dinin etkisi var mı?
- * Parklarda Suriyelilerle yerel halkın iletişimi nasıl? Bunda dinin etkisi var mı?

Toplumsal İlişkiler

- * Yerel halktan arkadaşınız var mı/ olabilir mi? Din bunda ne kadar etkili?
- * Diyarbakır'a ilk geldiğinizde size nasıl davranıyorlardı, şimdi nasıl davranıyorlar?
- * Kendinizi burada güvende hissediyor musunuz? Ortak dine sahip olmak bunda etkili mi?
- * Avrupa'ya, ABD'ye ya da halkı Müslüman olmayan başka devletlere göç etmiş tanıdıklarınız var mı? Onların sosyal hayatını sizinkiyle karşılaştırabilirsiniz? Avrupa'da ya da Amerika'da yaşamak ister misiniz?
- * Size yardımcı olan dinî STK'lar var mı?
- * Müslüman olmasaydınız size gösterilen davranışlar değişir miydi, ne değişirdi?
- * Diyarbakır halkının Suriyeli sığınmacılara davranışlarında Diyarbakır'ın politik tavrının etkisi var mı?
- * Etrafınızda yerel halkla evlenen Suriyeli var mı? Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?
- * Sohbetlerine gittiğiniz bir dinî grup ya da cemaat var mı? Oradaki ortamınız nasıl, topluma uyum sağlamanızda etkili oldular mı?

* Camide, mescitte, sohbette yabancılık ya da dışlanma hissettiniz mi?

Mekân ve Komşuluk

* Kalacak yer bulmakta sıkıntı yaşadınız mı? Size yardımcı olan oldu mu? Din bunda etkili mi sizce?

* Yerel halkla komşuluk ilişkiniz nasıl, burada sizi nasıl karşıladılar, size yardımcı oldular mı? Bunda dinin etkisi var mı?

* Çocuklarınızın yerli çocuklarla iletişimi nasıl?

* Şehirde istediğiniz her yere gidebiliyor musunuz, her yerde rahat gezebiliyor musunuz?

Söylemsel Boyut

* Yerel halktan duyduğunuz rahatsız edici sözler var mı? Din bunda etkili oluyor mu?

* Diyanet İşleri Başkanlığının ve dinî STK'lerin söylemlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

* Medyadaki/sosyal medyadaki Suriyelilerle ilgili haberleri ve paylaşımları nasıl değerlendiriyorsunuz? Din bunda ne kadar etkili?

EK 3: Katılımcıların Kimlik Özellikleri

Sıra	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Seviyesi	Meslek	Ana Dili	Kendisini Dindar Olarak Görüyor mu?
1	Erkek	34	Evli	Yüksek Lisans	Öğretmen	Kürtçe	Evet
2	Erkek	34	Bekar	Ortaokul	Gönüllü İmam	Kürtçe	Evet
3	Erkek	42	Evli	Lisans	Öğretmen	Zazaca	Evet
4	Erkek	42	Evli	Lise Terk	Esnaf	Kürtçe	Evet
5	Erkek	28	Bekar	Lise	Esnaf	Kürtçe	Hayır
6	Erkek	42	Evli	Ortaokul	Esnaf	Kürtçe	Hayır
7	Erkek	46	Evli	Lise	Esnaf	Kürtçe	Evet
8	Kadın	37	Evli	Okuması Var	Ev Hanımı	Zazaca	Evet
9	Kadın	41	Evli	Okuması Var	Ev Hanımı	Zazaca	Evet
10	Kadın	38	Evli	Okuması Var	Ev Hanımı	Kürtçe	Evet
11	Kadın	64	Evli	Okuması Yok	Ev Hanımı	Zazaca	Evet
12	Erkek	52	Evli	Lise	Memur	Kürtçe	Hayır
13	Erkek	45	Evli	Bilinmiyor	Esnaf	Kürtçe	Bilinmiyor
14	Kadın	34	Evli	Ön Lisans	Hemşire	Zazaca	Hayır
15	Erkek	45	Evli	Yüksek Lisans	Diyanet-Sen Çalışanı	Zazaca	Evet
16	Erkek	28	Evli	Ortaokul	İşçi	Kürtçe	Evet
17	Erkek	35	Evli	Lisans	Hemşire	Kürtçe	Ateist
18	Kadın	31	Evli	Lisans	STK Çalışanı	Kürtçe	Hayır
19	Erkek	46	Evli	Lisans	Polis	Kürtçe	Hayır
20	Erkek	33	Evli	Lisans	Polis	Türkçe	Evet
21	Erkek	35	Evli	Yüksek Lisans	Gönüllü Öğretmen	Arapça	Evet
22	Erkek	38	Evli	Lise	Çalışmıyor	Kürtçe	Hayır
23	Erkek	25	Bekar	Lisans	İşçi	Arapça	Evet
24	Erkek	31	Bekar	Yüksek Lisans	İşçi	Arapça	Hayır
25	Kadın	65	Evli	Okuması Yok	Ev Hanımı	Arapça	Evet
26	Erkek	25	Bekar	Lisans	Tercüman	Arapça	Evet
27	Kadın	33	Evli	Lisans	STK Çalışanı	Kürtçe	Hayır
28	Erkek	25	Bekar	Bilinmiyor	Esnaf	Kürtçe	Bilinmiyor
29	Erkek	35	Evli	Yüksek Lisans	Müşteri Hizmetleri	Kürtçe	Hayır
30	Erkek	41	Evli	Ön Lisans	Gönüllü Öğretmen	Arapça	Evet
31	Erkek	30	Evli	Lise Terk	Esnaf	Arapça	Hayır
32	Erkek	35	Evli	İlkokul	İşçi	Kürtçe	Evet
33	Kadın	35	Evli	Okuması Yok	Ev Hanımı	Kürtçe	Evet
34	Erkek	24	Evli	İlkokul	İşçi	Kürtçe	Evet
35	Kadın	23	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	Kürtçe	Evet
36	Erkek	50	Evli	Lisans	Öğretmen	Kürtçe	Evet
37	Kadın	28	Bekar	Lisans Okuyor	İşçi	Kürtçe	Evet
38	Kadın	27	Bekar	Lisans	Gönüllü Öğretmen	Kürtçe	Evet
39	Erkek	32	Evli	İlkokul	Esnaf	Kürtçe	Evet
40	Erkek	55	Evli	İlkokul	Esnaf	Arapça	Evet

* Tablodaki ilk 20 kişi yerel halktan son 20 kişi de Suriyelilerden oluşmaktadır.